

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

ΛΟΓΟΙ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΙ ΔΥΟ

ΠΕΡΙ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ

ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. (σελ. 68)

Προλ. Πάλιν ό δεινός καί ἀρχέκακος ὄφις, τήν ἔαυτοῦ κεφαλήν καθ' ἡμῶν διαιρών, ὑποψιθυρίζει τά τῆς ἀληθείας ἀντίθετα. Μᾶλλον δέ τήν μέν κεφαλήν τῷ τοῦ Χριστοῦ σταυρῷ συντριβείς, τῶν δέ κατά γενεάς πειθομένων ταῖς ἀπολογμέναις ὑποθήκαις αὐτοῦ κεφαλήν ἔαυτοῦ ποιούμενος ἔκαστον καί οὕτω πολλάς ἀντί μιᾶς κατά τήν ὕδραν ἀναδούς κεφαλάς, δι' αὐτῶν ἀδικίαν εἰς τό ὑψος λαλῶν οὐκ ἀνίησιν. Οὕτως Ἀρείους, οὕτως Ἀπολιναρίους, οὕτως Εύνομίους καί Μακεδονίους, οὕτω πλείστους ἐτέρους προσαρμοσάμενος τῷ αὐτοῦ προσφύντας ὅλκῷ, διά τῆς ἐκείνων γλώττης τόν οἰκείον κατά τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας ἐπαφῆκεν ίόν, ἀντ' ὁδόντων ίδιων τοῖς ἐκείνων λόγοις χρησάμενος καί περιπείρας τούτους τῇ τῆς εὐσεβείας ἀρχῇ, οἵον τινὶ ρίζῃ νεαρῶς καλόν τεθηλότος φυτοῦ καί καρποῖς ὥραιοτάτοις βρίθοντος, οὐ μήν τούτῳ καί λυμήνασθαι ἵσχυσε· καί γάρ ὑπ' αὐτῶν τῶν δηχθέντων αὖθις συνετρίβη τάς μύλας, ὑπό τῶν ὡς ἀληθῶς κεφαλήν ἔαυτῶν ποιησαμένων Χριστόν.

Οὗτος τοίνυν ό νοητός καί διά τοῦτο μᾶλλον ἐπάρατος ὄφις, τό πρῶτον καί μέσον καί τελευταῖον κακόν, ό πονηρός καί τήν χαμερπῆ καί γηῖνην πονηρίαν ἀεί σιτούμενος, ό τῆς πτέρωνης, δηλαδή τῆς ἀπάτης, ἐπιτηρητής ἀκάματος, ό πρός πᾶσαν θεοστυγῆ δόξαν πορημάτατος σοφιστής καί ἀμηχάνως εὐμήχανος, μηδαμῶς ἐπιλελησμένος τῆς οἰκίας κακοτεχνίας, διά τῶν αὐτῶν πειθηνίων Λατίνων περὶ Θεοῦ καινάς εἰσφέρει φωνάς, (σελ. 70) μικράν μέν δοκούσας ἔχειν ὑπαλλαγήν, μεγάλων δέ κακῶν ἀφορμάς καί πολλά καί δεινά φερούσας, τῆς εὐσεβείάς ἔκφυλά τε καί ἄτοπα, καί τοῖς πᾶσι φανερῶς δεικνύσας, ώς οὐ μικρόν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ τό παραμικρόν. Εἰ γάρ ἐφ' ἔκάστου τῶν καθ' ἡμᾶς ὅντων ἐνός ἀτόπου τήν ἀρχήν δοθέντος πολλά τά ἄτοπα γίνεται, πῶς οὐ μᾶλλον ἐπί τῆς κοινῆς ἀπάντων ἀρχῆς καί τῶν κατ' αὐτήν οἶον ἀναποδείκτων ἀρχῶν ἐνός ἀήθους δοθέντος οὐκ εὐσεβῶς πολλά γενήσεται παρά τοῦτο τά ἀτοπήματα;

Πρός ἄ καί φανερῶς τό Λατίνων γένος ἐκπεπτώκασιν ἄν, εἰ μή παρ' ήμῶν ἀντιλεγόντων τῇ καινοφωνίᾳ τοῦ δόγματος τῆς κακοδοξίας τό πλεῖστον περιηρεῖτο. Καί γάρ ἐπί τοσοῦτον ἔστιν ὅτε συστέλλονται ὡς καί διανοίας ἡμῖν εἶναι τῆς αὐτῆς λέγειν, διαφωνοῦντας τοῖς ρήμασι, σφῶν αὐτῶν ὑπ' ἀπορίας καταψευδόμενοι. Ἡμῶν γάρ οὐχί καί ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ λεγόντων εἶναι τήν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὑπαρξίν, ἐκείνων δέ καί ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ, τῶν ἀδυνάτων εἰς μίαν ἀμφοτέρους συνάγεσθαι ἔννοιαν· εἰς γάρ ὁ μονογενῆς καί μία ἡ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίς ἔστιν. Η γοῦν ἀπόφασις τῇ καταφάσει ἀεί ἀντίκειται καί ἀεὶ ψευδῆς ἡ ἔτέρα, εἰ ἀληθῆς ἡ ἔτέρα· καί τό αὐτό περί τοῦ αὐτοῦ καταφῆσαι καί ἀποφῆσαι σύν ἀληθείᾳ οὐκ ἔνι.

Αλλ' ὡς μέν ἡμῖν οὐ λέγουσι μόνο ἀλλά καί φρονοῦσι τά ἐναντία, οὐδείς οἷμαι τῶν εὗ φρονούντων καί μή ὄμοφρονούντων ἐκείνοις ἀντερεῖ. Ως δέ οὐχ ἡμῖν μόνον, ἀλλά καί αὐτῷ τῷ τῆς ἀληθείας ἀντιδογματίζουσι λόγω, ὃς παρ' ἡμῖν ἀμείωτος καί ἀναυξήσις καί τό πᾶν ἀμεταποίητος διαπεφύλακται, πάντες μέν ὑμεῖς καί χωρίς ἀποδείξεως ἀκριβῶς ἴστε, τό τῶν εὐσεβούντων λέγω πλήρωμα. Δειχθήσεται δέ ὅμως, (σελ.72) Θεοῦ διδόντος, καί διά τοῦδε τοῦ λόγου, ὡς ἄν καί «πᾶν στόμα» τό ἀντιλέγον «φραγῆ», καί πρός μίαν ὄμολογίαν στηριχθῆ τό ἀμφίρροπον.

Αλλ' ὡ Θεέ τοῦ παντός, ὁ μόνος δοτήρ καί φύλαξ τῆς ἀληθινῆς θεολογίας καί τῶν κατ' αὐτήν δογμάτων καί ρημάτων, ἡ μόνη μοναρχικωτάτη τριάς, οὐ μόνον ὅτι μόνη τοῦ παντός ἀρχεῖς, ἀλλ' ὅτι καί μίαν ἐν σεαυτῇ μόνην ἔχεις ὑπεράρχιον ἀρχήν, τήν μόνην ἀναίτιον μονάδα, ἐξ ἣς προάγεσθον καί εἰς ἣν ἀνάγεσθον ἀχρόνως καί ἀναιτίως ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα, Πνεῦμα τό ἄγιον, τό κύριον, τό ἐκ Θεοῦ Πατρός ἐκπορευτῶς τήν ὑπαρξίν ἔχον, καί δι' Υἱοῦ τοῖς ὀρθῶς πιστεύοντιν εἰς σέ καί διδόμενον καί πεμπόμενον καί φαινόμενον· Γίε μονογενές, ἐκ Θεοῦ Πατρός γεννητῶς τήν ὑπαρξίν ἔχων καί διά τοῦ ἀγίου Πνεύματος ταῖς καρδίαις τῶν εἰς σέ πιστεύοντων ἐμμορφούμενος καί ἐνοικῶν καί ἀοράτως ὁρώμενος· Πάτερ ἀγέννητε μόνε καί ἀνεκπόρευτε, καί, τό σύμπαν εἰπεῖν, ἀναίτιε, ὁ μόνος πατήρ τῶν ἀνεκφοιτήτων καί ὄμοτίμων σοι φώτων, ἐν κράτος, μία δύναμις, ἡ δημιουργός τῶν ποιητῶν καί ὑπό χειρά σοι φώτων, ἡ πάσης γνώσεως δότειρα, ἡ πολυειδεῖς ἰδέας παραγαγοῦσα γνωστικῶν τε καί γνωστῶν καί καταλλήλως τοῖς γινώσκουσι καί φυσικῶς ἐνθεῖσα τάς γνώσεις, τοῖς μέν νοεροῖς ἀπλᾶς καί ἀπαθεῖς νοήσεις, τοῖς δέ αἰσθητικοῖς πολυμερεῖς καί παθητάς αἰσθήσεις, τοῖς δέ μικτοῖς ἡμῖν ἀμφότερα· ἡ καί τήν περί σου κατά τό ἐγχωροῦν γνῶσιν μόνοις τοῖς λογικοῖς σου κτίσμασιν ἀφάτω χρηστότητι χαριζομένη, δός καί ἡμῖν ἀρτίως εὐαρέστως σοι θεολογῆσαι καί τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἔργῳ σοι καί λόγῳ εὐαρεστήσασι συμφώνως· ὡς ἄν καί τούς μή θεαρέστως σε θεολογοῦντας ἀπελέγξωμεν, καί τούς ἐν ἀληθείᾳ σε ζητοῦντας πρός τήν ἀλήθειαν στηρίξωμεν, ἵνα σε γινώσκωμεν πάντες μίαν μόνην πηγαίαν θεότητα, τόν μόνον Πατέρα τε καί προβολέα, (σελ.

74) καί σοῦ Υίόν ἔνα καί Υίόν μόνον, ἀλλ' οὐχί καί προβολέα, καί σόν ἐν Πνεῦμα ἄγιον, καί πρόβλημα μόνον, ἀλλ' οὐχί καί ποίημα· καί δοξάζοιμεν ἔνα Θεόν, ἐν μιᾷ μέν καί ἀπλῇ, πλουσίᾳ δ', ἵν' οὕτως εἴπω, καί ἀστενοχωρήτῳ θεότητι, καί ἀντιδοξαζοίμεθα παρά σοῦ ἐν πλουσίᾳ θεώσει καί τρισσοφαεῖ φωτοχυσίᾳ, νῦν καί εἰς τούς ἀκαταλήπτους αἰῶνας. Ἀμήν.

Κοινή μὲν ἡδε ἡ εὐχή πᾶσι τοῖς μίαν σέβουσιν ἀρχήν. Υμεῖς δέ τί φατε οἱ τάς δύο λέγοντες ἐπὶ τῆς θεότητος ἀρχάς; Τί γάρ, εἰ μή φανερῶς τοῦτο λέγετε, ἀλλ' ἐξ ὧν λέγετε τοῦτο συνάγεται; Τοιαῦτα τά βαθέα τοῦ Σατανᾶ, τά τοῦ πονηροῦ μυστήρια, ἃ τοῖς ὑπέχουσιν αὐτῷ τά ὡτα ψιθυρίζει οὐ χαλῶν καί ὑπεκκλύων τόν τόν της φωνῆς, ἀλλά τό βλαβερόν ὑποκρύπτων τοῦ νοήματος. Οὕτως καί τῇ Εὐα, ὡς ἐγὼμαι, ἐψιθύρισεν.

Αλλ' ἐμεῖς διδαχθέντες ὑπό τῆς θεοσοφίας τῶν Πατέρων αὐτοῦ τά νοήματα μή ἀγνοεῖν, ἀφανῆ τήν ἀρχήν ὡς ἐπίπαν τοῖς πολλοῖς τυγχάνοντα, οὐδέποτ' ἀν ὑμᾶς κοινωνούς δεξαίμεθα μέχρις ἀν καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγητε.

Ἄρα γάρ οὕτω λέγοντες οὐ φανερῶς διατελεῖτε προστιθέντες πρῶτον μέν τῇ περὶ τοῦ ἄγιου καί προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐκφαντορικῇ θεολογίᾳ τῆς αὐτοαληθείας Χριστοῦ, ὃς Θεός ὧν προαιώνιος δι' ἡμᾶς καί θεολόγος ἐγεγόνει, ὃς αὐτόχρημα ὧν ἀλήθεια διὰ φιλανθρωπίαν κῆρυξ ἡμῖν ἀναπέφηνε τῆς ἀληθείας, ὃς διὰ τοῦτο εἰς τόν κόσμον ἦλθεν, ἵνα μαρτυρήσῃ τῇ ἀληθείᾳ, οὐ καί πᾶς ὁ ὧν ἐκ τῆς ἀληθείας καί ταύτην ἐν ἀληθείᾳ ζητῶν, ἐπαΐει τῆς ἀληθινῆς φωνῆς;

Ἄρον οὖν οὐ πρῶτω μέν τούτῳ ἀντιπίπτετε τῷ καί πρῶτῳ πάντων οὕτω θεολογήσαντι («τό Πνεῦμα γάρ, φησί, τῆς ἀληθείας, ὃ παρά τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται»), ἐπειτα τοῖς αὐτόπταις (σελ.76) καί αὐτηκόοις γεγενημένοις μαθηταῖς καί ἀποστόλοις αὐτοῦ, μᾶλλον δέ πρό τούτων καί αὐτῷ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, ὃ καί ἦλθε κατά τήν δεδομένην ὑπό τοῦ Σωτῆρος αὐτοῖς ἐπαγγελίαν, ὃ καί ἐδίδαξεν αὐτούς τά πάντα, ὃ τοῦτο οὐκ ἐδίδαξεν ὡς οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται τῶν φωτῶν, ἀλλά καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Εἰ γάρ οὕτω τούτους ἐδίδαξε, καί ἡμᾶς ἀν οὗτοι ὅμοίως ἐδίδαξαν.

Ἐπεί καί διὰ τοῦτο διδαχθέντες τε καί φωτισθέντες ἀπεστάλησαν, ἵνα διδάξωσιν ὡς ἐδιδάχθησαν, ἵνα φωτίσωσιν ὡς ἐφωτίσθησαν, ἵνα κηρύξωσιν ἐν παροησίᾳ, ὃ εἰς τό οὖς ἀκούσειαν, τουτέστιν οὐκ ἐν ἐπηκόῳ πάντων, ἵν' εἴπωσιν ἐν τῷ φωτί, δηλονότι φανερῶς τοῖς πᾶσιν, ἃ τούτοις εἴρηται ἐν τῇ σκοτίᾳ, ὡς ἔγωγ' ἀν φαίην, δι' ἀποκαλύψεως ἐν ὑπερφώτῳ γνόφῳ, ἔστω δέ καί παραβολικῶς, καί οἷς ὁ παρά τῷ Σολομῶντι σκοτεινός λόγος ὁ τῷ μετειληχότι τῆς σοφίας τρανούμενος. Εἰ δέ βούλει, τό κατά μόνας ἡ σκοτία δηλούτω καί ἀποκρύφως καί μήπω τοῖς πολλοῖς ἐγνωσμένως.

Άλλα πρός ὃ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος, ὃ μή τούτοις εἴρηται τοῖς παροησαμένοις τήν ἀλήθειαν, ὃ μή ἀνήγγειλε τό Πνεῦμα τό πᾶσαν

ἀπαγγεῖλαν τήν ἀλήθειαν, ὅ μη ἐμαρτύρησεν ἡ ἐγνώρισεν ὁ πάντα ὅσα ἤκουσε παρά τοῦ Πατρός τοῖς ἀγαπητοῖς γνωρίσας, καὶ διὰ τοῦτο ἐλθών, ἵνα μαρτυρήσῃ τῇ ἀληθείᾳ, πῶς ὑμεῖς τοῦτο τολμᾶτε λέγειν οὕτως ἔκφυλον εἰσάγοντες προσθήκην ἐν τῷ τῆς πίστεως ὅρῳ, ὃν οἱ πρόκριτοι πατέρες κοινῇ συνειλεγμένοι πνευματοκινήτως, σύμβολον ἀψευδοῦς δόξης τῆς εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν καὶ ἄγιον Πνεύμα καὶ βάσανον εἰλικρινοῦς θεογνωσίας καὶ ὄμολογίαν ἀσφαλῆ πᾶσι τοῖς ὁρθοτομεῖν προηρημένοις τὸν λόγον τῆς ἀληθείας συνεγράψαντό τε καὶ παραδεδώκασιν;

Ἡν γάρ ὑπολογίζεσθε πρόφασιν, ὡς ἔστιν ὅν λεγόντων οὐκ ἵσον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ὅτι μή καὶ αὐτός (σελ.78) ἔχει τό ἐκπορεύειν, ὑμεῖς ἵσον δεικνύναι σπεύδοντες τήν προσθήκην εἰσηγεῖσθαι ταύτην, οὐδαμόθεν ἔχει τό εὔλογον. Εἰ γάρ τινες φαῖεν χρῆν εἶναι καὶ τό γεννᾶν ἔχειν τοῦτον, ὡς μή τούτου προσόντος τό ἵσον ἀφαιρουμένου, ἀνάγκη προστιθέναι καὶ τοῦτο πειθομένους τοῖς ἀσυνέτοις· καὶ ἀπλῶς μή μείζω λέγειν τῷ αἰτίῳ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, ἵνα μή τό πρός αὐτόν ἵσον τοῦ Υἱοῦ ἀθετήσωμεν.

Ὅπερ ἄρα δοκεῖτε καὶ ὑποβάλλειν δολίως πρός ἀντίθεσιν τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων καὶ διδαγμάτων· ὁ γάρ καὶ τὸν Υἱόν αἴτιον θεότητος λέγων αὐτόν ἀθετεῖ τόν Υἱόν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ σαφῶς εἰπόντα «ὁ πατήρ μου μείζων μού ἔστιν», οὐχ ὡς ἀνθρώπου μόνον, ἀλλά καὶ ὡς Θεοῦ, τῷ τῆς θεότητος αἰτίῳ. Διό καὶ οὐχ ὁ Θεός εἶπεν, ἀλλ' ὁ Πατήρ· οὐ γάρ ὡς Θεός μείζων τοῦ Υἱοῦ, ἀπαγε τῆς ἀσεβείας, ἀλλ' ὡς αἴτος θεότητος, καθάπερ καὶ οἱ θεοφόροι πατέρες ἡμῖν ἡρμήνευσαν. Τούτοις οὖν ὡς ἔοικε τοῖς θεοφόροις καὶ Χριστῷ τῷ Θεῷ τῶν θεοφόρων ἀντιλέγετε, τῷ Πατρὶ τόν Υἱόν οὐκ ἵσον κατά τό αἴτιον λέγουσιν.

Αλλ' ἡμεῖς καὶ τό ἵσον ἴσμεν τοῦ Υἱοῦ πρός τόν Πατέρα κατά τήν φύσιν καὶ τό μείζον τοῦ Πατρός ὄμολογοῦμεν κατά τό αἴτιον, ὅπερ ἄμφω, τό τε γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν, συμπεριβάλλει. Καὶ αὐτοῖς δέ τοῖς συγγραψαμένοις τήν ἀρχήν ὑπέρ τῆς πρός τόν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ συμφυΐας, ταύτο δ' εἰπεῖν ὄμοτιμίας, οὖσης τῆς ἀγωνίας, χωρίς τῆς παρ' ὑμῶν προσθήκης ἀποχρῶν ἐνομίσθη τό τῆς πίστεως σύμβολον.

Οὐκοῦν εὐλόγως οὐδέ εὐσεβῶς ταύτην εἰσάγειν τήν προσθήκην ἐν τῷ τῆς πίστεως ὅρῳ, ὃν οἱ πρόκριτοι πατέρες κοινῇ συνειλεγμένοι, πνευματικινήτως συνεγράψαντό τε καὶ παραδεδώκασιν. Ω καὶ προσθῆναι ἡ ἀφελεῖν ὅλως οὐκ ἐφεῖται (σελ. 80) μετά τήν τῷ χρόνῳ δευτερεύουσαν ἐκείνης τῶν ἀγίων σύνοδον, δι' ἣς καὶ ὁ τοῦτο τολμήσων ἀραῖς ὑποβάλλεται καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλεται, καὶ ταῦτα προσθήκην οὐκ εἰρημένην ὡς εἰρηται τῷ λόγῳ, οὐκ ἀποκεκαλυμμένην τῷ Πνεύματι, οὐχ εὑρημένην ἐν τοῖς τῶν ἀγίων ἀποστόλων ἀναγράπτοις λογίοις.

Οἵσις συμφώνως καὶ οἱ ἐκθέμενοι τόν τῆς πίστεως τοῦτον θεῖον ὅρον ἐξέθεντο καὶ οἱ μετ' αὐτούς γεγονότες συνέθεντο, εἰ καὶ μή συνεξέθεντο. Οὐ γάρ ἔχετε λέγειν, ὡς οὐχί οὗτως οἱ μέν ἐξέθεντο, οἱ δέ τοῖς τήν ἀρχήν ἐκθεμένοις συνέθεντο, ὑπό τε τῶν ἀναγραψάντων τά καθέκαστα τῶν ἀγίων ἀπασῶν συνόδων ἐξελεγχόμενοι, καὶ αὐτῆς τῆς ἐξ ἐκείνων μέχρι

καὶ νῦν, μᾶλλον δέ καὶ ἐσαεί συμφωνίας τῶν τεσσάρων πατριαρχικῶν θρόνων, καὶ αὐτῶν τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ γενῶν καὶ γλωσσῶν ἀδίαφορον φερουσῶν τήν ἐξ ἀρχῆς ἔκθεσιν καὶ ἀμεταποίητον.

Καί τοίνυν αἱ μέν ἐκφαντορικαὶ κοιναὶ φωναὶ τῶν θεοφόρων θεολόγων, εὐαγγελιστῶν, ἀποστόλων, καὶ τῶν πρό αὐτῶν ἐξ αἰῶνος προφητῶν οὕτως ὅμοιογουμένως ἔχουσι περὶ τοῦ Πνεύματος καὶ οὕτως ὅμοιογως τῷ Θεανθρώπῳ λόγῳ· πρός δέ καὶ αἱ κατά διαφόρους αἵτιας καὶ καιρούς ὑπέρ εὐσεβείας συγκροτηθεῖσαι πᾶσαι σύνοδοι, ταῦτό δέ σχεδόν εἰπεῖν πᾶσα γλῶσσα θεοφόρος· ἐν οὐδεμιᾷ γάρ τῶν συνόδων τούτων καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τεθεολόγηται τό Πνεῦμα τό ἄγιον. Ἐδειξα δ' ἂν ἀρτίως τοῦτ' αὐτό καὶ τοὺς θεηγόρους πάντας αὐθις ἔκαστον ἐν μέρει στέργοντας ἀπαραλλάκτως διὰ τῶν ἴδιως ἔκάστω τούτων ἐξενηγεμένων λόγων ἐφεξῆς.

Ἄλλ' οὐκ ἐπί τοσοῦτον ἀνέξεται τό φίλερι τοῦ λατίνου μακρούς ἡμῶν ἀποτεινόντων λόγους, ἀλλ' ἀπαντήσει λέγον· πῶς οὖν καὶ ὑμεῖς καὶ πόθεν εὐρόντες τήν προσθήκην ταύτην, παρὰ μόνου τοῦ Πατρός ἐννοεῖτε τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκπορεύεσθαι, (σελ. 82) διό καὶ ἡμᾶς ἐτεροδόξους οἴεσθε, τοῦ Χριστοῦ τοῦτο μή εἰπόντος, ἀλλ' οὐδέ τῶν ἐκείνου μαθητῶν τινος;

Πρός ὁ νῦν ἡμεῖς εὐθύς ἀναντήσομεν, οὕτω λέγοντες. Τό τῶν εὐσεβούντων πλήρωμα χεῖλος γεγονότες ἐν ἐπ' ἀγαθῷ, πύργον εὐσεβείας ὡκοδόμησαν, δυσσεβείας νοητοῦ κατακλυσμοῦ παντάπασιν ἀνώτερον. Ἐπεδήμησε γάρ καὶ αὐτοῖς οἰκοδομεῖν ἐπιχειροῦσιν ἡ τελεσιουργός τῶν ἀγαθῶν τριάς οὐ συγχέουσα, ἀλλά συνδέουσα καὶ τάς δόξας καὶ τάς γλώσσας εἰς εὐσεβεστάτην καὶ δόθόδοξον ὅμοφροσύνην. Αὐτοῦ τοίνυν ἡμεῖς ἐπ' ἀσφαλοῦς ὀχυρώματος ίστάμενοι τούς ἀπεναντίας τῶν δόθῶν δογμάτων φερομένους πρῶτον μέν ἐντεῦθεν εὐστοχώτατα καὶ γενναιότατα βαλοῦμεν, ἅμα δέ καὶ λυσιτελῶς αὐτοῖς, εἰ βούλοιντο. Μετά τοῦτο δέ τάς πολλαχόθεν, μᾶλλον δέ τῶν πανταχόθεν ἀναφαινομένων ἀποδείξεων τῆς ἀληθείας, ἔστιν ἡς προκομίσομεν αὐτοῖς πρόθον ταύτης καὶ αὐτούς ἐπαίροντες, ἵν' εἴπω κατά τό γεγραμμένον· «εἰ ἀραγε ψηλαφήσειαν αὐτήν καὶ εὑροιεν, καὶ γε οὐ μακράν ὑπάρχουσαν αὐτῶν». Νῦν δέ μᾶλλον τούτους οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' αὐτό τό οἷον λογικόν τῆς εὐσεβείας περιτείχισμα καὶ βαλεῖ καὶ πατάξει καὶ τροπώσεται, εἰ δέ βούλει, καὶ ἰάσεται.

Τοιοῦτος γάρ ὁ τῶν θείων θεῖος ὅρος οὗτος· οὐ περιβάλλει μόνον τούς ἐμμένοντας καὶ καθίστησιν ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀλλά καὶ προπολεμεῖ καὶ ἀνυποστάτως ἀντιτάττεται τοῖς ἐπανισταμένοις· τό δ' ὅπως, ἄκουε.

«Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα», «καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, τόν μονογενῆ, τόν ἐκ τοῦ Πατρός γεννηθέντα πρό πάντων τῶν αἰώνων». Ἄρ' οὖν οὐ συννοεῖται οὐδέ συνυπακούεται τό μόνου, οὐδὲ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός γεγέννηται, εἰ καὶ μή προστέθειται τό μόνου; Καὶ πάνυ μέν οὖν συνυπακούεται, καὶ οὐχ ἦττον

προσκείμενον, (σελ. 84) εὶ ὅλως εὐσεβεῖν ἐθέλεις, εἴποις ἄν. Ἐντεῦθεν τοίνυν καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος διδάσκου. Καὶ ἡνίκ’ ἄν ἀκούοις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ συμβόλου, «τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον», εὐθύς ἔξ ἀνάγκης συνυπακουόμενον νόμιζε τὸ «μόνου» καὶ μή προσθήκην ἄλλως νόμιζε ἡμῶν, ὑπέρ ἀληθείας διὰ τὴν σήν ἀθέτησιν ἐν ταῖς πρός ύμᾶς διαλέξεσι προστιθέντων ἀκροώμενος. Εἰ δέ μή, οὐδὲ ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρός τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἐάσεις συνυπακούεσθαι τὸ «μόνου»· καὶ οὕτω σου πολυπλασιάσεις τὸ δυσσέβημα.

Καί τοῦτο δέ μοι λάβε κατά νοῦν, ὡς ἐπὶ τοῦ τῆς πίστεως συμβόλου τὸν Υἱόν ἐκ τοῦ Πατρός ἀκούοντες γεννηθέντα πρό πάντων τῶν αἰώνων καὶ τῷ ἐκ τοῦ Πατρός συννοούμενόν τε καὶ συνυπακουόμενον ἔχοντες τὸ «μόνου», καθάπερ ἄν καὶ αὐτός ἡμῖν συμφήσαις, ὅμως οὐδέποτε τὸ «μόνου» προσέθηκεν ἐκεῖ, ὥστε καὶ τὴν σήν δόξαν ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, εὶ καὶ ἀνωμολογημένον ἦν, καὶ ἡμῖν καὶ ἀπλῶς πάσῃ τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἑκκλησίᾳ συνδοκοῦν, οὐδὲ οὕτως ἐχρῆν ἐν τῷ τῆς πίστεως συμβόλῳ προστεθῆναι παρ’ ύμῶν.

Ὕν οὖν ἄρα τῶν δικαιοτάτων μηδέ λόγου ἀξιοῦν ύμᾶς, εὶ μή τοῦ προστιθέναι τῷ ἰερῷ συμβόλῳ παύσησθε· τῆς δέ παρ’ ἡμῶν προσθήκης παρ’ ύμῶν ἐκβεβλημένης πρότερον, ἔπειτα ζητεῖν, εὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἡ οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ τό ἀναφανέν τοῖς θεοφόροις συνδοκοῦν κυροῦν· ἀλλ’ οὐδὲ οὕτω προστιθέναι τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, καθάπερ ἐπὶ τῶν δύο τοῦ ἑνός Χριστοῦ φύσεων καὶ θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν, τῆς τε καθ’ ὑπόστασιν ἑνώσεως καὶ τοῦ ἐπωνύμου τῆς παρθενομήτορος, οἱ πρό ἡμῶν πεπράχασι καλῶς τε καὶ φιλευσεβῶς, ὡς μετά τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς κοινῆς εἰρήνης ἀντιποιούμενοι, καίτοι πολλάκις ἔπειτα κοινῇ συνειλεγμένοι, (σελ.86) συνεκκλησιαζόντων ἡ συνευδοκούντων καὶ τῶν κατά καιρούς τῆς παλαιᾶς Ρώμης ἀρχιερατικῶς προϊσταμένων. Οὔκουν ἔχει τις ὑπολογίζεσθαι τήν τοῦ περιόντος πάπα περιωπήν· οὐ γάρ διὰ τοῦτον ἡ τούτους τούς μετ’ ἐκείνους ἀποστερκτέον τούς τοσούτους καὶ τηλικούτους καὶ μακαρίω τέλει τήν ἡγιασμένην καὶ πολυειδῶς παρά Θεοῦ μεμαρτυρημένην κατακλείσαντας ζωήν.

Άλλά γάρ οὐ μόνον τὸ τῆς ὁρθοδόξου πίστεως σύμβολον, - δεῖ γάρ τῶν εὐγνωμόνως ἀκουσομένων ἔνεκα λέγειν· μή μόνον οὖν τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, ἀλλά καὶ πᾶσα σχεδόν γλῶσσα θεολόγος ἐκ Πατρός γεννηθέντα τὸν Υἱόν κηρύττουσα καὶ παρά τοῦ αὐτοῦ Πατρός τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορευόμενον, οὐ προστίθησι τὸ «μόνου»· ὡς καν μή προσκέηται, ἔξ ἀνάγκης συνυπακουόμενον, καὶ τοῦτ’ εἰση ἀνελίττων καὶ διεξιῶν αὐτάς τάς θεολόγους βίβλους. Σήν δ’ ὅμως χάριν, καὶ ἡμεῖς ὀλίγ’ ἀττα προενέγκωμεν καὶ διὰ βραχέων γεγραμμένα. Ο γοῦν μέγας Αθανάσιος, «τί ἐστι», φησί, «Θεός; Ή πάντων ἀρχή κατά τὸν Ἀπόστολον, λέγοντα, “εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἔξ οὗ τὰ πάντα”, καὶ γάρ ὁ λόγος ἔξ αὐτοῦ γεννητῶς καὶ τὸ Πνεῦμα ἔξ αὐτοῦ ἐκπορευτῶς». Όρας ὄμοιώς ἐπ’ ἀμφοῖν τὸ ἔξ αὐτοῦ καὶ οὐδαμοῦ ρήματι προσκείμενον τὸ «μόνου»; Καί σύ τοίνυν

όμοιώς ἐπ' ἀμφοῖν ἥ τήν σήν προσθήκην λήψη ἥ τό μόνου ἐξ ἀνάγκης συνυπακούμενον νοήσεις.

Τί δέ ό μετ' αὐτόν εὐθύς τῷ χρόνῳ καί οὐ μετ' αὐτόν τῇ μεγαλειότητι παρά Θεῷ, τό φερωνύμως βασίλειον ίεράτευμα, ἀρ' οὐ συμφωνήσει τε καί συμφρονήσει; Ἀλλ' ἄκουε καί μάνθανε· «κυρίως ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρός ἐξῆλθε καί τό Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται· ἀλλ' ὁ μέν ἐκ τοῦ Πατρός γεννητῶς, τό δέ ἀρρήτως ἐκ τοῦ Θεοῦ». Ιδού πολυπλασίως ὄμοιώς ἐπ' ἀμφοῖν τέθεικε τό ἐκ (σελ. 88) τοῦ Πατρός· ἔχεις οὖν δλως λέγειν ἔτι, ώς οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ὅτι μή πρόσκειται τό «μόνου»;

Βούλει δή καί τοῦ μεγάλου θεολόγου ἀκοῦσαι Γρηγορίου, ἐν βραχεῖ τό πᾶν συνάγοντος καί τήν σήν ὕσπερ τινί σμιλίῳ ἀποσμιλεύοντος προσθήκην καί ἀμφοτέροις τό ἐκ μόνου ἐφαρμόζοντος; καί τό θαυμασιώτερον, οὐχ ὅτι προστίθησιν, ἀλλ' ὅτι μή προστίθησιν. «Ἡμῖν εἰς Θεός», φησίν, «ὅτι μία θεότης, καί πρός ἐν τά ἐξ αὐτοῦ τήν ἀναφοράν ἔχει, κάν τρία πιστεύηται». Ακήκοας; Ἐξ αὐτοῦ εἶπεν ἀμφω. Άρ' οὖν οὐ νοήσομεν καί προσθήσομεν, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρός καί ἐξ ἑτέρου τινός προέρχεται ἀμφότερα, ὅτι μή πρόσκειται τό «μόνου», καί τοῦ μόνου Θεοῦ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος διά τοῦτο ἐκπεσούμεθα; Μή σύ γε τοῦτο πάθης, μᾶλλον δέ μή διαμείνης ἀνίατος παθῶν· γνωστόν γάρ ἡδη γέγονέ σοι τό δρθόν.

Καί μήν ἐκ τοῦ Πατρός φαμεν εἶναι τόν Υἱόν, ώς ἐκ τῆς θείας οὐσίας γεννηθέντα, δηλονότι κατά τήν πατρικήν ὑπόστασιν· ἡ γάρ οὐσία μία τῶν τριῶν ἐστιν· ὕστε τό γεννᾶν τῇ πατρικῇ ὑποστάσει ἐφαρμόζεται καί οὐκ ἐστιν εἶναι τόν Υἱόν ἐκ τοῦ Πνεύματος. Ἐπεί οὖν καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκ τοῦ Πατρός, ἐκ τῆς θείας οὐσίας καί αὐτό κατά τήν πατρικήν ὑπόστασιν ἐκπορευόμενόν ἐστιν· ἡ γάρ οὐσία πάντῃ τε καί πάντως μία τῶν τριῶν. Οὐκοῦν τό ἐκπορεύειν τῇ πατρικῇ ὑποστάσει ἐφαρμόζεται καί οὐκ ἐστιν εἶναι τό Πνεῦμα καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ γάρ ἐστι τά τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἔχειν τόν Υἱόν.

Κατά γάρ τόν ίερόν Δαμασκηνόν, «τήν διαφοράν τῶν θείων ὑποστάσεων ἐν μόναις τρισίν ίδιότησιν ἐπιγινώσκομεν, τῇ ἀναιτίῳ καί πατρικῇ, τῇ αἰτιατῇ καί υἱκῇ, καί τῇ (σελ. 90) αἰτιατῇ καί ἐκπορευτῇ». Όρας ώς ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις οὐχί καί αἰτία, ἀλλ' αἰτιατή μόνον ἐστί; Μόνην γάρ, φησί, ταύτην ἔχει τήν ίδιότητα, καθάπερ καί ἡ τοῦ Πνεύματος. Συνορᾶς δέ καί τοῦτο, ώς ἡ πατρική, καθό πατρική ίδιότης, ἀμφω τό γεννᾶν καί ἐκπορεύειν συμπεριβάλλει; Τοιγαροῦν, εὶ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον, εἴη ἀν καί ὁ Υἱός αἰτιός τε ἀμα καί Πατήρ ώς αἴτιος.

Οὐκοῦν ἔνι τι τῶν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἔχειν τόν Υἱόν· εὶ δ' ἔχει, ἥ δύο ἔσονται τά αἰτία, ώς ἐν δυσίν ὑποστάσεσι τοῦ ἐκπορεύειν ὅντος (οὕτω γάρ δύο καί τά αἰτιατά, ώς τοῦ αἰτιατοῦ ἐν δυσίν ὑποστάσεσι θεωρουμένου), ἥ συνδραμοῦνται εὶς μίαν τήν ὑπόστασιν ὁ Πατήρ καί ὁ

Υίός. Έκ μόνου ἄρα τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα τό ἄγιον, καί προσεχῶς καί ἀμέσως ἐκ Πατρός, ώς καί ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρός γεννᾶται.

Διό καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης θεῖος πρόεδρος, «τά τοῦ ἀνθρώπου», φησί, «πρόσωπα πάντα, οὐκ ἀπό τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατά τό προσεχές ἔχει τό εἶναι, ώς πολλά καί διάφορα εἶναι πρός τοῖς αἰτιατοῖς καί τά αἴτια. Ἐπί δέ τῆς ἀγίας Τριάδος οὐχ οὕτως· ἐν γάρ πρόσωπον καί τό αὐτό τοῦ Πατρός, ἐξ οὗπερ ὁ Υἱός γεννᾶται καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκπορεύεται. Διό καὶ κυρίως τό ἔνα αἴτιον μετά τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἔνα Θεόν φαμεν τεθαρηκότως».

Ἄρα νοῦν ἔλαβες πληγείς τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ καί μεταμανθάνεις τήν ἀλήθειαν καί πείθῃ Θεῷ καί τοῖς κατά Θεόν πατράσιν, ώς ἐκ τοῦ Πατρός ἀκούων τό Πνεῦμα συνυπακούειν τό ἐκ μόνου καί μηκέτ' ἐκ διαφόρων προσώπων τήν ὑπαρξίν αὐτῷ παρέχειν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐνός, τοῦ Πατρός, κατά τό προσεχές θεολογεῖν, οὐ τόν Υἱόν μόνον, ἀλλά καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐν πρόσωπον τό αἴτιον τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν εἶναι δοξάζων τόν Θεόν, ἀλλ' οὐχ ἐν αἴτιον ώς τῆς αὐτῆς οὐσίας τά δύο πρόσωπα λέγων τοῦ ἐνός, οὕτω γάρ (σελ. 92) πολλά γίνεται τά αἴτια, ώς ἐφ' ἡμῶν συμβαίνει, καί οὐκέτι Θεός εῖς, ὥσπερ οὐδὲ ἡμεῖς εῖς οἱ πάντες ἀνθρώποις, εἰ καί τῆς αὐτῆς ἐσμεν οὐσίας;

Ἄρον πείθῃ κατά ταῦτα Θεῷ καί τοῖς κατά Θεόν θεολογοῦσιν ἡ ζητεῖς ἔτι καί διά βροντῆς ἀκηκοέναι κατά τούς μετά τάς πολλάς Ἰησοῦ θεοσημίας σημείον ζητοῦντας ἐκ τοῦ οὐρανῶν ἴδειν; Ἀκουε δή καί τῆς βροντῆς, Ιωάννου καί θεολογικωτάτου τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ὃς φησιν· «εἴδομεν τήν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ώς μονογενοῦς παρά τοῦ πατρός». Τί οὖν, οὐκ ἐροῦμεν τόν μονογενῆ παρά μόνου τοῦ Πατρός, ἐπειδή μή πρόσκειται τοῦ «μόνου»; Ἀλλά καί ὁ Κύριος αὐτός πρός Ἰουδαίους λέγων, «εἰ ὁ Θεός πατήρ ὑμῶν ἦν, ἡγαπᾶτε ἄν ἐμέ, ἐγὼ γάρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον καί ἡκων», καί πάλιν, «οὐχ ὅτι τις ἐώρακε τόν πατέρα, εἰ μή ὁ ὁν παρά τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἐώρακε τόν πατέρα», πῶς οὐ προσέθηκε τό «μόνου» λέγων 'ἐκ τοῦ Πατρός μόνου ἐξῆλθον', ἢ "ο ὁν παρά μόνου τοῦ Πατρός", οὐχ ώς ἐξ ἀνάγκης συννοούμενον;

Τοσαυτάκις οὖν εἰρημένου περὶ τοῦ Υἱοῦ ὅτι παρά τοῦ Πατρός καί μηδαμοῦ τοῦ «μόνου» πρόσκειμένου, αὐτός τε πανταχοῦ συνυπακούεις τοῦτο καί τοῖς πανταχοῦ συνυπακούουσιν οὐ δυσχεραίνεις. Μᾶλλον μέν οὖν καί τοῖς μή συννοοῦσι τοῦτο ἐς τά μάλιστα δυσχερανεῖς καί ώς δυσεβέσιν ἡ καί ἀσεβέσιν ἐγκαλέσεις. Περὶ δέ τοῦ ἄγιου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρός ἀκούων, εἴτα τί παθών, οὐ συννοεῖς τό ἐξ ἀνάγκης συνυπακουόμενον, ἀλλά καί εἰς τήν ἐναντίαν ἐξετράπης δόξαν, ὃ ἄν ἐνεκάλεσας δικαίως τοῖς περὶ τοῦ Υἱοῦ κακῶς νοοῦσι, τοῦτ' αὐτός ἀδίκως πεπονθώς ἐπί τοῦ Πνεύματος, ἐκ μηδεμιᾶς ὅλως τό δυσσεβές προεξενούσης ἀφορμῆς;

Οὐ γάρ μόνον ὅτι λέγεται παρά τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα, (σελ. 94) ώς ὁ Θεός Λόγος πρό αἰώνων παρά τοῦ Πατρός, ἐξ ἀνάγκης παρά μόνου τοῦ

Πατρός ἐκπορευόμενον νοεῖται, ἀλλ’ ἐπεί καὶ κατά τὸν σοφόν μάρτυρα τῆς ἀληθείας Ἰουστίνον, «ώς ὁ Υἱός ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκ τοῦ Πατρός, πλήν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως· ὁ μέν γάρ γεννητῶς ἐκ φωτός ἐξέλαμψε, τὸ δέ, φῶς μὲν ἐκ φωτός καὶ αὐτό, οὐ μήν γεννητῶς, ἀλλ’ ἐκπορευτῶς προῆλθεν». Εἰ ὁ Υἱός ἀμέσως ἐκ Πατρός, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρός ἀμέσως· καὶ εἰ ὁ Υἱός οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ εἰ ὁ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρός. Ἐπεί γάρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορευτόν ἐκ τοῦ Πατρός, ως ὁ Υἱός γεννητός ἐκ τοῦ Πατρός, τὸ δέ ως ὁ Υἱός γεννητός ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευτόν, ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορευτόν, τὸ Πνεῦμα ἄρα τὸ ἄγιον ἐκ Θεοῦ Πατρός μόνου ἐκπορευτῶς προερχόμενος.

Ταῦτα ἄρα καὶ ὁμοίως λέγεται τε καὶ ἔστιν, ὅμοῦ τε καὶ χωρίς ἐκάτερον, διὰ μέν τοῦ ὁμοίως εἶναι τὴν ἀπόδειξιν ἡμῖν τῆς ἀληθείας αἰτιώδη παρεχόμενα, διὰ δέ τοῦ ὁμοίως λέγεσθαι τεκμηριώδη· οὐ γάρ ὅτι ἄμα ἐξ ἀἰδίου ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τά τοῦ Πνεύματος γνωρίσομεν, ἀλλ’ ὅτι γνωριμώτερα ἡμῖν ἔστι τά τοῦ Υἱοῦ, ἐκ τῶν γνωριμωτέρων τούτων καὶ τὸ Πνεῦμα ἀποδείξομεν. Ἀλλως τε οὐδέ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀπλῶς, ἀλλ’ ἐκ τοῦ εἶναι ως ὁ Υἱός τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρός, ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ὑπάρχον ἀποδέδεικται.

Καὶ μήν κατά τὸν θεῖον Παῦλον Πνεῦμα καὶ νοῦς λέγεται Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, καθάπερ ὁ Μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς πρός Εὐνομιανοῦς περὶ τοῦ Πνεύματός φησιν γράφων· «τὸ ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τρανῶς ἀνεκήρυξεν ὁ ἀπόστολος λέγων, ὅτι “τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν”· καὶ τὸ δι’ Υἱοῦ (σελ. 96) πεφηνέναι σαφές πεποίηκεν, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτό καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προσειπάν, καθάπερ Θεοῦ Πνεῦμα, ως τὸ τοῦ ἀνθρώπου».

Καθάπερ οὖν τῶν νάνθρωπων ἔκαστος τὸν οἰκεῖον ἔχει νοῦν καὶ αὐτοῦ μέν ἔστιν ἔκαστου τούτων ὁ οἰκεῖος νοῦς, ἀλλ’ οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ’ ἐξ οὗπερ καὶ αὐτός, οὐκ ἐξ αὐτοῦ τοίνυν ἔκαστου ὁ οἰκεῖος νοῦς, εἰ μή ἄρα κατ’ ἐνέργειαν, οὕτω καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα φυσικῶς ἐνυπάρχον ως Θεῷ τῷ Χριστῷ, καὶ Πνεῦμα καὶ νοῦς ἔστιν αὐτοῦ. Καὶ κατά μέν τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἔστι καὶ ἐξ αὐτοῦ, ως ἐμφυσώμενον καὶ πεμπόμενον καὶ φανερούμενον, κατά δέ τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ μέν ἔστιν, οὐκ ἐξ αὐτοῦ δέ, ἀλλ’ ἐκ τοῦ γεννήσαντος αὐτόν.

“Ιν’ οὖν σοι πανταχόθεν τάς κατά τῆς ἀληθείας ἐκκρούσωμεν λαβάς, ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, φύσει ὡν ἐκ τοῦ Θεοῦ, φύσει γεννᾶται, ἀλλ’ οὐ χάριτι γίνεται ἐκ τοῦ Πατρός. Ἐπεί δέ ὁ γεννῶν πηγαία θεότης καὶ πηγή θεότητος, πηγάζεται ὁ γεννώμενος. Ἐπεί δέ μόνος πηγή θεότητος καὶ πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ως Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ Ἀθανάσιος ὁ μέγας συνῳδά φθέγγονται, ἐκ μόνου ἄρα ὁ φύσει Υἱός ὑπάρχει τοῦ Πατρός· ὁ δέ θέσει οὐκ ἐκ μόνου ἀλλά δι’ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρός, καίτοι οὐχ Υἱός μόνον, ἀλλά καὶ Πνεῦμα χάριτί ἔστιν· «οὐ γάρ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ

έν Πνεῦμα ἐστι», φησίν ό ἀπόστολος. Τό δέ Πνεῦμα τό ἄγιον οὐ χάριτι, ἀλλά φύσει ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ό Γίός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τό δέ φύσει ὃν Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ φύσει ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Θεοῦ· τό δέ φύσει ἐκπορευόμενον πηγάζεται ἐκ τοῦ Θεοῦ· τό δέ πηγαζόμενον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς πηγαίας θεότητος πηγάζεται, ἥτις ἐστί μόνος ό Πατήρ. Τό Πνεῦμα ἄρα τό ἄγιον φύσει Θεός, ἐκ Θεοῦ Πατρός μόνου ἐκπορευτῶς πηγαζόμενον.

(σελ. 98) Εἰ δέ τις τοῦτ’ οὕτως ἔχειν οὐχ ὁμολογεῖ, καί περὶ τοῦ Υἱοῦ κακῶς δοξάζων ἔξελεγχθήσεται. Τῇ γάρ τῆς ἀληθείας ἀποδείξει ταύτη συμμαρτυρῶν καί ό θεολογικώτατος Γρηγόριος, «τί», φησίν, «οὐ προσαγορεύεται τό Πνεῦμα ὡν ό Υἱός, πλήν γεννήσεως»; Καί «πάντα ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καί τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἱότητος». Δαμασκηνός δ’ ό θεος, «διά τόν Πατέρα», φησί, «τουτέστι διά τό εἶναι τόν Πατέρα, ἔχει ό Υἱός καί τό Πνεῦμα πάντα ἄ ἔχει, τουτέστι διά τό τόν Πατέρα ἔχειν αὐτά, πλήν τῆς ἀγεννησίας καί τῆς γεννήσεως καί τῆς ἐκπορεύσεως».

Ἐκάτερον ἄρα τούτων οὐκ ἔχει τό γεννᾶν καί ἐκπορεύειν· καί ώς τό Πνεῦμα κατ’ οὐδένα τρόπον ἔχει τήν γέννησιν, οὕτω ό Υἱός κατ’ οὐδένα τρόπον ἔχει τήν ἐκπόρευσιν. Τοιγαροῦν ό αὐτός Υἱοῦ καθάπερ ὅρος καί τοῦ Πνεύματος, πλήν τοῦ γεννητῶς τε καί ἐκπορευτῶς, καθ’ ἄ καί μόνα διενηρχασιν ἀλλήλων.

Καί τοῦτ’ ἄρα τηρητέον ἐφ’ ἄπασι τόν μή βλασφημεῖν ἀλλά θεολογεῖν ἐθέλοντα. Ως γάρ εἰς καί μόνος γεννητός ὑπάρχει, ό Υἱός, διόπερ καί μονογενής, οὕτως ἐν καί μόνον ἐκπορευτόν ὑπάρχει, Πνεῦμα ἄγιον· καί ώς ό Υἱός γεννητός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, οὕτω καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκπορευτόν ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· καί ώς ό Υἱός ἀμέσως ἐκ Πατρός γεννητός, οὕτω καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκπορευτόν ἐκ τοῦ Πατρός ἀμέσως.

Ὁρας ὅτι τό μέν παρ’ ήμῶν προσκείμενον ἔκφανσίς ἐστι τῆς ἀληθείας συνεκφωνουμένη διά τήν σήν πρός τήν ἀλήθειαν ἀθέτησιν; Καί γάρ παρόν τε καί ἀπόν τό αὐτό δίδωσι νοεῖν. Τό δέ σόν οὐ προσθήκη λέγοιτ’ ἄν κυρίως, ἀλλά σαφής ἐναντιότης καί ἀνατροπή τοῦ εὐσεβοῦς φρονήματος· περιτρέπει γάρ τήν τῶν ἀκουόντων διάνοιαν εἰς τούναντίον καί ἀντί μιᾶς δύο δίδωσι δοξάζειν ἐπί τῆς μιᾶς θεότητος ἀρχάς καί τή πολυθέω πλάνη πάροδον παρέχει. Τίς γάρ τό (σελ. 100) ἐν ἐξ ἀμφοτέρων ἀκούων ἢ λέγων ἢ πιστεύων ἐτέρως ἀν φρονήσαι;

Αλλ’ οὐδέν ἄτοπον, φησίν, εἴ τις δύο μέν ἀρχάς λέγει, οὐκ ἀντιθέτους μέντοι, ἀλλά τήν ἐτέραν ἐκ τῆς ἐτέρας, ώς καί Γρηγόριος ό θεολόγος περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν, «ή ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή»· οὕτω γάρ πάλιν μία ἐσται ή ἀρχή καί τό τῆς μοναρχίας δόγμα περισώζεται. Πρός δὲ λέγομεν ήμεῖς, ὅτι καί Θεόν ἐκ Θεοῦ φαμεν, ἀλλ’ οὐ δύο ποτέ θεούς.

Ἄλλως τε τό δημιουργικόν ταύτης σημαίνούσης τῆς ἀρχῆς οὐ δύο μόνον ἀν εἴποι τις, εἰ καί μή καλῶς, ἀλλά καί πλείους. Τρισυπόστατος γάρ αὗτη ἡ ἀρχή· φύσει δέ οὖσα καί κοινή ἐστι· κοινήν δέ οὖσαν πᾶς οὐκ ἀν

έχοι καί τό Πνεῦμα ταύτην τήν ἀρχήν; Καί ό τῷ Ιώβ δέ προσδιαλεγόμενος ύπερ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης Ἐλιούς, «Πνεῦμα, λέγων, Κυρίου τό ποιησάν με» οὐ ποιητικήν ἀρχήν τό Πνεῦμα λέγει; Καί ό θεῖος ὡδικός Δαβὶδ, «λόγω μέν Κυρίου τούς οὐρανούς στερεωθῆναι» ψάλλων, «Πνεύματι δέ τάς τῶν οὐρανῶν δυνάμεις» οὐχ ὥσπερ τῷ Υἱῷ, οὕτω καί τῷ Πνεύματι, τήν δημιουργικήν ἀρχήν προσμαρτυρεῖ; Εἰ τοίνυν διά τό γεγράφθαι «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή» δύο εἰπεῖν ἀρχάς οὐδέν κωλύει κατά σέ, οὐκοῦν καί διά τό γεγράφθαι καί τό πνεῦμα ποιητήν, δύο ποιητάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει· ἡ διά τό «Λόγω Θεοῦ καί Πνεύματι τήν κτίσιν στερεοῦσθαι», ταῦτό δ' εἰπεῖν συνίστασθαι, τρεῖς ἀρχάς εἰπεῖν οὐδέν ἄποπόν ἐστιν.

Αλλ' οὐδαμοῦ τῶν θεολόγων εἶπε τις οὕτε δύο οὕτε τρεῖς. Ὡσπερ γάρ Θεόν ἔκάστην τῶν τριῶν προσκυνητῶν ἐκείνων ύποστάσεών φαμε καί Θεόν ἔκατέραν ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ παρά τοῦτο τρεῖς ἡ δύο ποτέ θεούς, οὕτω καί ἀρχήν ἐξ ἀρχῆς φαμεν, ἀλλ' οὐ δύο ποτέ ἀρχάς· δευτέραν γάρ ἀρχήν οὐδέπω καί τήμερον ὑπό τῶν εὐσεβῶν ἀκηκόαμεν, (σελ. 102) ὥσπερ οὐδέ θεόν δεύτερον. Άλλ' εἰς ἡμῖν Θεός καί μοναρχία τό προσκυνούμενον, οὐκ ἐκ δύο θεῶν, οὐδ' ἐκ δύο ἀρχῶν συνιόντα εἰς ἐν· ἐπεί μηδέ κατά ταυτά μεριστόν ἡμῖν τό σεβόμενον. Καί μήν οὐδέ κατά τό αὐτό μερίζεται τε καί συνάγεται· διαιρεῖται μέν γάρ ταῖς ύποστατικαῖς ἴδιότησι, ταῖς δέ κατά τήν φύσιν ἐνοῦται. Εἰ γοῦν δύο ἀρχάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει, λοιπόν αὗταί εἰσι, καθ' ἃς μερίζεται· ἐναθῆναι τοίνυν αὖθις κατ' αὐτάς ἀδύνατον· οὐκ ἄρ' αἴ δύο μία.

Μᾶλλον δέ ἀναλαβόντες καί ἐτέραν ἀρχήν τῷ λόγῳ δόντες τά τῆς μοναρχικωτάτης ἀρχῆς εἰς δύναμιν διατρανώσωμεν, ώς ἂν φερωνύμως ἔχοντά τε δείξωμεν τόν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον καί ἀπελέγξωμεν τούς τοῦ ἐνός ἀγίου Πνεύματος δύο δογματίζοντας ἀρχάς, ὅτι τε τοῦτο δογματίζουσι καί ὅτι οὐ καλῶς.

Ἡ δημιουργική ἀρχή μία ἐστίν, ό Πατήρ καί ό Υἱός καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον. Ὁταν οὖν ἐκ τοῦ Θεοῦ τά ἐκ τοῦ μή δόντος προηγμένα λέγωμεν, τήν τε ἀγαθότητα, δι' ἣν τό εἶναι ἔσχον, καί τήν ἐγγεγενημένην χάριν, ὅθεν ἔκαστον τοῦ εῦ εἶναι καταλήλως μετεσχήκασι, καί τήν ἐπιγεγενημένην ὑστερον, δι' ἣν πρός τό εῦ εἶναι τά διαπεπτωκότα ἐπανῆλθον, ὅταν ταῦτά τε καί περί τούτων ποιώμεθα τούς λόγους, ἀρχήν καί πηγήν καί αἴτιον τόν Υἱόν ἐν ἀγίᾳ Πνεύματί φαμεν, οὐχ ἐτέραν ἀπαγε, ἀλλά τήν αὐτήν ώς τοῦ Πατρός δι' αὐτοῦ ἐν ἀγίᾳ Πνεύματι καί προάγοντος καί ἐπανάγοντος καί συνέχοντος καλῶς τά πάντα. Ο δέ Πατήρ πρός τῷ πηγῇ τῶν πάντων εἶναι διά τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀγίᾳ Πνεύματι, καί πηγή καί ἀρχή ἐστι θεότητος μόνος θεογόνος ὡν. Καί τοῦτ' ἐσμέν εἰδότε κρείττον ἡ κατά ἀπόδειξιν, διά τῶν θεοπνεύστων λογίων τρανῶς ἐκπεφασμένον.

Ὅταν οὖν ἀκούσῃς ὅτι ό Υἱός, «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχήν» (σελ. 104) καί «ό καλῶν αὐτόν ἀπό γενεῶν ἀρχήν» καί «μετά σου ἡ ἀρχή ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεως σου», τῶν δημιουργημάτων νόει, καθάπερ καί Ιωάννης

ἀριδήλως ἐν τῇ Ἀποκαλύψει περὶ αὐτοῦ βοᾶ, «ἡ ἀρχή τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ», οὐχ ὡς καταρχή, ἄπαγε, Θεός γάρ, ἀλλ’ ὡς δημιουργός αὐτῶν· κοινωνός γάρ ἐστι τῆς ἐξ ἣς ταῦτα πατρικῆς ἀρχῆς, ἥ καὶ τῆς πάντων δεσποτείας ἐστίν ἐπώνυμον.

Τοῦ δέ Πνεύματος τὸν Γίόν ἀρχήν ἐπί τῆς σημασίας ταύτης πῶς ἂν φαίη τις, εἰ μή καὶ τὸ Πνεῦμα δοῦλον καὶ κτιστόν; Ἀλλ’ ἐπεὶ Θεός τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἀρχή αὐτοῦ κατά τοῦτο ὁ Γίός, εἰ μή ἄρα ὡς θεότητος ἀρχή. Εἰ δέ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος θεότητος ὁ Γίός ἐστιν ἀρχή, κοινωνεῖν δέ κατά ταύτην τὴν ἀρχήν τῷ Πατρὶ ἀμήχανον, μόνος γάρ τεθεολόγηται πηγαίᾳ θεότητος ὁ Πατήρ, ἑτέρας ἄρα διαφόρου τινός θεότητος ὁ Γίός ἐστιν ἀρχή καὶ διέσπασε τὸ Πνεῦμα τῆς πηγαζούσης ἐκ τοῦ Πατρός θεότητος. Ἡ δύο διαφόρους θεότητας δώσωμεν τούτῳ τῷ ἐνί, οἱ καὶ τοῖς τρισὶ μίαν ἀνομολογοῦντες θεότητα;

Πῶς δέ καὶ αἱ δύο κατά Λατίνους τοῦ Πνεύματος ἀρχαί μία ἐστίν ἀρχή; Οὐ γάρ ἀξιώσουσιν ἡμᾶς πίστει δέχεσθαι τούτων τά προβλήματα, ἀλλὰ μηδέ σοφιστικῶς ἀποκρινέσθωσαν ἄλλην ἀντ’ ἄλλης ποιούμενοι τὴν ἀπόκρισιν. Ἡμῶν γάρ ἐρωτώντων, πῶς δύο κατ’ αὐτούς τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχαί, μίαν ἐκεῖνοι δισχυρίζονται τῶν δύο εἶναι τὴν ἀρχήν. Ἡμεῖς δέ οὐ περὶ τῶν δύο προσώπων ἐρωτῶμεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐνός· περὶ τούτου γάρ πρός αὐτούς ποιούμεθα τὸν λόγον. Ως ἐπεὶ τῶν δύο μία ἡ ἀρχή καλῶς, πῶς τοῦ ἐνός δύο ἔσονται ἀρχαί καὶ πῶς αἱ δύο μία κατ’ αὐτούς;

Φασίν οὖν, διότι ἡ μία ἐστίν ἐκ τῆς ἐτέρας. Τί οὖν ὁ Σήθ, ἐκ μιᾶς ἄρα γεγέννηται ἀρχῆς, ὅτι ἡ Εὔα ἦν ἐκ τοῦ Αδάμ, (σελ. 106) καὶ οὐ δύο εἰσὶ τούτου τοῦ ἐνός ἀρχαί, ὅτι ἡ μία ἐστιν ἐκ τῆς ἐτέρας; Τί δέ ἡ Εὔα, οὐ δευτέρα ἀρχή τῶν ἐξ αὐτῆς, ὅτι καὶ αὐτή τὴν ἀρχήν ἔσχεν ἐξ Αδάμ; Καίτοι ἀμφοῖν τὸ γόνιμον αὐτοῖς, ἀλλὰ διάφορον καὶ ἐν διαφόροις ὑποστάσεσι· διόπερ οὐδέ μία ἐστίν αὗται αἱ ἀρχαί, καθάπερ καὶ τὸν Νύσσης θεῖον πρόεδρον ἀνωτέρῳ προηγνέγκαμεν εἰπόντα, καίτοι ἡ μία τούτων ἐστίν ἐκ τῆς ἐτέρας.

Εἰ γοῦν ἐνταῦθα οὐ εἰ καί μή ἐν, ὅμως ἐστί τό γόνιμον ἀμφοῖν, οὐκ ἐνι τοῦ ἐνός μίαν τὴν ἀρχήν, πῶς ἐπί τῆς ἀνωτάτου Τριάδος αἱ δύο κατ’ αὐτούς τοῦ ἐνός ἀγίου Πνεύματος μία εἰσίν ἀρχαί, ἐν ἣ μηδαμῶς ἐστι κατά τό θεογόνον κοινωνία; Μόνος γάρ τεθεολόγηται θεότης θεογόνος ὁ Πατήρ.

Πάλιν ἡ Εὔα ἐκ μόνου οὖσα τοῦ Αδάμ, ἐκ μιᾶς ἐστιν ἀρχῆς· ὁ δέ Αδάμ ἐκ γῆς ἐστιν Άλλ’, οὐ παρά τοῦτο ἡ Εὔα ἐκ τῆς γῆς καὶ τοῦ Αδάμ. Ο γάρ Αδάμ μόνος ἐκ τῆς γῆς. Ἡ τοίνυν καὶ αὐτοί ἐκ τοῦ Γίον μόνου λεγέτωσαν τὸ Πνεῦμα καὶ οὕτως αὐτό ἐκ μιᾶς ἀρχῆς λεγέτωσαν, ἔαυτοῖς μέν ἀκολούθως ἀλλ’ οὐκ εὐσεβῶς, οὐ γάρ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφ’ ἣς καὶ ὁ Γίός, καντεῦθεν πάλιν δύο εἰσίν ἐπί τῆς θεότητος ἀρχαί καὶ οὐκέτ’ ἐστί μείζων ὁ Πατήρ τῷ αἰτίῳ τοῦ Γίον, ἐπίσης γάρ καὶ αὐτός αἰτίος θεότητος, ἥ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός αὐτό λέγοντες μίαν καὶ τῷ Πνεύματι ὡς καὶ τῷ Γίῳ

εὺσεβῶς διδότωσαν ἀρχήν. Μέχρι γάρ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἡ ἐξ ἀμφοτέρων λέγωσιν, ἀλλ' οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, οὐκ ἔστι μίαν εἶναι τῆς θεότητος καὶ ἐνός Πνεύματος ἀρχήν.

Συνάπτων γάρ τις ἐπί τῶν τοιούτων, εἰ καὶ μίαν φαίη τήν ἀρχήν, ἀλλ' ὅμονύμως, ὥστ' οὐ μία. Εἰ δέ διαιρῶν κατά μίαν ὁρᾶ τάς ὑποστάσεις, τῆς μιᾶς ἐξ ἀνάγκης δύο φανερῶς γίνονται ἀρχαί. Ἐμοί δ' ἐπεισι θαυμάζειν καὶ τό ὑπερβάλλον τῆς ἀνοίας τῶν τάς δύο ταύτας, ἃς φασιν (σελ. 108) ἀρχάς, μίαν λεγόντων τε καὶ οἰομένων· εἰ μὲν γάρ κοινωνεῖ τῷ Πατρὶ κατά τὸν θεογόνον ὁ Υἱός προβαλλόμενος τὸ Πνεῦμα καὶ ἐν αὐτοῖς τὸ θεογόνον καὶ ἡ ἐκ τούτων αὕτη πρόοδος, τῆς φύσεως ἄρα τοῦτο καὶ οὐ δύο εἰσίν ἀρχαί, οὐδὲ αἱ δύο μία, ἀλλὰ ἀπλῶς μία, καὶ ἀπεξένωται τῆς θείας φύσεως αὐτό τὸ Πνεῦμα, μή καὶ αὐτό κατά θεογόνον κοινωνοῦν. Εἰ δέ μή κοινωνεῖ ὁ Υἱός κατά τοῦτο τὸ Πατρί, μηδέ ἐν αὐτοῖς τοῦτο τὸ προβάλλειν, καθ' ὑπόστασιν τῷ Υἱῷ ἡ πρόοδος τοῦ Πνεύματος· διάφορος ἄρα αὕτη τῆς ἐκ τοῦ Πατρός τοῦ Πνεύματος προόδου· τά γάρ ὑποστατικά διάφορα.

Πῶς οὖν μία αἱ διάφοροι ἀρχαί, καὶ μήν τοῦ μεγάλου Διονυσίου ἐν δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ Περὶ θείων ὀνομάτων λόγου λέγοντος «ὅσα ἔστι τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ, ταῦτα καὶ τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι κοινῶς καὶ ἡνωμένως ἀνατίθεσθαι», καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐν τοῖς πρός Εὔνομιανούς Αντιρρητικοῖς αὐτοῦ κεφαλαίοις γράφοντος, «πάντα τά κοινά Πατρί τε καὶ Υἱῷ κοινά εἶναι καὶ τῷ Πνεύματι»; Εἰ μέν κοινόν ἔστι Πατρί τε καὶ Υἱῷ τὸ ἐκπορεύειν, κοινόν ἔσται τοῦτο καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ τετράς ἔσται ἡ Τριάς· καὶ τὸ Πνεῦμα γάρ ἐκπορεύσει Πνεῦμα ἔτερον. Εἰ δέ μή κοινόν ἔστι κατά Λατίνους τῷ Πατρί καὶ τῷ Υἱῷ τὸ ἐκπορεύειν, ὡς τοῦ μέν Πατρός ἐμμέσως κατ' αὐτούς, τοῦ δέ Υἱοῦ ἀμέσως ἐκπορεύοντος τὸ Πνεῦμα, οὕτω γάρ καὶ ὑποστατικῶς ἔχειν τὸν Υἱόν τὸ προβλητικόν φασιν, οὐκοῦν κατ' αὐτούς καὶ τὸ δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν καὶ ἀπλῶς ἀπαντα τά φυσικά οὐ κοινά Πατρός τε καὶ Υἱοῦ, ἐπειδή ὁ μέν Πατήρ διά τοῦ Υἱοῦ κτίζει τε καὶ ἀγιάζει, καὶ διά μέσου τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖ καὶ ἀγιάζει, ὁ δέ Υἱός οὐ δι' Υἱοῦ. Τοιγαροῦν κατ' αὐτούς ὑποστατικῶς ἔχει τὸ δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν ὁ Υἱός· ἀμέσως γάρ καὶ οὐχ ὡς ὁ Πατήρ ἐμμέσως· καὶ οὕτω (σελ. 110) κατ' αὐτούς τά φυσικά τῶν ὑποστατικῶν διενήνοχεν οὐδέν· οὐκοῦν καὶ ἡ φύσις τῆς ὑποστάσεως, ὡς μή τρισυπόστατον ἡ τριφυῖα κατ' αὐτούς εἶναι τὸν Θεόν.

Εἰ δ' ἄρα φαῖεν διά τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν, ἀλλὰ πρῶτον μέν οὐ σύνηθες τοῖς θεολόγοις διά τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν ἡ τὸν Πατέρα δημιουργόν εἶναι λέγειν τῶν κτισμάτων, ἀλλ' ἐν ἀγίῳ Πνεύματι. Ἐπειτα πρός τῷ μηδὲ οὕτω τὸ ἀνωτέρω δεδειγμένον ἀτοπον αὐτούς ἐκφεύγειν, οὐ γάρ δι' Υἱοῦ πάλιν ὁ Υἱός ἀναφαίνεται δημιουργός καθάπερ ὁ Πατήρ συμβήσεται τούτοις μηδέ κοινόν εἶναι λέγειν καὶ τῷ Πνεύματι τὸ δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν, ὡς μή δι' ἔτερου, μηδέ ὡς ὁ Πατήρ ἡ καὶ ὁ Υἱός αὐτοῦ ταῦτα ἐνεργοῦντος. Κατ' αὐτούς οὖν ὑποστατικῶς ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν, ὡς οὐκ ἐμμέσως καθάπερ ὁ

Πατήρ κτίζον τε καὶ ἀγιάζον. Ἐντεῦθεν δή πάλιν κατ’ αὐτούς, ταῦτά τε εἶναι καὶ ἀδιάφορα δείκνυται τοῖς ὑποστατικοῖς τά φυσικά. Εἰ δέ τοῦτο, καὶ η̄ φύσις ταῖς ὑποστάσεσι ταῦτόν τε καὶ ἀδιάφορον. Άρ’ οὐ σαφῶς τῆς ἀνωτέρω Τριάδος ἐκπεπτώκασι καὶ τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος οἱ ταῦθ’ οὕτω λέγοντες τε καὶ φρονοῦντες;

Αλλά γάρ ἐπανέλθωμεν ὅθεν ἐξέβημεν. Τίς γάρ τό Πνεῦμα τό ἄγιον τήν ὑπαρξίν ἔχειν ἐξ ἀμφοτέρων Υἱοῦ τε καὶ Πατρός ἀκούων η̄ λέγων η̄ πιστεύων καὶ παρὰ μέν τοῦ Υἱοῦ ἀμέσως, παρά δέ τοῦ Πατρός ἐμμέσως καὶ τά παρ’ αὐτῶν θρυλλούμενά τε καὶ περιαδόμενα προσεχῆ τε καὶ ἐφεξῆς καὶ πόρρω, τίς ταῦτ’ ἀκούων καὶ πιστεύων οὐ δύο δοξάσει τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχάς; Πῶς δέ οὐκ ἀν εἴη ὁ Υἱός τῷ Πατρὶ συναίτιος, εἰ μὴ μάτην λέγεται καὶ ἐξ αὐτοῦ; Πῶς δέ οὐκ ἀν τό Πνεῦμα εἴη κτίσμα; Ἐπί γάρ τῶν κτισμάτων τῷ Πατρὶ συναίτιος, εἰ μὴ μάτην λέγεται καὶ ἐξ αὐτοῦ; Πῶς δέ οὐκ ἀν τό Πνεῦμα εἴη κτίσμα; Ἐπί γάρ τῶν κτισμάτων τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός συναίτιος.

(σελ. 112) Καὶ μήν ἐπί τῆς κτίσεως, ἐφ’ η̄ς φανερῶς αἵτιός ἐστι καὶ ὁ Υἱός καὶ τῷ Πατρὶ συναίτιος, ὡς ἐκ Πατρός δι’ αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ τό εἶναι λαβούσης, ἀσεβές παντάπασιν εἰπεῖν ὅτι τήν κτίσιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν καὶ ὅτι τό δημιουργικόν ἴδιότης ἐστί τῆς τοῦ Πατρός ὑποστάσεως. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τό ἐκπορευτῶς ὑπάρχον Πνεῦμα ἄγιον ἐκ Πατρός δι’ Υἱοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ τό εἶναι εἶχεν, οὐκ ἀν ἥν ὅλος εὐσεβοῦς εἰπεῖν, ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι τό Πνεῦμα οὐ λέγομεν καὶ ὡς η̄ ἐκπορευτική ἴδιότης τῷ Πατρὶ μόνῳ πρόσεστιν.

Ἐπεί δέ οἱ ταῦτα λέγοντες Δαβίδ ἐστιν ὁ θεοπάτωρ καὶ Γρηγόριος ὁ Νυσσαέων φανότατος φωστήρ καὶ Δαμασκηνός ὁ θεοφόρος, κατά πᾶσαν ἀνάγκην οἱ συναίτον τῷ Πατρὶ τόν Υἱόν λέγοντες ἐπί τοῦ παναγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπαρξίν αὐτῷ διδόντες, τοσοῦτον ἀπέχουσι τῆς εὐσεβείας, ὅσον ἀντέχονται ταύτης οἱ προαπηριθμημένοι τῶν ἀγίων καὶ οἱ τούτοις συνῳδά θεολογοῦντες.

Καί τοῦτο δέ συνορᾶν τῶν ἀναγκαιοτάτων, ὡς καθάπερ ἐκ τοῦ Πατρός δι’ Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ τήν γένεσιν ἔχοντες ήμεῖς, Πατέρα καὶ ποιητήν ὁμοῦ τε καὶ χωρίς ἐκάτερον ἐπικαλούμεθα καὶ ἀνομολογοῦμεν, οὕτω καὶ τοῦ θείου Πνεύματος ὁμοῦ τε καὶ χωρίς ἐκάτερος Πατήρ ἀν ἐλέγετο καὶ προβολεύς, εἴπερ ἐκ Πατρός δι’ Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ τήν ὑπαρξίν τό Πνεῦμα εἶχεν. Αλλά τά τοιαῦτα πάντα πολυειδῶς συγχέοντα τάς θείας ὑποστάσεις παρίστησι σαφῶς, ὡς οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπαρξίν ἔχει τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Καί μέν δή, «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστι», κατά τόν θεολόγον Γρηγόριον, «ἄνευ τῆς αἵτιας. Ποίας αἵτιας; Τῆς τῶν κτισμάτων; Ἀπαγε· τούτων γάρ ἀρχή καὶ αἵτιος καὶ ὁ Υἱός. Τοιγαροῦν ἄνευ τῆς αἵτιας καὶ ἀρχῆς τῆς ἐν Τριάδι νοούμενης θεότητος· πάντα οὖν ἔχει ὁ Υἱός τοῦ (σελ. 114) τοῦ Πατρός, ἄνευ τοῦ ἀρχή καὶ αἵτιος εἶναι καὶ αὐτός τῆς

θεότητος τοῦ Πνεύματος. Ἐκ μόνου ἄρα τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα τό ἄγιον, καθάπερ ὁ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός γεννᾶται, καί προσεχῶς καί ἀμέσως τοῦ Πατρός ἔχεται καθ' ὑπαρξιν, καθά καί ὁ Υἱός, εἰ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ Πατρός εἶναι Πνεῦμα ἔσχεν, ώς τοῦ ἐκπορεύοντος ὄντος καὶ Πατρός.

Ἐπεὶ δέ καὶ δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστι κατά τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, «καὶ διὰ δύο ἡ τριῶν μαρτύρων σταθῆσεται πᾶν οἶμα», καὶ ἡμεῖς τὸ νῦν εἶναι τῶν ἀλλων ἀφέμενοι διὰ τὸ μῆκος τρεῖς παραστήσομέν σοι μάρτυρας, σαφῶς ἀπαγορεύοντάς σου τὴν προσθήκην. Καὶ δή παρίτω πρῶτος ὁ καὶ τῷ χρόνῳ πρότερος Βασίλειος ὁ μέγας· ἐν γάρ τοῖς Κατ' Εὐνομίου κεφαλαίοις, «γεννᾶ», φησίν, «ὁ Θεός οὐχ ὡς ἀνθρωπος, γεννᾶ δέ ἀληθῶς· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ ἐκφαίνει λόγον οὐκ ἀνθρώπινον, ἐκφαίνει δέ λόγον ἀληθῆ ἐξ αὐτοῦ· ἐκπέμπει Πνεῦμα διὰ στόματος, οὐχ οἶον τὸ ἀνθρώπινον, ἐπεὶ μηδὲ στόμα Θεοῦ σωματικῶς· ἐξ αὐτοῦ δέ τὸ Πνεῦμα καὶ οὐχ ἐτέρωθεν». Ὁρᾶς ὅτι οὐχ ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ καὶ τὸν Υἱόν γεννῶντος; Ωστε οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐπεὶ καὶ λόγος ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐ στόμα τοῦ Πατρός ἐνταῦθα τῷ μεγάλῳ τεθεολόγηται. Ὅς ἀλλαχοῦ δεικνύς καὶ τὸν λόγον τοῦτον ἐκ τοῦ αὐτοῦ προϊόντα στόματος, «εἰ γάρ τὸ Πνεῦμα μή πιστεύεις», φησίν, ἐκ στόματος Θεοῦ προεληλυθέναι, οὐδὲ ἀν τὸν λόγον πιστεύσεις». Ὁρᾶς σαφῶς ὅτι Λόγος ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐ στόμα τοῦ Πατρός· ἐξ οὗ στόματος κατά τὸν μέγαν Βασίλειον πρόεισι καθ' ὑπαρξιν ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον;

Τὸν αὐτὸν δέ τρόπον καὶ ὁ ἀδελφός αὐτῷ καὶ ἀδελφά φρονῶν Γρηγόριος ἐν τῷ Περὶ θεογνωσίας λόγῳ, «Πνεῦμα δέ», φησί, «τὸ τῆς πατρικῆς ἐκπορευόμενον ὑποστάσεως. Τούτου γάρ ἔνεκα καὶ Πνεῦμα στόματος ἀλλ' οὐχί καὶ τὸν (116) λόγον στόματος ὁ Δαβίδ εἴρηκεν, ἵνα τὴν ἐκπορευτικήν ἰδιότητα τῷ Πατρὶ μόνῳ προσοῦσαν πιστώσηται».

Μετ' αὐτὸν τὸν ἀψευδῆ τῆς ἀληθείας μάρτυρα, ὁ ζῶν φωστήρ γεγονώς Άλεξανδρείας Κύριλλος, συμμαρτυρήσων παρελθέτω· φησί γάρ ἐν τῷ Περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος· «αἱ προσκυνηταί τρεῖς ὑποστάσεις γινώσκονται καὶ πιστεύονται ἐν Πατρὶ ἀνάρχῳ καὶ ἐν Υἱῷ μονογενεῖ καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τῷ ἐκ πορευομένῳ ἐκ τοῦ Πατρός, οὐ γεννητῷς καθάπερ ὁ Υἱός, ἀλλ' ἐκπορευομένῳ καθάπερ εἴρηται ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ὡς ἀπό στόματος, πεφήνότι δέ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ λαλήσαντι ἐν τοῖς ἀγίοις πᾶσι προφήταις τε καὶ ἀποστόλοις». Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· «οὐχ ὥσπερ ὁ Υἱός καὶ τοῦ Πατρός γεννητῶς οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀπό τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευτῶς, ἀπαγε τῆς βλασφημίας καὶ πολυθεΐας· εἰς γάρ παρ' ήμιν ἀμφοῖν τοῖς προσώποις αἵτιος καὶ σύνδεσμος, ὁ Πατήρ».

Ἄρ' ἔστι τρανότερον ἔλεγχον τῆς σῆς δυσσεβείας παρελθεῖν; Ἀνθρώπῳ μέν οὐκ ἀν ἔδοξεν. Ἀλλά καὶ τοῦθ' ήμιν τὸ Πνεῦμα δέδωκε τὸν ἐκ Δαμασκοῦ σοφίσαν Ἰωάννην· «τὸ Πνεῦμα γάρ», φησίν οὗτος, «τοῦ Υἱοῦ μέν λέγομεν, ἐκ δέ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν· δι' Υἱοῦ δέ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδιδόσθαι ήμιν ὁμολογοῦμεν».

Άφείς δέ σοι τούς ἄλλους συνείρειν ἐφεξῆς ὅτι πλείστους ὄντας καί σχεδόν ὅσοι τῶν πατέρων οὐδέν ἥττον ἡ ζῶντες ἐν τοῖς καθ' ἑαυτούς συγγράμμασι λαλοῦσιν, ἐκ τῶν λόγων σου κρινῶ σε· πάντως δέ καὶ ὁ Θεός. Σοῦ γάρ αὐτοῦ λέγοντος ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ «μόνων» οὐ προστιθεμένου, ἀρ' οὐδὲ ἐκ τούτων μόνων τὸ Πνεῦμα ἐννοεῖς, οὐδέ συνυπακούεις τὸ μόνων, κανὸν μή συνεκφωνῆς; Άλλα ζητήσομεν κατά τὴν σήν, ἵν' οὕτως εἴπω, (σελ. 118) φιλοπολυεκπόρευτον διάνοιαν, καὶ ἐκ ἄλλου του ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα διὰ τὴν σήν περὶ τοῦ μόνου ἄγνοιαν;

Οὐ μήν, ἀλλ' ἵνα πάλιν ἐκ τῶν αὐτῶν σοι συσκευάσω τῆς ὡς ἀληθῶς πληγῆς τὸ ἴαμα καὶ τῶν δυσσεβῶν ἐκσπάσω καὶ δογμάτων καὶ ρημάτων, εἰπέ μοι, ὡς βέλτιστε, εἴ τις ἔροιτό σε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐπειδήπερ γέγραπται ὅτι, «εἴδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρά Πατρός», καὶ ὅτι «πιστεύω εἰς ἓνα Υἱόν τὸν ἐκ τοῦ Πατρός πρό αἰώνων γεννηθέντα, καὶ τ' ἄλλα ὄσα σοι ἀνωτέρω ἀπηρίθμηται, οἷς οὐ πρόσκειται τὸ «μόνου», ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ ἀγίου Πνεύματος προσθείς φαίης ἄν γεγεννηθῆσθαι τὸν Υἱόν, τοῦτ' αὐτό προφασιζόμενος ὅτι μή πρόσκειται τὸ «μόνου»; Ἀπαγε δήπου, φαίης ἄν. Καί αὐτῆς ἐκπέσοι τῆς ἀνωθεν ἀναγεννήσεως ὁ τοῦτο προστιθείς καὶ μή ἐκ μόνου δοξάζων γεγεννηθῆσθαι τοῦ Πατρός τὸν Λόγον. Οὐδαμοῦ γάρ γεννήτωρ εἰρηται τὸ Πνεῦμα σύν ήμιν καλῶς ἔρεις, οὐδέ κοινόν ἔχει τι Πατρί, ὃ μή ἔστι κοινόν καὶ τῷ Υἱῷ· οὐδὲ ἐκ τῆς δυάδος προάγεται τό ἐν, οὐδὲ εἰς τὴν δυάδα ἀναφέρεται· οὐδὲ ἡ μονάς εἰς μονάδα κινηθεῖσα καὶ εἰς ἑτέραν αὐθις μονάδα ἡ δυάς, «ἀλλ' ἡ μονάς θεοπρεπῶς εἰς δυάδα κινηθεῖσα, μέχρι τριάδος ἔστη». Καί «εἰς ήμιν Θεός· οὐ μόνον ὅτι μία θεότης, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς ἐν ἀμφότερα τά ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφοράν ἔχει. Καί μία πηγαία θεότης, ὁ Πατήρ καὶ μόνος αἴτιος καὶ μόνος πηγή θεότητος». Οὐκοῦν καὶ ταῦτ' ἔστιν αὐτοῦ τά ἰδιάζοντα τῶν γνωρισμάτων· μόνος γάρ· οὐδεμίαν ἄρα τὴν κοινωνίαν ἔξει πρός ταῦτα τό Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐπεὶ καὶ «τά τῆς ὑπερούσιου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρός ἄλληλα», Διονύσιος αὐθις ἄν εἶπεν ὁ οὐρανόφρων.

Άλλ' εὗγέ σοι τῆς ἐν τούτοις πρός τε τούς θεοσόφους τῶν πατέρων καὶ ήμας τούς ἐξ ἐκείνων σοφισθέντας ἀπαραλλάκτου συμφωνίας. Εάλως δ' ὅμως, τό τοῦ λόγου, (σελ. 120) τοῖς σαυτοῦ πτεροῖς καὶ λυσιτελῶς ὄντως ἐπατάχθης τῷ τοῦ ὄρθοῦ προπολεμοῦντι λόγῳ· τό γάρ εἰς αὐτόν ἥκον, οὐ μόνον ἐπατάχθης, ἀλλά καὶ ιάθης κατά τό εἰρημένον ὡς ὑπό Θεοῦ, «πατάξω καὶ ιάσομαι».

Α γάρ ἄν εἶπες μεθ' ήμῶν τε καὶ τῆς ἀληθείας πρός τούς ἐκ Πατρός τε καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος λέγοντας γεγεννηθῆσθαι τὸν Υἱόν, ἄλλας τε προφάσεις προφασιζόμενους ἐν ἀμαρτίαις, μᾶλλον δέ δυσσεβείαις, καὶ ὅτι μή προστέθειται τῷ γεγεννηθῆσθαι ἐκ Πατρός τό «μόνου», ταῦτα καὶ αὐτός ἀρτίως ἀφ' ήμῶν τε καὶ τῆς ἀληθείας ἀκουε, ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγων ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα τό ἄγιον· ἑτέρωθεν τε τοῦτο πειρώμενος πιστούσθαι καὶ τοῦ μή προσκείσθαι τῷ ἐκ Πατρός ἐκπορεύεσθαι τό

"μόνου" · καί αὐτῆς γάρ ἐκπεσεῖται τῆς διά τοῦ ἀγίου Πνεύματος νίοθεσίας ὁ καί ἐκ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγων·

Ποῦ γάρ τῶν θεοπνεύστων λογίων προβολέα τὸν Υἱόν εὗροι τις ἄν ώνομασμένον, καίτοι Γρηγορίῳ τῷ μεγάλῳ θεολόγῳ τῶν τοῦ Υἱοῦ προσηγοριῶν πασῶν καί πολλάκις ἀπηριθμημένων καί οὐκ ἀπηριθμημένων μόνον ἀλλά καί τεθεωρημένων; "Ος καί τὸ "μονογενῆς" ἔξηγούμενος, «οὐχ ὅτι», φησί, «μόνος ἐκ μόνου καί μόνον, ἀλλά καί μονοτρόπως»· ὃ ἀλλαχοῦ μόνως εἶπε ἴδιοτρόπως, τοῦτ' αὐθις ἔξηγούμενος. Τό δέ "μόνος" ὡς εἰς· τό δ' "ἐκ μόνου" ὡς ἐν παρθενίᾳ γεννήσαντος, ταύτο δ' εἰπεῖν ὡς οὐκ ἀπό συζυγίας. Τό δέ "μόνον" τί ἄν ἄλλο εἴη ἢ ὅτι μόνος Υἱός, ἀλλ' οὐχί καί Πατήρ οὐδέ προβολεύς; Εἰ δέ καί ὁ Πατήρ, Πατήρ μόνον λέγεται, εἰκότως – καί γάρ ἐκ Πατρός τό Πνεῦμα – καί Πατρός λέγεται Πνεῦμα καί ὁ Πατήρ καί τοῦ Πνεύματος λέγοιτ' ἄν ὡς αἴτιος· Πατέρα γάρ τῶν φώτων τοῦτον εἶπεν ὁ μέγας Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος, τουτέστιν Υἱοῦ καί Πνεύματος, ὡς καί Αθανάσιος ὁ μέγας ἔξηγούμενος λέγει. Εἰ δέ τοῦτ' οὕτως (σελ. 122) ἔχει, ὥσπερ οὖν ἔχει, λέγοιτ' ἄν καί ὁ Υἱός Πατήρ φωτός, τουτέστι τοῦ ἀγίου Πνεύματος, εὶς καί ἐξ αὐτοῦ κατά σέ τό Πνεῦμα.

Εἰ γοῦν ταῦτ' ἦν ὄνομάσαι, οἷον Πατέρα φωτός ἢ προβολέα τοῦ ἀγίου Πνεύματος, πῶς ἄν οὐχί τῶν ἀλλων αὐτοῦ σχεδόν πάντων ὄνομάτων ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος προοῦθηκε, καίτοι τό πρός τὸν Πατέρα ἀγωνιζόμενος δεικνύναι; Διό φησιν· «εὶ μέγα τῷ Πατρὶ τῷ μηδαμόθεν ὡρμῆσθαι, οὐκ ἔλαττον τῷ Υἱῷ τὸ ἐκ τοιούτου Πατρός. Καί πρόσεστιν τῷ Υἱῷ τὸ τῆς γεννήσεως πρᾶγμα τοσοῦτον». Εἰ γοῦν προσῆν τό προβολέα εἴναι, πῶς οὐκ ἄν εἴπε πρᾶγμα τοσοῦτον, δι' ὃ καί μᾶλλον ἄν δεικύειν ἔδοξεν ἵσον τῷ Πατρὶ; Ἀλλ' οὐκ εἶπεν· οὐκοῦν οὐδέ πρόσεστιν.

Ο γάρ μέγας οὗτος θεολόγος οὐδ' ἀπλῶς οὕτω τό ἐκπορευόμενον ἴδιον τίθησι τοῦ Πνεύματος, ἀλλά τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον, προορῶν δήπου καί προανατρέπων σου τὴν δυσσεβῆ προσθήκην. Άνωτέρω γάρ μικρόν εἰπών, τὸν μέν Πατέρα γεννήτορα καί προβολέα, τὸν δέ Υἱόν προβολέα μέν οὐ, γέννημα δέ μόνον, προστῶν, ἡμεῖς δέ, φησίν, «ἐπί τῶν ἡμετέρων ὅρων ἴστάμενοι, τό ἀγέννητον εἰσάγομεν καί τό γεννητόν καί τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον». Οὐκ εἶπε τό ἐκπορευόμενον ἀπλῶς ἴδιον τοῦ Πνεύματος ὑπάρχειν, ἵνα μή τις ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι νομίσῃ τό Πνεῦμα τό ἄγιον· τό μέν γάρ γεννητόν συνεισάγει τῇ διανοίᾳ τὸν Πατέρα, τό δέ ἐκπορευτόν οὐχ οὕτω. Διά τοῦτο τό ἐκ Πατρός ἐκπορευόμενον ἴδιον τέθηκε τοῦ Πνεύματος· «τοῦτο γάρ», φησί καί Βασίλειος ὁ μέγας, «γνωριστικόν τῆς κατά τὴν ὑπόστασιν ἴδιότητος σημεῖον ἔχει τό Πνεῦμα τό ἄγιον, τό μετά τὸν Υἱόν καί σύν αὐτῷ γνωρίζεσθαι καί ἐκ τοῦ Πατρός ὑφεστάναι». Άλλ' ὁρᾶς, ὅπως παρ' ἡμῶν (σελ. 124) δικαίως ἀπελήλασθε τῆς κοινωνίας, οὐκ ἐπί τῶν ἡμετέρων ὅρων καί τῆς εὐσεβείας ἴστάμενοι;

Ἡ γάρ καὶ τὸν Υἱὸν Πατέρα προσερεῖς, ὡς καὶ ἀνωτέρῳ δέδεικται, ἵν’ ἐκπορευόμενον εἴη σοι καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεσθαι οὐκ ἀν ἕδιον εἴη σοι τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ τὸ ἐκπορεύειν ἕδιον εἶναι νομίσεις τοῦ Πατρός, καὶ ἀπ’ ἐναντίας θεολογήσεις τοῦ τὸ θεολογεῖν ἐπωνυμίαν κτησαμένου καὶ πρός τὴν ἐναντίον ὅντως μοῖραν στήσῃ καὶ παρ’ ἡμῶν ἐκκήρυκτος γενήσῃ· τάς γάρ αὐτοῦ φωνάς ἐκφαντορίας οὕσας ἵσμεν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Άλλα γάρ, ὥσπερ τῆς νοτίδος ἐξ ὑγρῶν σωμάτων ἐκπορευομένης καὶ τοῦτ’ ἕδιον ἔχούσης καὶ τῶν ὑγρῶν σωμάτων ἕδιον ἔστι τὸ νοτίδα ἐκπορεύειν, τὸν αὐτόν τρόπον καὶ τοῦ Πνεύματος ἕδιον ἔχοντος τὸ ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεσθαι καὶ τοῦ Πατρός ἐξ ἀνάγκης ἔστι τὸ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύειν.

Μόνου ἄρα τοῦ Πατρός ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις· καὶ ἀεί ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα καθ’ ὑπαρκτικήν ἀλλ’ οὐκ ἐκφαντικήν προέλευσιν. Καί ἐν οἷς γάρ τῷ ἐκπορευτῷ μή συνεκφωνεῖται τὸ ἐκ τοῦ Πατρός, συνυπακουόμενον ἔστιν ἀεί τοῖς συνετῶς ἀκούουσιν, ὥσπερ καὶ ἐπί τοῦ Υἱοῦ τῷ γεννητῷ συνυπακούεται. Γεννητός γάρ καὶ ἡμῶν ἀπάντων ἔκαστος· γεννητός δέ ἐκ τοῦ Πατρός, ταῦτόν δ’ εἰπεῖν ἐκ Θεοῦ Πατρός, μόνος ὁ Υἱός, ὥστε τὸ συννημένον τοῦτ’ ἔστιν ἕδιον αὐτοῦ καὶ ἀεί συννοεῖται, καν μή συνεκφωνεῖται. Τόν αὐτόν οὖν τρόπον ἐκπορευτόν ἀν εἴποις καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἡμέτερον. Οὐκοῦν οὐ τὸ ἀπλῶς ἐκπορευτόν ἕδιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλά τὸ ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευτόν· ἐκεῖνος γάρ ἀεί Πατήρ. Τῶν ἀδυνάτων ἀρ’ ἔστιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευτόν ύπαρχειν, εἰ μή καὶ ὁ Υἱός εἴη σοι Πατήρ. Οὐ μόνον δέ τὸ ἐκ τοῦ Πατρός τῷ ἐκπορευτῷ συνυπακούεται, ἀλλά καὶ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, καθάπερ καὶ τῷ γεννητῷ· (σελ. 126) ὡς γάρ οἱ ἐνθεοὶ θεολόγοι διδάσκουσιν ἡμᾶς, ὅ καὶ ἀνωτέρῳ ἔφημεν, χωρίς τοῦ γεννητῶς τε καὶ ἐκπορευτῶς, ὡς ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρός, οὗτοι καὶ τὸ Πνεῦμα· τοιγαροῦν παντάπασιν ἀδύνατον εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Πρός δέ, εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα καὶ δι’ αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχει κατά σέ, αὐτός ἔστιν ἐνωσίς Πατρός καὶ Πνεύματος. Πῶς οὖν ὁ αὐτός μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος φησιν, «ἄναρχον καὶ ἀρχή καὶ τὸ μετά τῆς ἀρχῆς εἰς Θεός», «φύσις δε τοῖς τρισί μία· ἐνωσίς δέ ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ καὶ πρός ὃν ἀνάγεται τά ἔξης, οὐχ ὡς συναλείφεσθαι, ἀλλ’ ὡς ἔχεσθαι»;

Ακούων γάρ τις διά τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ συναπτόμενον, νοεῖν ἀν ἔχοι τοῦτο λεγόμενον, διά τὴν κατά τὴν ὁμολογίαν ἐκφώνησιν, μέσου κειμένου τοῦ Υἱοῦ. Καί ὅτι Πατρός Πνεῦμα οὐκ ἀν ἄλλως λέγοιτο, εἰ μή διά τὸν Υἱόν. Ἐνωσίς δέ ὁ Πατήρ πῶς ἀν εἴη, εἰ μή προσεχῶς ἔχει πρός ἐκάτερον ἀμέσως προβαλλόμενος ἐκάτερον; Άλλα καὶ τὸ οὐχ ὡς συναλείφεσθαι δέ, ἀλλ’ ὡς ἔχεσθαι, τὴν προσεχῆ καὶ ἀμεσον ἐκατέρου σχέσιν πρός αὐτόν δηλοῖ.

Τί δέ, ὅτι «τὸ ἄναρχον καὶ ἡ ἀρχή καὶ τὸ μετά τῆς ἀρχῆς εἰς Θεός»; Εἰ γάρ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἥδει, τό ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀν εἶπεν, οὐ τὸ μετά τῆς ἀρχῆς.

Ούκουν ὅταν ἀκούσης διά τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, ὡς συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ νόησον. Οὕτω γάρ καὶ τήν “διά” οὐκ εἰς τήν “ἐκ” κακῶς, ἀλλ’ εἰς τήν “μετά”, τῷ τῆς Θεολογίας ἐπωνύμῳ συνάδων μεταλήψῃ. «Πνεῦμα γάρ», φησί, «μεμαθήκαμεν», Δαμασκηνός ὁ θεῖος, «τό συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τήν ἐνέργειαν». (σελ. 128) Συμπαρομαρτεῖν δέ ἐστι τό συνακολουθεῖν, ὡς ὁ αὐτός ἐκεῖ φησιν ὥστε οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλά σύν τῷ Υἱῷ τό Πνεῦμα ἐκ Πατρός, συνακολουθούσης ἀδιαστάτως τε καὶ ἀχρόνως τῇ γεννήσει τῆς ἐκπορεύσεως. Μεμαθήκαμεν δέ εἶπεν, ὡς τῶν πρό αὐτοῦ θεοφόρων οὕτω διδασκόντων, παρ’ ᾧ μυηθείς οὕτω νοεῖν τό Πνεῦμα δι’ Υἱοῦ, τό ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο λέγειν παντάπασιν ἀπηγόρευσεν.

Εἰ δ’ ὁ μέγας Βασίλειος οὐδέν εἶναι φησιν ἀπᾶδον εἰς τήν “ἐκ” τήν “διά” μεταλαμβάνειν, ἀλλ’ ἐπί τῶν κτισμάτων, διό καὶ τόν ἀπόστολον προήγαγεν εἰπόντα, «ἐξ αὐτοῦ καὶ δι’ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτόν τά πάντα», παρ’ αὐτοῦ γάρ δεδημιούργηνται καὶ δι’ αὐτοῦ συνέχονται καὶ πρός αὐτόν ἐπιστρέφονται τά ὄντα πάντα, ὁ δέ ίερός Δαμασκηνός κὰν τῷ ἑβδόμῳ τῶν Θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων προθείς πάλιν ὅ καὶ ἀνωτέρῳ ἔφημεν, μετά τινα συνάδων τῷ Κατηχητικῷ λόγῳ τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου, «τό ἄγιον Πνεῦμα δύναμιν εἶναι φησιν οὐσιώδη, αὐτήν ἐφ’ ἔαυτῆς ἐν ἴδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην καὶ αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Λόγου, οὐσαν ἐκφαντικήν, οὐ χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἐστι καὶ τοῦ Λόγου ᾧ συμπαρομαρτεῖ δυναμένην», ἀρ’ οὐ σαφές κάντευθεν, ὡς οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον;

Οὐ μήν, ἀλλ’ ἐπεί παρά τῶν θεολόγων ποτέ μέν ὁ Πατήρ μέσος εἶναι λέγεται Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ποτέ δέ ὁ Υἱός μέσος τοῦ Πατρός τε καὶ Πνεύματος, ποτέ δέ τό Πνεῦμα μέσον τοῦ Πατρός τε καὶ Υἱοῦ, οὐκ ἀν εἴη τό Πνεῦμα τρίτον ἀπό τοῦ Πατρός, οὐδ’ ἀν ἐκ τοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι ἔχοι. Τοῖς γάρ ἐφεξῆς τρισί σημείοις, οὐκ ἀν εἴη ποτέ τι τῶν ἐκατέρωθεν κειμένων ἄκρων μέσον· ἀλλ’ ἔοικεν ἡ ἐπί τῆς Θεολογίας μεσότης νοούμενη τοῖς ἐπί τῶν γωνιῶν τοῦ ισοπλεύρου τριγώνου σημείοις ἄκροις· ἐκεῖ γάρ ἔκαστον μέσον ἐκατέρωθεν εύρισκεται. Ἄν δέ καὶ τόν μεσότητα πρῶτον ἔχοντα ἐν ἀριθμοῖς ἐπισωρεύσας ὡς ἐν ἐπιπέδῳ θῆς, οὕτω (σελ. 130) τόν τε πρῶτον ἐνεργείᾳ τριγώνον ἀποτελέσεις ἀριθμόν, καὶ ἦν ἀν λάβοις τῶν ἐν αὐτῷ μονάδων μέση δυσὶν ὑπολοίποιν ἔσται. Εἴ τις οὖν ἀρχήν καὶ αἴτιον τῶν δύο κέντρων ὑποθοῖτο τό ἔν, προσεχῶς καὶ ἀμέσως ἐξ ἀνάγκης ἐκεῖνο πρός ἐκάτερον ἔχει κὰν ταῖς μονάσι δήπου τόν αὐτόν τρόπον.

Τί δέ, οἱ λέγοντες ὡς ἔν ἔκαστον αὐτῶν ἔχει πρός τό ἔτερον οὐχ ἥττον ἢ πρός ἔαυτό, ἀρ’ οὐκ ἀριδήλως ἀμέσως ἔχειν παριστῶσι πρός ἄλληλα;

Τί δ’ ὁ ἐμμέτροις Ἐπεσι θεολογικῶς τε ἄμα καὶ πατρικῶς ἐγκελευόμενος, ὡς εἴπερ ἀκούσαις περὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, «ὡς οα Θεοῖ τά δεύτερα Πατρός ἔχουσιν, οὕτω νοεῖν κέλομαί σε λόγους σοφίης βαθυκόλπου»· ὡς εἰς φίλαν ἀναρχον ἀνέρχεται, οὐ θεότητα τέμνει. Εἰ γάρ

μή ἀμέσως ἦν ἐκ τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα, οὐκ ἀν δεύτερον καὶ τοῦτ' ἀπό τοῦ Πατρός ἐτίθει, καθά καὶ τὸν Υἱόν.

Καὶ μήν ἐκπόρευσις, ἐφ' οὗπερ ἀν λέγοιτο, πρόοδος τις καὶ κίνησίς ἔστι, κατάλληλος τῷ τε ἐκπορεύοντι καὶ τῷ ἐκπορευομένῳ. Ή δέ τοῦ Πνεύματος πρόοδος διττή διά τῆς θεοπνεύστου κηρύσσεται Γραφῆς· προχείται γάρ ἐκ τοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ, εἰ δέ βούλει καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐπὶ πάντας τοὺς ἀξίους, οἵς καὶ ἐπαναπαύεται καὶ ἐνοικεῖ. Αὕτη οὖν ἡ κίνησίς τε καὶ πρόοδος, εἰ δέ βούλει καὶ ἐκπόρευσις – οὐδέ γάρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχοῦντες ἀσχημονήσομεν, ἐπεὶ καὶ ὁ Δαβίδ λέγει, «ὁ Θεός ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαί σε ἐν μέσω τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, γῆ ἐσείσθη», ἐκπόρευσιν ἐνταῦθα λέγων τὴν τοῦ Πνεύματος ἔκχυσιν ἐπὶ πᾶσαν σάρκα τήν εἰς Χριστόν πιστεύσασαν, ἥτις ἔρημος ἦν πρότερον τῆς χάριτος, ὥσπερ καὶ σεισμόν τῆς γῆς τήν ἐξ εἰδωλολατρίας πρός Θεόν μετάθεσιν – αὕτη οὖν ἡ ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ πρόοδος τοῦ Πνεύματος οὐκ ἀν εἴη πάντως καὶ διά τῶν ἀξίων· καὶ ταῦτα πρός τοὺς (σελ. 132) αὐτούς πάλιν, ἐν οἵς οἰκεῖ τε καὶ ἀναπαύεται χάριτι τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον. Ανάπτανσις γάρ ἔστιν ἐν τούτοις, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτῶν κίνησις τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς ἐπ' αὐτούς κινήσεως παῦλα· κἄν τινες μεταδιδόναι δύναμιν ἐκτήσαντο, ἀλλ' ἐτέρῳ πάντως τρόπῳ.

Ἡ μέντοι ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ, ἦν ἔφημεν, πρόοδος τοῦ Πνεύματος καλεῖται καὶ εὔδοκία Πατρός τε καὶ Υἱοῦ, ὡς διά φιλανθρωπίαν πάντως τελεσθεῖσα, καὶ ἀποστολή καὶ δόσις καὶ συγκατάβασις, καὶ χρονικῶς ἀεὶ προάγεται καὶ πρός τινας καὶ δι' αἰτίας, ἵνα ἀγιάσῃ καὶ διδάξῃ καὶ ὑπομνήσῃ καὶ τούς ἀπειθεῖς ἐλέγξῃ· μίαν μέν οὖν αὕτη κίνησις καὶ πρόοδος τοῦ Πνεύματος.

Ἐστι δέ καὶ ἡ ἀναιτίως τε καὶ ἀπολελυμένως πάντη καὶ ὑπέρ εὔδοκίαν καὶ φιλανθρωπίαν, ὡς μή κατά θέλησιν ἀλλά κατά φύσιν μόνην ἐκ τοῦ Πατρός οὖσα προαιώνιος καὶ ὑπερφυεστάτη τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις καὶ κίνησις καὶ πρόοδος. Ζητῆσαι δή χρεών ἡμᾶς καὶ κατά ταύτην τήν ἀφραστόν τε καὶ ἀπερινόητον κίνησιν τό Πνεῦμα προερχόμενον ἐκ τοῦ Πατρός, ἀλλ' ἔχει κατά τάς γραφάς καὶ «ἐν ᾧ ἀναπαύεται» θεοπρεπῶς; Ζητοῦντες οὖν εὑρίσκομεν εὔδοκιμήσαντα τόν Πατέρα τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ διδάξαι καὶ ἀποκαλύψαι τοῦτο πρῶτον Ιωάννη τῷ τοῦ Κυρίου προδρόμῳ τε καὶ βαπτιστῇ, ὃς φησι· «κἀγώ οὐκ ἔδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν· ἐφ' ὃν ἀν ἴδοις τό Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἔστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἀγίῳ». Διό «καὶ ἐμαρτύρησεν ὁ Ιωάννης λέγων ὅτι τεθέαμαι τό Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστεράν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν».

Ἀλλ' ἵνα μή τις, νομίσας διά τήν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ταῦτα λεχθῆναι τε καὶ τελεσθῆναι παρά τοῦ Πατρός, οὐχ ἱκανόν εἶναι δεῖγμα τοῦτ' εἴπη πρός εὔρεσιν τοῦ ζητουμένου (σελ. 134) ἀκουέτω Δαμασκηνοῦ τοῦ θείου γράφοντος ἐν ὄγδῳ τῶν Δογματικῶν, «πιστεύομεν καὶ εἰς ἐν Πνεῦμα ἄγιον, τό ἐκ Πατρός ἐκπορευόμενον καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον»,

καί ἐν τῷ περὶ θείου τόπου, «Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι, δύναμις ἀγιαστική ἐνυπόστατος ἐκ τοῦ Πατρός ἀδιαστάτως ἐκπορευομένη καί ἐν Υἱῷ ἀναπαυομένη». Διό καὶ ταμίας τοῦ θείου Πνεύματος ὁ Χριστός ἐκ Θεοῦ γνήσιος Υἱός ἐστί τε καὶ λέγεται. Ὁ καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς δεικνύς, «ἀνάγκη πᾶσα», φησί, «τῆς θείας φύσεως εἶναι λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡς καὶ ἐστιν ἀπαρχὴ κατὰ τὸν ἀπόστολον· εἰ δέ τοῦτο, οὐκ ἐστι κτίσμα, Θεός δέ μᾶλλον ὡς ἐκ Θεοῦ καὶ ἐν Θεῷ». Καὶ πάλιν, «Θεός ἄρα τὸ Πνεῦμα ἐστι τὸ ἐν Υἱῷ παρά Πατρός φυσικῶς ὑπάρχον καὶ ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν ἔχον». Άλλα καὶ ὁ τοῦ Διαλόγου θεῖος Γρηγόριος ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ λόγῳ φησίν, ὅτι «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται καὶ ἐν τῷ Υἱῷ μένει». «Οὕτω γάρ ἂν θεώμενοι σεφθείημεν πηγήν ζωῆς εἰς ἑαυτήν χεομένην καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶσαν ὁρῶντες», κατὰ τὸν μέγαν θεοφάντορα Διονύσιον.

Καί τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν προαιώνιον ἐκείνην καὶ ἀπερινόητον ἐκπόρευσίν τε καὶ πρόοδον ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον, πῶς ἂν διά τοῦ Υἱοῦ ἐν ᾧ ἀναπαύεται ταύτην ἔχει τὴν πρόοδον; Οὐκοῦν εὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πάλιν προέρχεσθαι θεολεγεῖται, οὐ κατ' ἐκείνην πάντας, ἀλλά καθ' ἑτέραν πρόοδον, ἢτις ἐστίν ἡ πρός ήμας φανέρωσις καὶ πρός τοὺς ἀξίους μετάδοσις. Ο γάρ Χριστός ἐστι κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον ὁ τοῦ Πνεύματος ταμίας, ὡς Θεός τε καὶ Θεοῦ Υἱός. Ο δέ ταμίας οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ πάντας τά διδόμενα προβάλλεται, καίτοι φυσικῶς ἔχει ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ ἐκ Θεοῦ Θεός (σελ. 136) καὶ φυσικῶς ἐξ αὐτοῦ προϊόν εἰς τοὺς ἀξίους, ἀλλ' οὐχὶ τὴν ὑπαρξίαν ἔχον ἐξ αὐτοῦ. Ταῦτ' ἄρα καὶ αὐτός ὁ Κύριος, «ὅταν ἔλθῃ», φησίν, «ὅ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρά τοῦ Πατρός», ὡς παρά τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον καὶ ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενον καὶ οὕτω πεμπόμενον πρός τοὺς οἰκείους.

Εἰ δ' ὡς τὴν ὑπαρξίαν ἔχον ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς δι' Υἱοῦ παρ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα πέμπεται, ἀρχὴν οὐκοῦν ἔχει καὶ τοῦτο τὸν Υἱόν καὶ τῶν γεγονότων ἐστίν ἐν. Καί μαρτυρείτω πάλιν ἡ θεολόγος φωνῇ· «τηροῖτο γάρ», φησίν, «ώς ὁ ἐμός λόγος, εἰς μὲν Θεός, εἰς ἐν αἴτιον καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, καὶ κατὰ τὸ ἐν καὶ ταύτον τῆς θεότητος, ἵν' οὕτως εἴπω, κίνημά τε καὶ βούλημα καὶ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα. Αἱ δέ τρεῖς ὑποστάσεις μηδεμιᾶς ἐπινοούμενης συναλοιφῆς ἡ ἀναλύσεως ἡ συγχύσεως, Πατρός μὲν ὡς ἀνάρχου καὶ ἀρχῆς ἐπινοούμενου καὶ λεγομένου, ἀρχῆς δέ ὡς αἰτίου καὶ ὡς πηγῆς καὶ ὡς ἀιδίου φωτός, Υἱοῦ δέ ἀνάρχου μέν οὐδαμῶς, ἀρχῆς δέ τῶν ὅλων». Εἰ οὖν καὶ τοῦ Πνεύματος εἴη ἀρχὴ ὁ Υἱός, ἐν τῶν ὅλων ἐσται κατὰ σέ τὸ Πνεῦμα· τούτων γάρ ἀρχὴ καὶ ὁ Υἱός. Ἡν' οὖν αὐθις εἴπω τὸ τοῦ θεολόγου, «δεῖξον ὅτι γέγονε τὸ Πνεῦμα καὶ τότε τῷ Υἱῷ δός», ὥστε δι' αὐτοῦ ἡ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν ὑπαρξίαν κεκτῆσθαι, - ἐπεί καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος πρός τοὺς λέγοντας ὡς, εἰ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐ κυρίως οὐδὲ ἐξηρημένως, Ἡν' ἐντεῦθεν ὄμοούσιον νοῆται τό ἐξ οὐ, γέγραπται γάρ ὅτι καὶ τά πάντα ἐκ Θεοῦ

«μένει», φησί, «τῷ ἀγίῳ Πνεύματι κυρίως τό εξ οὗ, διά τό ἐκ Θεοῦ Πατρός πρός τό εἶναι τά οὐκ ὄντα δραμεῖν, δι' Υἱοῦ δέ» - δεῖξον οὖν, ἵνα πάλιν εἴπω, τό θεῖον Πνεῦμα ἐκ μή ὄντων, καὶ τότε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ύπόσταστιν αὐτῷ παράσχου, ταύτο δ' εἰπεῖν παρ' ἀμφοτέρων. Ἐξ ἀμφοτέρων οὖν ύπάρχον τό Πνεῦμα οὐκ ἔστι μή ἐν τῶν πάντων εἶναι ἡ τό τάχα μετριώτερον (σελ. 138) δοκοῦν, μή καὶ ἀμφοτέρους τό ἐν αἰτίους ἔχειν καὶ ἀρχήν ἑκάτερον. Ως γάρ ἐξ ἀμφοτέρων τῆς κτίσεως ἀπάσης προηγμένης ἑκάτερος ἔστιν ἀρχή τῶν ὅλων, οὕτως ἐξ ἀμφοτέρων τοῦ Πνεύματος ἐκπορευομένου, κατά τοὺς λατινικῶς φρονοῦντας, ἑκάτερος ἔσται τοῦ πνεύματος ἀρχή, καὶ δύο κάντεῦθεν ἔσονται ἀρχαί τῆς μιᾶς θεότητος. Εἰ γάρ συντελεῖ τι, μάτην εἰληπται καὶ ὡς ἐκ γεωμετρικοῦ πορίσματος μάταιοι ὄντως ἀνεφάνησαν οἱ λατīνοι θεολόγοι· οὐ γάρ ταῦτ' ἔχουσι λέγειν. Ως, καθάπερ ἐπί τῶν δημιουργημάτων ἑκατέρου ύπάρχοντος ἀρχῆς, μία οὐδέν ἡττόν ἔστιν ἀρχή, οὕτω δή κάνταῦθα μία ἔσται, κανέντος ἐξ ἀμφοτέρων λέγηται. Ἐκεῖ μέν γάρ, καθάπερ ἔφημεν, φυσική ἔστιν, ἀλλ' οὐχ ύποστατική, διά τοῦτο ἡ δημιουργική δύναμις μία καὶ ἀμφοῖν· ἐνταῦθα δέ οὐχί τό γόνιμον ἀμφοῖν.

Ἡκούσαμεν γάρ μικρόν ἀνωτέρω τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου, τόν μέν Πατέρα πηγήν καὶ ἀρχήν εἰπόντος ἀϊδίου φωτός, τόν δέ Υἱόν ἄναρχον μέν οὐδαμῶς ἀρχήν δέ τῶν ὅλων. Διό καὶ «μόνη πηγή τῆς ύπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ», ὁ μέγας εἶπε Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης· καὶ αὐθις «ἔστι πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ὁ δέ Υἱός καὶ τό Πνεῦμα τῆς θεογόνου θεότητος, εἰ οὕτω χρή φάναι, βλαστοί θεόφυτοι καὶ οἷον ἀνθη καὶ ύπερούσια φῶτα»· καὶ πάλιν· «διακεκριμένα δέ ἔστι τό Πατρός ύπερούσιον ὄνομα καὶ χρῆμα καὶ Υἱόν καὶ Πνεύματος, οὐδεμιᾶς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς ἡ ὅλως κοινότητος ἐπεισαγομένης». Κανέντος Περὶ μυστικῆς θεολογίας τρίτω, «ἐκ τοῦ ἀϋλου», φησί, «καὶ ἀμεροῦς ἀγαθοῦ τά ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐξέφυ φῶτα, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐν ἀλλήλοις συναϊδίου τῇ ἀναβλαστήσει (σελ. 140) μονῆς ἀπομεμένηκε ἀνεκφοίτητα»· καὶ αὐθις· «τά τῆς ύπερουσίου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρός ἀλληλα».

Εἰ τοίνυν εἴποις προβολέα τόν Υἱόν ὁ Πατήρ οὐδέποτε ἀν εἴη προβολεύς· κοινωνήσει γάρ κατά τό θεογόνον τῷ Υἱῷ· ἀλλά τοῦτο ἀπείρηται. Εἰ δέ τόν Πατέρα φαίης, ὡσπερ οὖν ἔστιν, ὁ Υἱός οὐκ ἀν εἴη προβολεύς, οὐκ ἄρα ἐξ αὐτοῦ τό Πνεῦμα· μόνος γάρ θεότης θεογόνος ὁ μόνος γεννήτωρ καὶ προβολεύς· κατά ταῦτα γάρ καὶ θεογόνος. Ταύτην δή τήν κοινωνίαν καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἀπαγορεύων πρός τόν ἑαυτοῦ γράφων ἀδελφόν, «τό Πνεῦμα», φησί, «τό ἀγιον τοῦ Υἱοῦ μέν ἥρτηται, ὡς ἀδιαστάτως συγκαταλαμβάνεται· τῆς δέ τοῦ Πατρός αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τό εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται, τοῦτο γνωριστικόν τῆς κατά τήν ύπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχον, τό μετά τόν Υἱόν καὶ σύν αὐτῷ γνωρίζεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Πατρός ύφεστάναι. Ο δέ Υἱός τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καὶ μεθ' ἑαυτοῦ γνωρίζων, μόνος

μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτός ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατά τό ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τήν κοινωνίαν ἔχει πρός τόν Πατέρα ἢ τό Πνεῦμα τό ἄγιον».

Ορᾶς ὅπως ἔχει πρός τε τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν τό Πνεῦμα τό ἄγιον καί τίνα Υἱοῦ καί Πνεύματος τά γνωρίσματα; «Γνωρίζει τοίνυν ἡμῖν», φησί, «καί φανεροὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον, δι' ἑαυτοῦ καί μεθ' ἑαυτοῦ ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός, ἀλλ' οὐχὶ καί ἐκπορεύει, ἵνα μή κοινωνίαν ἔχῃ κατά τό ἰδιάζον τῷ Πατρὶ. Τῆς γάρ τοῦ Πατρός, φησίν, αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τό εἶναι τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ἥτις ἴδιότης μόνου τοῦ Πατρός ἔστι· «Πάντα γάρ», φησίν ὁ θεολόγος, «ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, ἀνευ τῆς αἰτίας». Τίς οὖν ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος τῶν ἐνθέων θεολόγων τά ἴδια ἐκάστου τῶν τριῶν τῆς μιᾶς θεότητος προσώπων τοῖς δυσίν ἥκουσται προσνείμας, ἀλλά μή ἀσύγχυτα φυλάξας; Ὁτι δέ τοῦ Πατρός ἴδιον τό ἐκπορεύειν δῆλον· Τῆς γάρ αὐτοῦ, (σελ. 142) φησίν, αἰτίας ἐξῆπται τό Πνεῦμα, ὅθεν καί ἐκπορεύεται, παρ' οὐ καί ὑφέστηκεν· εὶ καί μετά τόν Υἱόν καί σύν αὐτῷ γνωρίζεται.

Ἐπεὶ δέ τά κοινά ἐπί τῆς ἀνωτάτω καί προσκυνητῆς Τριάδος ἐπίστης ἔνεστιν, οἵς ἔστι κοινά, τό δέ ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι κατά τούς Λατίνους οὐκ ἐπίσης πρόσεστι τῷ Υἱῷ καί τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, - ὁ μέν γάρ προσεχῶς ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται καί ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, τό δέ ἐμμεσως καί οὐ προσεχῶς ἐκπορεύεται καί οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ὡς γε αὐτοὶ φρονοῦσιν – εἰ οὖν κατ' αὐτούς οὐκ ἐπίσης πρόσεστιν, οὐδέ κοινόν Υἱῷ καί Πνεύματι τό εἶναι ἐκ Πατρός· εἰ δέ μή κοινόν τοῦτ' ἔστιν αὐτοῖς, οὐδ' ἐκ τοῦ Πατρός ὅλως οὐδέτερον αὐτῶν. Θάτερον γάρ ὄποιονοῦν ἐκ τοῦ Πατρός ὑπάρχον, θάτερον ἐκβάλλεται μή κοινωνοῦν, καί δι' ἀλλήλων ἀμφότερα. Οὕτως οὐδέν ἄν διαφύγοις τῶν ἀτόπων ὁ λατινικῶς φρονῶν, ὥσπερ οὐδ' οἱ ἐκ τοῦ Πνεύματος εἰπόντες τόν Υἱόν, ἀλλ' οἵς ἄν ἐπιχειρήσης διαφεύγειν, τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρήμασι κἀκεῖνοι χρήσονται καί σοι δι' ἑαυτῶν ἀφυκτον ἀποδείξουσι τόν τῶν ἀτόπων ἐσμόν.

Εἰ γάρ ὅτι μετά τόν Υἱόν λέγεται τό Πνεῦμα ὑπαριθμούμενον ἐρεῖς, ὃ σοι δοκεῖ τῶν ἐπιχειρημάτων ἀσφαλέστερον, ὡς ἔγωγ' ἄν φαίην οὐχ ἥττον τῶν ἀλλων σφαλερόν, κἀκεῖνοί σοι τόν Υἱόν δείξουσιν, ἔστιν οὐ λεγόμενον μετά τό Πνεῦμα, προαριθμουμένου δηλαδή τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ἀμφοτέροις δέ ήμεῖς μετά τῆς ἀληθείας ἀντεροῦμεν λέγοντες, οὐκ ἐν τῇ τάξει τῶν ὄνομάτων, ὃ οὗτοι, κείνται τά πράγματα.

Εἰ γάρ τούτο, τί κωλύει κατά τόν αὐτόν λόγον τῆς συναριθμήσεώς τε καί προαριθμήσεως ἐπαλαττομένης παρά τῇ θείᾳ Γραφῇ, ποτέ μέν γεννᾶν τε καί προβάλλειν, ποτέ δέ τά αὐτά γεννᾶσθαι τε καί προβάλλεσθαι; Οὐδέ γάρ προκαταρκτικόν, (σελ. 144) οὐδέ πρῶτον αἴτιον ἐπί τοῦ Πνεύματος, ὡς ὑμεῖς, τόν Πατέρα λέγομεν, δεύτερον δέ τόν Υἱόν, εἰ καί διά τό δημιουργικόν αἴτιον ταῦτα καλεῖται ὁ Πατήρ. Κἀκεῖθεν οὕτω κεκλημένος, ἔσθ' ὅτε παρά τῶν θεολόγων οὕτως ὄνομάζεται καί περὶ τῶν ἀκτίστων τόν λόγον ποιουμένων, ὥσπερ καί Πατήρ διά τόν Υἱόν καλεῖται.

Άλλ' ἔσθ' ὅτε καί περὶ τῶν κάτω ποιούμενοι τούς λόγους, οὕτω τοῦτον ὀνομάζομεν· οὐδέ γάρ πρῶτον μέν Θεόν τὸν Πατέρα σέβομεν, δεύτερον δέ τὸν Υἱόν, τρίτον δέ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἵνα ἀεὶ τὸ δεύτερον μετά τὸ πρῶτον λέγωμεν καί μετ' αὐτό τὸ τρίτον, ὑπό τάξιν ἐξ ἀνάγκης ἄγοντες τὰ ὑπεράνω τάξεως, ὥσπερ καί τῶν ἄλλων πάντων.

Ο γάρ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν Ιωάννης ἐξηγούμενος τὸ παρά τοῦ Αβραάμ πρός τὸν οἰκεῖον οἰκέτην εἰρημένον, «θές τὴν χεῖρά σου ὑπό τὸν μηρόν μου», κατά τὴν ὁμιλίαν προϊών φησι· «κηρυττέσθω Πνεῦμα ἄγιον· ὑψούσθω ὁ μονογενῆς· δοξαζέσθω ὁ Πατήρ. Μηδεὶς ἀνατετράφθαι τὴν ἀξίαν νομιζέτω, εἰ Πνεύματος πρῶτον μνημονεύομεν, εἴτα Υἱοῦ, εἴτα Πατρός· ἡ Υἱοῦ πρῶτον, εἴτα Πατρός. Οὐ γάρ ἔχει τάξιν ὁ Θεός, οὐχ ὡς ἀτακτος, ἀλλ' ὡς ὑπέρ τάξιν ἄν. Οὐδέ γάρ σχῆμα ἔχει ὁ Θεός, οὐχ ὡς ἀσχήμων, ἀλλ' ὡς ἀσχημάτιστος».

Τπέρ τάξιν οὖν, ἀλλ' οὐχ ὑπό τάξιν ὁ Θεός. Εἰ δ' ἔστι καί τάξις ἐπί τοῦ Θεοῦ διά τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἐγνωσμένη διά τὸ ὑπέρ πᾶν εἶδος τάξεως εἶναι. Τὴν μὲν γάρ κατά τὴν ἐκφώνησιν τάξιν ἴσμεν, διδαχθέντες παρά τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, παρ' ἣς καί ἐπαλλαττομένην ταύτην εὐσεβῶς διδασκόμεθα. Τὴν δ' ἐκ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας προσοῦσαν, καί μάλιστα τοῖς δυσί προσώποις, τῷ τε Υἱῷ καί τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, οὐδαμῶς ἴσμεν. Διό Γρηγορίων ὁ θεολογικώτατος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν φησιν, «οὕτω φρονοῦμεν καί οὕτως ἔχομεν, ὡς ὅπως μὲν ἔχει ταύτα σχέσεως τε καί τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι (σελ. 146) συγχωρεῖν εἰδέναι καί οἵς ἄν ἡ Τριάς ἀποκαλύψη κεκαθαρμένοις, ἡ νῦν ἡ ὕστερον».

Άλλ', ὁ μέγας, φασί, Βασίλειος, ὡς κεκαθαρμένος ἐξ ἀποκαλύψεως, τοῦτο μαθών εἶπεν ἐν τοῖς Κατ' Εὐνομίου. Συγχωρεῖν δέ καί Γρηγόριον τὸν θεολόγον εἰδέναι ταύτην, οἵς ἄν ἡ Τριάς ἀποκαλύψη κεκαθαρμένοις. Άλλ' εἰ τοῦτο, πῶς τοῦ Εὐνομίου μαθεῖν εἰπόντος ἐκ τῶν ἀγίων τρίτον τῇ τάξει καί τῷ ἀξιώματι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, δυσχεράνας οὕμενουν ἡρέμα τούτῳ καί λίαν ἐπαχθῶς ἐνεγκών ὁ θεῖος Βασίλειος, «παρά τῶν ἀγίων», φησίν, εἶπε μεμαθηκέναι· τίνες δέ οἵ ἄγιοι καί ἐν ποίοις αὐτῶν λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποίηνται εἰπεῖν οὐκ ἔχει»; Δῆλον ὡς οὐκ ὄντων τῶν εἰπόντων ἀγίων.

Εἶτα, ἐπειδήπερ ἐκεῖνος ἐκ τοῦ τρίτου εἶναι τῇ τάξει καί τῷ ἀξιώματι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τρίτον εἶναι καί τῇ φύσει συνήγαγε, καίτοι μηδέ παρά τοῦτο συναγόμενον, ἐνδούς ὁ μέγας καί καθ' ὑπόθεσιν παραδεξάμενος, «εἰ καί τρίτον εἶναι», φησί, «τῇ τάξει καί τῷ ἀξιώματι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὃ τῆς εὐσεβείας ἴσως παραδίδωσι λόγος, ἵνα καί ὅλως συγχωρήσωμεν, ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη παρά τοῦτο τρίτον εἶναι αὐτό καί τῇ φύσει». Ως οὖν καθ' ὑπόθεσιν παραδεξάμενος, ἀλλ' οὐ τοῦτο δογματίζων αὐτός, ἀμφισβητικῶς ἔχοντα τὸν λόγον προήγαγεν.

Ο δέ φησιν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Πρόσων αὐτόν Εὐνόμιον, ὡς «ἔστι τάξεως εἶδος οὐ κατά τὴν ἡμετέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατά φύσιν αὐτοῖς

έννυπαρχούσης ἀκολουθίας», οὐ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἀλλά καὶ περὶ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ ποιούμενος τὴν διάλεξίν φησιν, ἐν οἷς ἐγνωσμένον τε καὶ ἀνωμολογημένον ἅπασιν αἰτιατὸν μέν εἶναι τὸν Υἱόν, τὸν δέ Πατέρα αἴτιον καὶ τοῦ αἰτιατοῦ προεπινοούμενον ἐξ ἀνάγκης, εἰ καὶ μή κατὰ χρόνον, ὡς αὐτός ἐκεῖ φησι. (σελ. 148) Ταῦτ' ἄρα καὶ χωρίς ἐνδοιασμῶν τε καὶ ἀμφισβήτησεων, τὸν μέν Πατέρα προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ φησι, τὸν δέ Υἱόν δευτερεύειν τοῦ Πατρός, γράφων· «ἡμεῖς δέ, κατά μέν τὴν τῶν αἰτίων πρός τά ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμέν, κατά δέ τὴν τῆς φύσεως διαφοράν οὐκέτι, οὐδέ κατά τὴν τῶν χρόνου ὑπεροχήν». Ἐν δέ τῷ τρίτῳ πάλιν, «τάξει μέν», φησί, «δεύτερος τοῦ Πατρός, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, φύσει δέ οὐκέτι δεύτερος».

Οὕτως οἶδεν ὁμολογουμένως ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι τὸν Υἱόν, ἀλλ' οὐχί καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ. Εἰ γάρ τοῦτ' ἐγίνωσκεν, οὐκ ἂν ὅλως ἡμφισβήτει, οὐδ' ἂν ἀπηγόρευε τρίτον εἶναι τῇ τάξει ἀπό τοῦ Πατρός τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· ἀλλ' οὐδέ κατά τοῦ Εὐνομίου καὶ τοῦτ' εἰπόντος λίαν ἐδυσχέραινε. Πρός δέ τούτοις καὶ τὸ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα σύν ἀμφιβολίᾳ πολλῇ καὶ καθ' ὑπόθεσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς αὐτός δοξάζων παραδεξάμενος, δείκνυται μηδ' αὐτός εἰδέναι, ὅπως ἔχουσι πρός ἄλληλα ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα σχέσεως τε καὶ τάξεως.

“Οτι μέν γάρ ἄμα ἐξ ἀϊδίου ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐν ἀλλήλοις τε ὄντα καὶ ἀλλήλων ἔχόμενα καὶ δι' ἀλλήλων ἀφύρτως τε καὶ ἀμιγῶς χωροῦντα, καὶ ὅτι τούτων ἔκαστον τάξεώς τε καὶ σχέσεως εἶδος, καὶ ὡς ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκ τοῦ Πατρός ἄμα, εἰ καὶ οὐχ ὡσαύτως, καὶ ὅτι ὁμότιμα ἐξ ὁμοτίμου, καὶ ὅτι τὸ ἐκπορεύειν ἰδιότης ὅν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως οὐκ ἔστιν εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὡς ὁ λέγων καὶ τὸν Υἱόν τὸ ἐκπορεύειν ἔχειν σύγχυσιν ποιεῖ τῶν θείων ὑποστάσεων, δυσσεβῶς ἀθετῶν τὴν ἀνωμολογημένην τάξιν ἐπί τοῦ Θεοῦ - «δεῖ γάρ», φησί καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, «τάς ἰδιότητας μένειν Πατρί καὶ Υἱῷ, ἵνα μή σύγχυσις ἡ παρά θεότητι τῇ καὶ τά ἄλλα εἰς τάξιν ἀγούσῃ» - ταύτην μέν οὖν τὴν ἀνωμολογημένην τάξιν ἐπί τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς ἴσμεν· τὴν δέ δεύτερον μέν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τρίτον δέ ἀπό Πατρός τιθεῖσαν (σελ. 150) τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον οὐθ' ἡμεῖς ἴσμεν οὔτε οἱ διδάσκαλοι καὶ προασπισταί τῆς Ἐκκλησίας.

Λατīνοι δέ, ὡς τῆς ἀνοίας ὁμοῦ καὶ ἀπονοίας, τὴν μέν εὐσεβῆ καὶ ἀνωμολογημένην ἐκείνην ἐπί τοῦ Θεοῦ τάξιν ἀθετοῦσιν, ἀ δέ Βασίλειος ὁ μέγας καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος ὑπέρ τὴν οἰκείαν γνῶσιν ὁμολογοῦσιν εἶναι ὡς ἀπόρρητα ὄντα καὶ ὑπέρ ήμας, αὐτοί καταλαβεῖν αὐχοῦσι καὶ περὶ τὴν ἀφραστόν τε καὶ ἀπερινόητον ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος καινοφωνοῦσι, βλασφημοῦσι δέ εἰπεῖν οἰκειότερον, ἔμμεσόν τε καὶ ἄμεσον αὐτήν λέγοντες καὶ προσεχῆ καὶ πόρρω, δι' ὃν κινδυνεύουσι καὶ εἰς κτίσμα κατασπᾶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Διό οὐκ ἀναγκαίως οὐδ' ἀεὶ μετά τὸν Υἱόν παρά τῆς θεοπνεύστου τίθεται Γραφῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον.

Τοῦτο γάρ Λατίνοις συμβαίνει, τοῖς ἐκ τῶν δύο, πρώτου αἰτίου καὶ δευτέρου, λέγουσι τό ἐν καὶ μή κατά πάντα στέργουσι τήν θεόπνευστον Γραφήν, ἀλλά κατ' ἔξουσίαν ἄττα βούλονται προστιθεῖσι τε καὶ ἀφαιροῦσιν· ἡμῖν δέ τοῖς ἐκ τοῦ ἑνὸς εὐσεβοφρόνως σέβουσι καὶ εἰς ἐν ἀναφέρουσι τά δύο, ἥκιστα.

Ἴνα δέ σοι καὶ λόγον δῶμεν, μᾶλλον δέ καταξιώσωμεν διδάξαι· τίνος ἔνεκεν ὡς ἐπί πλεῖστον ὁ μέν Υἱός μετά τὸν Πατέρα, τὸ δέ Πνεῦμα μετά τὸν Υἱόν ἡμῖν ὑμνεῖται, καὶ μυεῖσθαι παραδέδοται; Ο Θεός καὶ Πατήρ, ἡ πάντων ἀρχὴ, Υἱὸν Πατήρ ἐστι μονογενοῦς, ὃς καὶ πρὸν ἡ προστεθῆναι τῷ Πατρὶ συννοεῖται πάραντα. Πῶς οὖν ἀφέντες τὸν καὶ πρὸν ἡ λεχθῆναι προσεχέστατα τῷ Πατρὶ νοούμενον, εὐθύς ἀν τὸ Πνεῦμα μετά τὸν Πατέρα θείημεν; Διά τοῦτο μετά τὸν τοῦ Πατρός Υἱόν λέγεται τὸ Πνεῦμα· μή δυναμένων γάρ ἡμῶν ἅμφω προφέρειν διά γλώττης ἅμα, ὥσπερ ἄρα καὶ ἐκ τοῦ Πατρός προοήλθον, εἰ πρό τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ συννημένον θείημεν, δόξαι ἀν Υἱός τὸ Πνεῦμα· τὸ γάρ “Πατήρ” ὄνομα εὐθύς συνεισάγεται τῇ διανοίᾳ τὸν Υἱόν· (σελ. 152) προϊόντες δ' αὐθις καὶ μετά τὸ Πνεῦμα προσεχῶς εὐθύς τιθέντες τὸν Υἱόν, Πατέρα τὸ Πνεῦμα ποιήσομεν νοεῖσθαι. Ο γάρ Υἱός, Πατρός Υἱός καὶ συνεισάγει τῇ διανοίᾳ τὸν Πατέρα καὶ μάλιστα τὸν πρό αὐτοῦ λεγόμενον· ὃ δέ Υἱός προσεχῶς τῷ Πατρὶ τιθέμενος καὶ τὸ μονογενές ἑαυτῷ φυλάττει καὶ τὸ ἐκπορευτῶς ἐκ Πατρός εἶναι τὸ Πνεῦμα κωλύει. Ο καὶ ὁ Νυσσαέων Γρηγόριος φησιν, οὗτινος οἱ λατινικῶς φρονοῦντες τὸ ὄψος τῆς διανοίας μή χωρῆσαντες, πόρρω μέν τοῦ Πατρός, ὡς τῆς ἀσεβείας, δοξάζουσι τὸ Πνεῦμα, προσεχές δέ τοῦ Υἱοῦ. Άλλ' οὐχ ὅτι ὁ Πατήρ τε καὶ Υἱός ἄλληλα εἰσάγουσι τῇ διανοίᾳ κατά τοῦτο ὅντα προσεχῆ, διά τοῦτο πόρρω τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός καὶ οὐκ ἀμέσως ἐξ αὐτοῦ. Άλλα περί μέν τούτων, ὕστερον.

Νῦν δ' ἵνα καὶ δευτέραν αἰτίαν ἀποδῶμεν, ἥτις καὶ αὕτη, ἵνα διά πάντων συνετίσωμέν σε, διά τήν προειρημένην γέγονε· πρῶτον ἡμῶν τὸ γένος Θεόν ἔγνω τὸν Πατέρα καὶ Πατέρα τὸν Θεόν, τῆς αὐτοῦ θέοτητος φανερωθείσης τε καὶ πιστευθείσης ἀμυδρῶς, ὡς γε συνήνεγκεν ἡμῖν. Εἰ γάρ ἐπίσης ὡν Πατήρ καὶ προβολεύς, τόθ' ἡμῖν οὐ Πατήρ ἀλλά προβολεύς ἡ ἐκπορεύων ἐκηρύττετο, πῶς ἀν παραδεξάμεθα, μή δυνάμενοί πω χωρῆσαι διά τὸ νηπιῶδες ἔτι, τήν ἐπίγνωσιν τοῦ ἐμφύτου πλούτου τῆς θεότητος; Τό δέ “πατήρ” ὄνομα καὶ πρός ἡμῶν ἐστι καὶ οἶον κοινόν ἔχομεν αὐτό ταῖς ἐξ αὐτοῦ ὁμοουσίοις μέν αὐτῷ ἡμῖν δέ δεσποτικαῖς ἐκείναις ὑποστάσεσιν. Εἰ κἀκεῖνοι μέν φύσει καὶ ὑπέρ ἡμᾶς ἔχουσιν αὐτό, ἡμῶν δ' ὑπό φιλανθρωπίας καλεῖσθαι κατηξίωσε – διό καὶ Ιουδαῖοι ἔλεγον, «ἡμεῖς Πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν – σοφῶς οὖν ἄγαν καὶ οἶον ὑποκλέπτων τήν διάνοιαν ἡμῶν, μᾶλλον δέ ἡμᾶς ἀπό τῆς τοῦ πονηροῦ δουλείας καὶ ψευδοδοξίας καὶ ψευδολατρίας ἐπί τήν οἰκείαν δεσποτείαν πρός θεογνωσίαν ὑφαιρούμενος καὶ τήν τοῦ μονογενοῦς ὑπεμφαίνων (σελ. 154) συνεισέφερε θεότητα, Πατήρ κηρυττόμενος αὐτός. Μετ' αὐτόν ὁ Υἱός πεφανέρωται τῷ κόσμῳ, διά σαρκός ἡμῖν ὀφθείς καὶ συναναστραφείς· ὃς

σύν έαυτῷ καὶ τὸ Πνεῦμα ὑπεδείκνυ, λόγοις τε καὶ ἔργοις διά πάντων πιστούμενος, συνημμένον φύσει καὶ ὁμότιμον έαυτῷ καὶ τῷ Πατρὶ. Μετά τὸν Υἱόν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπεδήμησε τῷ κόσμῳ, παρὰ μὲν τοῦ Υἱοῦ πεμπόμενον, ὡς οὖν ἀντίθεον οὐδέ ἀντίχριστον, καὶ πεμπόμενον οὐχ ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως, ἀλλὰ χρονικῶς καὶ πρός τινας καὶ δι' αἰτίαν· παρὰ δέ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον οὐ δι' αἰτίαν ὅλως, οὐδέ χρονικῶς ἢ πρός τινας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως πάντῃ, ὡς ὅμοθεον καὶ ὅμοούσιον καὶ τῆς αὐτῆς οὐχ ἥττον ἐξημμένον τῷ Υἱῷ αἰτίας καὶ ἀρχῆς, παρ' ἑαυτοῦ δέ ἐρχομενον ὡς κύριον καὶ αὐτεξούσιον.

Ἐπεγένετο δέ καὶ τοίτη τις αἰτία τοῖς θεολόγοις, δι' ᾧ μετά τὸν Υἱόν καὶ ἐκ τῶν τοῦ Υἱοῦ παριστᾶσιν ὡς ἐπί πλεῖστον τὸ συναφές καὶ τέλειον καὶ ὅμοούσιον Πατρί τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος· ὅτι μετά τό κατευνασθῆναι καὶ μετασκευασθῆναι τὴν πλειόντων κατά τοῦ Υἱοῦ μανίαν, πολυειδῶς ἀποδειχθείσης καὶ ἀναφανείσης καὶ στηριχθείσης ἀσφαλέστατα τῆς τούτου πρός τὸν Πατέρα συμφυΐας καὶ ὅμοτιμίας ὡς κατά τοῦ θείου Πνεύματος ἐμφανέστερον ἀνερριπίσθη πόλεμος. Ταῦτ' ἄρα καὶ τοῖς θεολόγοις ὁ λόγος ἄπας, οὐ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ἀλλά περὶ τὴν πρός τὸν Υἱόν ὅμοουσιότητος τοῦ Πνεύματος, εἰ καὶ Λατīνοι βιάζονται τάς ορήσεις, μεθέλκοντες αὐτῶν τὴν διάνοιαν εἰς τὴν οἰκείαν κακόνοιαν.

Αλλά γάρ οὕτως ἡμῖν ὁ ἐν τρισίν ὑποστάσεσιν εἰς Θεός ἐκπεφασμένος, οὕτω καὶ δοξάζεται· καὶ οὕτω μιᾶς εἰκόνος οὔσης καὶ μορφῆς ἐπί τῆς μόνης ἀνειδέου καὶ προσκυνητῆς Τριάδος – «ἡ γάρ Τριάς συνάπτεται μέν ἀδιαστάτως, σύνεστι δέ ἀιδίως, εἰκόνα δέ προφαίνει μίαν καὶ τὴν αὐτήν», Ἀθανάσιος ὁ μέγας λέγει – μιᾶς οὖν οὕτως εἰκόνος οὔσης ἐπί τῆς σεπτῆς Τριάδος, τὸν μέν Υἱόν τοῦ Πατρός μορφήν (σελ. 156) τε καὶ εἰκόνα λέγομεν, τὸ δέ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Οὕτω γάρ ἡμῖν ὡς εὐδόκησεν έαυτήν ἐγνώρισε καὶ οὕτως ἔχειν πρός τὸν Υἱόν τὸ Πνεῦμα λέγομεν, ὡς αὐτός πρός τὸν Πατέρα· ὅμοίως γάρ ἀμφότερα ἔχουσι πρός τὸν Πατέρα, πλήν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ὡς ἀνωτέρω διά πλειόνων ἀποδέδεικται. Προσεχῶς δέ τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός ἐγνωσται ἡμῖν καὶ διά τοῦ προσεχῶς τούτου ἐγνωσμένου τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐφανερώθη, κηρυχθέν τε καὶ πεμφθέν ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὡς καὶ οὗτος πρώην ἦλθεν ἐν τῷ τοῦ Πατρός ὀνόματι. Καὶ πάντα λέγομεν ἔχειν ἔχειν τὸν Υἱόν τά τοῦ Πατρός ἄνευ τῆς ἄνευ τῆς αἰτίας, πάντα δέ τά τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἄνευ τῆς νίότητος. Πάντα γάρ τοῦ Πατρός ὅμοίως ἔχει ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα ἄνευ τῆς αἰτίας, συμπεριβαλλούσης ἀμφω τάς ὑπαρκτικάς καθ' ὑπόστασιν διαφοράς. Διό καὶ πρό τοῦ Υἱοῦ ἔστιν οὖν τίθεμεν τὸ Πνεῦμα, εἰ καὶ ὡς ἐπ' ἔλαττον, ὡς δέ ἐπί πλεῖστον μετά τὸν Υἱόν καὶ μετά τὸν Πατέρα τοῦτον, ἵνα τῶν τριῶν ὑπέρ ἡμῶν μεγίστων ἔργων θεοπρεπῶν καὶ προμηθεστάτων οἰκονομιῶν, συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτον τήν μνήνην φέροντες, συντομωτάτην διά πάντων ἀποδιδῶμεν τήν εὐχριστίαν.

Εύνόμιος δέ καὶ μετ' αὐτὸν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες μή συνετῶς ἀκηκοότες τῆς πρός τὸν Θεόν τοιαύτης εὐχαριστίας τῶν Πατέρων καὶ τῆς ἐν ταῖς πρός τούς ἑτεροδόξους ἀντιρρήσεσιν οἰκονομίας μή δυνηθέντες συνιδεῖν, συνήγαγον κακῶς ἐντεῦθεν τρίτον ἀπό Πατρός εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, μηδέ τοῦτο συνιδόντες, ὡς εἴγε τοῦτο ἦν καὶ διά τοῦτο «ἡ φυσικὴ τάξις τοῦ τε Υἱοῦ πρός τὸν Πατέρα καὶ τοῦ Θείου Πνεύματος πρός τὸν Υἱόν ἔδεικνυτο, οὐκ ἂν, ἐπαλλαττομένης ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ τῆς συνεκφωνήσεως τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἔστιν οὖ μετά τὸ Πνεῦμα ὁ Υἱός ἐτίθετο, προαριθμουμένου δηλαδή τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καθάπερ καὶ ὁ πολύς ἐν θεολογίᾳ φησί Γρηγόριος, ὅτι «τὰ αὐτά καὶ προαριθμεῖται καὶ ὑπαριθμεῖται παρά τῇ Γραφῇ διά τήν ισοτιμίαν τῆς φύσεως»· ἐν δέ τῇ παρούσιᾳ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου (σελ. 158) ἐπισκόπων καὶ ήμᾶς οὗτω παραινεῖ θεολογεῖν, «μετά Παύλου», λέγων, «θεολόγησον, τοῦ πρός τρίτον οὐρανόν ἀναχθέντος, ποτέ μέν συναριθμοῦντος τάς τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ τοῦτο ἐνηλλαγμένως, οὐ τετηρημένως ταῖς τάξεσι, προαριθμοῦντος, ἐναριθμοῦντος, ὑπαριθμοῦντος τὸ αὐτό».

Άλλ' οὐδέ τό “δι’ οὐ” μόνω τῷ Υἱῷ παρά τῇ θείᾳς ἀπονενέμηται Γραφῆς· ὁ γάρ θεῖος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς φησι, «Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς τοῦ Θεοῦ Λόγου διά Πνεύματος ήμīν ἐνοικιζομένου». Τούτων οὖν Εύνόμιος τε καὶ τό τῶν Λατίνων γένος, μηδένα ποιησάμενοι λόγον, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐδογμάτισαν, οὐ τῇ κατά τήν ὄμολογίαν τάξει ἀλλά τῇ φυσικῇ, κακῶς. “Ο γε μήν Εύνόμιος ἐντεῦθεν τρίτον ἀπό τοῦ Πατρός εἶναι καὶ τῇ φύσει, ὡς ἀμφοτέρων κατ' αὐτήν διαφέρον, προσεδογμάτισεν, οἱ δέ Λατῖνοι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον κατασκευάζουσιν.

Ἡμεῖς δέ σύν τοῖς ἰεροῖς πατράσιν ὡς ἐπί τὸ πλεῖστον τὸ Πνεῦμα μετά τόν Υἱόν τιθέαμεν καὶ μετά τόν Πατέρα τοῦτον, ἵνα τῶν τριῶν ὑπέρ ήμῶν μεγίστων ἔργων καὶ θεοπρεπῶν καὶ προμηθεστάτων οἰκονομιῶν συντομωτάτην ἀποδιδῶμεν διά πάντων τήν δοξολογίαν καὶ τήν εὐχαριστίαν καὶ τήν ἀνάμνησιν· οὐχ ὅτι δεύτερα καὶ τρίτα τῇ τιμῇ καὶ τῇ ἀξίᾳ - καὶ γάρ ὅμοτιμα - οὐδέ τήν δυάδα ποιοῦντες τοῦ ἐνός ἀρχήν, οὐδὲ εἰς τήν δυάδα ἀναφέροντες τό ἐν, ἀλλά εἰς ήμīν Θεός, εἰς ἐν αἴτιον καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, ἐξ οὖ μόνου ἔχει τήν ὑπαρξίαν ἐκάτερον αὐτῶν· καὶ ὅτι μία ἀρχή, ὁ Πατήρ, ὡς καὶ ὁ θαυματουργός Γρηγόριος λέγει, κατά τοῦτο τοίνυν εἰς Θεός· καὶ ὅτι μία φύσις τοῖς τρισίν, αὐτά γάρ τά δύο καὶ τά τρία καὶ τό ἐξ αὐτοῦ καὶ τό ἀναφέρεσθαι εἰς αὐτόν οὐ τήν φύσιν διαιρεῖ, ἀλλά περί αὐτήν διαιρεῖται, οὐδέ γοῦν ἐξ αὐτῆς ἔστι κυρίως, (σελ. 160) εὶ καὶ μή χωρίς αὐτῆς, οὐδὲ εἰς αὐτήν ἀναφέρεται, εὶ καὶ μή ἀνευ ταύτης· τό γάρ ἐν, πῶς ἂν αὐτό ἔαυτό γεννήσαι τε καὶ προβάλοιτο καὶ εἰς ἔαυτό ἀναφέροιτο; Οὐδὲ ἀρχή τοίνυν καὶ τά ἐξ αὐτῆς, οὐδέ αἴτιον καὶ αἴτιατόν αὐτό ἔαυτοῦ τό ἐν. Εἰ τοίνυν ταῦθ' ἄπαντα, κατά ταῦτα κυρίως καθ' ἄ καὶ μερίζεται, ταῦτα δὲ ἔστιν αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, εἴτε οὖν τά τρία πρόσωπα τῆς μιᾶς τῇ φύσει θεότητος, ὅταν οἱ Λατῖνοι λέγωσιν

έξ ἀμφοτέρων τό ἐν, τῶν προσώπων δηλαδή φασι· κατά τοῦτο γάρ καὶ ἀμφότερα, τό γάρ ἐν οὐκ ἄν ρηθείη ποτέ ἀμφότερα.

Ἐπεὶ τοίνυν κατά ταῦτα λέγουσιν ἐκ τῶν δύο τό ἐν, καθ' ἄ καί ἡ ἀρχή καὶ τό αἴτιον καὶ νοεῖται καὶ λέγεται, ἐκ δύο ἀρχῶν λέγουσι τό ἐν καὶ δύο ἀρχάς καὶ δύο αἴτια καὶ πολυθεῖαν εἰσάγουσιν. Οὐ γάρ μόνον ὅτι μία φύσις εἰς Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν πρόσωπον τήν ἀναφοράν ἔχει τά ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰς ἐν αἴτιον καὶ μίαν ἀρχήν τά ἐξ ἀρχῆς ἀναφέρεται· οὐ τά δύο μόνον ἀμφω, ἀλλά καὶ ἑκάτερον αὐτῶν χωρίς. Καὶ διὰ τοῦτο μία τῆς θεότητος ἀρχή καὶ εἰς Θεός ἐστι καὶ κατά ταύτην τήν ἀναφοράν· ὅτι καὶ ἑκάτερον ἀναφέρεται εἰς ἐν ἀμέσως. Εἰ γάρ μή ἀμέσως καὶ τό Πνεῦμα ἐκ Πατρός, τό ἐμμέσως τοῦτο δύο ἐξ ἀνάγκης τά αἴτια ποιεῖ τοῦ Πνεύματος, τό τε μέσον καὶ τό ἄκρον, καὶ οὐκ ἔνι διὰ τήν οὕτως ἔχουσαν ἀναφοράν ἐνα Θεόν τά τρία εἶναι· μᾶλλον δέ οὐδέ Θεόν εἶναι τό διά μέσης θεότητος ἐκ τοῦ Πατρός· ἐπὶ γάρ τά κτίσματα ἥλθεν ὁ Πατήρ διά μέσης θεότητος κατά τούς θεολόγους.

Οὐ γάρ ὡς Πατήρ ταῦτ' ἔκτισεν, ἀλλ' ὡς Θεός. Ό δέ Υἱός εἰς Θεός μετά Πατρός· καὶ τοῦτο ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ ὡς ἐξ ἐνός Θεοῦ κτίσματα καὶ μία ἡ ἀρχή τῶν κτισμάτων, ὁ Θεός. Γεννᾷ δέ ὁ Θεός καὶ ἑκπορεύει ὡς Πατήρ τῶν αὐτῶν συναϊδίων φώτων. Εἰ γοῦν ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ ὡς ἐξ ἐνός ἐστι τό Πνεῦμα τό ἄγιον, οὐχ ὡς ἐξ ἐνός ἐσται Θεοῦ, τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐνός ὄντος Πατρός, τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ταύτης τῆς συγχύσεως τίς ἄν (σελ. 162) ἀτοπωτέρα γένοιτο; Διό καὶ ταύτην οἱ Λατῖνοι φεύγοντες ὡς ἐξ ἐνός φασι Θεοῦ· ὁ χώραν οὐδαμόθεν ἔχει, καθάπερ ἀναπέφηνε· καὶ ταῦθ' ὅτι καὶ τό Πνεῦμα εἰς Θεός ἐστι μετά Πατρός τε καὶ Υἱοῦ.

Τοιγαροῦν, ἐπειδήπερ πάντη τε καὶ πάντως εἰς ὑπάρχει ὁ Πατήρ, οὐκ ἀμφω ὁ Υἱός τε καὶ τό Πνεῦμα, ἀλλά καὶ χωρίς ἑκάτερον μίαν ἀρχήν καὶ ἐν αἴτιον ἔχει μόνον, τόν Πατέρα. Καὶ οὕτω μία τῆς θεότητος ἀρχή, κἄν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες ἐγκαλούμενοι, πῶς δύο λέγουσιν ἐπί τῆς θεότητος ἀρχάς, ἀπολογεῖσθαι οἴωνται μίαν ἀρχήν ισχυριζόμενοι δοξάζειν τοῦ Υἱοῦ τε καὶ τοῦ Πνεύματος· σοφίζεσθαι γάρ ήμας βουλόμενοι τοῦτο διαβεβαιοῦνται, ως καὶ τήν ἀρχήν ἔφθημεν εἰπόντες. Αὐτό γάρ τοῦτο ἐστι τό παρ' ήμων ἐγκαλούμενον αὐτοῖς· πῶς Υἱοῦ μέν καὶ τοῦ Πνεύματος μίαν τήν ἀρχήν φασι, τοῦ δέ ἐνός Πνεύματος δύο λέγουσιν ἀρχάς; Ἐκεῖνοι δέ περί τοῦ ἐνός ἐρωτώμενοι, σοφιστικῶς περὶ τῶν δύο τήν ἀπόκρισιν ποιοῦνται· σφῶν αὐτῶν μᾶλλον ἡ τῶν πυνθανομένων κατασοφιζόμενοι.

Πατήρ μέν οὖν καὶ ἀρχή καὶ αἴτιον ἐπί Θεοῦ πάντη τε καὶ πάντως ἐν· προβολεύς γάρ παρ' οὐδενός τῶν ἀποστόλων ἡ τῶν εὐαγγελιστῶν ἐκλήθη, ἀλλά καὶ ἀντί τούτου ἡ τοῦ Πατρός ἀπέχρησεν αὐτοῖς φωνή. Ἀρχήν δέ λέγω οὐ τήν καταρχήν, οὐδέ τήν δημιουργικήν, οὐδὲ ἡ τό τῆς δεσποτείας ἐστίν ἐπώνυμον.

Καὶ τοίνυν ὁ Θεός καὶ Πατήρ, καθό Πατήρ, ἀρχή καὶ αἴτιος ἐστι· καὶ καθό ἀρχή, Πατήρ τῶν φώτων, δηλαδή Υἱοῦ καὶ Πνεύματος· καὶ καθό

αἴτιος, αἴτιος, ἀρχή τε καὶ Πατήρ. Εἰ οὖν καὶ ὁ Υἱός αἴτιος ἐστι τοῦ Πνεύματος, ἐξ ἀνάγκης ἔσται καὶ ἀρχὴ καὶ Πατήρ ὡς αἴτιος· ὡς γάρ τοῦ ἀνθρώπου, καθό ἀνθρώπου ἐπιστήμης δεκτικοῦ ὑπάρχοντος, τόν ἐπιστήμης δεκτικόν οὐκ ἔνι μή καὶ ἀνθρωπὸν ὑπάρχει, οὕτω καὶ ἐπί Θεοῦ· ἐπεὶ ὁ Πατήρ, καθό Πατήρ, ἀρχὴ καὶ αἴτιος ἐστι, τόν αἴτιον ὑπάρχοντα οὐκ ἔνι μή καὶ ἀρχὴν εἶναι καὶ Πατέρα, καίτοι τοῦ θεολόγου Γρηγορίου γράφοντος, (σελ. 164) «οὗτως εἶναι Υἱόν κυρίως τόν Υἱόν, ὅτι μή ἔστιν οὗτος καὶ Πατήρ».

Ορᾶς ἀθετουμένην σαφῶς τήν μοναρχίαν καὶ τό καθ' ὑπόστασιν ἔνιατον τοῦ Πατρὸς ὑπό τῶν λεγόντων καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα καὶ μή ἀναγόντων ἐκάτερον τῶν προσώπων εἰς μίαν μόνην, τήν τῆς θεότητος πηγήν; Μία γάρ φύσις καὶ οἱ πάντες ἀνθρωποι, ἀλλ' οὐχ εἰς οἱ πάντες ἀνθρωπος. Καίτοι δι' ἀλλήλων, μᾶλλον δέ διά τῶν πρό ήμῶν, ἀναχθείμεν ἄν εἰς ἔνα τόν προπάτορα, ἀλλ' εὐθύς πολλά τά αἴτια, καὶ οὐκ ἐξ ἐνός ήμεῖς διά τοῦτο καὶ οὐχ εἰς. Άρ' οὐ φανερῶς καινοτομεῖς ὁ λατινικῶς φρονῶν;

Καί εἰ μή πρό ύμῶν ἐλλιπές ἦν τό καθ' ήμᾶς εὐαγγέλιον, ὃ «ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύη ἐν κόσμῳ, καὶ «ἡ τοῦ Θεοῦ σωτήριος χάρις» καὶ ἡ κατ' αὐτήν θεογνωσία, ἡ πᾶσιν ἐκφανεῖσα καὶ διδάξασα πάντας, εἰ μή «κεκένωται ἡ πίστις», εἰ μή διέφθαρται τά τῆς ὁμολογίας, αἷς καὶ ἐνήθλησαν καὶ ἐνήσκησαν «τό τῶν μαρτύρων ήμīν περικείμενον νέφος», ὁ τῶν δσίων παμπληθής κατάλογος, ὁ τῶν διδασκάλων θεοδίδακτος θίασος, πάντες οἱ ἔργω καὶ λόγω καὶ τοῖς καθ' ἔαντούς παθήμασι μαρτυρήσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ὑπέρ ής καὶ μεχρι θανάτου καλῶς ποιοῦντες ἐνέστησαν, καὶ οὐχ ὑπέρ αὐτῆς μόνον ή καὶ ἔαντῶν, ἀλλά καὶ ὑπέρ τοῦ ήμετέρου στηριγμοῦ - εἰ μή μόνον η ταῦθ' ἀπαντα καὶ η τῶν ἀπό Χριστοῦ καλουμένων πίστις ἐλλιπής, διακενής ὄντως οὐ προσθήκας ἐξευρίσκεις καὶ κατά τῆς σεαυτοῦ καινοτομεῖς ψυχῆς.

Εἰ μέν γάρ ἐγίνωσκον καὶ ἐξ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, τίνος ἔνεκεν οὐ παρρησίᾳ διατέλεσαν κηρύττοντες καὶ διά τῶν ἰερῶν συνόδων πολλῶν καὶ πολλάκις γενομένων βεβαιώσαντες; Άλλ' οὐκ ἐγνωσμένον ἦν αὐτοῖς; Οὐκοῦν οὐδ' ἦν οὕτω τάληθές· πάντα γάρ ἐγνώσισεν αὐτοῖς ὁ δι' ήμᾶς ἐγνωσμένος καθ' ήμᾶς. Καί πάντα κατά τήν ἐπαγγελίαν ἐδίδαξεν (σελ. 166) αὐτούς τό Πνεῦμα καὶ διά τοῦτ' ἐδίδαξεν, ἵν' ήμᾶς οὗτοι διδάξωσιν, ὡς ἐδιδάχθησαν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. Εἰ γάρ τοῦτο λέγειν τολμήσεις, ὡς οὐκ ἐγνωσαν οἱ πρό ήμῶν θεολόγοι τάληθές, ὡς καὶ τοῦτο μηδέν ἥττον βλάσφημον ἀποπεμψόμεθα.

Τίς γάρ εἰ ὁ τοῦτο γρύζαι τολμῶν; Ποία δ' ἴσάριθμος σύνοδος, μᾶλλον δέ πόσαι καὶ ποῦ μαρτυρηθεῖσαι παρά τοῦ Πνεύματος, ὃ καὶ ζῶσιν ἐκείνοις καὶ γεγονόσιν ἐξ ἀνθρώπων συνεμαρτύρησε, καὶ ἀεί συμμαρτυρεῖ τε καὶ συμμαρτυρήσει διά τῶν ἐπί τοῖς σοφοῖς τούτων τελουμένων τε καὶ τελεσθησομένων θαυμάτων; Άλλ' ἔχω κἀγώ, φησί, πολλούς τῶν πατέρων συμμαρτυροῦντάς μοι τῇ προσθήκῃ. Τί οὖν, ἔτερα

μέν οὗτοι κοινῇ συνειλεγμένοι παρεδίδουν ἐκκλησίᾳ, ἔτερα δέ καθ' ἑαυτούς ἐδογμάτιζον; Οὕμενουν. Άλλ' ἡ παραχαράττεις αὐτός ἡ παραλογίζῃ καὶ παρεξηγῇ, μή μετά τοῦ Πνεύματος ἐρμηνεύων τά εἰρημένα διά τοῦ Πνεύματος.

Οὐ μήν, ἀλλ' εὶ καὶ τοῦτο θείημεν, ὅπερ οὐκ ἔστιν, οὐ προσδεκτέα μᾶλλον τά κοινῇ παραδεδομένα τῶν ἴδιως εἰρημένων ἐκάστῳ; Ἐκεῖνα μέν γάρ πρός τῷ πάντων εἶναι καὶ ἀνεπιχείρητα τοῖς κακουργοῦσι καὶ τῷ παραχαράττειν δολοῦσι τόν τῆς ἀληθείας λόγον, πᾶσιν ἐγνωσμένα σοφοῖς τε καὶ ἴδιώταις καὶ διὰ στόματος ἀεί φερόμενα. Τά δέ μή ἐπί τοσοῦτο καθωμιλημένα ὑποπτά ἔστι καὶ μάλιστα προαγόμενα παρά Λατίνων, οἵ καὶ τῷ φανερωτάτῳ τῆς πίστεως συμβόλῳ διά προσθήκης ὑπεβούλευσαν. Οἱ γάρ τῷ ἐν τοῖς τῶν ὡς ἀληθῶς χριστιανῶν ἀπάντων στόμασι κειμένων καὶ τῆς ἡμέρας ἐκάστης πολλάκις ἀνακηρυγτομένω προσθήκην ἐπινοήσαντές τε καὶ τολμήσαντες, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν ἐν τοῖς ἀγνοούμενοις παρά τῶν πλειόνων; Τά γοῦν μή κοινά μηδέ καθωμιλημένα ὑποπτά ἔστι, μή πονηρός ἀνθρωπος ἐνέσπειρεν (σελ. 168) αὐτοῖς ζιζάνια. Ταῦτα ἄρα, κανὸν μέν ὁμολογῶσι τῇ κοινῇ ὁμολογίᾳ, προσδεκτέα· ἂν δέ μή, οὐχί.

Ὦμως ἐν δευτέρῳ λόγῳ τά δοκοῦντα συμμαρτυρεῖν σου τῇ καινοτομίᾳ δύψομεθα καὶ ἀπελέγξομεν, Θεοῦ διδόντος, οὐκ ἐκεῖνα, ἀπαγε, ἀλλά σέ τά καλῶς λελεγμένα ἐκλαμβάνοντα κακῶς, καὶ μή τοῖς σοφέσι τά ἀσαφῆ καὶ τοῖς παρορθίᾳ εἰρημένοις τά ἐν τῷ κρυπτῷ συμβιβάζοντα πρός δύναμιν.

Νῦν δ' ἀνακεφαλαιωσώμεθα τόν νῦν λόγον, κἄθ' οὕτω τά λείποντα προσθῶμεν.

Πρῶτον μέν οὖν ἐξελήλεκται κενή τυγχάνουσα παντάπασιν ἡ τῆς προσθήκης τούτων ἀπόφασις.

Ἐπειτα δέδεικται συνυπακουόμενον τό "μόνου", ὅταν λέγηται παρά τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον τό Πνεῦμα τό ἄγιον· ἐπεί καν τῷ αὐτῷ συμβόλῳ παρά τοῦ Πατρός ἀκούοντες γεννηθέντα τόν Υἱόν, ἐκτός ἀντιλογίας πάσης δεχόμεθα συνυπακουόμενον τό "μόνου".

Τούτῳ συνείρομεν ἔξῆς· ὡς εὶ καὶ ἀνεπιλήπτως εἶχε τό λέγειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, τῷ συμβόλῳ προστεθεῖσθαι παρά Λατίνων οὐκ ἔχοην. Ἐπεί καν εὖ ἔχον εἰς τό ἔξῆς ἀναφανῆ, προσθετέον οὐκ ἂν εἴη· καὶ τοῖς πρός ἡμῶν γάρ, καίτοι συνεληλυθόσι καὶ συνεξητακόσι πᾶσι καὶ αὐτοῖς τοῖς τῆς παλαιᾶς Ρώμης προεστῶσιν, οὐδέν τῶν ἀναφανέντων εὐσεβῶς ἔχειν προσετέθη.

Κάντευθεν ἀνεφάνη τῶν δικαίων ὃν πρῶτον ἀπαιτεῖν αὐτούς τήν προσθήκην ἐξελεῖν καὶ μή διά τήν περιωπήν τοῦ περιόντος πάπα τούς μεμαρτυρημένω παρά Θεοῦ τέλει κατακλείσαντας τόν βίον ἀποστέργειν, εἴται συζητεῖν μετ' αὐτῶν ἀνέχεσθαι περί αὐτῆς.

Μετά τοῦτο πρός τούς εὐγνωμόνως τῶν λόγων ἀκροωμένους λέγομεν, ὡς καὶ ἀμφότερα ἐκ τοῦ Πατρός ἀκούοντες, ἔχομεν συνυπακούειν τό "ἐκ μόνου", καν μή συνεκφωνήται.

(Σελ. 170) Άλλά καί ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευτῶς τὸ Πνεῦμα λέγοντες τό
ἐκπορεύειν τῇ πατρικῇ ὑποστάσει ἐφαρμόζομεν· ἡ γάρ οὐσία πάντη τε καὶ
πάντως μία τῶν τριῶν, οὐκ ἔνι δέ τὰ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἔχειν τόν
Υἱόν· ὥστε οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.

Μετά τοῦτο ἐξηλέχθησαν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες μηκέτι ἐξ ἐνός
δύνασθαι τά δύο πρόσωπα τῆς θεότητος φρονεῖν, ὡς ἐν δυσί προσώποις
τό αἴτιον τιθέμενοι καὶ ταῦτα διαφόρως, ἀλλ' οὐδέ Θεόν ἐνα λέγειν διά
τήν τοιαύτην πρόσος τό ἐν ἀναφοράν· οὐδέ γάρ εἰς ἀνθρωπος πάππος,
πατήρ τε καὶ νίος, κατά τόν σοφόν τῆς Νύστης πρόδεδρον, ἐπειδήπερ εἰς
δύο πρόσωπα τό αἴτιον ἀναφέρεται. Καὶ πρός τούτω παρεστήσαμεν, ὡς,
καθάπερ δύο τά αἴτιατά, ἐπειδήπερ τό αἴτιατόν ἐν δυσίν φασιν αὐτοὶ¹
προσώποις.

Πρός δέ τούτοις, ἐπεί κατά τούς θεοσόφους θεολόγους, ὡς ὁ Υἱός ἐκ
τοῦ Πατρός ἔστιν, οὗτω καὶ τό Πνεῦμα, πλήν τοῦ γεννητῶς τε καὶ
ἐκπορευτῶς, εἰ ὁ Υἱός ἀμέσως καὶ οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἐκ
μόνου τοῦ Πατρός, καὶ τό Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρός ἀμέσως, ἀλλ' οὐχί καὶ ἐκ
τοῦ Υἱοῦ.

Προσαπεδείξαμεν ὡς, ἐπεί καὶ νοῦς λέγεται Χριστοῦ τό Πνεῦμα,
καθάπερ καὶ ἡμῶν ἐκάστου ὁ οἰκεῖος, κατά μέν τήν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἔστι
καὶ ἐξ αὐτοῦ, κατά δέ τήν ὑπόστασιν αὐτοῦ μέν ἔστι φυσικῶς, ἀλλ' οὐκ ἐξ
αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Πατρός.

Πρός τούτω μή χάριτι, φύσει δέ εἶναι ἐκ Πατρός τό Πνεῦμα, ἐκ μόνου
τοῦ Πατρός ἔχειν τήν ὑπαρξίαν ἐδείχθη.

Καὶ ἀπό τοῦ πάντα ἔχειν ἐκάτερον τά τοῦ Πατρός, ἀνευ τῆς
ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως κατά τούς
θεολόγους.

Κάντεῦθεν ἀναπεφήνασιν οἱ μέν Λατῖνοι προστιθέντες καὶ κατά²
διάνοιαν ἐν τῷ τῆς πίστεως συμβόλῳ· ἡμεῖς δέ (σελ. 172) ἀναπεφήναμεν
μηδέ κατά τόν ἔξω λόγον τῇ κατά τό θεῖον σύμβολον εὔσεβεῖ διανοίᾳ
προστιθέντες.

Κατηγορήσαμεν τῶν Λατίνων ὡς ἐκεῖνα δογματιζόντων, ἐξ ὧν δύο
ἀναφέρονται τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχαί. Οἱ δέ μηδέν κωλύειν πρός τό
μίαν εἶναι ταῦτας ἔφησαν, ἐπειδήπερ ἡ μία ἔστιν ἐκ τῆς ἑτέρας· καὶ
ἀπεδείχθησαν καὶ κατά τοῦτο βλασφημοῦντες.

Εἴτ' αὐθις ἡμεῖς ἀναλαβόντες τόν περὶ τῆς ἀρχῆς λόγον, ἐδείξαμεν
κατ' οὐδέν τρόπον δύο εἶναι τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχάς.

Παρεστήσαμεν ἐκ τοῦ τά κοινά Πατρί τε καὶ Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι
κοινά εἶναι μαρτυρεῖσθαι, ὅτι οὐχί καὶ τοῦ Υἱοῦ τό ἐκπορεύειν· ἦν γάρ ἄν
τοῦτο καὶ τοῦ Πνεύματος· ἐν ᾧ προσεξηλέγξαμεν αὐτούς, ἀδιάφορα τοῖς
φυσικοῖς τά ὑποστατικά ποιοῦντας. Εἰ δέ τοῦτο, καὶ ταῖς προσκυνηταῖς
ὑποστάσεσι τήν θείαν φύσιν.

Ἐκ τοῦ ἀσεβές εἶναι τήν δημιουργικῶς διά τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι σχοῦσαν
κτίσιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ μή λέγειν, ἀλλά τήν δημιουργικήν ἴδιότητα μόνω

διδόναι τῷ Πατρὶ, κατ' ἀνάγκην ἀκολούθως συνηγάγομεν, ὡς, εἰ καί ἐκπορευτῶς τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ τό εἶναι εἶχε, δυσσεβοῦς ἦν ἂν λέγειν, ὅτι Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν καὶ ὡς ἡ ἐκπορευτικὴ ἰδιότης μόνον τοῦ Πατρός ἔστιν. Ἐπεὶ δ' οἱ τοῦθ' οὕτω λέγοντες οὐκ εὐσεβεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ θεοφόροι, δυσσεβεῖς οὐκοῦν οἱ λέγοντες καὶ ἐξ Υἱοῦ τό Πνεῦμα.

Καί ὡς, εἰ δι' Υἱοῦ τό Πνεῦμα, δόμοῦ τε καὶ χωρίς ἐκάτερος Πατήρ ἂν λέγοιτο καὶ προβολεύς, ὡς καὶ ἐπί τῆς κτίσεως, ποιητής τε καὶ Πατήρ.

Ἐκ τοῦ πάντα ἔχειν θεολογεῖσθαι τόν Υἱόν τά τοῦ Πατρός ἄνευ τῆς αἰτίας, ἥτις οὐκ ἂν ἡ τῶν κτισμάτων εἴη, (σελ. 174) τοιγαροῦν ἡ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματός ἔστιν, ἀπεδείξαμεν αὖθις οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι.

Καί μάρτυρας παρηγάγομεν ἀπαγορεύοντας τήν λατινικήν προσθήκην.

Ἐδείξαμεν αὖθις ἐκ τοῦ μή τόν Υἱόν καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος ὑπάρχειν, ὅτι καὶ τό Πνεῦμα οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι ἔχει.

Εἶτα, ἐκ τῶν ἀπηριθμημένων καὶ τεθεωρημένων τοῖς ἀγίοις ὀνομάτων τοῦ Υἱοῦ, παρεστήσαμεν ὡς οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἔστι.

Πάλιν ἐκ τοῦ μή ἐκπορευτόν ἀπλῶς, ἀλλὰ τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευτόν ἵδιον εἶναι τοῦ θείου Πνεύματος, τούς θεολόγους μαρτυρεῖν παρεστήσαμεν ἐκ μόνου τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Καί ἀπό τοῦ ἔνωσιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος εἶναι τόν Πατέρα· ἡ γάρ τῶν ἄλλων ἐκατέρου μεσότης ἐν τοῖς ὀνόμασι κεῖται.

Καί ἀπό τοῦ μή ἐκ τῆς ἀρχῆς τό Πνεῦμα λέγεσθαι, ἀλλά μετά τῆς ἀρχῆς, ἀρχῆς εἶναι θεολογουμένου τοῦ Υἱοῦ.

Καί ὡς ὁ δι' Υἱοῦ καθ' ὑπαρξιν τό Πνεῦμα λέγων καὶ εἰς τήν 'ἐκ' τήν 'διά' μεταλαμβάνων ἀμαρτάνει. Ως γάρ συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ δι' αὐτοῦ τό Πνεῦμα λέγεται καὶ οὐκ ἐξ ἐκείνου, ἀλλά σύν ἐκείνῳ, γεννηθέντι ἐκ τοῦ Πατρός, καὶ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεται.

Αὖθις ἐκ τοῦ θεολογεῖσθαι τῶν τριῶν προσώπων ἔκαστον, τῶν καθ' ὑπόστασιν ἑτέρων δύο μέσον.

Καί πρός ἄλληλα ἔχειν ὡς ἔκαστον πρός ἔαυτό.

Καί τῷ δεύτερον ἀπό τοῦ Πατρός καὶ τό Πνεῦμα λέγεσθαι, καθά καὶ ὁ Υἱός, ἀμέσως ἐκάτερον ὑπάρχον ἐκ Πατρός ἐδείχθη μή ἐοικυίας τῆς θεολογικῆς μεσότητος τοῖς κειμένοις ἐφεξῆς τρισί σημείοις, ἀλλά τοῖς ἐπί τῶν τοῦ τριγώνου γωνιῶν.

(σελ. 176) Μετά τοῦτο διττῆς φανερῶς δειχθείσης τῆς τοῦ Πνεύματος προόδου, προσεδείχθη καὶ τῶν προόδων ἐκατέραν κατάλληλον τήν παῦλαν ἔχειν. Κάντευθεν πάλιν, ὡς οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι ἔχει τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Πάλιν ἐκ τοῦ λέγειν καὶ τόν Υἱόν ἀρχήν τοῦ θείου Πνεύματος ἀναπεφήνασιν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες τοῖς κτιστοῖς συντάττοντες τό θείον Πνεῦμα.

Αῦθις ἐκ τοῦ μή ἔχειν κοινωνίαν κατά τό θεογόνον τόν Πατέρα καὶ τόν Υἱόν παρίσταται μή εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα.

Πρός δέ τούτοις, ἐκ τοῦ τά κοινά τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἐπίσης εἶναι τῶν θείων ὑποστάσεων ἑκάστῃ, ἀνεφάνησαν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες μήτε τόν Υἱόν μήτε τό Πνεῦμα λέγοντες ἐκ τοῦ Πατρός, μηδ' ὑποστατικάς ἔχειν τόν Θεόν διαφοράς.

Εἶτα περὶ τῆς ἐν Θεῷ τάξεως ποιησάμενοι τόν λόγον προσαπεδείξαμεν μή γνωστόν εἶναι τοῖς ἀγίοις, ὅπως ἔχει πρός ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως ὁ Υἱός τε καὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον· καὶ συμφωνεῖν κὰν τούτῳ παρεστήσαμεν τούς μεγάλους, Βασίλειον καὶ Γρηγόριον καὶ Ιωάννην τόν χρυθοῦν θεολόγον, πρός δέ καὶ τήν εὐσεβῆ καὶ ἀνωμολογημένην ἐπί τοῦ Θεοῦ τάξιν παρεστήσαμέν τε καὶ διευκρινήσαμεν. Κάντεῦθεν ἀπηλέγχθησαν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες τήν μέν εὐσεβῆ τάξιν ἀγνοοῦντες, ἀ δέ οἱ θεολόγοι μή εἰδέναι ὄμολογούσιν ὡς ὑπέρ ήμᾶς, αὐτοὶ ταῦτα γινώσκειν ἀκριβῶς αὐχοῦντες καὶ οὕτω καινοφωνοῦντες, καὶ βλασφημοῦντες περὶ τήν ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου Πνεύματος.

Ημεῖς δέ καὶ λόγον ἐκδεδώκαμεν πολυειδῶς δεικνύοντες τίνος ἔνεκεν ὡς ἐπί πλεῖστον ὁ μέν Υἱός μετά τόν Πατέρα, τό δέ Πνεῦμα μετά τόν Υἱόν ήμīν ὑμνεῖται καὶ τοῖς μυουμένοις παραδίδοται.

Καί ὡς ἐπόμενοι καλῶς οἱ θεολόγοι τῷ λόγῳ τῆς μυήσεως, ἐπί πάντων τῶν κοινῶς ἐνθεωρουμένων τοῖς τρισίν, οὕτω φασίν ἔχειν πρός τόν Υἱόν τό Πνεῦμα, ὡς πρός τόν Πατέρα ὁ Υἱός.

(σελ. 178) Καί ὅτι τοῦτο μή συνετῶς ἀκούσαντες Εὔνόμιός τε πρότερον καὶ οἱ λατινικῶς πεφρονηκότες ὕστερον, τρίτον ἀπό τοῦ Πατρός ἐδογμάτισαν τόν Πνεῦμα τό ἄγιον· κάντεῦθεν ὁ μέν Εὔνόμιος τρίτον καὶ τῇ φύσει, Λατίνοι δέ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι ἔχειν προσεδογμάτισαν.

Ἐτι δείκνυμεν, ὡς οὐκ ἀμφω μόνον ὁ Υἱός τε καὶ τό Πνεῦμα, ἀλλά καὶ ἐκάτερον αὐτῶν χωρίς, ἀμέσως ἀναφέρεται πρός τόν Πατέρα· καὶ ὡς, εἰ μή τοῦθ' οὕτως ἔχει, οὐδέ Θεός εἰς ἔσται.

Πρός δέ τούτοις ἐκ τοῦ τόν Θεόν καὶ Πατέρα ὡς Θεόν ἀλλ' οὐχ ὡς Πατέρα κτίζειν, γεννᾶν δέ καὶ ἐκπορεύειν ὡς Πατέρα, δείκνυμεν, ὡς εἰ κατά Λατίνους ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἐξ ἐνός τό Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ ἐνός ἔσται Πατρός, τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καί οὕτω τό λατινικόν φρόνημα τελέως ἐξελέγχεται καὶ ὡς ἐξ ἀμφοτέρων αὐτῶν δυσσεβῶς καθ' ὑπαρξίν τό Πνεῦμα λέγον καὶ ὡς ἐξ ἐνός Θεοῦ τῶν ἀμφοτέρων.

Ἐτι μετά τοῦτο περὶ ἀρχῆς φαμεν, καὶ ὡς οἱ λατινικῶς φρονοῦντες σοφιστικῶς ἀποκρίνονται πρός τούς ἐρωτῶντας αὐτούς, εἰ δύο λέγουσιν ἀρχάς τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος.

Ἐντεῦθεν πάλιν ἐκ τοῦ Πατέρα φώτων θεολογεῖσθαι παρά τοῦ ἀποστόλου τόν Πατέρα, καὶ τόν Υἱόν κάντεῦθεν Πατέρα λέγοντες οἱ λατινικῶς φρονοῦντες ἀποδείκνυται· καὶ ἀθετοῦντες σαφῶς τήν μοναρχίαν καὶ τό καθ' ὑπόστασιν ἐνιαῖον τοῦ Πατρός.

Αναφαίνομεν τό αἰδέσιμον ἔχειν καί ἀπό τῆς ἀρχαιότητος τό καθ' ήμᾶς δόγμα, καί ως ἀνελλιπές μηδαμῶς προσθήκης δεῖσθαι.

Ἐπειτα καί τοῦτ' εἰπόντες, ὅτι τά κοινῶς εἰρημένα παρά τῶν πατέρων στερκτέα μᾶλλον τῶν ἴδιως τισί τούτων εἰρημένων ἐκάστῳ, καί ὅτι τά μή καθωμιλημένα ὑποπτά ἔστι, καί μάλιστα παρά Λατίνων προαγόμενα τῶν καί τοῖς φανεροῖς παρεγχειρούντων, ὑπεσχέθημεν, σύν Θεῷ δ' ὁ λόγος ἐν (σελ. 180) δευτέρῳ λόγῳ τά διαφωνεῖν δοκοῦντα συμφωνοῦντα παραστήσειν.

Ταῦτα μέν οὖν ἀνωτέρω διά πλειόνων ἀποδέδεικται· καί ως ἡμεῖς καί ἡ καθ' ήμᾶς ὄμολογία πανταχόθεν ἔχει τό ἀσφαλές καί στέφανος ἡμῖν ἔστι καυχήσεως καί ἀκαταίσχυντος ἐλπίς. Εἰ γάρ μή οὕτω καί ἡμεῖς κατά ταύτην ἐλλιπεῖς, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐκ παλαιοῦ καί μυηθέντες ἀνωθεν καί τό καθ' ήμᾶς γένος θεοκινήτως μυήσαντες ἀπόστολοι, προφῆται, σεπταί σύνοδοι πατέρων πολλαὶ τε καί πολυάριθμοι. Εἰ δέ καί γινώσκοντες ἔτέρως, ως νῦν ἰσχυρίζονται τό τῶν Λατίνων γένος, οὐ πεφανερώκασιν ἡμῖν, καί ταῦτα τοῦ Κυρίου πρός αὐτούς εἰπόντος, «Ἄ ἡκούσατε ἐν τῇ σκοτίᾳ, κηρύξατε ἐν τῷ φωτί», πῶς οὐκ ἀν τῶν ὑπευθύνων εἶεν; Άλλ' ὁ Θεός αὐτούς δι' ἔργων κάνταῦθα μεγίστων ἐδικαίωσεν.

Οὐ γάρ ἐφρόνουν κατά τούς Λατίνους, ἄπαγε, ως καί τοῦτο δέδεικται, ἀλλά καί ἐγνώκασι καί παραδεδώκασιν ἡμῖν μίαν καί μόνην ἀρχήν τῆς θεότητος, ἔνα Πατέρα ἀγέννητον, ἔνα Υἱόν ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς προερχόμενον, ἐν Πνεῦμα ἀγιον συναϊδιον, ἐκ τοῦ Πατρός καί αὐτό ἐκπορευόμενον πρό αἰώνων καί εἰς αἰώνας· καί ἔτι καί συνδοξαζόμενον τῷ Πατρὶ καί τῷ Υἱῷ νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰώνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

ΠΕΡΙ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ (σελ. 182)

Ὥν μέν οὖν ἔδει καί αὐτῷ τῷ τῶν εὐσεβούντων καταλόγῳ πρός διασάφησίν τε καί βεβαίωσιν τοῦ ὁρθοῦ φρονήματος καί δι' ᾧν ἐν βραχεῖ τό δυσσεβές ἀπαν τῶν ἐνισταμένων ἀναφαίνεται Λατίνων, πρότερον εἰς δύναμιν διεξελθόντες, ἀ δέ αὐτοί προτείνουσι καθ' ήμῶν τε καί τῆς εὐσεβείας, καί δι' ᾧν ἰσχυρίζονται μηδέν καινοτομεῖν, ἀλλά τοῖς αὐτοῦ Χριστοῦ θείοις λόγοις συνῳδά φρονεῖν καί λέγειν καί τοῖς κατά Χριστόν θεολογήσασι κατ' οὐδέν ἀπάδοντα, ταῦτα δέ μήπω πάνθ' ἔξῆς εἰς τούμφανές παραγαγόντες μηδέ ἀπελέγξαντες, νῦν ἵδωμεν καθ' ἐκάστον ἄττα λέγουσι καί τίσι λογσιμοῖς ἢ καί γραφικοῖς ρήμασί τε καί νοήμασι χρησάμενοι, μᾶλλον δέ παραχρησάμενοι, τῆς θεολέκτου τε καί πατροπαραδότου διαπεπτώκασιν ὄμολογίας. Καί τό δεινότατον ἀπάντων, οὐδ' ἐπαναλῦσαι καί ἀσφαλῶς ἐπιλαβέσθαι οὗ διαπεπτώκασιν ἐθέλουσιν, ἀλλά τοῖς πρός ἐπανόρθωσιν διδοῦσι χεῖρα, ἀληθείας λόγου δύναμιν πρός

ἀλήθειαν ἀναγωγόν, οἵα τινες ὡς ἀληθῶς ἀνάγωγοι, δυσχεραίνουσί τε ἐς τά μάλιστα καὶ ἀντιλέγουσι.

Τό μέν οὖν διαπεσεῖν κοινόν ἐγένετο ταῖς ἐκκλησίαις ἀπάσαις, ἄλλοτε ἄλλῃ διά τοῦ μακροῦ χρόνου λυμηναμένου χείρονος. Τό δέ διαπεσοῦσαν μηκέτ' ἐπανελθεῖν μόνης τῆς τῶν Λατίων ἐγένετο, καίτοι μεγίστης τε καὶ κορυφαίας οὕσης καὶ τῶν πατριαρχικῶν θρόνων ἔξοχου περιωπῆς· καὶ ταύτον ταύτῃ συμβέβηκε, μεγίστη τῶν ἐκκλησιῶν οὕση, (σελ. 184) τῷ μεγίστῳ τῶν ζώων ἐλέφαντι. Ὁν φασὶ «μηδὲ ὑπνον καιρὸν ἐπὶ ἐδάφους ἀνακλίνεσθαι πρός ἀνεσιν, τοῖς δέ πλαγίοις ἀρθροῖς μικρόν ἐποκλάζοντα διαναπαύεσθαι· ἂν δέ πού τι παθῶν καταπέσῃ, μηκέτ' ἀνίστασθαι δύνασθαι. Άλλα τοῖς μέν ἐλέφασι τό βάρος τοῦ σώματος αἴτιον καὶ ἡ πολυσαρκία δύσχρηστός τε οὖσα καὶ κάτω πιέζουσα, καθάπερ τις ἐπικειμένη μόλυβδος πολυτάλαντος, τοῖς δέ Λατίνοις ὁ τύφος οἷμαι τό μόνον, μικροῦ δέω λέγειν, πάθος ἀνίατον, ὃ καὶ τῷ μόνῳ πονηρῷ κρίμα κατά τόν ἀπόστολον ἴδιαίτατον· δι᾽ ὃ κάκεῖνος εἰς αἰῶνας ἀνίατος.

Ἄν δέ τό τῶν Λατίνων τοῦτο φύλον τοῦτον ἀπόθωνται – δύνανται γάρ, καὶ γάρ ἀνθρώποι – τάχ' ἂν ἡμεῖς οἱ τοῦ ὄρθου πάντες συναχθέντες εἰς ἔν καὶ οἶόν τισι προνομαίαις, ὃ καὶ τοῖς καταπεσοῦσιν ἐλέφασι παρά τῶν μή κειμένων ἡ φύσις ἔξενδρε βοήθημα, τοῖς θεοπνεύστοις λογίοις χρησάμενοι διαναστήσομέν τε καὶ στήσομεν ὄρθιους, ἀπαρεγκλίτως ἔχομένους τοῦ κανόνος τῆς εὐσεβείας. Ἐθελοντάς δέ κειμένους ὀνήσει τό παράπαν οὐδέν, καν παρ' αὐτῶν τῶν οὐρανίων νόων σκευάζηται τε καὶ προσάγηται τό τῆς ψευδοδοξίας ἵαμα· τούτων γάρ λόγος προφητικοῖς ρήμασιν ἐκπεφασμένος, ὡς «ἰατρεύσαμεν τήν Βαβυλῶνα καὶ οὐκ ἱάθη».

Μικροῦ τοίνυν μάτην τούτοις δίδωσιν ὃ χεῖρα διδούς, τοῦτο μόνον εὐ ἄγαν ἔαυτῷ νείμας καὶ ἀποδούς τῷ Θεῷ τήν οἰκείας καλοκαγαθίας ἐπίδειξιν, ἐκείνους δέ μόνον ἐθελοκακοῦντας ἀποδείξας καὶ ἵσως στήσας τοῦ μή πρόσω τῶν ἀπτοπημάτων χωρεῖν. Καί νῦν γάρ, εἰ μή σαφῶς ἐτεροφωνεῖν ἐθέλουσι, τί κρείττον ἂν σχοῖνεν φάρμακον πρός (186) ἐπανόρθωσιν, ἢ ὅτι περὶ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπόστασιν ἔχει τό Πνεῦμα τό ἄγιον; Ὁ προαποδέδεικται διά πολλῶν καὶ διά τῆς ὑποφωνήσεως τοῦ "μόνου", ἀριδηλοτέρας γεγονυίας τῆς ὄρθοδοξού διανοίας περὶ τῆς τοῦ ἄγιου Πνεύματος ἀσφαλοῦς θεολογίας καὶ τῆς κατ' αὐτούς προσθήκης ὑπεναντίας φανερῶς ἐληλεγμένης τοῦ ὄρθοτομοῦντος κηρύγματος τῆς ἀληθείας.

Άλλα καὶ χωρίς τούτων οὐδέ τινά ποθεν ἀνάγκην ἐπαγομένην ὄρωμεν μετακινεῖν τάς πενυματικινήτους περὶ θεοσεβείας ψήφους τῶν ἀπ' αἰῶνος ιερῶν συνόδων καὶ μετασκευάζειν τό πατροπαράδοτον τῆς εὐσεβείας σύμβολον, ὡς προστιθέναι καὶ ἰσχυρίζεσθαι τήν ὑπαρξίν ἔχειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον. Τί γάρ, εἰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἔστιν ἄ δοκοῦσι διαφωνεῖν πρός τά κοινῇ τοῖς θεολόγοις ἐκπεφασμένα, κάντεῦθεν ἀνωμολογημένα πᾶσιν ἡμῖν, οὐκ ἐκεῖνα μᾶλλον συμβιβάσομεν τῇ πανταχόθεν ἔχούσῃ τό ἀναμβισβήτητον ἀληθείᾳ πρός

δύναμιν, ἀλλ' ἡμεῖς ἐκπεσούμεθα δι' ἐκεῖνα τῆς ἀληθείας; Οὐδ' εἴ τι καί τήν ἡμετέραν ὑπερβαίνειν διάνοιαν ὄμολογήσομεν καί ἄλλοις δή τισι τῆς κατ' αὐτά συνέσεως παραχωρήσωμεν, ὅστις ἂν ἀξιωθείη – καν τῶν ἐσχάτων ἥ - τῶν βαθέων καί ἀποκεκρυμμένων μυστηρίων τοῦ Πνεύματος, ἡμᾶς δ' αὐτούς ἀναξίους κρίναντες τούτων, ὑπό τήν κραταιάν χειρα τοῦ Θεοῦ ταπεινώσομεν, ἀλλ' ὡς τοῦ πάθους, καί Θεόν αὐτόν ἀγνοήσομεν διά τό μηδέν ἐθέλειν ὄμολογεῖν ἀγνοεῖν, ὥσπερ οἱ καὶ τήν τοῦ Υἱοῦ θεότητα ἀγνοήσαντες διά τά δυσλήπτως περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα; Οὕμενουν. Οὐδέ γάρ ἐκείνοις αἱ γραφικαὶ μαρτυρίαι, μή καλῶς ἐκληφθεῖσαι, δυνηθεῖεν ἂν συνάρασθαι παραίτουμένοις οὐ κατά καιρόν ἥ τῆς ἀσεβείας αὐτούς καὶ τῆς δι' αὐτήν αἰωνιζούσης καταδίκης ἐξελέσθαι· ἀλλά κρίσιν τίσουσιν αἰώνιον, ὅτι τάς σαφεῖς ἀθετήσαντες φωνάς καὶ τάς ἀσαφεῖς φυσιώσει γνώσεως ἀνερευνήσαντες, (σελ. 188) μᾶλλον δέ μή ἐρευνήσαντες μηδέ τοῖς ὡς ἀληθῶς ἐρευνήσασι πεισθέντες, ἐξ αὐτῆς ἐνδίκως τῆς πεφυσιωμένης γνώσεως τήν ὄντως ἀφροσύνην ἐκαρπώσαντο.

Καίτοι πλεῖσται εἰσιν αὗται αἱ φωναί, αἱ τοῖς μή διορατικωτάτοις τό πρός τόν Πατέρα συνάναρχόν τε καὶ ὄμοτιμον ἀφαιροῦνται τοῦ Υἱοῦ καὶ αὐτό δέ τό δεσποτικόν ἀξιώμα καὶ τήν βασιλείαν τήν ἀληκτον· «ὑποταγήσεται γάρ», φησί, «καὶ ὁ Υἱός», καὶ «χρή αὐτόν βασιλεύειν ἄχρι τινός», καὶ «μείζων ὁ Πατήρ», καὶ «ἥ σοφία ἔκτισται», καὶ «ἀγνοεῖ τι τῶν ἐκτισμένων ὑπ' αὐτοῦ», καὶ «ἄφ' ἔαυτοῦ οὐδέν δύναται ποιεῖν», καὶ «καταβέβηκεν οὐχ ἵνα τό οἰκεῖον θέλημα ποιῆι», καὶ «ἥν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ», καὶ «ἔμαθε», καὶ «προέκοψε», καὶ «ύψωθη», καὶ «ἐδοξάσθη», καὶ «τετελείωται», καὶ ὅσα τῆς τοῦ ἡμετέρου φυράματος πρός τόν γεννήτορα, καὶ ὅσα τοῦ μή ἀντίθεος εἶναι δείγματα, καὶ ὅσα πρός ἡμᾶς δι' ἔργων ἀρετῆς ὑποδείγματα.

Τί οὖν, διὰ ταῦτα τό ἐτέρωθεν προσμαρτυρούμενον τῷ Υἱῷ θεῖον οἶον ἀδιεξίτητον ὕψος ἀθετητέον, ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν», «καὶ πρός τόν Θεόν ἦν, καὶ Θεός ἦν», καὶ «πρό πάντων βουνῶν γεννᾶται», καὶ «πρό τοῦ ἡλίου διαμένει τό ὄνομα αὐτοῦ», καὶ «οὗτος ὁ Θεός καὶ οὐ λογισθήσεται ἔτερος πρός αὐτόν», αὐτός γάρ ἐστιν ὁ «μετά ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφείς», ὅτι τε αὐτός καὶ ὁ Πατήρ ἐν εἰσι, καὶ αὐτός ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ, καὶ «ὁ ἐωρακώς αὐτόν ἐωρακε τόν Πατέρα», καὶ «μετ' αὐτοῦ ἡ ἀρχή ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ», «καὶ κατακυριεύσει μετά (σελ. 190) τό ἀνταναιρεθῆναι τήν σελήνην», καὶ «πᾶν αὐτῷ γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων», καὶ «ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία αἰώνιος», καὶ «βασιλεῖ ἐτέρω οὐχ ὑπολειφθήσεται».

Ταῦτα τοίνυν καὶ τ' ἄλλα ὅσα τούτοις παραπλήσια, τά τοσοῦτο θαυμαστά, τά ἐπί τοσοῦτον ὕψηλά, τά οὖτως ἀνυπέρβλητα, διὰ τά ταπεινοῦντα τῶν ρημάτων συγκαθελκύσομεν αὐτοῖς; Άλλ' οὐ ζητήσομέν τε καὶ στέρξομεν τό ἐγκεκρυμμένον τοῖς δοκοῦσι χαμερπέσιν ὑψηλόν καὶ τοῦ εὐσεβοῦς νοήματος γενόμενοι διαλύσομεν τό προσιστάμενον; Άλλά

τῷ φαινομένῳ προσπταίσομέν τε καὶ πεσούμεθα καὶ ἐναπομενοῦμεν τῷ γράμματι; Οὕμενουν· ἀποκτένει γάρ το γράμμα κατασπῶν ἀφ' ὑψους τούς μή ἄνω πρός το Πνεῦμα βλέποντας.

Ταῦτ' ἄρα καὶ ἡμεῖς, ὅσοι καθαρῶς τοῦ Πνεύματος, ὅσοι καθάπερ αὐτό ἔαυτό διεσάφησε θεολογοῦμεν, ὅσοι μηδέν ἀνάξιον αὐτοῦ καὶ φρονοῦμεν καὶ κηρύττομεν, μηδὲ ἐξ ὧν λέγομεν ἐκβαῖνον· ἡμεῖς τοίνυν, καν τι μή ὁμόφωνον δοκῇ τῇ περὶ τοῦ ἀγίου μόνου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος θεολογίᾳ καὶ αὐτό τοῦ ἀγίου Πνεύματος διδόντος, νοήσομεν πνευματικῶς καὶ διευκρινῆσομεν καὶ διαρρίψομεν τούς λίθους τοῦ προσκόμματος καὶ πᾶσι τρόποις ἀποδείξομεν τοῖς προτέροις τῶν Πατέρων ὁμολογοῦντας τούς ύστερους, κοινῇ τε καὶ ἴδιᾳ ἐαυτοῖς, καὶ ἡμᾶς αὐτούς αὐτοῖς καὶ κοινῇ πάντας τῷ κοινῷ τῇ φύσει δεσπότῃ καὶ κατά χάριν ἡμετέρῳ Πατρί. Ἐπεὶ δέ ὅσα σχεδόν ἀγνοοῦσι τῶν Γραφῶν ὑπ' ἀπορίας ἡ κακοβουλίας πρός τήν οἰκείαν κακοδοξίαν οἱ Λατίνοι περιτρέποντι στρεβλοῦντες, πλείονα δέ εἰσιν αὐτοῖς τά ἀγνοοῦμενα τῶν δοκούντων αὐτοῖς ἀναντιρρήτων καὶ δι' ὧν ὡς προφανῶν τόν περὶ αὐτούς ἐξαπατῶσιν ὄχλον, τούτων ἡμεῖς ἀρτίως μνησθέντας καὶ ταῦτα κακῶς παρ' αὐτῶν ἐξειλλημένα Θεοῦ συναιρομένου ἀπελέγξαντες, (σελ. 192) καὶ οἶόν τινάς θεμελίους ὑποσπάσαντες, σαθρόν αὐτῶν ἀποδείξομεν τό ὅλον τῆς δυσεβείας οἰκοδόμημα.

Φέρε δή προθῶμεν, πρότερον τό καὶ πρότερον αὐτοῖς δοκοῦν παντάπασιν ἄμαχον, ὡς ὑπό τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας εἰρημένον· «ἐνεφύσησεν αὐτοῖς καὶ εἶπε, λάβετε Πνεῦμα ἄγιον». Ὁρᾶς, φησί, πῶς σαφῶς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον; Ἄρ' οὖν ὅτι ἐμφυσήσας εἶπε «λάβετε Πνεῦμα ἄγιον», τό ἄγιον Πνεῦμα τό ἐμφύσημα ἦν, ὡς ταῦτόν εἶναι τῷ διά σαρκός ἐμφυσήματι τό ἐκπόρευμα ἡ τῷ δεδόσθαι δι' ἐμφυσήματος τεκμηριοῦνται καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος ἐμφύσημα εἶναι τό Πνεῦμα τό ἄγιον, κἀντεῦθεν παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι συμπεραίνουσιν; Ἀλλ' ὅπότερον τούτων λέγουσιν, ἐπιστομιζέσθωσαν αὐτόθεν πρῶτον διά βραχέων· οὐ γάρ ἐμφυσήσας εἶπεν ὁ Κύριος, “λάβετε τό Πνεῦμα”, ἀλλά χωρίς τοῦ ἀρθρου, “λάβετε Πνεῦμα ἄγιον”, δηλαδή βραχύ τι τοῦ Πνεύματος. Σαφές οὖν ὡς μερικήν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν διά τοῦ ἐμφυσήματος ἔδωκεν, οὐκ αὐτοῦ τήν φύσιν ἡ τήν ύπόστασιν· ἀμερής γάρ παντάπασιν ἡ τοῦ θείου Πνεύματος φύσις τε καὶ ύπόστασις. Διά τί δέ ἐμφυσήσας ἔδωκεν, ὅπερ ἔδωκεν; Ἰνα δείξῃ μίαν οὖσαν ἔαυτοῦ καὶ τοῦ θείου Πνεύματος τήν ἐνέργειαν· κἀντεῦθεν ἀλλήλων, ἔαυτοῦ κἀκείνου, παραστήσῃ τό συναφές καὶ συμφυές καὶ ὁμότιμον, καθάπερ καὶ ὁ Χρυσόστομός φησι θεολόγος γράφων, «τινές μέν φασιν ὅτι οὐ τό Πνεῦμα ἔδωκεν, ἀλλ' ἐπιτηδείους αὐτούς πρός ύποδοχήν δι' ἐμφυσήματος κατεσκεύασεν. Οὐκ ἄν δέ τις ἀμάρτοι καὶ τότε εἰληφέναι αὐτούς λέγων ἔξουσίαν τινά πνευματικήν καὶ χάριν, ὥστε ἀφιέναι ἀμαρτήματα. Διό ἐπίγαγεν, ὃν ἄν ἀφῆτε ἀφέωνται, δεικνύς ποιὸν εἶδος ἐνεργείας δίδωσι· καὶ γάρ ἄφατος ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις καὶ πολυειδής ἡ δωρεά. Τοῦτο δέ

γίνεται, ἵνα μάθης ὅτι μία ἡ δωρεά καὶ ἡ ἐξουσία Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος».

(σελ. 194) Ὡς ἂν δέ καὶ διεξοδικώτερον πρός αὐτούς ἀπαντήσωμεν, εἰ τό ἐμφύσημα τοῦ Κυρίου τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἦν, καὶ ἡ ἀναπνοή λοιπόν ἦ ἔχοητο, δι’ ἣς καὶ τό ἐμφύσημα γέγονε, τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἦν. Οὐκοῦν οὐ καθ’ ἡμᾶς ἐγένετο ἀνθρωπος, ἀλλ’ ἡ φαντασία, κατά τήν φαντασίαν τῶν Ἀκεφάλων, ἡ καὶ πρίν ἀνθρώποις συναναστραφῆναι τήν σαρκώδη φύσιν ἐξ ἀρχῆς εἶχεν οὕτω πως συνισταμένην, κατά τήν Ἀπολιναρίου ἄνοιαν· καὶ μή αὐτός ὁ Κύριος καὶ τοῦτ’ εἶπε πάντως· «τά ρήματα, ἃ ἐγώ λαλῶ, Πνεῦμα εἰσι καὶ ζωή εἰσι». Εἰ δέ Πνεῦμα εἰσι, καὶ Πνεῦμα ἄγιον εἰσι· πῶς γάρ οὖ; Οὐκοῦν, κατά τήν Ἰταλῶν περὶ τοῦ ἐμφυσήματος ἐρμηνείαν, καὶ τό Πνεῦμα Λόγος καὶ Θεοῦ Λόγος. Οὗ τί ἂν ἀκουσθείη καινότερον; Μᾶλλον δέ λόγοι, καὶ Θεοῦ λόγοι· τά γάρ ρήματα, πλῆθος.

Ἐπιστῆσαι δέ κἀνταῦθα δέον, ὡς οὐδέ νῦν εἴπεν, ὅτι «τά ρήματα ἃ ἐγώ λαλῶ τό Πνεῦμα εἰσιν», ἀλλά χωρίς τοῦ ἀρθρου, δηλῶν μή τοῦ Πνεύματος τήν ὑπόστασιν εἶναι ταῦτα, τῆς δέ τοῦ θείου Πνεύματος ἐνεργείας εἶναι πεπληρωμένα καὶ τήν ζωοποιόν τοῦ Πνεύματος δι’ αὐτῶν χορηγεῖσθαι ἐνέργειαν. Καί ἡνίκα τοίνυν ἐμφυσήσας εἶπε, “λάβετε Πνεῦμα ἄγιον”, τοῦτ’ ἄντικρους ἔφη, ὅτι τό ἐμφύσημα τοῦτο τῆς τοῦ λύειν καὶ δεσμεῖν ἐξουσίας τοῦ θείου Πνεύματος πεπληρωμένον ἐστί.

Πρός ὁ δέ νῦν ὁ Λόγος καὶ παρ’ ἡμῶν τά τοῦ Κυρίου ρήματα ἐξαγγέλλεται· «ἐν γάρ τοῖς χείλεσί μου», φησίν, «ἐξήγγειλα πάντα τά κρίματα τοῦ στόματός σου». Ἄρ’ οὖν καὶ ἐξ ἡμῶν ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα τό ἄγιον; Ἀλλά καὶ ἐξερευνῶνται καὶ μελετῶνται καὶ τηροῦνται καὶ πράττονται καὶ κατανοοῦνται, εἰς ὅσα κατάγει τό Πνεῦμα ὁ τά τοῦ Πνεύματος ἐρμηνεύων οὐ διά τοῦ Πνεύματος, ὅση δέ καὶ ἡ διαφορά τῶν τοῦ Κυρίου λόγων· ἐντολαί, νόμοι, μαρτύρια, δικαιώματα, κρίματα. «Καί ἐγένετο ρῆμα Κυρίου ἐπί Ἰωάννην τόν Ζαχαρίου», κατά τόν θείον εὐγγελιστήν Λουκᾶν, (σελ. 196) καὶ «καθώς ἐλάλησε Κύριος διά τῶν ἀγίων αὐτοῦ προφητῶν ποιῆσαι ἔλεος», ὁ Ζαχαρίας φησί, καὶ «ἐπί Ἰωνᾶν τόν τοῦ Ἀμαθῆ Λόγος Κυρίου ἐγένετο», καὶ «ὁ Λόγος ὁ γενόμενος πρός Ἡσαῖαν» καὶ ἄλλοτ’ ἐπί ἄλλον, καὶ «εἶπε Κύριος πρός Μωϋσῆν» καὶ τόν δεῖνα ἡ τόν δεῖνα καὶ ἐφ’ ὅσους ἀρτίως οὐδέ ἀριθμῆσαι ράδιον.

Τί οὖν, ταῦτα πάντα τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἦν καὶ οὐκ ἐλάλησεν αὐτό διά τῶν προφητῶν κατά τό γεγραμμένον, ἀλλ’ αὐτό ἐλαλήθη δι’ αὐτῶν ἢ ἐλαλήθη πρός αὐτούς; Ἀπαγε τῆς βλασφημίας. Εἰ δέ μή ταῦτα τά ἐκ τοῦ ἀσωμάτου Θεοῦ ἀσωμάτως λεγόμενα τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἦν, πολλῷ μᾶλλον οὐδέ τά τοῦ Χριστοῦ ρήματα σωματικῶς προφερόμενα. Εἰ δέ μή ταῦτα, οὐδέ ἡ ἀναπνοή ἐν ἦ τυποῦται αὐτά καὶ προάγεται. Εἰ δέ μή αὕτη, οὐδέ τό ἐμφύσημα τό γεγονός δι’ αὐτῆς. Πρός δέ τούτω, οὐδέ τό παρ’ αὐτοῦ αἰνιττόμενον. Εἰ γοῦν καὶ παντάπασιν ἀδύνατον, ὅμως ἔστω μή τῆς σαρκός εἶναι, ἀλλά τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τό ἐμφύσημα· μᾶλλον δέ, ἵν’ αὐτό θῶμεν τό παρά τῶν Λατίνων λεγόμενον, ἔστω παρά τοῦ αἰσθητοῦ

τό νοητόν ἐκεῖνο παρά τοῦ Σωτῆρος σημαίνεσθαι. Άλλ' ἐνεφύσησεν οὗτος καὶ τήν ἀρχήν εἰς τό πρόσωπον τοῦ πρώτου πλάσματος. Τί δέ ἐνεφύσησε; Πνοήν ζωῆς. Τί ἐστι πνοήν ζωῆς; Ψυχήν ζῶσαν. Διδασκέτω σε Παῦλος· «ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἰς ψυχήν ζῶσαν». Τί δέ ἐστι ζῶσαν; Άείζωον, ἀθάνατον, ταύτον δ' εἰπεῖν λογικήν - ἡ γάρ ἀθάνατος λογική – καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλά καὶ κεχαριτωμένην θείας. Τοιαύτη γάρ ὅντας ζῶσα ψυχή. Τοῦτο δέ τῷ κατ' εἰκόνα ταύτον, εἰ δέ βούλει καὶ καθ' ὅμοιώσιν. Ω τῆς ζημίας, ἐκ τίνος εἰς τί μετεβάλομεν.

Ἐάρων οἱ τῶν ἀγγέλων ὄφθαλμοί τότε τήν αἰσθήσει καὶ σαρκί συνημένην τοῦ ἀνθρώπου ψυχήν καὶ Θεόν ἄλλον ἔώρων, μὴ γεγενημένον μόνον ἐπί γῆς δι' ἀγαθότητα (σελ. 198) θείαν, νοῦν τε καὶ σάρκα τὸν αὐτόν, ἀλλά δι' ὑπερβολήν ταύτης καὶ κατά Θεοῦ χάριν μεμορφωμένον, ὡς εἶναι τὸν αὐτόν σάρκα καὶ νοῦν καὶ Πνεῦμα καὶ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὄμοιώσιν θείαν τήν ψυχήν ἔχειν ἐντελῶς ὡς ἐνιαίαν οὖσαν ἐν νῷ καὶ λόγῳ καὶ πνεύματι. Άλλ' εἶδε καὶ ὁ βάσκανος ὄφθαλμός, οὐκ ἥνεγκεν ὁ ἀρχέκακος ὄφις· τοσοῦτον ἐκαρτέρησεν, οἷμαι, ὅσον δραστικώτερον τὸν ίόν ὑπό τήν γλῶσσαν κεράσαι καὶ οἷον συσκευάσαι καὶ μῆξαι δόλῳ, γλυκερῷ λόγῳ, τό δι' ἀκοῆς δηλητήριον· ἐπῆλθεν, ἔθελξεν, ἔτρωσεν - ὡς καὶ τῆς ἐμῆς εὔκολίας καὶ τῆς ἐκείνου κακίας – εἰσέχεε τῇ ψυχῇ τὸν ίόν, ἐθανάτωσε τό ζῶν ἐκεῖθεν, τό σῶμα λέγω, τήν δ' ἀφ' ἔαυτῆς ζῶσαν ψυχήν ἡμαύρωσεν· ἀφηρήμεθα τό θεῖον κάλλος, ἐστερήμεθα τῆς θείας μορφῆς, τό φῶς ἀπεβάλομεν, τήν πρός αὐτό τό ἀνωτάτω φῶς ὄμοιότητα διεφθείραμεν· περιβαλόμεθα τό ζόφον ὡς ἴμάτιον, φεῦ, καὶ ὡς διπλοϊδα τό σκότος ἐνεδεδύμεθα. Άλλ' ἡλέησε δωρεάν, ἵνα μή μηκύνω λέγων, οὗ φύσις ἡ ἀγαθότης καὶ δι' αὐτήν ἔλεος· καὶ δι' ἐμέ τὸν πεσόντα κατῆλθε καὶ γέγονε, καθά φησιν ὁ ἀπόστολος, «εἰς Πνεῦμα ζωοποιοῦν», ὡς ἂν ζωοποιήσας ἀνακαινίσῃ τήν ἀμαυρωθεῖσαν εἰκόνα.

Τοῦτον τοίνυν ἥδη τελῶν καὶ δεικνύς ὡς οὗτος ἐκεῖνος ὁ καὶ τήν ἀρχήν δημιουργήσας δι' ἐμφυσήματος τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσᾶς καὶ δι' οἰκείου λόγου φανεροῖ τό δώρημα· οὐκ αὖθις λέγων ψυχήν ἐντίθημι, ἀλλά Πνεῦμα, καὶ Πνεῦμα θεῖον αὖθις τῇ μεταδόσει τῶν χαρισμάτων τήν ψυχήν ἀπεργάζομαι. Εἰπέ, Παῦλε, πῶς, τὸν λόγον διαδεξάμενος· στόμα γάρ ὅντα σε γινώσκω Χριστοῦ. Αὐτήν, φησί, συνάπτων, ὡς ἐκεῖνος ἂν εἴπε, τῷ ἐμῷ πνεύματι καὶ οἷον πνέειν μετ' ἐμοῦ τούς ἐμούς καὶ κατά χάριν ἔχειν διά τῆς πρός ἐμέ συναφείας τήν τῷ θείῳ Πνεύματι φυσικῶς προσοῦσαν τοῦ λύειν καὶ δεσμεῖν ἐξουσίαν. «Ἡμεῖς γάρ», φησί, (σελ. 200) «νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν», καὶ «ὅ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνεῦμά ἐστιν».

Άλλ' ὁρᾶς πῶς τό ἐμφύσημα τοῦτο αἰνίττεται μέν παρόν τό Πνεῦμα καὶ τελεσιουργοῦν τήν ἐπί τό κρείττον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀνακαίνισιν, ἦν ἐκ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι τελεῖσθαι πιστεύομεν, δίδωσι δέ πνεῦμα καὶ Πνεῦμα ἀγιον, ἀλλά κατά τήν δωρεάν καὶ τήν δύναμιν καὶ τήν χάριν καὶ τήν ἐνέργειαν, ἥτις τό τάς ἀμαρτίας

τῶν ἀνθρώπων δεσμεῖν καὶ λύειν ἐστίν, οὐκ αὐτήν τήν ὑπόστασιν τοῦ παναγίου Πνεύματος; Παρ' οὐδενός γάρ αὕτη λαμβάνεσθαι δύναται. Τά δέ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, αἱ φυσικά δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι, μηδαμῶς αὐτοῦ χωριζόμεναι, λαμβάνονται μέν παρά τῶν ἀξίων ἐνεργεῖσθαι παρά τοῦ Πνεύματος, οἱ διά τὸ ἡνῶσθαι τούτῳ καὶ τῇ τούτου ἐνεργείᾳ χρισθῆναι (μόνος γάρ ὁ μόνος Χριστός ὅλως ἔχοισθη τῷ χρίοντι, κατὰ τόν εἰπόντα, Χριστός διά τήν θεότητα, οὐκ ἐνεργείᾳ κατὰ τούς ἄλλους χριστούς ἀγιάζουσαν, παρουσίᾳ δέ ὅλου τοῦ χρίοντος)· τῷ γοῦν ἡνῶσθαι διά τῆς ἐκεῖθεν θείας ἐνεργείας καὶ χρηματίσαι τοῦ Πνεύματος ὅργανα, καὶ δι' ἑαυτῶν αὐτό φανεροῦν λαβεῖν λέγονται καὶ πρός αὐτούς δίδοσθαι διά τοῦ Υἱοῦ, εἰ δέ βούλει καὶ παρά τοῦ Υἱοῦ, τό Πνεῦμα τό ἄγιον. Καί τοῦτ' ἔδειξεν ὁ Κύριος ἐμφυσήσας καὶ εἰπών τοῖς μαθηταῖς, «λάβετε Πνεῦμα ἄγιον», ὡς καὶ Δαμασκηνός ὁ θεῖος ἡμᾶς ἐδίδαξεν· εἰπών γάρ, «ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δέ Υἱοῦ ὄνομάζομεν καὶ δι' Υἱοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδίδοσθαι ἡμῖν ὄμολογοῦμεν», εὐθὺς ἐπίγνεγκεν· «ἐνεφύσησε γάρ καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς, λάβετε Πνεῦμα ἄγιον». Άρ' οὐ κατάδηλον, ὡς ὁ δαμασκηνός Πατήρ ἀπό τοῦ ἐμφυσήματος τούτου μή εἴναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλά φανεροῦσθαι μόνον καὶ μεταδίδοσθαι δι' αὐτοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐνόησε καὶ ἀπέδειξε;

(202) Λατīνοι δέ φρενοβλαβῶς ἀντιθετικῶς ἐκείνω νοοῦσι καὶ δογματίζουσιν· οὐ γάρ συνορῶσιν ὡς τά χαρίσματα ταῦτα καὶ αἱ ἐνέργειαι, καθ' ἃς διά τοῦ Υἱοῦ χορηγεῖται τό Πνεῦμα τό ἄγιον, οὐ παρά τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλά καὶ παρ' αὐτοῦ δίδονται τοῦ ἀνωτάτω Πατρός. «Πᾶν γάρ», φησί, «δώρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστι παρά τοῦ Πατρός τῶν φώτων». Τί δέ τῆς ἔξουσίας τοῦ ἀφιέναι καὶ κρατεῖν τά ἀμαρτήματα τελεώτερον; Καί οὐ παρά τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλά καὶ δι' αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἄγιου Πνεύματος· «ἐκχεῶ γάρ ἀπό τοῦ Πνεύματός μου ἐπί πᾶσαν σάρκα», διά τοῦ Ἰωῆλ εἶπεν ὁ Θεός· ἡς ἐκχύσεως ἐστι πάντως καὶ τό τοῖς μαθηταῖς παρά Χριστοῦ δεδομένον Πνεῦμα δι' ἐμφυσήματος· καὶ «τῷ μέν», φησί, «διά τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, τῷ δέ λόγος γνώσεως», καὶ πάνθ' ὅσα ἐφεξῆς τῷ ἐκλεκτῷ σκεύει τῶν χαρισμάτων ἀπηρίθμηται Παύλω, τῷ καὶ τῶν ἀποκαλύψεων τήν ὑπερβολήν διά τοῦ Πνεύματος ηὔμοιρηκότι· διό καὶ λέγοντι, «ἡμῖν δέ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεός διά τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ», οὐ μόνον τά μή ἐγνωσμένα τοῖς περιβοήτοις κατ' ἀρετήν καὶ εὐσέβειαν πατράσιν, ἀλλά καὶ αὐτήν τήν τῶν ἀγγέλων ὑπερβαίνοντα γνῶσιν· «καὶ ταῦτα γινώσκομεν», φησίν ὁ τῶν ἀποστόλων θεολογικώτατος Ἰωάννης, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὐ ἐλάβομεν παρ' αὐτοῦ». Καί ἀπλῶς πᾶσα ἐπί τήν κτίσιν ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία ἐξ αὐτοῦ πηγάζει· καὶ «οὐκ ἐστιν ὅλως δωρεάν», φησίν ὁ μέγας Βασίλειος, «ἄνευ τοῦ ἄγιου Πνεύματος εἰς τήν κτίσιν ἀφικνουμένη»· ὃς καὶ πάντα ἀπαριθμησάμενος, τάς τε δωρεάς καὶ τά χαρίσματα καὶ τάς ἐνέργειάς τοῦ Πνεύματος, εἴτα φησί, «πάντα ταῦτα ἀϊδίως ἔχει τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ἀλλά τό μέν ἐκ Θεοῦ πηγάζον

ένυπόστατόν ἐστι, τά δέ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι αὐτοῦ εἰσιν». Ἄρ' οὖν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορεύεται, ἐπεί ἐξ (204) αὐτοῦ τε καὶ δι' αὐτοῦ πᾶσα ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία, ἐν ἣ πάντως καὶ ἡ τοῦ λύειν καὶ δεσμεῖν ἐξουσία, ἥν ὁ Κύριος δι' ἐμφυσήματος τοῖς μαθηταῖς παρέσχεν; Ἀπαγε τῆς ἀτοπίας· ἀλλά τό μέν διδόναι τῶν τριῶν ἐστιν ὑποστάσεων κοινόν, ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος συμμαρτυρεῖ· «διαιρέσεις γάρ», φησί, «χαρισμάτων εἰσί, τό δέ αὐτό Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν, ὁ δέ αὐτός Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων, ὁ δέ αὐτός Θεός».

Κοιναί μέν οὖν τῇ μόνῃ ἀγίᾳ καὶ προσκυνητῇ Τριάδι αἱ τε θεῖαι δυνάμεις καὶ αἱ ἐνέργειαι, δι' ᾧν ὁ Θεός ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ τοῖς ἀξίοις κατά τήν ἐπαγγελίαν, δι' αὐτῶν ἐνργῶν τε καὶ γνωριζόμενος. Ωνπερ θείων ἐνργειῶν καὶ πηγή θεολογεῖται μή μόνον ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, ἀλλά καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὡς καὶ ὁ μέγας φησί Βασίλειος ἐν τοῖς Περὶ τοῦ ἄγίου Πνεύματος ἀντιρρητικοῖς αὐτοῦ κεφαλαίοις γράφων· «αἱ δέ ἐνέργειαι τοῦ Πνεύματος τίνες; Ἀρρητοί μέν διὰ τό μέγεθος, ἀνεξαρίθμητοι δέ διὰ τό πλῆθος». Καὶ πάλιν· «παρά τῷ ἀγίῳ Πνεύματι πάντα τέλεια· ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, σοφία, σύνεσις, βουλή, ἀσφάλεια, εὐσέβεια, γνῶσις, ἀγιασμός, ἀπολύτωσις, πίστις, ἐνργήματα δυνάμεων, χαρίσματα ἰαμάτων, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια, οὐδέν ἔχον τι ἐν ἑαυτῷ ἐπίκτητον ἀλλ' ἀιδίως πάντα ἔχον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός, αἴτιον ἑαυτῷ ἔχον ὡς πηγήν ἑαυτοῦ κάκεΐθεν πηγάζον. Πηγὴ δέ καὶ αὐτό τῶν προειρημένων ἀγαθῶν. Ἀλλά τό μέν ἐκ Θεοῦ πηγάζον ἐνυπόστατόν ἐστι, τά δέ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι αὐτοῦ εἰσι». Ταῦτα δέ εἰσι τά γνωριστικά τῆς θείας φύσεως αὐχήματα.

Θέλων οὖν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ὁμοούσιον ἑαυτόν δεῖξαι κατά τήν θεότητα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, τοῖς μαθηταῖς αὐτός ταύτην κατά χάριν δίδωσι τήν φυσικήν τῆς θεότητος ἐνέργειαν, ὡς καὶ ὁ Πατήρ πρότερον (206) ἐνίας τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν τοῖς προφήταις παρέσχε· καὶ τό Πνεῦμα δέ τό ἄγιον κατελθόν μετά τήν τοῦ Σωτῆρος ἄνοδον, καὶ αὐτό τάς τοιαύτας ἐνεργείας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, δι' αὐτῶν καὶ αὐτό δεικνύμενον ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ. Κοινά μέν οὖν καὶ πολλά τῇ μόνῃ ἀγίᾳ καὶ προσκυνητῇ Τριάδι τά πρός ἡμᾶς ἐξ αὐτῆς θεῖα δόματα καὶ ἡ τούτων δόσις, ἡ δέ τοῦ ἄγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις μία καὶ τοῦ Πατρός ίδια καὶ προσαιώνιος.

Ἀλλ' ἵνα καὶ τήν ἀπολογίαν ἐπισφραγίσωμαι καὶ «πᾶν στόμα τό ἀντιτεῖνον φραγῆ», αὐτόν τόν τῆς ἀληθείας λόγον τοῦ νυνί λόγου κατά τούς πρό ἡμῶν συμφθεγγόμενον ἡμῖν δείξας προβαλοῦμαι μάρτυρα τῆς ἀληθείας. Αὐτός δέ ὁ μηδαμόθεν χωριζόμενος, γῆθεν πρός τόν ἐπουρανίον Πατέρα ἀνιών, τοῖς διαμεμενηκόσιν εἰς τέλος μετ' αὐτοῦ «παρήγγειλεν ἀπό Ιεροσολύμων μή χωρίζεσθαι, ἀλλά περιμένειν τήν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρός ἦν ἡκούσατέ μου», φησίν. Άλλα τίς ἡ ἐπαγγελία; «Οτι «βαπτισθήσεσθε», φησίν, «ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, οὐ μετά πολλάς ταύτας

ήμέρας». Ούκοῦν πρό τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως οὕπω τῆς ἐπαγγελίας ἔτυχον· οὐκ ἄρα διά τοῦ ἐμφυσήματος τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐδόθη, τοῦτο γάρ ή ἐπαγγελία. Πότε δή τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγειλαμένου ταῦτ' ἥκουσαν οἱ μαθηταί; Ὄτε μέλλων ἐκῶν ὑπέρ ήμῶν ἀποθνήσκειν – βαβαί τοῦ μεγέθους τῆς πρός ήμᾶς διαθέσεως – οὐχ ἔαυτόν μόνον ὑπέρ ήμῶν παρεδίδου τῇ σφαγῇ, ἀλλά καὶ κληρονόμους ἐνδιαθήκως ἐποιεῖτο τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ καὶ τούς θησαυρούς ήμīν ἀνεώγνυ τε καὶ παρεδίδου καὶ αὐτόν τόν συμφυᾶ καὶ πᾶσαν κτίσιν ὑπεραναβεβηκότα, τόν ἀκένωτον πλούτον τοῦ Πνεύματος· «ἐγώ γάρ», φησίν, «ἔρωτήσω τόν Πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τόν αἰῶνα». Εἴτα μετ' ὅλιγα, «ό δέ παράκλητος, τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ὁ πέμψει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα».

(σελ. 208) Εἴτ' αὖθις μετά τάς γλυκείας ὑποθήκας ἐκείνας, μετά τούς ψυχαγωγοῦντας λόγους, μετά τάς πρός φυλακήν τοῦ πλούτου προτροπάς, «ὅταν ἔλθῃ», φησίν, «ό παράκλητος, ὃν ἐγώ πέμψω ὑμῖν παρά τοῦ Πατρός, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρά τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ». Εἶδες τοῦ ὄντος θησαυροῦ τά κατά μέρος κλεῖθρα διανοιγόμενα; Μᾶλλον δ' ἵν' εἰπω θεολογικώτερον, ὁρᾶς φωτισμούς ὑμῖν κατά μέρος ἐλλάμποντας;

Ἄλλ' ὑπέρ οὗ νῦν ὁ λόγος, ἴδωμεν τήν ἐπαγγελίαν· τό δ' «οὐ μετά πολλάς ταύτας ήμέρας» ποῦ; Αὐτοῦ τῶν λόγων μικρόν προελθών καὶ τοῦτο τότε προειρηκεν ἐκ τῶν μεγίστων τούς οἰκείους φιλανθρώπως παραμυθούμενος· «συμφέρει γάρ», φησίν, ὑμῖν, «ἵνα ἐγώ ἀπέλθω· ἐάν γάρ ἐγώ μή ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρός ὑμᾶς». Πῶς οὖν τις τολμᾶ λέγειν, ὅτι διά τοῦ ἐμφυσήματος ἥλθε πρός τούς μαθητάς τοῦ Κυρίου πρὸν ἀναληφθῆναι αὐτόν; Άλλ' ἔστω, φησίν· οὐ γάρ ἐδόθη πρό τῆς ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος ὁ ἄλλος παράκλητος. Ἐχεις καὶ τοῦτο λέγειν, ὡς οὐκ αὐτός σαφῶς τοῖς μαθηταῖς ἐπηγγείλατο λέγων, «ὅν ἐγώ πέμψω ὑμῖν», καὶ «ἐάν ἐγώ προευθῶ, πέμψω αὐτόν πρός ὑμᾶς»;

Εὗγέ σοι τοῦτο μετ' ἐκεῖνο προήχθη, πρός τόν εἰπόντα φαίη τις ἀν· ὑποβέβηκε γάρ καὶ τῇ δυνάμει τοῦ δοκοῦντος ὑμῖν παρά τῶν Γραφῶν βοηθήματος. Εἰ γάρ καὶ τοῦτο λόγος τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας, ἀλλ' οὐχ ὅμοιώς τό ἐμφυσᾶν καὶ τό πέμπειν τό παρ' ἔαυτοῦ δείκνυσιν· ὃ μέν γάρ ἐμφυσῶν κατά πᾶσαν ἀνάγκην ἐξ ἔαυτοῦ ἐμφυσᾶ τῷ παρ' ἔαυτοῦ πνεύματι· ταῦτόν δ' εἰπεῖν τῷ παρ' ἔαυτοῦ ἐκπορευομένῳ ἐμφυσήματι. Οὐ μήν δέ καὶ πᾶς ὁ πέμπων τό παρ' ἔαυτοῦ ὃν τε καὶ ἐκπορευόμενον πέμπει, ἀλλά καὶ τό παρ' ἐτέρου πρός αὐτόν ἥκον. Διό καὶ σπουδήν ὁ Κύριος ((210) θέμενος τοῦ μηδένα παραχθέντα δοξάζειν, ὅτι τό Πνεῦμα τό ἄγιον καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, τό μέν ἐμφύσημα, ὃ τοῦτ' ἐδόκει μᾶλλον παριστᾶν, τότ' ἔδωκεν, ὅτε ἀπειρηκε καὶ ὑπερέθετο τήν ἐπιδημίαν τοῦ Πνεύματος· τό δέ «πέμψω» προειπών, προσέηκε τό «παρά τοῦ Πατρός». Εἰ γάρ καὶ «πέμψω», φησίν, ἀλλ' οὐ παρ' ἐμαυτοῦ, ἀλλά παρά τοῦ Πατρός λαβών, ἀφ' οὗ ἐκπορεύεται· ἐκεῖνος γάρ μόνος πέμπει παρ' ἔαυτοῦ, ὡς

παρ' ἔαυτοῦ τοῦτ' ἔχων ἐκπορευόμενον, καὶ ἀεί τοῦτ' ἔχων ἐκπορευόμενον, οὐ τότε μόνον ἐκπορευθησόμενον ὅτε καὶ αὐτός ἐγώ «πέμψω», οὐδέ παρ' ἐμοῦ ἀδιαστάτως πεμπόμενον, ὥσπερ παρ' ἐκείνου ἐκπορευόμενον· οὐ γάρ εἰπών «πέμψω» τό “παρ' ἐκείνου ἐκπορευθέν” προσεπήγαγον, ἵνα μή ἐπί τοῦ Πατρός προσεπινοηθῇ τό “ποτέ”. Καὶ ἐπιφέρειν μέλλων «ὅ παρά τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται», φθάσας εἶπον, οὐχ “ὅ ἐγώ πέμπω”, ἀλλ' «ὅ ἐγώ πέμψω», ἵνα μή συνεπινοηθῇ καὶ ἐπ' ἐμοῦ τό ἀεί. Τό μέν γάρ πέμπειν ἔχειν τό Πνεῦμα τό ἄγιον πρός τούς ἀξίους κοινόν ἔστιν ἐξ ἀιδίου τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ πέμπει δέ χρονικῶς ἐκάτερος, ἀμφότεροι δέ μᾶλλον, ὅπότε δέοι.

Ταῦτ' ἀρα καὶ τήν προθεσμίαν καὶ τόν μέλλοντα χρόνον ἐπιδέχεσθαι δύναται· τοῦ δέ ἐκπορεύειν τό ἐκπορεύειν ἔχειν οὐδαμῶς προηγεῖται, οὐδὲ ἐν ἐπαγγελίᾳς μοίρα κείσεται ποτε, οὐδέ τό μελλειν ἐπιδέξαιτ' ἄν, ἀπαγε τῆς βλασφημίας, ᾧ συμβαίνει τοῖς οἰομένοις ἀἴδιον εἶναι τήν παρά τοῦ Υἱοῦ ἐκπεμψιν τοῦ Πνεύματος. Ἐπέμφη γάρ τισι καὶ ἐδόθη πρός τούς μαθητάς ἐκ τοῦ Υἱοῦ, λαβόντος παρά τοῦ Πατρός χρονικῶς καὶ αὐτῶν τῶν λαμβανόντων ὑστερογενεστέρας οὔσης τῆς ἀποστολῆς, καὶ δι' αἰτίαν, μᾶλλον δέ διά πολλάς αἰτίας· «ἵνα μένη», φησί, «μεθ' ὑμῶν εἰς τόν αἰῶνα», «ἵνα ὑμᾶς διδάξῃ καὶ ὑπομνήσῃ πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν», «ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ ἐμοῦ» καὶ ὑμῖν συμμαρτυρήσῃ τά κατ' ἐμέ, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μαρτυροῦσιν, (σελ. 212) «ἵνα ἐλέγξῃ τόν κόσμον» ὑπεύθυνον τῇ ἀμαρτίᾳ, τόν ἀμαρτίν ὀνομάσαντα τήν ἐμήν δικαιοσύνην· δικαιοσύνην ἡ καὶ αὐτόν τόν ἀρχοντα τῆς ἀμαρτίας καὶ αὐτῆς τῆς τῶν ἀμαρτωλῶν ἐξέβαλεν ἀρχῆς κατακρίνασα δικαίως, ὅτι τόν ὄντως δίκαιον ἀδίκως ὑπό τήν αὐτήν τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἥγαγεν εὐθύνην, ἵν' ἐμέ δοξάσῃ, ὁδηγῆσαν ὑμᾶς πρός πᾶσαν τήν ἀλήθειαν. Καὶ γάρ «Πνεῦμα ἀληθείας» ἔστι, καὶ «οὐκ ἀφ' ἔαυτοῦ λαλεῖ, ἀλλ' ὅσα ἀν ἀκούῃ παρά τοῦ Πατρός», ὥσπερ κἀγώ οὐδέν ἐλάλησα ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἐπεί δέ ὁ Πατήρ ἐμός καὶ «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμά», «ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγέλλει»· κοινά γάρ ἡμῖν καὶ ὁ πλοῦτος καὶ τά δόματα.

Ἐπέμφθη τοίνυν ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ χρονικῶς καὶ πρός τινας καὶ δι' αἰτίαν· παρ' αὐτοῦ δέ μόνον τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται ἀχρόνως καὶ ἀναιτίως, αὐτόν μόνον ᔁχον αἰτίαν ἔαυτοῦ, τόν μόνον ἀγέννητον Πατέρα, τόν ποιοῦντα τά πάντα ἐκ μή ὄντων διά μόνην τήν κοινήν ἔαυτοῦ τε κἀκείνων ἀγαθότητα, τόν δ' Υἱόν ἐξ ἀρχῆς ᔁχοντα γεγεννημένον καὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκπορευόμενον.

Ἄρα νοῦν ἔλαβες ὁ δι' ἐναντίας καὶ φῶς γνώσεως ἐπέλαμψέ σοι παρά τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου; Μᾶλλον δέ σύ γε αὐτός ἀρα διαίρειν ἥρξω τά βλέφαρα καὶ διαβλέπειν πρός τό φῶς, εἰ καὶ μή τελέως, ἀλλ' ἀμυδρῶς γοῦν ἀντιλαμβανόμενος τῆς διαπρυσίου καὶ μή ἀμυδρᾶς αὐγῆς, ὥστε ψηλαφῆσαι καὶ ἰδεῖν ὅτι τό «δώσει» τε καὶ τό «πέμψει» τοσαυτάκις εἰρημένον οὐδαμοῦ χωρίς αἰτίας εἴρηκεν, οὐδὲ ἀνευ προσώπου τοῦ λαμβάνοντος δι' ὄν καὶ πέμπεται, ἀλλ' ἀεί συνεζευγμένον ταῖς αἰτίαις

ἀποδέδωκεν δὲ μόνος καὶ Θεός καὶ θεολόγος, τό δέ ἐκπορευόμενον ἀπολύτως ἔθηκε ψωρίς ἡστινοῦν αἰτίας; Τήν μέν γάρ συνδιαιωνίζουσαν καὶ χωρίς αἰτίας οὖσαν ἐκπεμψιν μόνῳ τῷ Πατρὶ προσένειμε, τήν δὲ ὑπό χρόνον οὖσαν καὶ ἀεί μετά τῆς αἰτίας συνημμένην κοινήν οὖσαν, ἐξεκάλυψεν ἑαυτῷ καὶ τῷ Πατρὶ, (σελ. 214) ὡς ἀν τοῦτο συνιδών, μηκέτι βλασφημῆς τῇ ἐκπορεύσει φρονῶν καὶ λέγων τήν ἀποστολήν ταῦτόν ἦ ἐκ ταύτης ἐκείνην στοχαζόμενος καὶ διὰ τοῦτο λέγων ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἔξ Υἱοῦ τό θεῖον Πνεῦμα τήν ὑπόστασιν ἔχειν. Ὡσπερ γάρ Θεός ἀναίτιος, οὕτω καὶ Θεοῦ ὑπαρξίς ἀναίτιος, αὐτὸν αἰτίαν ἔχων τόν ἔξ οὐ ὑπάρχει ἀναίτιως, ἀλλ' οὐκ ἔξ αὐτοῦ ὑπάρχων δι' αἰτίαν. Ὡσπερ δέ Θεός Θεοῦ ὑπαρξίς ἀναίτιος, οὕτω τό δι' αἰτίαν γεγονός κοινόν αὐτῷ τε τῷ ἀναίτιῳ καὶ τοῖς ἀναίτιοις ἔξ αὐτοῦ ὑπάρχουσιν. Ο δὲ αὐτοῖς κοινόν, θείας ὑποστάσεως οὐκ ἴδιον. Διό τό μέν ἀποστέλλεσθαι καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι ὑπάρχει, ὡσπερ καὶ τό ἀποστέλλειν τοῖς τροιστί δι' αἰτίαν γάρ. Τό δέ ἐκπορεύεσθαι ἦ καὶ ἐκπορεύειν οὐχί καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ γάρ οὐ δι' αἰτίαν. Ὄταν οὖν ἀκούσης ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἦ καὶ δι' Υἱοῦ ἦ καὶ ἔξ ἀμφοῖν πρός τινας πεμπόμενον τό Πνεῦμα τό ἄγιον, τήν ὑπό χρόνον καὶ δι' αἰτίαν ἐπί νοῦν λάμβανέ μοι πρόοδον, ἀλλά μή τήν ἐκ Πατρός ἀσχετον ἐκείνην καὶ ὑπέρ αἰτίαν καὶ προαιώνιον.

Τί οὖν; Ἡδη πείθομεν καὶ διετρανώθη σοι τό φῶς, ἦ ἔτι προσμενοῦμεν συνείροντες τάς ἀποδείξεις καὶ διαρριπίζοντες τό τῆς σῆς ἀγνοίας σκότος; Ὡς πολύ τοῦτο καὶ βαθύ τά τῆς σῆς ἐπηλυγάζον διανοίας κόρας ἔχεις, εἰ μηδέ νῦν πρός τήν ἀλήθειαν διέβλεψάς πω, καίτοι τό «δώσω» ταῦτόν ἔστι τῷ «πέμψω». Ἐπεί γάρ μήτε τό πεμπόμενον τοπικῶς μετάγεται μήτ' αὐτός ὁ πέμπων διῆσταται τοῦ πεμπομένου (καί γάρ ἀεί τε ἅμα καὶ ἀπανταχοῦ καὶ ὁ πέμπων καὶ τό δι' αὐτοῦ πεμπόμενον, εἰ δέ βούλει καὶ ἔξ αὐτοῦ· οὐ γάρ ἐπί τῶν συλλαβῶν ἡμῖν ἡ εὐσέβεια) ἐπεί τοίνυν οὐ διαιρεῖται τόπῳ, οὐδέ τόπῳ περιλαμβάνεται τό πέμπον καὶ τό πεμπόμενον, οὐκ ἄρα δίδωσιν ὁ πέμπων; Τοῦτο καὶ αὐτός ὁ Κύριος ἡμᾶς φωτίζων νῦν μέν εἴρηκεν, «ὅ δώσει ὁ Πατήρ», νῦν δὲ αὐθις, «ὅ πέμψει ὁ Πατήρ», ἐπί τῆς ἀμφοτέροις διανοίας χρησάμενος. Άλλα καὶ αὐτός, νῦν μέν ὅτι ἐπέμφη παρά τοῦ Πατρός, νῦν δὲ ὅτι ἐδόθη, (σελ. 216) ἀναγέγραπται, ὡς ταῦτοῦ ὄντος ἐπί τούτων τοῦ πέμπειν τε καὶ τοῦ διδόναι.

Άλλα μήν «ό πανταχοῦ ὃν καὶ τά πάντα πληρῶν» καὶ διά πάντων χωρῶν πῶς ἥξει καὶ δοθήσεται; Δηλαδή φανερούμενος καὶ ἐνεργῶν τήν τῶν χαρίτων ἐνέργειαν. Οὐκοῦν οὐδέν ἄλλο τό πέμπεσθαι τε καὶ δίδοσθαι ἐπί Θεοῦ ἦ τό φανεροῦσθαι. Λατίνοις οὖν ἀΐδιον τήν παρά τοῦ Υἱοῦ τοιαύτην ἐμπεμψιν δογματίζουσι καὶ φανέρωσιν τοῦ Πνεύματος ἀΐδιον δοξάζειν ἀκόλουθον· ἀνάγκη δέ συναϊδίους εἶναι καὶ τούς πρός οὓς ἡ φανέρωσις καὶ πρόσεστι τό μηδ' οὕτω τήν ὑπαρξιν τοῦ θείου Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ δείκνυσθαι.

Εἰ δὲ ἐκ τῆς φανερώσεως στοχάζεσθαι φασιν ἐκεῖνοι τήν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἡμεῖς οὐ στοχασμοῖς ἀκόλουθοῦντες, ἀλλά θεολέκτοις λογίοις τήν

όμοιογίαν τῆς πίστεως πεπλουτήκαμεν. Ἰσμεν δέ καὶ αὐτό παρ' ἔαυτοῦ τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον ἐρχόμενόν τε καὶ φανερούμενον, ἀλλ' οὐ διά τοῦτο καὶ παρ' ἔαυτοῦ δώσομεν ἐκπορεύεσθαι· ὁ διδούς τοίνυν ἡ πέμπων τό Πνεῦμα τό ἄγιον οὐκ ἐκπορεύει διά τό πέμπειν, ἀλλὰ φανερόν καθίστησιν αὐτό. Τοῦτο γάρ καὶ ὁ Κύριος ἐποίησε πρό μὲν τῆς οἰκείας ἀναλήψεως φανερώσας μετρίως τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς τό Πνεῦμα διά τῆς κοινῆς αὐτῶν καὶ παρ' αὐτῶν μετρίας τηνικαῦτα δεδομένης χάριτος· ὁ καὶ τὴν ἀρχήν αἴτιον, ὡς ἔγωγ' ἀν φαίην, τοῦ δι' ἐμφυσήματος δεδημιουργεῖσθαι τὴν ἀνθρώπου ψυχήν.

Ἐπειὶ γάρ ὁ τε λέγων Πατήρ καὶ ὁ τούτου παντοδύναμος Λόγος πάντων κτιζομένων ἐκηρύττοντο, ἔκφανσις δέ Πνεύματος οὐ γέγονέ πω, ἔδει δέ τοῦ ἀνθρώπου γενομένου μηδέν τῶν τῆς Τριάδος προσώπων ἀνεπίγνωστον εἶναι, ἡς ἐπλάττετο μύστης καὶ προσκυνητής ἐπίγειος, διά τοῦτο τῷ τε λόγῳ καὶ τῷ λέγοντι, ταύτον δέ εἰπεῖν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ γεννήτορι, προσεπιφέρεται τό «ἐνεφύσησεν», ἀνακαλύπτον τήν τοῦ (σελ. 218) Πνεύματος ὑπόστασιν· ὁ καὶ ὁ Κύριος ἀνανεῶν ἡμᾶς ἐποίησεν· Υἱοῦ γάρ δόντος, αὐτόθεν ὁ Πατήρ ἐδείκνυτο καὶ δι' ἐμφυσήματος τό Πνεῦμα ἐκηρύττετο· ὃν κοινόν ἔργον ἡ τε τήν ἀρχήν ἡμῶν πλάσις, ἡ τ' ἐς ὕστερον χάρις τῆς ἀναπλάσεως.

Οὕτως οὖν δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς ἐπί γῆς ὀφθείς ὁ τοῦ Πατρός μονογενῆς Υἱός, πρό μὲν τῆς ἔαυτοῦ ἀναλήψεως τήν τοῦ ἄγιον Πνεύματος ὑπόστασιν ἐφανέρωσε μετρίως διά τοῦ πρός τούς μαθητάς δι' ἐμφυσήματος δώρου τοῦτο ὑπαινιττόμενος καὶ τῇ τῶν δεχομένων δυνάμει τήν διδασκαλίαν παραμετρούμενος· μετά δέ τήν οἰκείαν ἀνάληψιν ἐπεμψε τόν ἐρχόμενον, αὐτός τε αὐτό φανερῶν τελεώτατα τό καὶ ἀφ' ἔαυτοῦ φανερούμενον, καὶ αὐτό ἐφ' ἔαυτοῦ δεικνύμενον κατ' ἴδιαν ὑπόστασιν. Τοῦτο γάρ δή καὶ τό τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἐν καὶ τρίᾳ τόν Θεόν πιστευθῆναι καὶ κοινόν αἴτιον μόνον τῶν δύο τό ἐν. Διά τοῦτο κοινή μέν αὐτοῖς πᾶσα δόσις καὶ δύναμις, μερίζονται δέ ἔαυτοῖς τόν καιρόν ἴδια φανερούμενον ἔκαστον καὶ σύν ἔαυτῷ φανεροῦν ἀεί τά ὑπόλοιπα.

Πρῶτον πεφανέρωται ὁ Πατήρ, τῆς θείας φύσεως αὐχήματα, τά τῆς θεότητος ἰδιώματα, τάς φυσικάς καὶ οὐσιώδεις αὐτῆς ἐνεργείας τοῖς προφήταις κατά χάριν διδούς, ὡς ἀν ἄμα τε δείξῃ καθ' ἔαυτόν ὑφεστώς καὶ οὐκ αὐτόν ὃν ἐξ ἄλλου, ἀλλ' αὐτός ὃν ἀρχή τῆς θεότητος· καὶ δή καὶ τ' ἄλλα δεικνύς ἐξ αὐτοῦ τε δόντα καὶ αὐτῷ συνημμένα, πρό πάντων ἐμφυσήματι καὶ λόγῳ δημιουργῶν καταγγέλλεται.

Μετ' αὐτόν ὁ Υἱός πεφανέρωται, τά αὐτά τῆς αὐτῆς φύσεως αὐχήματα, τά τῆς θεότητος ἰδιώματα, τάς φυσικάς καὶ οὐσιώδεις αὐτῆς ἐνεργείας, παρ' ὃν τά χαρίσματα τῶν ιαμάτων, τά ἐνεργήματα δυνάμεων καὶ τά παραπλήσια τούτοις τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς κατά χάριν διδούς, ὡς ἀν καὶ αὐτός ἄμα τε δείξῃ κεθ' ἔαυτόν ὑφεστώς (τό γάρ μή καθ' ἔαυτό ὑφεστώς ἐνεργείας ἔχειν ἡ παρέχειν ἀδύνατον) καὶ (σελ. 220) οὐκ αὐτός

ῶν ἀρχῆ, ἀλλ’ αὐτός ἐξ ἀρχῆς. Καί οὕτω δι’ ἑαυτοῦ μέν τὸν Πατέρα δεικνύς, Υἱός γάρ, ἐμφυσήματι δέ διδούς τά πνευματικά χαρίσματα καί Πνεῦμα θεῖον αὐτά καλῶν, συνημμένον ἔαυτῷ προσεπεδείκνυ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ὅς ἐπεί καί τὴν ἡμετέραν ἀνειληφώς φύσιν ἐφανερώθη, οὐκ ἐδείκνυ μόνον διά τῶν ἔργων, ἀλλά καί διά γλώττης ἐκήρυττε τοῦ Πατρός καί τοῦ Πνεύματος τὴν θεότητα καί τί το μόνον αἴτιον καί τί τά ἐξ αὐτοῦ.

Μετ’ αὐτόν τὸ ἄγιον πεφανέρωται Πνεῦμα, τὸ αὐτά τῆς αὐτῆς φύσεως αὐχήματα καί αὐτό τοῖς ἀποστόλοις κατά χάριν παρέχον, τά τῆς θεότητος ιδιώματα, τάς φυσικάς καί οὐσιώδεις αὐτοῦ ἐνεργείας. Η γάρ τοῦ Θεοῦ βασιλεία, ἡς τούς ἀρραβώνας οἱ ἄγιοι ἐνταῦθα κομίζονται, καθάπερ ὁ θεῖος Μάξιμος ἐν τοῖς Πρόσ Θαλάσσιον σχολίοις φησί, «τῶν προσόντων τῷ Θεῷ φυσικῶς κατά χάριν ἐστί μετάδοσις· ἀ καί τὴν ἀρχήν εὐθύς παρά Θεοῦ πλασθείς ὁ ἀνθρωπος κατά χάριν εἰληφεν»· ὡς καί ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν τῇ Πρόσ Σόϊμον ἐπιστολῇ φησι γράφων ὅτι, «πλάσας ὁ Θεός τὸν ἀνθρωπὸν, ψυχωθέντα παρήγαγεν, ἔχοντα τάς πνευματικάς δωρεάς, σοφίαν, δικαιοσύνην καί ὅσα ἐνεστὶν οὐσιωδῶς ἐν τῷ Θεῷ· ὅμοῦ γάρ καί ζωὴν ἐνετίθει τὸ Πνεῦμα τῷ πλάσματι καί τοὺς ἑαυτοῦ χαρακτῆρας θεοπρεπῶς ἐνεσήμαινεν». Ὁταν οὖν ἀκούσῃς αὐτόν ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ἐκ Πατρός οὐσιωδῶς δι’ Υἱοῦ προχεόμενον, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον λέγοντα, τὴν τῶν φυσικῶν τούτων δυνάμεων τε καί ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ μετάδοσιν, ἀλλά μή τὴν θείαν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν προχεῖσθαι διδάσκειν, εὐσεβῶς νόμισον.

Μετά τὸν Υἱόν τοίνυν διά τοῦ τάς αὐτάς δυνάμεις καί ἐνεργείας τοῖς ἀξίοις παρέχειν τὸ ἄγιον πεφανέρωται Πνεῦμα· ὡς ἂν ἀμα τε δείξῃ καί αὐτό καθ’ ἑαυτό ὑφεστώς, καί τούς μαθητάς σοφίσαν καί πνευματικήν δύναμιν ἐνδύσαν, αὐτούς τε συνιέναι ποιήσῃ καί τοῖς πᾶσι δι’ αὐτῶν κηρύξῃ τά τοῦ Σωτῆρος κηρύγματα, δι’ ὃν καί αὐτό, οὐ μετά τὸν (σελ. 222) Υἱόν κατά τὴν ὑπαρξιν, ἀλλά μετά τοῦ Υἱοῦ, οὐδέ ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ’ ίδιοτρόπως ἐκ τοῦ μόνου Πατρός ὑφεστηκός κηρύττεται, συνημμένον ὅν φυσικῶς αὐτῷ καί τῷ Υἱῷ ἀδιαστάτως τε καί αἰδίως. Δι’ ὃ δέ οὐκ εὐθύς τὸ Πνεῦμα μετά τὸν Πατέρα, καίτοι καί αὐτό ἀμέσως ὅν ἐκ τοῦ Πατρός, ἀλλ’ ὁ Υἱός πρότερος τῷ κόσμῳ πεφανέρωται, καί δι’ ὃ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τά τοῦ Πνεύματος οἱ θεολόγοι παριστῶσιν, ἐν τῷ προτέρῳ λόγῳ τάς αἰτίας ἀποδεδώκαμεν.

Ἐπεί δέ τῆς τρισυποστάτου θεότητος τά ἔργα κοινά, ἐν δέ τῶν ἔργων καί ἡ φανέρωσις, διά τοῦτο παρ’ ἑαυτοῦ τε πρός ήμας ἥκει καί παρά τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ πέμπεται, δι’ ὃν καί φανεροῦται τό καί παρ’ ἑαυτοῦ φανερούμενον, καθάπερ καί ὁ Υἱός πρό αὐτοῦ. Φανεροῦται τοιγαροῦν καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ πεμπόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἀλλ’ οὐκ ἐκπορεύεται. Εἰ δέ μή τοῦτο, μηδέ φανέρωσις ἡ ἀποστολή καί ἡ κατ’ αὐτήν ἔκπεμψις, ἀλλ’ ἐκπόρευσις· ἐπεί καί ὁ Υἱός ἐπέμφθη πρότερον παρ’ αὐτοῦ, τοῦ ἄγιου λέγω Πνεύματος καί τοῦ Πατρός· «Κύριος γάρ», φησίν, «ἐπέσταλκε με καί τό Πνεῦμα αὐτοῦ». Άρ’ ἐκ τοῦ Πατρός καί τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός ἡ

γεννᾶται ἥ ἐκπορεύεται; Ἀπαγε τῆς ἀσεβείας. Εἰ δέ λέγει τις ὡς ἄνθρωπον ἀπεστάλθαι τὸν Υἱόν, ἐγγύς ἡ ἀπάντησις· ἀπεστάλη μέν γάρ ὡς ἄνθρωπος· «εὶ δέ καὶ ὡς Θεός, τί τοῦτο; Τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς ἀποστολήν εἶναι νόμισον», Γρηγόριος σοι διακελεύεται ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, καγώ τήν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ἐκείνῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ πειθόμενος.

Ἐπεί οὖν καὶ ὡς Θεός ὁ Υἱός ἀποστέλλεται καὶ παρ' ἀμφοτέρων, Πατρός καὶ Πνεύματος, παρ' ἀμφοτέρων τούτων λοιπόν κατά Λατίνους ἔχει καὶ οὗτος τήν γέννησιν, εἴπερ, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα παρ' ἀμφοτέρων ἀποστέλλεται. Πατρός τε καὶ Υἱοῦ, παρ' ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται τούτων. Καν εἰ λέγοιεν μή τήν ἀποστολήν νομίζειν ἐκπόρευσιν, ἀλλ' ἐκ (σελ. 224) ταύτης ἐκείνην τεκμαίρεσθαι, καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως αὕτη δήπουθε ὑπάρξει τεκμήριον.

Τί δέ καὶ διενήνοχε τοῦ τήν ἀποστολήν νομίζειν γέννησιν ἥ ἐκπόρευσιν τό λέγειν ὡς ἀϊδίως ἔχον πέμπειν τό τε Πνεῦμα τὸν Υἱόν καὶ ὁ Υἱός τό Πνεῦμα; Τό μέν καὶ νῦν αὐτόν ὕστερον εἰς τὸν κόσμον ἀπέστειλεν· ὁ δέ τό Πνεῦμα τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς ἐπεμψεν, ἐπανελθών ὅθεν κατῆλθεν. Ἀλλ' ὁ μέν Υἱός καὶ Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν· ἀπεστάλη γοῦν καὶ ὡς ἄνθρωπος· τό Πνεῦμα οὐκ ἐνηνθρώπησεν.

Ἐπεί γοῦν Θεός ὃν ἀπεστάλη τοῦτο παρά τοῦ Πατρός, εὐδοκίαν δέ χρή τήν ἀποστολήν ἡγεῖσθαι ταύτην κατά τοὺς θεολόγους, εὐδοκία δέ ἡ ἀγαθή θέλησις ἐστι, Λατίνοι δέ τῇ ἐκπορεύσει ταύτον ἡγοῦνται τήν ἀποστολήν, θέλησις οὐκοῦν ἐστι κατ' αὐτούς ἡ ἐκπόρευσις· κἀπειδήπερ ἐκπορεύσει τήν ὑπαρξίαν ἔχει τό Πνεῦμα τό ἄγιον, θελήσει τοῦτο λοιπόν ἔχει κατ' αὐτούς τήν ὑπαρξίαν. Ω τῆς δυσσεβείας οὐκέτι γάρ ἄκτιστον· τῷ γάρ θέλειν, ἀλλ' οὐ τῷ πεφυκέναι τοῦτο προήγαγεν ὁ Θεός καὶ Πατήρ, καθά καὶ τήν κτίσιν, εἴπερ ἡ ἐκπόρευσίς ἐστιν εὐδοκία καὶ θέλησις· τά κτίσματα γάρ κατά τοὺς θεολόγους ἐν τῷ πεφυκέναι, ἀλλά τῷ θέλειν ὁ Θεός προήγαγεν. Ἐργον μέν γάρ φύσεως κατ' αὐτούς ἡ προαιώνιος καὶ ἀϊδιος γέννησις· ἔργον δέ θείας θελήσεως ἡ κτίσις.

Ἄρειανοί μέν οὖν τὸν Υἱόν ἔλεγον θελήσει τοῦ Πατρός εἰς τό εἶναι προελθεῖν ἐκ τοῦ μή ἀθελήτως ἐκ Πατρός τό εἶναι λαβεῖν τοῦτο δῆθεν κατασκευάζοντες. Λατίνοι δέ θελήσει τοῦ Πατρός ἥ καὶ τοῦ Υἱοῦ προελθεῖν εἰς τό εἶναι δεικνύοντι τό Πνεῦμα τό ἄγιον τοῦ τήν ἐκπόρευσιν εἶναι νομίζειν ἀποστολήν κατ' εὐδοκίαν καὶ θέλησιν. Ἐροῦμεν οὖν καὶ ἡμεῖς πρός αὐτούς, ὅπερ καὶ ὁ μέγας Αθανάσιος πρός τοὺς Άρειανούς, ὅτι «τοῦ βούλεσθαι τό κατά φύσιν (σελ.226) ὑπέρκειται· καὶ ἡ φύσις οὐχ ὑπόκειται βουλήσει». Ως οὖν ἡ γέννησις εὐδοκία καὶ θέλησις οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὑπέρ εὐδοκίαν καὶ θέλησιν (φύσει γάρ δείκνυσιν ἐκ Πατρός ὃντα τὸν Υἱόν ὡς αὐτῷ γνήσιον καὶ ὁμοούσιον, ἀλλ' οὐ θελήσει καθά τά κτίσματα) οὔτε οὐδέ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις ἀποστολή καὶ εὐδοκία καὶ θέλησις ἔστι· φύσει γάρ ἡ ἐκπόρευσις δείκνυσι τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκ τοῦ

Πατρός, ώς αὐτῷ γνήσιον καί ὁμοούσιον, ἀλλ' οὐ θελήσει κατά τά κτίσματα.

Λατίνοι γοῦν λέγοντες ταῦτόν εἶναι τῇ ἀποστολῇ τοῦ θείου Πνεύματος τήν ἐκπόρευσιν κατά πᾶσαν ἀνάγκην κτιστόν εἶναι τό Πνεῦμα κατασκευάζουσι. Καί μήν ἐπειδήπερ εὐδοκία τοῦ Πατρός ἐστιν, ώς ἐδιδάχθημεν, ἡ τε τοῦ Υἱοῦ ώς Θεοῦ παρά Πατρός τε καὶ Πνεύματος ἀποστολή καί ἡ τοῦ Πνεύματος παρά Πατρός τε καὶ Υἱοῦ (θελήσαντος γάρ ἔκατέρου τούτων κατά καιρόν ἀφικέσθαι πρός ήμας καί ὁ Πατήρ εὐδόκησε) δι' οὐδέν ἄλλο πάντως ἡ διά φιλανθρωπίαν ἡ εὐδοκία γέγονεν αὕτη. Τοιγαροῦν, εἰ κατά Λατίνους τῇ ἀποστολῇ τοῦ Πνεύματος ταῦτόν ἡ ἐκπόρευσις, ἡ δέ ἀποστολή διά φιλανθρωπίαν, κατ' αὐτούς οὐκοῦν καί ἡ πρό αἰώνων ἐκ Πατρός ἐκπόρευσίς τε καὶ ὑπαρξίας τοῦ Πνεύματος οὐχ ὑπέρ αἰτίαν, ἀλλά διά φιλανθρωπίαν. Οὗ τί ἀν ἀκουσθείη δυσσεβέστερόν τε καὶ καινότερον;

Πρός δέ τούτοις, εἰ ταῦτόν ἀποστολή καί ἐκπόρευσις, δι' ἐμέ λοιπόν τό Πνεῦμα (βαβαί τῆς κακοδοξίας· οὐ γάρ ἔχω ταῦτα λέγειν ἄνευ φρίκης καί θαύματος) ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται· δι' ἐμέ γάρ ἀπέσταλται· εἰ δέ δι' ἐμέ, καί μετ' ἐμέ πάντως ἡ οὐ πολύ πρό ἐμοῦ, ἀλλ' ὑπό χρόνον ὥσπερ ἐγώ, καί οὐχί τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συναῖδιον. Καί οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλά καί ὑπείκει τῇ δεσποτείᾳ. Φεῦ, ποῦ κατάγεται παρά τῶν ἀγνωμόνων δούλων τό τῇ φύσει τήν δεσποτείαν ἔχον ἀπάσης τῆς κτίσεως· «τό γάρ Σάββατον», (σελ. 228) φησί, «διά τόν ἀνθρωπον, οὐχί ὁ ἀνθρωπος διά τό Σάββατον· ὥστε Κύριός ἐστι τοῦ Σαββάτου ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου». Όρας πόσον ἀπέχει ἀποστολή ἐκπορεύσεως; «Οσον χρόνων ἀϊδιότης καί κτισμάτων Θεός καί τῶν φύσει δούλων ὁ φύσει δεσπότης τῆς κτίσεως.

Ο τοίνυν παρά Θεοῦ καὶ τῶν ώς ἀληθῶς θεολόγων μεμυημένος ἐμφυσώμενον μέν ἀκούων τό Πνεῦμα δι' ἐμφυσήματος παρόν καί συμφυές ὅν τῷ ἐμφυσῶντι νοεῖ σημαινόμενον, ἀλλ' οὐκ αὐτό ὑπάρχον ἐμφύσημα, ώς ἐξ ἀνάγκης ἔχειν τήν ὑπαρξίαν ἐξ οὗ τό ἐμφύσημα· ἀν δέ καί πεμπόμενον, φανερούμενον· ἀν δέ καί διδόμενον, καί τό συνημμένον ἐπιγινώσκει τοῦ πεμπομένου τε καί τοῦ πέμποντος· ἀν δέ παρ' ήμῶν λαμβανόμενον, οἶδε μέν ἡ Θεόν, ἄληπτον, ληπτά δέ ήμιν τά παρ' ἐκείνου χαρίσματα· ἀν δέ καί παρά τοῦ Υἱοῦ ἀκούσῃ πεμπόμενον, διδόμενον, ἐμφυσώμενον, εὐθύς καί τοῦτο πρός τοῖς ἄλλοις συνίησιν, ώς ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται, καθά καί Γρηγόριος ἐκλαμβάνειν ἀξιοῖ σοφῶς ὁ ἐν θεολογίᾳ πολὺς· «ὅσα γάρ», φησί, «περί τοῦ ἀγίου Πνεύματος ταπεινότερα λέγεται, τό δίδοσθαι, τό στέλλεσθαι, τό μεριζεσθαι, τό χάρισμα, τό δώρημα, τό ἐμφύσημα, εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον, ἐπί τήν πρώτην αἰτίαν ἀνακτέον, ἵνα τό ἐξ οὗ δειχθῆ», (δηλαδή τοῦ Πατρός· αὐτός γάρ ἡ πρώτη αἰτία) καί μή τρεῖς, φησίν, ἀρχαί μεμερισμέναι πολυθέως παραδεχθῶσιν», ὅπερ αὐτός ἔπαθες, μή πρός τήν πρώτην αἰτίαν διά τούτων τῶν φωνῶν ἀναγόμενος.

Καί δύο μέν σαφῶς κηρύττων οὐκ αἰσχύνη ἀρχάς ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα δογματίζων ἔχειν τὴν ὑπαρξίν, τὴν δέ τρίτην ἀφ' ὅν λέγεις διδούς συνάγεσθαι. Εἰ γάρ διὰ τὸ πέμπεσθαι παρά τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, πέμπει δέ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν, οὐχ ὡς ἄνθρωπον μόνον ἀλλά καὶ ὡς Θεόν, καθάπερ ἀνωτέρῳ δέδεικται, ἀλλά καὶ τὸν Πατέρα ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα, (σελ. 230) ὡς ὁ χρυσοῦς θεολόγος Ιωάννης ἐξηγούμενος τὸ προφητικόν ἐκεῖνο, «Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ», ἐξεδέξατο, ίδού σοι καὶ τὸ Πνεῦμα ἀρχή, καὶ ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός ἡ γεννᾶται ἡ ἐκπορεύεται.

Παρόμι γάρ τὸν Πατέρα λέγειν, κανὸν ἐκ τῆς λατινικῆς καινοφωνίας καὶ τοῦτ' ἐκβαίνη, τὸ περιόν τῆς ὑπερβολῆς εὐλαβούμενος. Ἰδοι δ' ἂν τις οὐδὲ τ' ἀλλα τῶν ἐκβαίνοντων ἀτόπων τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑπερβολήν ἀπολείπονται· καὶ γάρ δι' ἀλλήλων ἀναιρούμενα δείκνυται, εἰ διὰ τῆς ἀποστολῆς νοήσαιμεν τὴν ἐκπόρευσιν ἡ τὴν γέννησιν. Εἰ γάρ ταῦτα κατά τὴν ἀποστολήν, ἐκάτερον λοιπόν τούτων οὐχ ὑπάρξεώς ἔστι τρόπος, κανὸν προαιώνια ἡ· εἰ δέ κατά τὴν πρό αἰώνων ἐκπόρευσιν τε καὶ γέννησιν τὴν πρός ήμας ἀποστολήν νοήσαιμεν, ἀποστολή τις πρός ήμας ἄχρονος καὶ ἀΐδιος ἡ χρονική τις ὑπαρξίν ἔσται τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος.

Ἐπιστῆσαι δέ καὶ τοῦτο χρή τὸν συνετόν ἀκροατήν, ὡς ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος Γρηγόριος τοῖς περὶ τοῦ Πνεύματος ταπεινότερον λεγομένοις καὶ τὸ ἀποστέλλεσθαι συνηρίθμησε· τό δέ ἐκπορεύεσθαι μέγα καὶ ὑπέρ τοῦ μέγα ἔστιν. «Εἰ γάρ μέγα τῷ Πατρὶ τὸ μηδαμόθεν ὅρμασθαι, οὐκ ἔλαττον τῷ Πνεύματι τὸ ἐκ τοιούτου Πατρός ἐκπορεύεσθαι». Οὐκ ἄρα τὰυτόν ἀποστολή καὶ ἐκπόρευσις. Ἡ μέν γάρ ἀποστολή τῆς πρός ήμας συγκαταβάσεως ἐκφαίνει τὴν πρόθεσιν· ἡ δέ ἐκπόρευσις τῆς καθ' ἔαυτό παρά Πατρός ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος ἔστιν ὄνομα. Καί ἡ μέν ἔστι, καθ' ἣν ἡμεῖς τοῦ εὗ εἴναι μετέσχομεν· ἡ δέ παρίστησι τὸ φύσει συνημμένον ὄμοτίμως πρός τὸν Πατέρα, τὸ κατά μόνην ὑπόστασιν διαφέρον αὐτοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα ἄγιον.

Σύ δέ τὸ μεμερισμένον ἐκ τῶν λόγων σοι συμβαῖνον βλέπων διὰ τάς σάς καινοτομίας καὶ ἥδη σε μερίζον Θεοῦ (τί γάρ τὸ προσεχές καὶ πόρρω ἡ ἐγγύς μερισμοῦ); (σελ. 232) ἵν' οὖν ὁ κατασκευάζεις αὐθις ἐκφύγης, πολὺ τό μέσον ἐντίκτεις ταῖς θεολογίαις ταῖς σαῖς. Ήμεῖς δέ καὶ ἐωράκαμεν ἐν τοῖς Πνεύματι γράφουσι Θεοῦ μυστήρια καὶ πιστεύομεν καὶ κηρύττομεν ἐν ἀλλήλοις τε ὄντα δι' ἀλλήλων ἀμιγῶς χωροῦντα καὶ οὐ μᾶλλον πρός ἔαυτό ἐκαστον ἡ πρός ἀλληλα ἔχοντα. Εἰ δέ πρός ἔαυτό ἐκαστον ἔχει ἀδιαστάτως τε καὶ ἀμέσως – πῶς γάρ οὔ; - πῶς ἐμμέσως ἔξει πρός ἀλληλα; Ὅταν δέ τὴν αἰτίαν ζητῶμεν τῆς ἀρρήτου ἐκείνης καὶ ὑπέρ πάντα νοῦν πρός ἀλληλα σχέσεως καὶ τῆς ὑπερβαλλούσης συμφυΐας καὶ τῆς ἀπερινοήτου τε καὶ ἀφθέγκτου περιχωρήσεως, αὐτόν αὐθις εὐρίσκομεν καὶ κηρύττομεν τὸν Πατέρα, αὐτόν ἔνωσιν, αὐτόν σύνδεσμον, αὐτόν καὶ Πατέρα καὶ προβολέα καὶ συνοχέα γινώσκοντες τοῦ γεννήματός τε καὶ τοῦ προβλήματος· καὶ οὕτω μένον καὶ ἀρχήν αὐτῶν ἐκεῖνον τιθέμεθα.

Παρ' ὅτου δ' ἂν αὐτῶν, Υἱοῦ λέγω καὶ Πνεύματος, οἰκονομικῶς ἡμῖν ἰδωμεν τόν ἔτερον παράκλητον φανερούμενον, αὐτίκα διὰ τούτου πρός τήν πρώτην καὶ μόνην ἀρχήν ἀναγόμεθα· πέμπων γάρ ἡ διδούς τό Πνεῦμα ὁ Υἱός, πόθεν τοῦτ' ἔχει, ὅτι μή παρά τῆς πρώτης καὶ μόνης ἀρχῆς; Οὐκοῦν οὕτω πέμπει τε καὶ δίδωσιν, ως ἔχων ὑφιστάμενον ἐκ τοῦ Πατρός, ἀλλ' οὐκ αὐτός συνεκπορεύων καὶ συνυφιστῶν· καὶ πέμπων καὶ διδούς, τοῦτ' αὐτό δείκνυσιν ἡμῖν, ως ἐμοῦ μέν ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρός, οὐκ ἐξ ἐμοῦ.

Τοῦτο δέ καὶ ὁ πολύς ἐν θεολογίᾳ καὶ ὄντως μέγας Αθανάσιος ἐννοήσας, μᾶλλον δέ φωτισθείς, καὶ ἡμῖν τῷ λόγῳ διαπορθμεύσας τό φῶς, ἐν μιᾷ τῶν Πρός Σεραπίωνα ἐπιστολῶν· «ἐνός ὄντος», φησί, «τοῦ Υἱοῦ, τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ καὶ πλήρη τήν ἀγιαστικήν καὶ φωτιστικήν ζωήν, οὖσαν ἐνέργειαν καὶ δωρεάν αὐτοῦ· ἥτις γε ἐκ τοῦ Πατρός λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδή παρά τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρός ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται. «Οὕτω (σελ. 234) γάρ ὁ Θεός ἡγάπησε τόν κόσμον, ὥστε τόν Υἱόν αὐτοῦ τόν μονογενῆ ἔδωκεν», ὁ δέ Υἱός τό Πνεῦμα ἀποστέλλει». Τοῦτο γάρ αὐτό ἔστιν ἐκεῖνο, τό παρά τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου Γρηγορίου μικρόν καὶ ἀνωτέρω εἰρημένον, ως ὅ τι ἂν περὶ τοῦ θείου Πνεύματος ταπεινότερον λέγηται, τό χάρισμα, τό δώρημα, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον, ἐπί τήν πρώτην αἰτίαν ἀνακτέον, ἵνα τό ἐξ οὗ δειχθῇ. Εἰπών γάρ ὁ μέγας ἐνταυθοῖ τό Πνεῦμα τό ἀγιον ταπεινότερον δωρεάν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Λόγου, καὶ δείξας ως οὐχί περὶ τῆς ὑπάρξεως οὐδέ περὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτῷ τοῦ Πνεύματος ὁ Λόγος (ἡ γάρ ἐνέργεια ἐνεργεῖται μᾶλλον ἡ ἐνεργεῖ, τό δέ Πνεῦμα τό ἀγιον παρεκτικόν καὶ μεταδοτικόν ὑπάρχει τῶν αὐτοῦ δωρεῶν) σαφῶς οὖν ἐμφήνας ως οὐχί περὶ τῆς προαιωνίου λέγει ἐκπορεύσεως, ἐπήγαγεν, ὅτι «παρά τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ τοῦ Πατρός ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται».

Τί δή, διά τοῦ ἐκλάμπειν καὶ ἀποστέλλεσθαι παρά τοῦ Λόγου νοοῦμεν ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται; Ἀπαγε, φησίν, ως πορρωτάτω βάλλεις τοῦ σκοποῦ· ἀλλ' ὅτι ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται νοοῦμεν καὶ λέγομεν, ἐπεί παρά τοῦ Υἱοῦ δίδοται τε καὶ ἀποστέλλεται. Ἐχων γάρ ἐκεῖθεν πρό αἰώνων συνυφεστώς ὁ Υἱός τό Πνεῦμα τό ἀγιον, νῦν πρός ἡμᾶς καὶ ἀποστέλλει καὶ δίδωσιν. Ἐπεί δέ ἡ δόσις ἔλλαμψις (καὶ τοῦτ' ἵσασιν οἱ μεμυημένοι, ὅσοι λαμπρότητα Θεοῦ καὶ εἶδον καὶ ἐπαθον, ὅσοι τήν δόξαν τοῦ Κυρίου εἶδον «ώς μονογενοῦς παρά Πατρός», ὅσοι τῷ φωτί τῆς θεότητος ἐπί τοῦ ὅρους περιηγάσθησαν, πρός δέ τούτοις καὶ οἱ τούτοις ἀσφαλῶς πιστεύσαντες) ἐπεί οὖν ἡ δόσις ἔλλαμψις, ἀντί τοῦ παρά τοῦ Υἱοῦ δίδοσθαι τε καὶ ἀποστέλλεσθαι, παρά τοῦ Υἱοῦ ἐκλάμπειν ἔφη καὶ ἀποστέλλεσθαι. Καὶ τοῦτ' ἔτι σαφέστερον δείκνυσιν ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ λόγου· «οὐ μέν γάρ Θεός καὶ Πατήρ», φησί, «τόν Υἱόν ἔδωκεν ὑπέρ ἡμῶν· ὁ δέ Υἱός, τό Πνεῦμα».

(σελ. 236) Άλλα γάρ ὥσπερ ἡ τοῦ Υἱοῦ παρά τοῦ Πατρός ὑπέρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας δόσις ἡ ἀποστολή γέννησις οὐκ ἔστι, πολλοῦ γε ἂν δή

που δέοι καί ἀπείρου εἶναι ἡ προαιώνιος, οὕτως οὐδ' ἡ παρά τοῦ Υἱοῦ δόσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἡ ἀποστολή ἐκπόρευσίς ἐστι, πόσω γε μᾶλλον καί ὑπέρ τό πόσω ἡ πρό τῶν αἰώνων παρά τοῦ Πατρός οὐ γενομένη, ἀπαγε, ἀλλά καί πρό τούτων οὖσα καί τῷ Πατρὶ συνάναρχος.

Ἐτ’ ἔχει τις λέγειν διά τήν ἀποστολήν ὡς ἐκ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα τό ἄγιον; Οὐκ ἔγωγε οἷμαι, εἰ μή σαφῶς ἐθέλει θεομαχεῖν. Άλλα καί αὐτοῦ, φησί, τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα καί ἴδιον αὐτοῦ λέγεται. «Ἐξαπέστειλε γάρ ὁ Θεός», φησίν, ὁ ἀπόστολος, «τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ήμῶν, κράζον· ἀββά, ὁ Πατήρ».

Τπέρευγε· τήν “ἐξ” γάρ ἀφείς, σύγε ὅς τίς ποτ’ εἴ̄ ὁ πρόσφατος ἀντικείμενος, τό αὐτοῦ νῦν ήμīν προβάλλη ταύτης χωρίς· ἡ σοι κάκ τοῦ αὐτοῦ τό ἐξ αὐτοῦ νεοεῖται τε καί κατασκευάζεται, τῷ διαλεκτικῷ τῶν ἀπερινοήτων; Εἰπέ δή μοι, καί σύ αὐτός οὐ σαυτοῦ; Τοῦτο γε, οἷμαι, ἀποδράσεις ήμῶν. Οὐ γάρ ἔοικάς μοι ἀκοῦσαι τοῦ λέγοντος, «γενοῦ σεαυτοῦ ἀνθρωπε». Εἰ γάρ ἥκουσας καί ὑπῆκουσας, ἔστεργες ἀν τά παραδεδομένα περὶ Θεοῦ καί τοῖς ὑπέρ ἀνθρωπον καί λόγοις καί πράγμασι, καί ταῦτα καινοτομῶν, ἥκιστα ἐπεχείρησας. Άλλ’ εἰ̄ ὁ ἀνθρωπος ἔαυτοῦ, οὐκοῦν ὁ ἀνθρωπος ἐξ ἔαυτοῦ κατά σέ. Τόν Υἱόν δέ τοῦ Πνεύματος πῶς οὐ λέγομεν, φησίν, εἰκότως· δόξαι γάρ ἀν Πατήρ τό Πνεῦμα, τοῦ Υἱοῦ συνεισάγοντος τῇ διανοίᾳ τόν Πατέρα· διά τοῦτο τοίνυν Υἱόν μέν Πνεύματος οὐ λέγομεν, ἵνα μή δόξῃ ἐκ τοῦ Πνεύματος, Υἱοῦ δέ Πνεῦμα λέγομεν, ἀλλ’ οὐ παρά τοῦτο καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ· Πνεῦμα γάρ αὐτοῦ λέγεται, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ’ ὡς ἐν αὐτῷ ὅν.

(σελ. 238) Καί τοῦτο διδάσκου παρά τοῦ ἀποστόλου, «οὐδείς οἶδε, λέγοντος, τά τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μή τό Πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τό ἐν αὐτῷ»· ὡς οὖν Πνεῦμα μέν ἀνθρώπου λέγεται, ἀλλ’ οὐχ ὡς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ’ ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὅν, οὕτω καί τό θεῖον Πνεῦμα καλεῖται τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ’ οὐχ ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ’ ὡς ἐν τῷ Υἱῷ φυσικῶς ἐξ ἀΐδίου ὅν καί τάς ἀφύκτους δοκούσας σοι τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκας διαφεῦγον.

Ἐκ διαιρέσεως γάρ ὁ λατινικῶς φρονῶν συλλογιζόμενος φησί· «ἐπεί τοῦ Υἱοῦ ἐστι τό Πνεῦμα, ἡ ὡς δι’ αὐτοῦ χορηγούμενόν ἐστιν ἡ ὡς δόμοούσιον ἡ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. Καί ὡς μέν χορηγούμενον οὐκ ἔστι· προαιωνίως μέν γάρ ὑπάρχει τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, τό δέ χορηγεῖσθαι ὑστερογενές. Οὐδ’ ὡς δόμοούσιον· λέγοιτο γάρ ἀν καί ὁ Υἱός τοῦ Πνεύματος. Λείπεται τοίνυν τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα εἶναί τε καί λέγεσθαι ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον». Τί οὖν, ἐάνπερ ἀναφανῇ τι ταύτης τῆς διαιρέσεως ἐκτός, καθ’ ὅ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγοιτ’ ἀν, οὐχ ὁ ἐκ διαιρέσεως οὗτός σοι καθ’ ὑπόθεσιν συλλογισμός ἀσυλλόγιστος τό παράπταν γένοιτ’ ἀν;

Ἐστι γάρ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ὡς ἐξ αἰώνων καί εἰς αἰώνας ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον καί ἐν Υἱῷ φυσικῶς ὑπάρχον καί ἀναπαυόμενον· καί διά τοῦτο Πνεῦμα μέν Υἱοῦ λέγεται, ἐκ δέ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγεται. Καί ο νοῦς γάρ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι γενόμενος καί ἐν αὐτῷ

ύπάρχων, δηλονότι τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ νοῦς μέν ἀνθρώπου λέγεται, ἀνθρωπὸς δέ τοῦ νοῦ οὐ λέγεται· ἀλλ' οὐδὲ ἐξ ἀνθρώπου λέγεται ὁ νοῦς, ὃ γε κατ' οὐσίαν· οὐ γάρ δή περὶ ἐνεργείας νῦν ὁ λόγος. Οὐκ ἄρα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἔστι τό Πνεῦμα, εἰ μή τὴν χάριν εἴπης Πνεῦμα καὶ τὴν ἐνεργείαν· καὶ τὸν νοῦν γάρ, ὅταν τὴν ἐνεργείαν σημαίνῃ τούνομα, φαίης ἂν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐκφαινόμενός τε καὶ μεταδιδόμενον.

Ἴδοι δ' ἂν τις τούς θεολόγους καὶ νοῦν λέγοντας εἶναι Χριστοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον· ὁ γάρ θεῖος Κύριλλος (σελ. 240) ἐν τετάρτῳ κεφαλαίῳ τῶν Θησαυρῶν φησιν, «ὅτι νοῦς ὑπάρχον τοῦ Χριστοῦ, πάντα τά ἐν αὐτῷ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς». Καθάπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἔστι καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἐνεργείαν, καὶ κατ' οὐσίαν μέν αὐτοῦ ἔστιν ὁ νοῦς, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ, κατ' ἐνεργείαν δέ καὶ αὐτοῦ ἔστι καὶ ἐξ αὐτοῦ, οὕτω καὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον τοῦ Χριστοῦ ἔστιν ὡς Θεοῦ καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἐνεργείαν. Άλλα κατά μέν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ ἔστιν, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ· κατά δέ τὴν ἐνεργείαν καὶ αὐτοῦ ἔστιν καὶ ἐξ αὐτοῦ. Λατīνοι δέ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγοντες, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ μέν, οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δέ, αὐτήν ἀναιροῦσί τε καὶ ἀθετοῦσι τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ παναγίου Πνεύματος.

Τό μέν οὖν ἐκ διαιρέσεως συμπέρασμα τοῦ λατινικοῦ καθ' ὑπόθεσιν συλλογισμοῦ διαλέλυται τελέως καὶ πρός τό μή ὃν κεχωρηκε· μᾶλλον δέ πρός ἄπαν τούναντίον. Ἄν δέ τις ἵδη καὶ τά παρ' αὐτοῦ τοῦ Λατίνου ἀναιρούμενα, ἵνα ἐξ ἀνάγκης τό ἐν ἀπερίτοπτον δειχθῆ, τοῖς ἀγίοις τοῦτον ὅψεται φανερῶς ἀντίθετον· «τοῦ γάρ Υἱοῦ», φησίν, «ἔστι τε καὶ λέγεται τό Πνεῦμα, οὐχ ὡς δι' αὐτοῦ χορηγούμενον ἢ φαινόμενον (ἐπειδήπερ ἀνάρχως μέν τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, τό δέ χορηγεῖν οὐκ ἀναρχον) οὐδὲ ὡς ὁμοούσιον· λέγοιτο γάρ ἂν καὶ ὁ Υἱός τοῦ Πνεύματος».

Άλλ' ὁ μέγας Βασίλειος, οὗ καὶ ἀκατάσκευος ἡ ρῆσις διαφερόντως ἔστιν ἰσχυροτέρα τῶν λατινικῶν συλλογισμῶν τε καὶ διαιρέσεων, οὗτος οὖν ἐν τῷ Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος λόγῳ, «τό δι' Υἱοῦ», φησί, «πεφηνέναι τό Πνεῦμα σαφές πεποίηκεν ὁ ἀπόστολος, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτόν. Ορᾶς ὅτι Χριστοῦ τό Πνεῦμα λέγεται ὡς παρ' αὐτοῦ χορηγούμενόν τε καὶ φαινόμενον; Πνεῦμα μέν οὖν Υἱοῦ ἀνάρχως ἔστι τε καὶ λέγεται· ἀλλά καὶ αὐτό τό χορηγεῖν ἔχειν ἀνάρχως ἔχει ὁ Υἱός· οὐδεμίᾳ γάρ πρόσληψις ἢ ἀφαίρεσις (σελ. 242) ἐκεῖ, ὡς δ' ὑπό χρόνον ὄντα τά λαμβάνοντα, χρονικῶς ἔλαβον τὴν χορηγίαν.

Άλλά καὶ ὡς ὁμοφυές καὶ ὁμοούσιον λέγοιτ· ἂν τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὁ αὐτός μέγας Βασίλειος ἐν τῷ Πρός Αμφιλόχιον ὀκτωκαΐδεκάτῳ κεφαλαίῳ «Πνεῦμα Χριστοῦ», φησί, «λέγεται, ὡς κατά φύσιν ὥκειωμένον αὐτῷ». Καί ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν τῷ Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἀγωνιστικῷ φησί λόγῳ· «τό Πνεῦμα τό ἀγίον, ὥσπερ κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἔστιν, ὡς μετά τοῦ Υἱοῦ οὐσιωδῶς γεννηθέντος, ἐκ τοῦ Πατρός ἀφράστως ἐκπορευόμενον»· καὶ τῇ τοῦ Κατά Λουκᾶν εὐαγγελίου ἐξηγήσει, «ὥσπερ», φησίν, «ὁ δάκτυλος

ἀπήρτηται τῆς χειρός, οὐκ ἀλλότριος ὡν αὐτῆς, ἀλλ' ἐν αὐτῇ φυσικῶς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ συνῆπται μέν πρός ἐνωσιν τῷ Γίῳ, ἐκ τοῦ Θεοῦ δέ καὶ Πατρός ἐκπορεύεται». Πνεῦμα μέν οὖν Γίον καὶ ὡς ὁμοφυές λέγοιτ' ἂν· οὐ λέγεται δέ καὶ ὁ Γίος τοῦ Πνεύματος, ὡς ἂν μή Πατήρ τὸ Πνεῦμα δόξῃ.

Ἐπεισί μοι τοιγαδοῦν θαυμάζειν τὸ τῆς λατινικῆς παρουσίας ὑπερβάλλον, ἀναλογιζομένῳ δὲ τοῦ Πνεύματος κατά τοὺς εἰρημένους πάντας τρόπους λεγομένου τοῦ Γίον, καθ' ἓνα δέ μόνον οὐδαμῶς, αὐτοὶ πάντας μέν ἐκείνους δυσσεβῶς ἡγνόησάν τε καὶ ἡθέτησαν, τῷ δέ μηδαμῶς εἰρημένῳ προσχόντες καὶ τοῦτο δυσσεβῶς, ἐκ τοῦ Γίον τήν ὑπαρξίαν ἔχειν τὸ Πνεῦμα ἐδογμάτησάν τε καὶ ἡθέτησαν, τῷ δέ μηδαμῶς εἰρημένῳ προσχόντες καὶ τοῦτο δυσσεβῶς, ἐκ τοῦ Γίον ἐστί τε καὶ λέγεται. Άλλ' ἵν' ἐπί βεβαίαν ἔδραν στηρίξωμεν τούς περὶ τούτου λογισμούς, σαφεστάτῳ τε καὶ θεοπνεύστῳ λόγῳ τούτους ἐπισημηνάμενοι, Ιωάννην οἴσθα τόν ἐκ Δαμασκοῦ πνρσεύσαντα καὶ τήν οἰκουμένην ὅλην φωτί περιανγάσαντα θεογνωσίας. Οὐχ οὗτος ἀριδηλότατά φησιν, «ώς Πνεῦμα μέν Γίον λέγομεν, ἐκ δέ τοῦ Γίον οὐ λέγομεν»; «Ναί», φησί, «καὶ οὐκ ἔχω λέγειν ὡς οὐχ οὗτος οὗτως εἰρηκεν, ἀλλ' ἔχω λέγειν ὡς πρός τὸ πρῶτον αἴτιον ἐκ τοῦ Γίον οὐ λέγεται».

(σελ. 244) Βαβαί· ἔστι δέ σοι καὶ ἄλλο αἴτιον ἐπί τῆς θεότητος, εἰ μή το πρῶτον; Τοῦτο γάρ ἐφ' ἡμῶν τῶν δεδημιουργημένων τοῖς πατρόσιν εἰρηται καὶ οὕτως ἔχει λόγον τὸ πρῶτον ἐπί τοῦ αἴτιου, ὡς καὶ τοῦ Γίον τοῦ Πνεύματος ὅντων συναιτίων. Διό καὶ προκαταρκτικόν τόν Πατέρα αἴτιον ὁ μέγας εἰρηκε Βασίλειος. Ωσπερ δέ Πατήρ μέν ἔστι κυρίως τοῦ μονογενοῦς, λέγεται δέ καὶ ἡμῶν τῶν μή γεγεννημένων ἀλλά δεδημιουργημένων ὑπ' αὐτοῦ, οὕτω πάλιν πρῶτον αἴτιον δι' ἡμᾶς κυρίως· λέγεται δέ καὶ παρά τῶν θεολόγων, ὡς δεικτικόν τῆς τοῦ Πατρός ὑποστάσεως, ἀλλ' οὐχ ὡς καὶ τοῦ Γίον συναιτίου ὅντος ἐπί τῆς θεότητος.

Οὐκ ἐπί τοῦ ἀνάρχου τοίνυν Πνεύματος τό προκαταρκτικόν καὶ πρῶτον αἴτιον, ἀπαγε τῆς βλασφημίας, ἀλλ' ἐπί τῶν ἐσχηκότων τήν χρονικήν ἀρχήν, ἐφ' ὃν καὶ ὁ Γίος τῷ Πατρὶ συναίτιός ἐστιν. Άλλα μήν ἐφ' ὃν πρῶτον κυρίως αἴτιόν ἐστιν ὁ Πατήρ, τῶν κτισμάτων δηλαδή, οὐκ εὐσεβές εἰπεῖν, ὡς τοῦ Γίον μέν τήν κτίσιν λέγομεν, ἐκ δέ τοῦ Γίον οὐ λέγομεν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐπί τοῦ ἀκτίστου Πνεύματος πρῶτον αἴτιον ὑπῆρχεν ὁ Πατήρ, ὡς καὶ τοῦ Γίον ὅντος συναιτίου, δυσσεβοῦς ἀν ἦν λέγειν, ὡς ἐκ τοῦ Γίον οὐ λέγομεν. Ἐπεί δέ ὁ τοῦτο λέγων οὐκ εὐσεβής μόνον, ἀλλά καὶ τοῖς ἀγίοις ἐναριθμίος, δυσσεβής ἀρ' ὁ λέγων συναίτιον τῷ Πατρὶ τόν Γίόν ἐπί τοῦ Πνεύματος καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον αἴτιον ἐπί τῆς ἀνωτάτω Τριάδος τόν Πατέρα. Τοῦτο γάρ δι' ἡμᾶς τούς διὰ τοῦ Γίον γεγονότας ἀκούει ὁ Πατήρ, διό καὶ ποιητής ἡμῶν ἐκάτερος, μενοῦνγε καὶ Πατήρ· καν εἰς καὶ ἐφ' ἡμῶν λέγηται ποιητής τε καὶ Πατήρ ὁ Πατήρ σύν τῷ Γίῳ, ἀλλ' ὡς μίαν καὶ τήν αὐτήν δημιουργικήν δύναμιν πλουτοῦντες. Ἐκεῖ δέ πάντῃ τε καὶ πάντως εἰς Πατήρ, εἰς αἴτιος· οὐ γάρ ἔστι τό γόνιμον

ἀμφοῖν, ἀλλά μία πηγαία θεότης, ὁ Πατήρ. Ποῦ γοῦν ὅλως χώραν ἔχει τό πρῶτον αἴτιον; ως καὶ τοῦ (σελ. 246) αἰτιατοῦ ὄντος συναιτίου; Άσεβής ὁ λόγος· ἐξ κάρακας φιπτέσθω, μή τοῖς νοητοῖς σε κόραξι σύννομον καταστήσῃ.

Πῶς δέ ἄρα ὁ σοφός οὗτος εἴπερ τις τά θεῖα Ιωάννης, καὶ ταῦτα τήν ἀσφαλῆ δόξαν περὶ Θεοῦ ἡκριβωμένως ἐκτιθείς, ἀπροσδιορίστως ἃν προέθετο τό προσδιορισμοῦ δεόμενον; Ποῖον δέ οὐχ ἔξει χώραν τῶν ἀφρόνως παρὰ τῶν κακοδόξων εἰρημένων, εἰ προσδιορίζειν δοίημεν τά ἀπροσδιορίστως περὶ τῆς τρισυποστάτου θεότητος ἐκπεφασμένα; Ἐπεὶ γάρ Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τῶν τριῶν ἔκαστον ἐν μέρει Πνεῦμα λέγεται. Εἴ τις οὖν καινοτομῶν ἔλεγεν ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματός ἐστιν ὁ Υἱός, ἐπεὶ Θεός ὁ Υἱός καὶ ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα δέ ύπάρχει ὁ Θεός, εἴθ' ἡμεῖς ἀντεπεφέρωμεν ὅτι Θεός μέν Πνεῦμα καὶ Θεοῦ Πνεῦμα λέγεται, Θεός δέ ἐκ Πνεύματος οὐ λέγεται, ἄρα ἃν εἶχε λέγειν, ως πρός τό πρῶτον αἴτιον οὐ λέγεται; Οὕμενοῦν.

Τολμήσαντος δέ τινος μή δημιουργόν εἶναι φάναι τὸν Υἱόν, ἄρα ἃν ἡμεῖς ἐδικαιώσαμεν αὐτόν εἰπόντες, ως πρός τόν πρῶτον αἴτιον οὐκ εἶναι φάσκει τόν Υἱόν δημιουργόν; Ἀπαγε. Ἡμῶν δ' αὖ λεγόντων εὔσεβῶς, 'ώς οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός', εἴ τις προσδιορίζων ἔλεγε μή αἰωνίως ἀλλά χρονικῶς, ως τόν χρόνον μόνον, ἀλλ' οὐχί καὶ τόν αἰωνα συμπεριβαλλούσης τῆς φωνῆς, οὐκ εὐθύς ἃν παρ' ἡμῶν ἀκούσειεν ὡς τοῦθ' ὅ λέγεις, ἀνθρωπε, σαφῆς ἀθέτησίς ἐστι τῶν ὄμοιογουμένων καὶ διαστροφή τῶν εὔσεβῶς κειμένων; Οὕτω πάσης δυσσεβείας ἐστίν ἀφορμή καὶ ἀρχή καὶ ρίζα καὶ πηγή τό προσδιορίζειν τά τεθεολογημένα τοῖς θεοφόροις ἡμῶν πατράσιν ἀπροσδιορίστως· καὶ σχεδόν τοῦτο μόνον τῶν ἀπάντων μιγνύει τά ἀμικτα καὶ συγκλώθει, τό τοῦ λόγου, τά ἀσύγκλωστα καὶ τά πολεμιώτατα πρός ἀλληλα, εὐσέβειάν τε καὶ ἀσέβειαν, καὶ τούς ἀντεχομένους ἐκατέρας ως μηδέν ἀντικειμένους πρός ἀπάτην δείκνυσι. Τοσούτῳ δέ οἱ Λατῖνοι τούτῳ καταχρῶνται, ως καὶ τῶν ἀγίων ἀκούοντες θεολογούντων ἀπροσδιορίστως ὅτι (σελ. 248) μόνος ὁ Πατήρ ἀρχή καὶ ρίζα καὶ πηγή θεότητος, αὐτοί πάντα ταῦτα προσδιορίζουσι (μᾶλλον δέ διά τοῦ προσδιορισμοῦ δολίως τούτοις ἀντιδογματίζουσι) καίτοι πάσαις ἔχοην αὐτούς ὄμοιν στοιχεῖν ταῖς τῶν θεοσόφων θεολόγων φωναῖς, καὶ ποῦ μέν λεγούσαις ἐκ μόνου τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα, διό καὶ μόνον αἴτιον τόν Πατέρα καὶ πηγήν θεότητος, ποῦ δ' αὖ, ως ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα συνάγειν εἰς ἐν καὶ φρονεῖν εῦ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, ἀλλ' οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Οἱ δέ συνείροντες ἡ προφασιζόμενοι τό πρῶτον ἀνασκευάζουσιν ἑκάτερον, φάσκοντες, ὅτι καθάπερ μόνος Θεός ἀληθινός ὁ Πατήρ ἔστιν ὅτε λέγεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄντος ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ἀγαθοῦ, οὕτω καὶ μόνος ὁ Πατήρ πηγή καὶ αἴτιος θεότητος ως πρῶτος· καὶ οὐδέν ἐμπόδιον εἶναι καὶ τόν Υἱόν αἴτιον θεότητος. Οὐ συνορῶσι γάρ, ως ἐντεῦθεν καὶ τόν Υἱόν, μάλιστα δέ τό Πνεῦμα τό ἄγιον εἰς κτίσμα κατασπᾶσιν. Ὄταν γάρ

λέγωμεν ὅτι μόνος ὁ Πατήρ Θεός ἐστιν ἀληθινός, οὐ τῶν ἀκτίστων πρός ἄλληλα τήν ἀντιδιαστολήν ποιοῦμεν, οὐδὲ ἀπλῶς τότε τὸν Πατέρα, ἀλλά τήν μόνην ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι θεωρουμένην φύσιν τῶν κτισμάτων ἀποδιαστέλλομεν. Εἰ τοίνυν οὕτω λέγομεν καὶ μόνος αἴτιος θεότητος ὁ Πατήρ, ως ἐπ’ αὐτοῦ λέγομεν ὅτι μόνος ἀγαθός, τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιον καὶ κατ’ αὐτούς οὐκ ὅν αἴτιον θεότητος ἐναρίθμιον ἐσται τοῖς κτιστοῖς.

Καί μήν ἐφ’ ὅν ως πρῶτος καὶ ως προκαταρκτικόν αἴτιον ἐσθ’ ὅτε λέγεται μόνος ὁ Πατήρ, ως καὶ τοῦ Υἱοῦ ὅντος συναιτίου καὶ κοινωνοῦντος κατ’ ἐκεῖνα τῷ Πατρὶ οὐ μόνον ὁ Πατήρ ἐσθ’ ὅτε μόνος λέγεται Θεός ἀληθινός καὶ μόνος δημιουργός καὶ μόνος ἀγαθός καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλ’ ἐσθ’ ὅτε καὶ ὁ Υἱός μόνος ἀν οηθείη καὶ οὐχ ὁ Υἱός μόνος, ἀλλά καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἐπεί γάρ τὸ “μόνος” τοῦτο τήν ἀκτιστὸν φύσιν ἀντιδιαστέλλει τῶν κτιστῶν, ἡ δὲ ἀκτιστὸς φύσις τρισυπόστατός ἐστι καὶ ἀμερῶς ἐφ’ ἔκαστης τῶν (σελ. 250) ὑποστάσεων ὅλη θεωρεῖται, ἀφ’ ἣς ἀν αὐτῆν τῶν τριῶν ἐμφύτων ὑποστάσεων καλέσης, ὅλην λέγεις τήν τρισυπόστατὸν φύσιν.

Ἄρον οὖν, ὥσπερ λέγομεν εὐσεβῶς ὅτι μόνος ἐστί Χριστός ὁ ἐπί πάντων Θεός, ἔχοι τις ἀν εἰπεῖν, μᾶλλον δέ ἥκουσταί ποτέ τις καὶ τοῦτο εἰρηκώς, ως μόνος ὁ Υἱός αἴτιος τε καὶ πηγή τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος; Ἡ καὶ αὐτό τὸ Πνεῦμα μόνον αἴτιόν τε καὶ πηγή θεότητος, ὃ καὶ κατά Λατίνους οὐδαμῶς αἴτιόν ἐστι θεότητος; Καίτοι καὶ τοῦτο τῶν εἰκότων ἦν, εἰπερ οὕτως ὁ Πατήρ αἴτιος μόνος θεότητος ἐλέγετο, ως καὶ τοῦ Υἱοῦ ὅντος συναιτίου.

Δῆλον τοίνυν, μᾶλλον δέ κατάδηλον, ὅτι τό «μόνος» ἐπί τῶν ὑποστατικῶν λεγόμενον οὐ τά κτιστά τῶν ἀκτίστων, ἀλλά μίαν τινά τῶν ἀκτίστων ὑποστάσεων πρός τάς ἄλλας διαστέλλει. Τίς δὲ οὐκ οἶδεν, ως ὑποστατικόν ἐπί τῆς θεότητος τό αἴτιόν ἐστιν; Οὐκοῦν, εἰ μόνος ὁ Πατήρ αἴτιος καὶ μόνος ἀρχή καὶ πηγή θεότητος, οὐδεμίᾳ ἀρα τῶν θείων ὑποστάσεων ἔτέρᾳ αἰτίᾳ καὶ ἀρχῇ καὶ πηγῇ θεότητός ἐστιν. Οὐ μήν ἀλλ’ εἰ τοῦ αἰτίου ἐν δυσὶ προσώποις ἐπί τῆς θεότητος θεωρουμένου κατά τοὺς Λατίνους, οὐδέν κωλύει λέγειν μόνον τὸν Πατέρα αἴτιον θεότητος· καὶ τοῦ αἰτιατοῦ θεωρουμένου ἐν δυσὶ προσώποις, οὐδέν κωλύσει λέγειν μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιον αἰτιατόν ὑπάρχειν ἢ μόνον τὸν Υἱόν, ὃ μηδείς ποτε οὐδέν τῶν αἰρετικῶν ἐτόλμησεν εἰπεῖν.

Καίτοι, εἰ προσδιορίζειν δοίημεν τά τεθεολογημένα τοῖς ἀγίοις ἀπροσδιορίστας, καὶ τοῦτ’ ἀν εὐχερῶς κατασκευασθείη παντί τῷ βουλομένῳ· ἀλλ’ εὐθύς οὗτος, εἰ μή μεταμεληθείη, καθυποβληθήσεται τῷ ἀναθέματι· «εἰ γάρ τις», φησίν, «εὐαγγελίζεται παρ’ ὃ εὐηγγελισάμεθα, ἀνάθεμα ἔστω». Τί δέ οὐ φήσις ὁ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγων καὶ διά τοῦτο (σελ. 252) προσδιορίζων τά ἀπροσδιορίστας τεθεολογημένα τοῖς ἀγίοις καὶ τῷ θεολογοῦντι μή καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγεσθαι τῷ προσδιορισμῷ δολίως ἀντιλέγων; Ἀρον ἔχεις δεῖξαι, ως οὐ σχεδόν πάνθ’ ὅμοιος τυγχάνεις ὡν τῷ ὑπευθύνῳ τούτῳ; «Ἐχω σοι», φησί, «δεῖξαι

πολλούς τῶν θεολόγων ἐναντιουμένους τῇ τοῦ Δαμασκηνοῦ θεολογίᾳ ταύτη καὶ τὸ ἐκπορεύειν νοεῖν διδόντας εἶναι τοῦ Υἱοῦ».

Βαβαί· καὶ ὅλως, ἔστιν ἐν τοῖς θεολόγοις, καὶ ταῦτ’ ἐπί τῶν ἀναγκαιοτάτων καὶ ὃν ἡ πίστις ἡμῶν ἄπασα ἐξήρτηται, ἐναντιότης; Ἐστι δ’ ὅλως καὶ θεολογίας εἶναι τὰς ἐναντιουμένας ἡ τούς κατ’ αὐτάς θεολόγους ἀμφοτέρους; Ἡκιστα. Οὐκοῦν τοῦτον ἡ ἐκείνους διαγράψομεν τοῦ χοροῦ τῶν ὁρθοδόξων κατά σέ. Τί δέ, τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν οημάτων οὕτως ἔχοντων καὶ οὕτω διευκρινούντων τά τοῦ Πνεύματος, καθά προαπεδείξαμεν, οὐ τῇ δι’ αὐτῶν πεφανερωμένη τῆς εὐσεβείας ἐννοίᾳ παντὶ τρόπῳ συμβιβάσομεν τό δοκοῦν διαφωνεῖν; Ἄν δέ τι καὶ μή δυνηθῶμεν τῶν πατερικῶν οημάτων πρός ἐκείνην ἀποκαταστῆσαι τήν διάνοιαν, οὐκ αὐτό μέν ἀφῶμεν, ὡς μή συνεῖναι δυνηθέντες, τῆς δέ ἀνωμολογημένης εὐσεβείας οὐδέν ἡττον ἀντεχόμενοι διατελέσωμεν; Παντί που δῆλον, ὡς πᾶσι τρόποις ταῖς ἀνακεκηρυγμέναις ὑπό τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν οημάτων τῆς εὐσεβείας προσέξομεν ἐννοίαις.

Φέρε δ’ ὅμως ὁρθοδόξους ἀναδεῖξαι πρός αὐτάς ἐπιχειρήσωμεν τάς ὑπό Λατίνων ὑπέρ τῶν δοκούντων σφίσι προτεινομένας πατερικάς φωνάς. Καν μέν διαρκῶς διαλῦσαι σχῶμεν τήν πρός τό φαινόμενον ἀντίθεσιν, τῷ Θεῷ χάρις τῷ καὶ τοῖς ἐν ἐσχατιαῖς ἡμῖν κειμένοις τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς ἀπαθοῦς ζωῆς ἀπωκισμένοις γνῶσιν συνήγορον τῆς ἐν (σελ. 254) τῷ ἀληθείας παρασχόντι. Εἰ δ’ ἀρα μή τοιοῦτον ἀποδοῦναι κατά πάντα σχοίημεν τόν λόγον, εἴ τις ἐν Χριστῷ τέλειος καὶ σοφός τά θεῖα καὶ πνευματικά, τῆς προαιρέσεως ἡμᾶς ἀποδεξάμενος, αὐτός παρ’ ἑαυτοῦ τόν κρείττω λόγον διδασκέτω, ποθοῦντας καὶ μαθητιῶντας ὅτι μάλιστα καὶ τό ἐνδέον ἡμῶν ἀναπληρῶν ἐντρεπέτω λεγεώτερον τούς τάνατία τῇ εὐσεβείᾳ συνάγειν ἐκ τούτων πειρωμένους.

Εἰπέ δη, τίνες καὶ τί τά παρ’ ἐκείνων εἰρημένα· τῶν γάρ ἀδυνάτων ἐστί μή ὄμοιογεῖν ἀλλήλοις ἀπαντας τούς θεοφόρους καὶ Χριστῷ τῷ Θεῷ τῶν θεοφόρων, μιᾶς αὐτοῖς ἐκ τοῦ ἐνός Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ τῆς ἐπιπνοίας οὕσης· πρός δέ τούτῳ καὶ μετ’ ἐκείνους σχεδόν ἀπαντας οὗτος ὁ Δαμασκηνός ἐστι καὶ ὑπ’ ἐκείνων ἀπάντων ἐδιδάχθη καὶ αὐτός ἑαυτῷ μαρτυρεῖ τήν πρός ἐκείνους συμφωνίαν, οὐ “λέγω” λέγων, ἀλλά “λέγομεν”, καὶ δι’ ἑαυτοῦ κάκείνους παρίστησιν ἡμῖν οὐδαμοῦ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγοντας καθ’ ὑπαρξιν. Υμεῖς δ’ ἐοίκατέ μοι τοῦ τῆς αὐτῶν μεγαλονοίας ὕφους μή ἐφικνούμενοι τοιαῦτ’ εἰεσθαι περὶ αὐτῶν. Καί γάρ καὶ πρῶτον αἵτιον λέγεται παρά πάντων ὁ Πατήρ, ἀλλ’ ἥκουσας ὡς λέγεται· καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος παρά τοῦ Λόγου τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκλάμπειν εἶπεν, ἀλλ’ ἥκουσας ὡς εἶπε· καὶ εἰκόνα Πατρός μέν Υἱόν, Υἱόν δέ τό Πνεῦμα λέγομεν, ἀλλ’ ἥκουσας ὡς λέγομεν· καὶ πλεῖσθ’ ἔτερα, δοκοῦντα πρός ὑμῶν, ἡμῖν ἀλλ’ οὐχ ὑμῖν συμβαίνοντα καθαρῶς ἀναπεφήνασι. Δώσει δέ τό Πνεῦμα κὰν τοῖς ἔξῆς λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ἡμῶν.

Άλλά τίς ό λέγων ώς καί τοῦ Υἱοῦ τό ἐκπορεύειν ἔνι; Αὐτός, φασί, Γρηγόριος ό τό θεολογεῖν ἐπωνυμίαν ἔχων· «πάντα γάρ», φησίν, «ἔχει ό Υἱός τά τοῦ Πατρός, πλήν τῆς ἀγεννησίας». Ἐπεί τοίνυν χωρίς μόνης τῆς ἀγεννησίας ἔχει ἄπαντα τά τοῦ Πατρός, πῶς οὐκ ἂν ἔχοι καί τό ἐκπορεύειν; Ὁντως οὐκ εἰσὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐν αὐτῷ (σελ. 256) λαλοῦντος· εἰ γάρ ἦσαν, οὐκ ἂν τοῦ ἀγίου τοιαῦτα κατεψεύδοντο, ὃς «καί ὅσα περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος», φησί, «ταπεινότερα παρά τοῦ Υἱοῦ λέγεται ἐπί τήν πρώτην αἰτίαν ἀνακτέον, ἵνα τό ἐξ οὗ δειχθῇ». Τίς οὖν ἡ πρώτη αἰτία; Οὐχί μόνος ό Πατήρ; «Άλλά καί πάντα ἔχειν τόν Υἱόν τά τοῦ Πατρός φησίν ἄνευ τῆς αἰτίας, τοῦ αἴτιον εἶναι δηλονότι καί αὐτόν θεότητος». Ἐν γάρ οὗτος αἴτιον ἐπί Θεοῦ καί μίαν ἀρχήν ἀεί κηρύττει, τόν ἀγέννητον Πατέρα, καί θεϊκόν οἶδε τόν μοναδικόν. Καί διά τοῦτο φησιν, «ἥμιν εἰς Θεός, ὅτι πρός ἐν αἴτιον τά ἐξ αὐτοῦ τήν ἀναφοράν ἔχει», οὐ τό ἐξ αὐτῶν λέγων ἐκ Θεοῦ τόν Υἱόν, καί Θεόν ἐκ Θεοῦ τό Πνεῦμα τό ἀγιον. Διά μέσου δέ Θεοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐ Θεόν ύφιστάμενον δοξάζει, ἄπαγε τῆς βλασφημίας, ἀλλά τά κτιστά· καθ' ὅ καί πρώτον αἴτιον τίθεται τόν Πατέρα λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν ώς, «ὅσῳ τιμιώτερον Θεός κτισμάτων, τοσούτῳ μεγαλοπρεπέστερον τῇ πρώτῃ αἰτίᾳ θεότητος εἶναι ἀρχήν ἡ κτισμάτων καί διά θεότητος μέσης ἐλθεῖν ἐπί τά κτισματα».

Σύ δέ, ὡ τῆς βλασφημίας, ό λατινικῶς φρονῶν διά μέσου τοῦ Υἱοῦ, ταῦτό δ' εἰπεῖν διά μέσης τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, ἐλθεῖν φήσι τόν Πατέρα ἐπί τό προενεγκεῖν τό Πνεῦμα τό ἀγιον, καί οὐδέ μέχρι τούτου σοι τά τῆς καινοφωνίας ἵσταται, ἀλλά καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγεις κοινόν εἶναι Πατρός καί Υἱοῦ τό ἐκπορεύειν, διά τό τοῦ τουτονί τόν θεολόγον λέγειν πρός τούς ἀπ' Αἰγύπτου καταπλεύσαντας ἔχειν τόν Υἱόν ἄπαντα τά τοῦ Πατρός ἄνευ τῆς ἀγεννησίας μόνης. Ἐνταῦτα γάρ δεκτέον σοι τό «μόνης», καν μή συνεκφωνῆται· καί διά τοῦτο σοι κἀγώ τοῦτο προγράφω φανερῶς.

Άλλ' εἰπέ μοι, οὐκ αὐτός οὗτος ό θεολόγος προσεπάγει γράφων, «πάντα δέ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καί τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἱότητος»; Εἴπερ οὖν καί τοῦ Υἱοῦ τό ἐκπορεύειν, ἔσται (σελ. 258) τοῦτο καί τοῦ Πνεύματος· οὐ γάρ υἱότητος τό ἐκπορεύειν· ἦν γάρ ἂν Υἱός καί Πατήρ, ἐπεί καί τό ἐκπορεύειν ἔχει. Ό αὐτός δέ καν τῷ Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος οἰκείω λόγῳ καί περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος αὐτοῦ φησι· «τί οὐ δύναται τῶν μεγάλων καί ἀν Θεός; Τί δέ οὐ προσηγόρευται ἀν Θεός, πλήν ἀγεννησίας καί γεννήσεως»; Οὐκοῦν καί προβολέα ὄνομάσομεν τό Πνεῦμα. Καί τό ἐκπορεύειν δέ κατά σέ όμοίως ἔχει τῷ Υἱῷ κἀντεῦθεν καί διπλασίως ἡ ἐκεῖνος· ἔξει γάρ οὐ τό τοῦ Πατρός μόνον, ἀλλά καί τό τοῦ Υἱοῦ κατά τήν περὶ τοῦ Υἱοῦ δόξαν. Όρας ὅσοις ἀτόποις περιπίπτει ό πάντα ἔχειν τόν Υἱόν τά τοῦ Πατρός ἀκούων καί μή μόνα τά τῆς φύσεως νοῶν, ἀλλ' ἔστιν ἄ καί τῶν ύποστατικῶν τοῖς φυσικοῖς συνείρων;

Προάγειν μέν οὖν τόν περὶ τούτου λόγον περαιτέρω οὐκ ἐπάναγκες, σοῦ γε ἔξεληλεγμένου, ἀλλά τοῦ καλοῦ γε ἔνεκα καί ἵνα μή προστρίψαιτο τις μέμψιν τῷ ἀμωμήτῳ, δείξομεν ἔξῆς ώς ἔχειν μέν καλῶς ἡ τοῦ ἀγίου

ρῆσις, ἀγνοίᾳ δέ τῶν λατινικῶς φρονούντων ἐκλαμβάνεται κακῶς. Συντελέσει δ' οἵμαι καὶ πρός αὐτό τὸ προκείμενον ὁ λόγος οὐκ ἐλάχιστα. Προσεκτέον δ' ὅτι μάλιστα τὸν νοῦν.

Ταῦτὸν εἰπεῖν ἐπί Θεοῦ ἀγέννητον καὶ ἀναίτιον διό καν πάσας ἐναλίξης τάς θεολογούσας βίβλους, οὐδαμοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀγέννητον εὑρήσεις εἰρημένον καὶ ταῦτ' ὃν τοῦ γεννητόν. Δαμασκηνός δέ ὁ θεοφόρος εἰπών ἐν ὄγδῳ τῶν Δογματικῶν ὅτι, «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος εἰσι, πλήν τῆς ἀγεννησίας», ἔδειξεν ὡς οὐ μόνον τὸ ἀγέννητον τῷ ἀναιτίῳ ταῦτόν, ἀλλά καὶ τὸ ἀναίτιον τῷ αἰτίῳ ταῦτόν ἐστιν ἐπί Θεοῦ· συντρέχει γάρ τῷ ἀναιτίῳ τὸ αἴτιον ἐπί Θεοῦ, αἴτιον δέ φημι θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Θέλων οὖν εἰπεῖν ὅτι τὸ Πνεῦμα πάντα τὰ τοῦ Πατρός ἔχει πλήν τοῦ ἀναιτίου εἶναι καὶ τοῦ αἴτιον εἶναι, (σελ. 260) κατά τὸ γεννᾶν δηλαδή καὶ ἐκπορεύειν, χωρίς μόνης τῆς ἀγεννησίας εἶπεν, ως αὐτῆς πάντα συμπεριβαλλούσης, ὅσα τοῦ Πατρός ἐστιν ἴδια.

Θεός οὖν ἀγέννητος καὶ ἀναίτιος· Θεός δέ ἀναιτίος θεότητος αἴτιος. Οὕτω δέ ὡν αἴτιος ἐμφύτου πλούτου, ἑαυτοῦ κατά μηδέν ἀποδέοντος, αὐτεπίβουλος ἀν ἦν, ἐνός καὶ μόνου ὑπάρχων αἴτιος καὶ οὕτω πενίαν ἔαυτῷ τὸν πλοῦτον ποιούμενος. Πρό δέ τούτῳ καὶ ἀτελές τὸ πάντῃ καὶ πάντως ἐν· διό καὶ χωρητόν τοῖς πρός θεογνωσίαν ἀτελέσιν Ιουδαίοις ἐγένετο. Άλλ' οὐδέ όμοιουσίου δυάδος ὑπάρχων αἴτιος καὶ τὸ μέν γεννῶν, τὸ δέ ἐκπορευτῶς προβαλλόμενος, ἀπειροκάλως, ἵν' οὗτως εἶπω, ἐπὶ πλεῖον ἔξενεχθείη, καὶ ταῦτ' ἐν ἔαυτῷ τε καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ πᾶσαν ἀπειρίαν περιορίζων. Πρός δέ τούτοις οὐδέ τρόπος ἔτερος ἐμφύτου ὑπάρξεως· διό καὶ τὸ ὑπέρ ταῦτα οὐ θεότης, ἀλλά θεότητος ἐκπτωσις· ταῦτ' ἄρα καὶ τῶν ἀθέων Ἑλλήνων ἡ πολυθεϊα ἐστίν.

Άλλα μήν μονάδος πρός δυάδα κεκινημένης καὶ περαιτέρω μή προηγμένης, δηλαδή παντούργον Θεοῦ Πατρός πρός γέννησίν τε καὶ πρόοδον Υἱοῦ δημιουργοῦ τῶν πάντων καὶ τὰ πάντα τελεσιουργοῦντος, οὐθ' ὁ Υἱός διά τοῦ Πνεύματος (ἀτελής γάρ ἦν ἐκ τοῦ Πατρός, εἰ διά τοῦ τελεσιουργοῦντος ἐγεννᾶτο Πνεύματος) οὔτε τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ· πρός γάρ τῷ ἀτελές εἶναι ἐκ Πατρός, καὶ ταῦτα τὸ πάντα τελειοῦν, καὶ τῶν δεδημιουργημένων ἦν ἀν ἐν· τὰ γάρ δι' ἐκείνου γέγονε, δι' Υἱοῦ δέ το Πνεῦμα ἔγνωσται. Καί ἐν φωτί τῷ Πνεύματι φῶς ὁρῶμεν τὸν Υἱόν προφητικῶς ὅμοιον καὶ πατρικῶς εἰπεῖν· ώς ἀν εἰδῶμεν μή μόνον ἐκ μιᾶς ὑπάρχοντα ἀρχῆς, ἀλλά καὶ ἀδιαστάτως ἔχοντα πρός ἄλληλα καὶ ἐνυπάρχοντα ἀλλήλοις καὶ ἄλληλα (σελ. 262) δεικνύντα καὶ δι' ἄλλήλων προφαινόμενα, ἀλλ' οὐ δι' ἄλλήλων ἢ καὶ ἐξ ἄλλήλων ἢ ἄλλήλων ὄντα· ἐν γτάρ τό ἐξ οὐ.

Καί τοίνυν ὁ θεολογῶν πάντα ἔχειν πλήν τὸν Υἱόν τά τοῦ Πατρός πλήν ἀγεννησίας πάντα ἔχειν αἴτιας εἰρηκεν, ως καὶ ἀλλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων σαφῶς οὕτω προσδιώρισεν. Εἰ δέ πάντα ἔχει ὁ Υἱός τά τοῦ Πατρός πλήν τοῦ εἶναι αἴτιος, δηλαδή θεότητος, αἴτιος δέ ὁ Πατήρ οὐ

γεννῶν μόνον τόν Υἱόν, ἀλλά καὶ τό Πνεῦμα ἐκπορεύων, πάντα ἔχει ὁ Υἱός τά τοῦ Πατρός, πλήν τοῦ τόν Υἱόν γεννᾶν τε καὶ τό Πνεῦμα ἐκπορεύειν· ἂ μόνου τοῦ Πατρός ὄντα τό ἀγέννητον αὐτῷ προσμαρτυρεῖ. Διό καὶ ὁ Δαμασκηνός θεολόγος ἐν τῷ Περὶ τῆς ἀγίας Τοιάδος, «διὰ τόν Πατέρα», φησί, «τουτέστι διὰ τό εἶναι τόν Πατέρα, ἔχει ὁ Υἱός καὶ τό Πνεῦμα πάντα ἄ ἔχει, τουτέστι διὰ τό τόν Πατέρα ἔχειν αὐτά, πλήν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπρορεύσεως».

Εἰ δέ ἡ ἀγεννησία τό πάντη τε καὶ πάντως αἴτιον ἐπί Θεοῦ δηλοῖ, ἡ γέννησις τό μηδαμῇ μηδαμῶς αἴτιον θεότητος εἶναι τό γεννητόν ἀναγκαιότατα δηλώσει, καθάπερ καὶ ἡ ἐκπρόρευσις τό ἐκπρορευτῶς ἐκ τοῦ Πατρός ύπάρχον. Εἰ δέ μή μηδαμῇ μηδαμῶς αἴτιος ύπάρχει ὁ Υἱός θεότητος, πῶς ἀν εἴη ἐξ αὐτοῦ τό Πνεῦμα; Ἡ πῶς πρῶτον αἴτιος ὁ Πατήρ, εἶται ὁ Υἱός τούτω, ὡς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀγίου ἐκπρορευομένου Πνεύματος, καθώς φρονεῖν δεῖν οἴονται Λατίνοι, παραφρονοῦντες, ὡς ἐγῶμαι, καὶ τάς πατρικάς παρανοοῦντες ρήσεις; Οὐ γάρ ὁ φερωνύμως θεολόγος οὗτος οὕτως, «ἀλλά πάντα», φησίν, «ἔχει ὁ Υἱός τά τοῦ Πατρός πλήν ἀγεννησίας», ταῦτόν δ' εἰπεῖν, ἀνευ τῆς αἵτίας, τούτῳ δέ ταῦτόν εἰπεῖν, ἀνευ τοῦ γεννᾶν καὶ ἐκπρορεύειν; Κατά ταῦτα γάρ αἴτιον τό αἴτιον.

Καί πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Υἱός, τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἱότητος, εἰ δέ βούλει τῆς γεννήσεως· οὐ γάρ φοβησόμεθα μή ἀναίτιον, εἰ καὶ αὐτό αἴτιον εἶναι φωραθείη, γέννησιν μή ἔχον· οὐδέ γάρ ἀναίτιον, εἰ καὶ μή γεννητόν· τό γάρ ὡς (σελ. 264) ἀναίτιον γέννησιν μή ἔχον, αὐτό τε καθ' ἔαυτό παντάπασιν ἀναίτιον, καὶ παντί τρόπῳ θεότητος αἴτιον. Οὕτως ήμεῖς τοῖς ἐν Πνεύματι θεολογοῦσι, συνωδά φθεγγόμεθα· καὶ οὕτω τούς ἀπάδοντα φθεγγομένους ἀπελέγχομεν, καθ' ἔαυτῶν δεικνύντες τάς γραφικάς μαρτυρίας προτιθέντας.

Κάκεῖνο γάρ, ὅπαρά τοῦ αὐτοῦ θεολόγου προάγειν ύπέρ τῆς σφῶν αὐτῶν δόξης τῶν Λατίνων οἴονται φῦλον, ὅτι τό οἰκεῖον ἀξίωμα ὁ Κύριος ἔδειξε πρός τούς μύστας εἰπών, «αὐτός ύμῖν ἐγώ πέμψω τό Πνεῦμα» τό ἄγιον, καθ' ἔαυτῶν ὡς οὐκ ἴσασι προάγουσιν. Ἐπεί γάρ ὡς ἀληθῶς τό πέμπειν τό Πνεῦμα μέγα καὶ ύπέρ τό μέγα καὶ Θεοῦ μόνου (ὁ Πατήρ γάρ εἰπών πρότερον πέμψειν τόν παράκλητον, εἴτ' αὐτό “ἐγώ”, φησί, “πέμψω”, τό οἰκεῖον ἀξίωμα δεικνύς, ὡς ἀν αὐτό τε τό πρᾶγμα φωνήν ὥσπερ ἀφιέν κηρύττοι καὶ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ἔξηγήσαιτο). Εἰ μή παρά τοῦ Πατρός ὁ Κύριος μόνου, ἀλλά καὶ παρ' ἔαυτοῦ ἥδει ἐκπρορεύόμενον καὶ τήν ύπαρξιν ᔁχον, πῶς οὐ προσθείς εἰπεν, «ὅ παρά τοῦ Πατρός καὶ παρ' ἐμοῦ ἐκπρορεύεται»; Οὐ γάρ ἦν ταπεινότερον τηνικαῦτα περὶ ἔαυτοῦ φθεγγόμενος, δι' ὅπερ ἀν τοῦτο μόνον καὶ παρῆκεν ἐπικρυψάμενος. Δῆλον οὖν καὶ τυφλῶ, φασίν, ὡς οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπρορεύεται τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Μέγα μέν οὖν ἀξίωμα τό πέμπειν ᔁχειν τό θεῖον Πνεῦμα, καὶ τοσοῦτο μέγα, ὡς ὁμοφυᾶ καὶ ἵσον καὶ ὁμότιμον δεικνύναι τῷ Πατρί τόν Υἱόν, καθάπερ καὶ τό Πνεῦμα ὁμοούσιόν τε καὶ ὁμότιμον τῷ Πατρί συνίστησι τό

μή παρά τοῦ Πατρός μόνου, ἀλλά καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ἀποστέλλεσθαι. Θεϊκόν γε μήν καὶ φυσικόν ἐστι τοутί τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' οὐχ ὑποστατικόν· εἰ γάρ ὑποστατικόν ἦν τὸ ἀποστέλλειν, οὐκ ἄν ἦν κοινόν Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Θεός οὖν ἀληθινός ὁ ἄλλος παράκλητος· ὁ δή (σελ. 266) τοῦτον ἀποστέλλων πῶς οὐχί Θεός ἀληθινός; Εἰ δέ καὶ παρ' ἑαυτοῦ ἐρχόμενον ως αὐτοκέλευστον ἀποστέλλει τὸν παράκλητον ὁ Υἱός, πῶς οὐ μιᾶς ἐστιν ἔξουσίας καὶ θελήσεως, πῶς οὐχί καὶ μιᾶς ἄν εἰεν φύσεως;

Ορᾶς ως ἡ ἀποστολή τοῦ θείου Πνεύματος τὴν τοῦ ἀποστέλλοντος πρός τὸν ἀποστελλόμενον ὅμοιονταν καὶ ὅμουσιότητα παρίστησιν, ὁ μέγιστόν ἐστιν ἀξίωμα, προσόν μέντοι τοῖς τρισὶ καλῶς τε καὶ θεοπρεπῶς, ως καὶ τὴν αὐτεξουσιότητα δεικνύον τῶν ἀποστελλομένων οὕτως; Ο δέ λέγων μή θεϊκόν εἶναι τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἀλλά προβλητικόν, πρῶτον μέν οὐ τὸν Υἱὸν μόνον αἴτιον δείκνυσι τοῦ θείου Πνεύματος, ἀλλά καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Πρός δέ τούτῳ καὶ τῆς πρός ήμᾶς ἐλεύθερως τὴν ἐκατέρου τούτων αὐτοβουλίαν ἄλλοτε ἄλλην ἀθετεῖ κακῶς, μή θελήσεως ἄλλα φύσεως δογματίζων εἶναι τὴν πρός ήμᾶς ἀποστολήν, τοιγαροῦν καὶ ἄναρχον. Ά γάρ μή τῷ θέλειν ἄλλα τῷ πεφυκέναι ἐκ Θεοῦ, προάναρχά ἐστιν, ἄλλ' οὐκ ἀρκτά.

Καί μήν ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος πρός τοὺς ἐλάττω νομίσαντας τὸν Υἱόν, ὅτι ἀπεστάλη παρά τοῦ Πατρός, τεκμήριον εἶναι φησι τὴν ἀποστολήν τῆς πατρικῆς εὐδοκίας, ἀλλ' οὐχί τῆς αὐτοῦ προαιωνίου ὑπάρξεως. Φρενοβλαβῶς οὐκοῦν οἱ Λατīνοι τεκμήριον ἡγοῦνται τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ἀποστολήν τῆς παρ' αὐτοῦ προαιωνίου ὑπάρξεως. Ἀλλά καὶ ἐγήγερθαι γέγραπται, φησί, καὶ ἀνειλῆθαι παρά τοῦ Πατρός, ἀλλά καὶ ἑαυτόν ἀνεστακέναι καὶ ἀνεληλυθέναι πάλιν· ἐκεῖνα τῆς εὐδοκίας, ταῦτα τῆς ἔξουσίας. Ἐπεί γοῦν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον εὶ καὶ παρά τοῦ Υἱοῦ ἀπεστάλη, ἀλλά καὶ παρ' ἑαυτοῦ πρός ήμᾶς ἀφίκετο, ἐκεῖνο τῆς εὐδοκίας χρή λέγειν, τοῦτο τῆς ἔξουσίας· ἀλλά μη καινοτομεῖν ἐντεῦθεν ἀλόγως τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον τοῦ θείου Πνεύματος.

Πρός μέν δή τῷ τῆς θεολογίας ἐπωνύμῳ τούτῳ (σελ. 268) οὐδ' ὁ μέγας Βασίλειος εὔρηται που λέγων καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα· εἰ δ' ἐκ τοῦ Πατρός τοῦτο διά τοῦ Υἱοῦ ἐν τοῖς Πρός Εὐνομιανούς περὶ τοῦ θείου Πνεύματος εἰρήκει κεφαλαίοις, ἀλλ' αὐτός ἑαυτοῦ ἐν τοῖς αὐτοῖς κεφαλαίοις ἐρμηνεύς γενόμενος, ἐπί τῆς μεταδόσεως τοῦτο φάναι διεσάφησε γράφων· «τό μέν ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τρανῶς ἀνεκήρυξεν ὁ ἀπόστολος, λέγων ὅτι τὸ Πνεῦμα τό ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, καὶ τό διά τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι σαφές πεποίηκεν, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτό, καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προειπάν, καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεῦμα ως τοῦ ἀνθρώπου.

Ορᾶς ὅτι ἐκ Θεοῦ μέν, δηλονότι τοῦ Πατρός, ἔχει τό εἶναι, διά δέ τοῦ Υἱοῦ τό μεταδιδόσθαι καὶ φανεροῦσθαι; Καὶ ως Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάζεται

καί νοῦς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ καί τοῦ ἀνθρώπου; Καί τούτου γάρ τό οἰκεῖον πνεῦμα καί ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ, εἰ μή ἄρα κατ' ἐνέργειαν. Τοῦτο δή καί ἀλλαχοῦ ποιῶν ἀριδηλότερον ὁ μέγας οὗτος, «τὸ Πνεῦμα», φησί, «τοῦ Υἱοῦ μέν ἡρηται, φίλος ἀδιαστάτως συγκαταλαμβάνεται, ἐκ δέ τῆς τοῦ Πατρός αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τό εἶναι, δθεν καί ἐκπορεύεται, τοῦτο γνωριστικόν τῆς κατά τήν ὑπόστασιν ὑπάρξεως σημείον ἔχον, τό μετά τόν Υἱόν καί σύν αὐτῷ γνωρίζεσθαι καί ἐκ τοῦ Πατρός ὑφεστάναι. Ό δέ Υἱός, τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καί μεθ' ἑαυτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτός ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατά τό ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τήν κοινωνίαν ἔχει πρός τόν πατέρα ἡ τό Πνεῦμα τό ἄγιον».

Ακούεις τό γνωριστικόν σημείον τῆς τοῦ θείου Πνεύματος ὑποστάσεως, ὅτι τό γνωρίζεσθαι διά τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, ἀλλ' οὐχί τό τήν ὑπόστασιν ἔχειν ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρός ὑφεστάναι; Λέγων δέ καί αὐτός ὁ Κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις, «ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος ὃν ἐγώ πέμψω ὑμῖν παρά τοῦ πατρός, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ παρά τοῦ Πατρός (σελ. 270) ἐκπορεύεται», οὐχί τοῦ Πνεύματος μέν ἔδειξεν ἰδιάζον ὑπάρχον γνώρισμα τό ἐκπορεύεσθαι, τό δέ ἐκπορεύειν τοῦ Πατρός, ἐπεὶ καί ὑποστατικόν τούτων ἐκάτερον ἐστιν, ἰδιάζοντα δέ ἐστι τά ὑποστατικά; Μηδεμίαν οὖν κατά τόν μέγαν Βασίλειον πρός τά ἰδιάζοντα τῶν γνωρισμάτων τοῦ Πατρός τήν κοινωνίαν ἔχων ὁ Υἱός, οὐδέ τό ἐκπορεύειν ἔξει.

Διά τοῦτο πάλιν ὁ αὐτός Πρός τούς Εὐνομιανούς περὶ τοῦ Πνεύματός φησιν· «Υἱός Θεοῦ, καρπός ἄγιος ἐξ ἀγίου, ἀΐδιος ἐξ ἀΐδιου, Πνεύματος ἀγίου χορηγός εἰς ὑπόστασιν καί μόρφωσιν κτίσεως». Όρας ὅτι χορηγός τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' οὐχ ὑποστάτης ὁ Υἱός; Καί ως ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ χορηγία δι' αἰτίαν, ἵν' ὑποστήσῃ καί μορφώσῃ τήν κτίσιν τῷ Πνεύματι; Πρόσεχε δή καί τοῖς ἔξῆς· «ο γάρ τόν Υἱόν», φησίν, «ἀναιρῶν, τήν ἀρχήν τῆς τῶν ὅλων δημιουργίας ἀνεῖλεν· ἀρχει γάρ τῆς ἀπάντων ὑποστάσεως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δι' οὗ τά πάντα γέγονεν». Όρας; Τῆς ἀπάντων ὑποστάσεως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' οὐχί τῆς τοῦ θείου Πνεύματος ὑποστάσεως ἀρχει· καί ἀρχή ἐστι τῆς τῶν ὅλων δημιουργίας, ἀλλ' οὐχί τῆς ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος. Πῶς δ' ἂν ἐνταῦθα τόν Υἱόν ὑπερψυχούν βουλόμενος ὁ μέγας Βασίλειος, εἴπερ εἶχε λέγειν ἀρχήν τοῦτον τοῦ θείου Πνεύματος, ως δι' αὐτοῦ τό εἶναι σχόντος, οὐκ ἂν εἴπεν, ἀλλά χορηγόν μέν αὐτοῦ μόνον, ἀρχήν δέ μόνης τῆς δι' αὐτοῦ τό εἶναι λαβούσης κτίσεως;

Αλλ' ὁ Χρυσόστομος, φασί, θεολόγος, «ῆλθε» φησιν «ὁ Χριστός πρός ήμᾶς, ἔδωκεν ήμῖν τό ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα καί ἀνέλαβε τό ήμέτερον σῶμα»· καί πάλιν, «διά τό γενέσθαι ναόν τῆς θείας δυνάμεως ἐπί γῆς τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, γίνη καί σύ ναός καθ' ὅμοιώσιν αὐτοῦ· δέχῃ γάρ ἐκπεμπόμενον παρ' αὐτοῦ τό Πνεῦμα· ὥσπερ οὖν Χριστόν ἐπιγνούς ἐπέγνως Θεόν οὕτω δή καί Πνεῦμα Χριστοῦ ἐδέξω Θεόν».

(σελ. 272) Περί μέν οὖν τῆς ἐπιγνώσεως αὐτόθεν δῆλον· περί δέ τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς δόσεως καὶ πρότερον εἰρήκαμεν. Δεῖ δ' ὅμως κάνταῦθα πρῶτον συνιδεῖν, τί ποτ' ἄρα Πνεῦμα φησιν ὁ Χρυσόστομος Πατήρ λαμβανόμενόν τε καὶ διδασκόμενον, αὐτὴν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πνεύματος ἡ τὴν χάριν καὶ τὴν ἐνέργειαν; Άλλ' ἵνα μή κάμνωμεν ἀνερευνῶντες, αὐτὸν τοῦτον τὸν χρυσοῦν θεολόγον ἔρμηνέα προβαλώμεθα καὶ τοῦ νῦν ζητουμένου παρ' ἡμῶν· οὗτος γάρ ἐν μέν τῷ Περί τοῦ Πνεύματος λόγῳ, «ἡ δωρεά», φησί, «πέμπεται, τὸ Πνεῦμα οὐκ ἀποστέλλεται». Ἱωάννου δέ τοῦ προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ λέγοντος ἀκηκοώς περί Χριστοῦ, ώς οὐκ ἐκ τοῦ μέτρου παρά τοῦ Πατρός ἔλαβε τὸ Πνεῦμα, «οὐ γάρ ἐκ μέτρου», φησί, «δίδωσι τὸ Πνεῦμα ὁ Πατήρ», ἀλλὰ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ», ἐξηγούμενος αὐτός φησι· «Πνεῦμα ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ μεριζομένη. Πάντες γάρ ήμεις μέτρῳ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος ἔλαβομεν, ἐκεῖνος δέ ὀλόκληρον ἔλαβε πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν· εἰ δέ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀμέτρητος, πολλῷ μᾶλλον ἡ οὐσία». Καί ἀλλαχοῦ πάλιν ἐκεῖνο τό ψαλμικόν εἰς ἐξήγησιν προθείς, «ἐξεχύθη χάρις ἐν χείλεσί σου», «όρας», φησίν, «ὅτι περὶ τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος»; Καί μετ' ὀλίγα· τὴν χάριν γάρ φησιν ἐνταῦθα τὴν ἐλθοῦσαν ἐπί τὴν σάρκα· πᾶσα γάρ ἡ χάρις ἐξεχύθη εἰς τὸν ναόν ἐκεῖνον· «οὐ γάρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ἐκείνω τὸ Πνεῦμα ὁ Πατήρ». Ήμεῖς δέ, μικρόν τι καὶ ωντία ἀπό τῆς χάριτος ἐκείνης ἔχομεν· “ἐκ τοῦ πληρώματος γάρ, φησίν”, “αὐτοῦ ήμεις πάντες ἔλαβομεν”, ώς ἂν εἴποι τις, ἐκ τοῦ ὑπερβλύζοντος, ἐκ τοῦ περιπτεύοντος. Καί πάλιν, οὐκ εἶπε “δίδωμι τὸ Πνεῦμα”, ἀλλ' ἐκχεῶ ἀπό τοῦ Πνεύματος μου ἐπί πᾶσαν σάρκα”. Καί ἡ ἐν τοσούτοις τοῦ κόσμου κλίμασι διδομένη χάρις μέρος τι τῆς δωρεᾶς ἐστι καὶ ἀρραβών· “δούς γάρ”, φησί, (σελ. 274) “τὸν ἀρραβώνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν”. Τό μέρος λέγει τῆς ἐνέργειας, οὐ γάρ δή ὁ παράκλητος μερίζεται».

Τὴν γοῦν ἐνέργειαν ταύτην καὶ ὁ ναός ἐκείνος ἔλαβε καὶ τοῖς ἀξίοις παρ' ἑαυτοῦ παρέχει ὁ Χριστός. Σύ δ' ἐνταῦθα νῦν ἀκούων τοῦ χρυσορρήμονος λέγοντος, «ὁ Χριστός ἔδωκεν ἡμῖν», ἀναμνήσθητι καὶ τῶν λόγων ἐκείνων, οὓς φθάσαντες εἰρήκαμεν, ὅτι Θεός καὶ Θεοῦ ὕπαρξις πρός ἔτερον οὐκ ἐστιν, οὐδέ δόδοται τινι· ἀλλά καὶ ἀναίτιος ἐστιν, αὐτὸν αἰτίαν ἔχων τὸν ἐξ οὗ ὑπάρχει ἀναίτιος, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχων δι' αἰτίαν. Ωσπερ δέ Θεός καὶ Θεοῦ ὕπαρξις ἀναίτιος, οὕτω τό δι' αἰτίαν γεγονός κοινόν αὐτῷ τε τῷ ἀναίτιῷ καὶ τοῖς ἀναίτοις ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχουσι. Διό πολλάκις εἰρημένον καὶ παρά τοῦ θεανθρώπου Λόγου καὶ καθεξῆς παρά τῶν θεοφόρων πέμπεσθαι τε καὶ δίδοσθαι παρά τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐδαμοῦ χωρίς αἰτίας εἰρηται, οὐδ' ἀνευ προσώπου τοῦ λαμβάνοντος, δι' ὃν καὶ πέμπεται· ἀλλ' ἀεὶ συνεζευγμένον ταῖς αἰτίαις ἀποδέδωκε πρῶτον μέν ὁ μόνος καὶ Θεός καὶ θεολόγος, ὃς καὶ τὸ ἐκπορευόμενον ἀπολύτως ἔθηκε χωρίς ἡστινοσοῦν αἰτίας, ἔπειτα δέ καὶ οἱ δι' αὐτοῦ λαλοῦντες ἄπαντες, παρ' ὃν ήμεις διδασκόμεθα μή τὴν

ύπόστασιν τοῦ παναγίου Πνεύματος εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, μηδέ δίδοσθαι ταύτην, μηδέ λαμβάνεσθαι παρ' οὐδενός, ἀλλὰ τήν θείαν χάριν καὶ τήν ἐνέργειαν. Εἰ δ' ἄρα καὶ μή πάντες, μηδὲ ἀεὶ μέμνηνται τῶν προσώπων ἡ τῶν αἰτιῶν, οὐχ ὡς μή οὕτω φρονοῦντες, ἀλλ' ὡς πολλάκις εἰρημένων καὶ ὡς ἐντεῦθεν ὁμολογουμένων ὅντων. Καὶ τοῦτο μή προσχόντες μηδὲ ἐπιστήσαντες οἱ λατινικῶς φρονοῦντες, πολλά τῶν τοῦ μεγάλου Αθανασίου καὶ τῶν τοῦ θείου Κυρίλλου παρενόησαν καὶ περιέτρεψαν κακῶς.

Αλλά τί ἂν τις εἴπει, πάλιν οἱ τοιοῦτοι λέγουσιν, τοῦ Νύσσης θεηγόρου ἀκούων Γρηγορίου λέγοντος, «προθεωρεῖσθαι τὸν Υἱόν κατά τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως»; Τί δ' ἂν τις φαίη, ἔτερον ἡμεῖς ἐροῦμεν (σελ. 276) ἀνθυπενεγκόντες ἡ τὸ ἀληθές καὶ τοῖς μικρόν ἐφιστᾶσι γνωριμάτατον, ὅτι προθεωρεῖται ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις ἐκ τοῦ Πατρός κατά τὸν τῆς αἰτίας τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, οὐ κατά τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ κατά τὸν λόγον τῆς ἑαυτοῦ ἐκ τοῦ Πατρός ὑποστάσεως, ὃς ἐστι τὸ γεννητῶς ὑπάρχειν ἐκ Πατρός; Πατέρα γάρ τις ἀκούων, γννήματος εὐθύς αὐτὸν ἐννοεῖ Πατέρα· ἡνίκα δ' ἂν ὅντα καὶ λόγον ἀκούσῃ τὸ γέννημα, τότε καὶ τοῦ θείου Πνεύματος εἰς ἔννοιαν ἔχεται. Καί διά τοῦτο ὁ Υἱός πρό τοῦ Πνεύματος ἐστι καθ' ὑπαρξιν οὐδαμῶς. Διό φησιν ὁ Νύσσης θεῖος οὗτος πρόεδρος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Πρόσων Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν· «ὡς συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ ἔξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων οὐχ ὑστερίζει κατά τὴν ὑπαρξιν, οὕτω πάλιν καὶ τοῦ μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον, ἐπινοίᾳ μόνον κατά τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως».

Τί οὖν ἐστί τὸ ἐντεῦθεν τῷ ἀγίῳ δεικνύμνον; Οὐδέν ἄλλο πάντως ἡ ὅτι ἄμα ἐστίν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον· καὶ οὕτε τὸ ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι τὸν Υἱόν προσίσταται τι κωλῦν ἄμα τῷ Πατρὶ ἐξ αἰδίου εἶναι τὸν Υἱόν, οὕτε τὸ ἐπινείᾳ μόνῃ κατά τὸν τῆς οἰκείας αἰτίας λόγον, τουτέστιν ὡς Υἱόν προθεωρεῖσθαι ἀπό τοῦ Πατρός, προσίσταται κωλῦν τοῦ Υἱοῦ ἔχεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ σύν αὐτῷ ἄμα εἶναι ἀπό τοῦ Πατρός. Σκεπτέον δέ καὶ τοῦτο φανερῶς προσκείμενον, ὡς οὐδὲ ἀπλῶς ἐπινοίᾳ, ἀλλ' ἐπινοίᾳ μόνον ἔφη προθεωρεῖσθαι τὸν Υἱόν τοῦ Πνεύματος· καὶ ὅτι τὸν μέν Υἱόν εἴπεν ἐκ Πατρός, τὸ δέ Πνεῦμα τό ἄγιον ἔχεσθαι φησι τοῦ Υἱοῦ, τουτέστιν ἄμα σύν τῷ Υἱῷ ἐκ τοῦ Πατρός ὑπάρχειν, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ τό εἶναι ἔχειν. σ

Αλλ' ὁ αὐτός, φασί, Νύσσης θεηγόρος, ἀλλαχοῦ σοφῶς μέσον τίθησι τὸν Υἱόν τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ δι' αὐτοῦ προσεχῶς ὅντος τῷ Πατρὶ καὶ τὸ Πνεῦμα (σελ. 278) παραδίδωσιν· οὕτω γάρ, φησίν, ἔσται καὶ μονογενής. Τί γοῦν, ἀν ἡμεῖς δείξωμεν αὐτὸν τήν ἐκπορευτικήν ἰδιότητα μόνω τῷ Πατρὶ προσμαρτυροῦντα καὶ μόνον αἴτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα λέγοντα καὶ ἐξ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου τὸν Υἱόν τε καὶ τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον καὶ προσεχῶς ἄμφω ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸν μή οὕτω φρονοῦντα πολύθεον δεικνύντα; Διδάσκων γάρ, πῶς ἐν τρισὶ προσώποις

εῖς ἐστι Θεός «τά τοῦ ἀνθρώπου», φησί, «πρόσωπα πάντα, οὐκ ἀπό τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατά τό προσεχές ἔχει τό εἶναι, ως πολλά καί διάφορα εἶναι πρός τοῖς αἰτιατοῖς καί τά αἴτια. Ἐπί δέ τῆς ἀγίας Τριάδος οὐχ οὔτως· ἐν γάρ πρόσωπον καί τό αὐτό τοῦ Πατρός, ἐξ οὕπερ ὁ Υἱός γεννᾶται καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκπορεύεται. Διό καί κυρίως τόν ἓνα αἴτιον μετά τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἓνα Θεόν φαμεν τεθαρρηκότως». Τήν δέ ἐκπορευτικήν ἰδιότητα μόνω προσεῖναι δεῖξαι τῷ Πατρὶ διά τοσαύτης ἐποιήσατο σπουδῆς, ως καί μάρτυρα παραγαγεῖν τόν ἐν βασιλεῦσι θεῖον ὡδικόν Δαβίδ, οὐ μόνον ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον λέγοντα τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ἀλλ’ ἐξ αὐτῆς αὐτοῦ τῆς ὑποστάσεως. Φησί γάρ ἐν τῷ Περὶ θεογνωσίας λόγῳ προφιλοσοφήσας οὐκ ὀλίγα περὶ Πατρός καί Υἱοῦ, ως «Πνεῦμα δέ τό τῆς πατρικῆς ἐκπορευόμενον ὑποστάσεως· τούτου γάρ ἔνεκα καί πνεῦμα στόματος ὁ Δαβίδ εἰρηκεν, ἵνα τήν ἐκπορευτικήν ἰδιότητα τῷ Πατρὶ μόνῳ προσοῦσαν πιστώσηται». Τί τούτων τῶν ρημάτων σαφέστερον ἢ βεβαιότερον ἢ ἀλειπτότερον ἢ δεικτικώτερον, ως οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα;

Εἰ γάρ καί ἐξ αὐτοῦ, οὐκ ἂν ἦν ἐξ ἐνός προσώπου κατά τό προσεχές ἐκάτερον, οὐδ’ ἂν εἴχομεν θαρρεῖν μίαν λέγειν σέβειν θεότητος ἀρχήν καί ἓνα Θεόν ἴσχυρίζεσθαι τά τοία εἶναι πρόσωπα. Εἰ καθάπερ τό αἰτιατόν, οὔτω καί (σελ. 280) τό αἴτιον ἐν δυσὶ προσώποις ἦν ως καί ἐφ’ ήμῶν ὁρᾶται, οὐδ’ ἂν ἦν ἡ ἐκπορευτική ἰδιότητας μόνον τοῦ Πατρός, εἰ καί ὁ Υἱός τό ἐκπορεύειν εἶχε· νῦν δέ μόνῳ τῷ Πατρὶ προσοῦσαν αὐτός τε ο Νυσσαέων Γρηγόριος πιστοῦται καί τόν θεοπάτορα Δαβίδ προάγει προσπιστούμενον, μᾶλλον δέ τό Πνεῦμα τό ἄγιον τό διά τῶν προφητῶν λαλῆσαν.

Ορᾶς τάναντία σαφῶς τοῦ Πνεύματος φρονῶν καί ἀπεναντίας ἐκείνου δογματίζων καί μαχόμενος, ἀλλ’ οὐ θεολογῶν τό Πνεῦμα, πονηρός διαιτητής θεογόνου θεότητος γενόμενος καί τῶν τοῦ Θεοῦ Πατρός ἴδιων ἀποστερητής, κινῶν καί μεταφέρων τάς ἀκινήτους ἰδιότητας καί τό σαυτοῦ μέρος κυκῶν καί συνταράσσων τήν ὑπέρ πάντα νοῦν καί αὐτόχρημα εἰρήνην; Τί οὖν, οὐ φρίττεις ταῦτ’ ἀκούων καί ἀφίστασαι πρός τάχος τῆς δεινῆς κακοδοξίας καί θρηνεῖς τόν πρώην βίον ως μή εὺσεβῶς ἀνύσας;

Αλλ’ ἵδωμεν καί τήν προτεινομένην ὑπ’ αὐτῶν ἀρτίως τοῦ Νύσσης μαρτυρίαν καί πρός δύναμιν ἀναθεωρήσαντες αὐτήν ἀνακαθάρωμεν τοῖς πᾶσι τό ἐν ταύτῃ δύσληπτον, ὁ αὐτοῖς καί τήν πλάνην ως ἐπίπαν ἀπειργάσατο· εἴθε δ’ ἦν καί αὐτούς καθάραντας, ἐξελέσθαι τῆς ἀπάτης. Άλλα συντείνατε παρακαλῶ τόν νοῦν οἱ νῦν τε καί αὐθίς ἐντευξόμενοι. Πάντα μέν γάρ τ’ ἀνδρός τοντού τά ρήματα βαθείας ἔχεται φρενός, τά δέ περὶ Θεοῦ ως μάλιστα καί τούτων μᾶλλον τό νῦν προτεθησόμενον ήμιν· γράφων γάρ Πρός Αβλάβιον, διά τι, μίαν θεότητα ἐπί Πατρός καί Υἱοῦ καί Πνεύματος ἄγίου λέγοντες, τρεῖς θεούς λέγειν ἀπαγορεύομεν, τό παντάπασιν ἐνιαῖον παραστήσας τῆς θείας φύσεως, «εἰ δέ τις», φησί,

«συκοφαντοί τόν Λόγον ώς ἐκ τοῦ μή δέχεσθαι τήν κατά φύσιν διαφοράν μίξιν τινα τῶν ύποστάσεων καὶ ἀνακύκλησιν κατασκευάζοντα, τοῦτο περὶ τῆς τοιαύτης ἀπολογησόμεθα μέμψεως· ὅτι τὸ ἀπαράλλακτον τῆς θείας φύσεως ὄμοιογοῦντες τήν κατά τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν διαφοράν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τό ἔτερον τοῦ ἔτερου καταλαμβάνομεν, τῷ μέν (σελ. 282) αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τό δέ ἐκ τοῦ αἰτίου. Καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος πάλιν ἄλλην διαφοράν ἐννοοῦμεν. Τό μέν γάρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τό δέ διά τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὥστε καὶ τὸ μονογενές ἀναμφίβολον ἐπί τοῦ Υἱοῦ μένειν καὶ τό ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι τό Πνεῦμα μή ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἔαυτῷ τό μονογενές φυλαττούσης καὶ τό Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρός τόν Πατέρα σχέσεως μή ἀπειργούσης».

Τοῦτο δή πρῶτον ἐνταῦθα λεκτέον ἀν εἴη πρός Λατίνους· ἐπειδή περ ὑμεῖς οὐ τό ἐξ αἰτίας μόνον, ἀλλά καὶ τό αἴτιον ἐν δυσίν οἵεσθε προσώποις (ἐν γάρ δυσὶ προσώποις τίθεσθε τήν αἰτίαν τοῦ θείου Πνεύματος καὶ ἐν ἐκατέρῳ τούτων διαφόρως), εἴπερ ἐφρόνει καθ' ὑμᾶς ὁ τῆς Νύσσης οὗτος φανότατος φωστήρ, διεῖλεν ἀν πρό τοῦ αἰτιατοῦ τό αἴτιον. Τοῦτο δέ ποιήσας οὐδαμῶς δηλός ἐστι μηδ' εἰς νοῦν λαβών, ὅπερ ὑμεῖς ἐκ τῶν ἐκείνου συνάγειν πειρᾶσθε λόγων, ἀφ' ὧν τῷ καλῷ σκοπουμένῳ καὶ τὰναντίᾳ τῶν ὑμετέρων ἀναφαίνεται δογμάτων. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ φησιν, ώς ὁ Υἱός οὐκ ἀπείργει τήν ἀμεσον τοῦ Πνεύματος πρός τόν Πατέρα σχέσιν, εἰ καὶ μόνος αὐτός ἐστιν Υἱός. Ἐπειτα μηδέ τοῦτο παραλειπτέον συνιδεῖν, ώς μετά τό εἰπεῖν ὅτι «τήν κατά τό αἴτιον καὶ αἰτιατόν διαφοράν οὐκ ἀρνούμεθα», αἰτιατόν ὄμοῦ μετά τοῦ Πνεύματος καὶ τόν Υἱόν εἰπών, ἐπίγνεγκεν, «ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τό ἔτερον τοῦ ἔτερου καταλαμβάνομεν», φανερῶς ἀπαγορεύων, τήν λατινικήν καινοτομίαν, ώς οὐ μόνον αἰτιατός, ἀλλά καὶ αἴτιός ἐστιν ὁ Υἱός, καὶ πάσας τούτων ἐν βραχεῖ τάς ἐπινενοημένας διαφοράς ἀποσειόμενος, ὅτι πρῶτον μέν ὁ Πατήρ αἴτιόν ἐστιν ἐπί τοῦ Πνεύματος, δεύτερον δέ ὁ Υἱός, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια· ἐν μόνῳ γάρ, φησί, τῷ αἴτιῷ καὶ τῷ αἰτιατῷ τήν θείαν φύσιν κατανοοῦμεν, καὶ τό μέν αἴτιον οὐκ ἐν δυσὶ προσώποις θεωροῦμεν, τοῦ δέ αἰτιατοῦ (σελ. 284) μόνου ταύτην τήν ἐν δυσὶ προσώποις διαφοράν ἐννοοῦμεν, ἡτις ἐστίν οὐχ ὅτι τό μέν τούτων καὶ αἴτιόν ἐστι, τό δέ μόνον αἰτιατόν, ώς Ἰταλοί φρονοῦσι, μᾶλλον δέ παραφρονοῦσιν, ἀλλ' ὅτι τό μέν Υἱός ἐστι, τό δέ οὐχ Υἱός. Καὶ οὐκ ἀπείργεται τοῦτο παρά τῆς τοῦ Υἱοῦ πρός τόν Πατέρα κατά φύσιν ἐνώσεως. Εἰπών γάρ ἀνωτέρω τοῦ λόγου, τί ἐστι τά τρία ταῦτα, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός καὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ὅτι μία ὑπερούσιος οὐσία, δεικνύς ἐπειτα πῶς ἐστι τά τρία ταῦτα, ἀλλα αἰτιατῶς ώς ἔχοντά τι καὶ αἴτιον, ἡ ἀναιτίως πάντη, φησίν ὅτι τό μέν αὐτῶν ἐστιν αἴτιον, τό δέ αἰτιατῶς ἔχει τό εἶναι, αἰτιατῶς δέ φησιν ἔχει τό εἶναι ό Υἱός τε καὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Ἄρ' οὐκ ἐντεῦθεν ἔδειξεν ἐνταῦθα, ἐν εἶναι μόνον αἴτιον τό ληφθέν ἐκ τῶν τριῶν, δηλονότι τόν Πατέρα μόνον; Εἶτα θέλων δεῖξαι πῶς τῶν δύο

τούτων προσώπων ἐκάτερον αἰτιατῶς ἔστιν, ἵνα μή τις νομίσῃ, καθάπερ οἱ Λατῖνοι, πάλιν ἐκείνην τήν τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ διαφοράν καὶ ἐπί Υἱοῦ καὶ Πνεύματος εἰσάγειν, φησί σαφῶς, ὅτι ἐπί τούτων ἄλλην διαφοράν ἐννοῦμεν. Λατῖνοι δέ ἀντιθεϊκῶς τούτῳ φασίν οὐκ ἄλλην, ἀλλὰ τήν αὐτήν· καὶ τοῦ ἀγίου πάλιν, πῶς αἰτιατῶς ἔχει τό εἶναι ὁ Υἱός φάναι προθεμένου, αὐτοί πῶς αἴτιος ἔστι φάναι συκοφαντοῦσιν αὐτόν. Τό μέν γάρ εἶναι τόν Υἱόν ὅπωσοῦν αἴτιον, οὐδαμῇ δείκνυται λέγων ἡ φρονῶν ὁ Θεοφόρος οὗτος, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ἀρτίως προκειμένοις ρήμασιν αὐτοῦ. Άλλά τό αἰτιατῶς μέν καὶ τοῦτον ὑπάρχειν, καθάπερ καὶ τό πνεῦμα τό ἀγιον, αἰτιατῶς μέντοι γεννητῶς, αἰτιατῶς δέ καὶ τό Πνεύμα τό ἀγιον ὑπάρχειν, οὐ γεννητῶς δέ.

Αμφοτέρων γάρ λεγομένων, τοῦ Πατρός καὶ ἐκ Πατρός, Υἱοῦ δηλονότι καὶ Πνεύματος, τῷ Πατρὶ προσεχές ὁ μεγαλόνους εἶπε τόν Υἱόν, διὰ μέσου δέ αὐτοῦ, προσεχοῦς ὄντος τῷ πατρὶ, ἐκ Πατρός εἴρηκε τό Πνεῦμα νοούμενον, ἀλλ' οὐκ ἐκπορευόμενον διά μέσου τοῦ Υἱοῦ, (σελ. 286) πάλιν οἶον ἐκεῖνο λέγων, ὅτι τοῦ αἰτίου καὶ πρώτου ὡς αἰτίου Πατρός φώτων ὄντος τε καὶ λεγομένου, τουτέστιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος (ἄμφω γάρ, ἀλλ' οὐχ ὁ Υἱός μόνος δευτερεύει τοῦ Πατρός, ὡς καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος ἐν τοῖς Ἐπεσι φησι) τοῦ γοῦν πρώτου πρός ἀμφότερα ταῦτα Πατρός τῶν φώτων λεγομένου (ἐκ γάρ τῶν λογίων οὐκ ἀν εὔροις ἐτέραν αὐτοῦ ἐπωνυμίαν) τῶν ἐξ αἰτίου τοῦτον ὄντων, τό γεννητῶς ἐκ φωτός προερχόμενον φῶς προσεχῶς τῷ Πατρὶ νοεῖται πάραντα, καθάπερ καὶ αὐτός ὁ Νύσσης ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Πρός Εὐνόμιον διατείνεται γράφων, «ὡς οὐκ ἀν Πατήρ κεχωρισμένος ἀφ' ἑαυτοῦ νοηθείη μή νίον συνημμένου διά τῆς τοῦ Πατρός ἐκφωνήσεως», καὶ πάλιν, «εἰς τόν Πατέρα τήν πίστιν ἔχοντες, ὅμοι τῷ ἀκοῦσαι τόν Πατέρα συμπαραδεξόμεθα τῇ διανοίᾳ καὶ τόν Υἱόν».

Ο μέν οὖν Υἱός ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἔστι καὶ νοεῖται, τό δέ Πνεῦμα τό ἀγιον δι' ἑαυτό μέν ἐκ προβολέως εἴη ἀν καὶ νοηθείη, ἀλλ' οὐκ ἐκ Πατρός, διὰ δέ τοῦ προσεχῶς νοούμενου ἐκ Πατρός Υἱοῦ, καὶ ἐκ Πατρός εἴη ἀν τό Πνεῦμα, ἐκπορεύοντος μέν αὐτό τό Πνεῦμα, γεννῶντος δέ τόν Υἱόν. Ἐκ γοῦν τοῦ γεννῶντος τό μή γεννητόν Πνεῦμα πῶς ἀν ρηθείη; Οὐ διά τόν Υἱόν μονογενῆ τε ὄντα καὶ διά τοῦτο προσεχῶς εὐθύς τῷ γεννῶντι συνοούμενον καὶ τό γεννητόν ἑαυτοῦ ποιοῦντα μόνον ἴδιον καὶ συντηροῦντα, τό δέ Πνεῦμα δεικνύντα οὐ γεννητῶς ὃν ἐκ τοῦ Πατρός; Διά τοῦ Υἱοῦ ἀρ' ἔχει τό εἶναι καὶ νοεῖσθαι ἐκ Πατρός τό Πνεῦμα· δι' ἑαυτοῦ ἐκ προβολέως ἀμέσως καὶ αὐτό προβαλλομένου. Διό, καθάπερ ἔφημεν, οὐδ' αἴτιον, ἀλλ' αἰτιατόν εἶπε μόνον τόν Υἱόν καὶ ἐπίσης τῷ Πνεύματι αἰτιατόν· καὶ ὅμοιώς κατά τό αἴτιον ταῦτα διέστειλεν ἀπό Πατρός, καίτοι κατά τήν τῶν Λατίων ἐκδοχήν οὐχ οὕτως ἔδει φάναι.

Άλλα, καθάπερ ἔφημεν, τό αἴτιον πρώτον διελεῖν διά (σελ. 288) τοῦ κατ' αὐτούς ἐμμέσου ὑποστάσεσιν ὁρῶμενον, εἶτα τῷ λόγῳ προϊών καὶ ἐκ τοῦ Πατρός εὐθύς νοεῖσθαι τόν Υἱόν εἰπών καὶ τήν αἰτίαν προστιθείς,

έχοντας εἰπεῖν, εἰ κατά Λατίνους ἦν φρονῶν, ἵνα μή μόνον αἰτιατός ὁ Υἱός, ἀλλά καὶ αἴτιος ἀναφανῆ· ὁ δέ, τοῦτο μέν οὐδαμῶς φησιν, ἀλλ’ “ἵνα”, φησί, “μόνος ὁν γεννητός ἀναφανῆ” ταύτο δ’ εἰπεῖν αἰτιατός τόν τρόπον τοῦτον. Ποῦ τοίνυν ἐνταῦθ’ ὄρατε τόν Υἱόν, οὐ μόνον αἰτιατός ὁν ἀνακηρύττεται;

Καί τοῦτο δέ μοι λάβε κατά νοῦν, ὅτι μηδέ συνεργοῦσαν εἰρηκε ὁ μέγας οὗτος τήν μεσιτείαν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλά μή ἀπειργουσαν, τουτέστι μή κωλύουσαν ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι. Ποιήσωμεν δ’ ὡς ἔνι φανεράν καὶ διά παραδειγμάτων τήν διάνοιαν. Ἐκ τοῦ πυρός ἀμέσως καὶ τό φῶς καὶ ὁ ἀτμός προέρχεται· οὐ γάρ ἔτερον διά θατέρου. Τό τοίνυν πῦρ ἐπειλημμένον ὑλης ἀτμίζειν ἀμα καὶ φωτίζειν πέφυκε, τό μέν φῶς οἶα δή γεννῶν, τόν ἀτμόν δέ ἐκπορεῦον, Ἐκ μέν οὖν τοῦ φωτίζοντος τό φῶς προσεχῶς καὶ ἔστι καὶ δ’ ἐαυτοῦ νοεῖται ἐξ αὐτοῦ· ὡσαύτως καὶ ὁ ἀτμός ἐκ τοῦ ἀτμίζοντος. Εἰ δέ τόν ἀτμόν φαίη τις ἐκ τοῦ φωτίζοντος, διά τό φῶς ἐρεῖ, διά τοῦ φωτός νοήσας τόν ἀτμόν ἐκ τοῦ φωτίζοντος, τῆς μεσιτείας τοῦ φωτός καὶ ἐαυτῷ τό μονογενές φυλαττούσης καὶ τόν ἀτμόν μή ἀπειργούσης τῆς πρός τό φωτίζον σχέσεως, τουτέστι μή ἐμποδιζούσης ἀμέσως εἶναι ἐξ αὐτοῦ.

Άλλ’ εὶ βούλεσθε, καὶ ἔτερον παραδειγμα προσθῶμεν, οὐ καινόν οὐδ’ ἀηθες τοῖς θεολόγοις, σαφηνείας χάριν πλείονος. Ο Καΐν υἱός ύπηρχε τοῦ Άδαμ καὶ μονογενής αὐτῷ πρό τοῦ τεκεῖν τούς ἄλλους, ἡ δέ Εὔα τμῆμα· καὶ ἐγένετο ἄν καὶ ἐνοεῖτο τότε τμῆμα Πατρός ἐπ’ ἀληθείας πάσης διά τοῦ Καΐν καὶ εἶναι καὶ νοεῖσθαι καὶ (σελ. 290) καὶ λέγεσθαι πατρός τμῆμα κτησαμένη, τῆς τοῦ υἱοῦ τούτου μεσιτείας καὶ τό μονογενές ἐαυτῷ τότε φυλαττούσης καὶ τήν Εὔαν πατρός εἶναι τμῆμα μή κωλυούσης· ἀλλ’ οὐ διά τοῦτο ἐμμέσως τε καὶ οὐκ ἀμέσως ἡ Εὔα τήν ἀρχήν ἐκ τοῦ Άδαμ ἐτμήθη. Άφείς τοίνυν τήν χρονικήν ἀρχήν τε καὶ διάστασιν καὶ τήν ἐκ συζυγίας γέννησιν καὶ τ’ ἄλλ’ ὅσα μή θεότητι κτάλληλα, σκόπει πρός τούς τοῦ ἀγίου λόγους τό παραδειγμα καὶ συνήσεις τάληθές.

Άλλ’ μέν οὕτω δι’ Υἱοῦ νοοῦμεν ἐκ γεννητικοῦ, ταύτον δ’ εἰπεῖν ἀπό Πατρός, τό μή γεννητόν ύπάρχον Πνεῦμα· διά τόν Υἱόν γάρ ἔστι τε καὶ λέγεται Πατήρ. Δι’ αὐτοῦ δέ τοῦ Πνεύματος, οὐ γεννητοῦ ὄντος ἀλλ’ ἐκπορευτοῦ, ἀμέσως ἐκ τοῦ ἐκπορεύοντος αὐτό νοοῦμεν, ταύτον δ’ εἰπεῖν ἐκ προβολέως. Διά τί γάρ καὶ ὁ φερώνυμος θεολόγος Γρηγόριος ὁ μέγας οὐ Πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ προβολέα τήν μόνην πηγαίαν θεότητα καλεῖ; Οὐ Πατέρα μέν γεννήματος, προβολέα δέ προβλήματος; Ωσπερ οὖν ἔχει τό γέννημα πρός τόν γεννήσαντα, οὕτως ἔξει καὶ τό πρόβλημα πρός τόν προβολέα ἐαυτοῦ, ἀμέσως δηλαδή ἐκάτερον. Έάν δέ τό πρόβλημα Πατρός λέγης, διά τόν Υἱόν ἐρεῖς.

Ἐβουλόμην δέ καὶ περί τῆς “διά” διά πλειόνων δεῖξαι, ἀλλά τίς ἔτι χρεία λόγων, δι’ αὐτοῦ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἡμῖν ἐρμηνευθείσης; Ἐγώ γάρ ἔξετάζων τίς ὁ πρῶτος εἰρηκώς τό ἀγιον Πνεῦμα δι’ Υἱοῦ, μᾶλλον δέ τίς ὁ δι’ ἐπιπνοίας θείας τοῦτο παραδούς ἡμῖν (οὐδεμίαν γάρ λέξιν ἡ καθ’

ήμας θεολογία φέρει μή διά θείας ἀποκαλύψεως τήν ἀρχήν ἐκπεφασμένην) ἔξετάζων οὖν ἐγώ τίς ὁ πρῶτος οὗτος εἰρηκώς, τοῦτ' αὐτό περὶ ἑαυτοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον διά τοῦ θεολογικωτάτου ἐν ἀποστόλοις Ιωάννου, Γρηγορίῳ τῷ θαυματουργῷ τῆς τοῦ Θεοῦ μητρός προτρεψαμένης, ἀποκαλύψαν τε ὅμοῦ καὶ ἐρμηνεῦσαν εὗρον· καὶ ὁ συγγραφεύς τοῦ Γρηγορίου θαυμασίου Βίου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ (σελ. 292) ἀποκαλύψεως, ὅμωνυμός τε καὶ ἀξιόλογος οὐχ ἡττον, Γρηγόριος γάρ ἐστιν ὁ Νυσσαέων οὗτος, οὗ μικρόν ἀνωτέρω διευκρινήσαντες τήν ρῆσιν ἐκ Πατρός δι’ Υἱοῦ τό Πνεῦμα νοούμενον εὔρηκαμεν, ἀλλ’ οὐκ ἐκπορευόμενον· ὃς εὖ ὅτι μάλιστα ποιῶν, αὐτοῖς ρήμασι προύθηκεν ἡμῖν τήν ἀποκάλυψιν ἐκείνην οὕτω πως ἐν βραχεῖ διατρανοῦσαν τά τοῦ Πνεύματος· «ἐν γάρ», φησί, Πνεῦμα ἄγιον ἐκ Πατρός καὶ αὐτό τήν ὑπαρξιν ἔχον καὶ δι’ Υἱοῦ πεφηνός, δηλαδή τοῖς ἀνθρώποις». Όρας πῶς χρή τό Πνεῦμα νοεῖν καὶ λέγειν δι’ Υἱοῦ; Δηλονότι φανερωθέν τοῖς ἀνθρώποις δι’ αὐτοῦ. Οὕτω τοίνυν νόει καὶ αὐτός ὅπουπερ ἀν εὔρης διά τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα διδόμενόν τε καὶ πεμπόμενον, εἴγε μή ἀντίθεος ἐθέλεις εἶναι, ἀλλ’ ὅμοῦ καὶ θεοσεβής καὶ θεοδίδακτος.

Εἰ δέ καὶ ἀντί τῆς “διά” τήν “ἐκ” πρόθεσιν τιθέντα βούλοιο, μεμψόμεθά σε οὐδαμῶς, μόνον τὰληθές καὶ φρονῶν καὶ προστιθείς, ἐκ τοῦ Υἱοῦ φανερωθέν ἡμῖν τό Πνεῦμα λέγε· ἀν δέ τήν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὑπαρξιν λέγης δι’ Υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχουσαν, ὡς ἐκτός ὑπάρχοντα τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἐκκλησίας ἔξω στήσομεν· ἐπεὶ γάρ «καὶ μεμαθήκαμεν Πνεῦμα θείον συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ, δύναμιν ὃν αὐτήν ἐφ’ ἑαυτῆς ἐν ἴδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, ἐκφαντικήν τοῦ Λόγου, μή χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἐστι καὶ τοῦ Λόγου, ᾧ παρομαρτεῖ δυναμένη»; ὡς συνακολουθούσης ἀδιαστάτως τε καὶ ἀχρόνως τῇ γεννήσει τῆς ἐκπορεύσεως, πῶς τήν “διά” ἐπί τῆς ἐκπορεύσεως εἰς τήν “ἐκ” μεταλαμβάνοντες οὐχ ἀμαρτήσομεν; Εὔσεβῶς οὖν εἴπουπερ εὔρεθείη διά τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον τό Πνεῦμα τό ἄγιον, οὐκ εἰς τήν “ἐκ”, ἀλλ’ εἰς τήν “σύν” πρόθεσιν τήν “διά” νοήσομέν τε καὶ μεταληφόμεθα, μετά τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου Γρηγορίου λέγοντος, «εῖς ἡμῖν Θεός, ὁ ἀναρχος Πατήρ· ἡ ἀρχή τῶν πάντων, ὁ Υἱός καὶ τό οὐκ ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἀλλά σύν τῇ ἀρχῇ καὶ μετά τῆς ἀρχῆς ἐκ τοῦ Πατρός Πνεῦμα ἄγιον». Διό καὶ αὐτός ὁ (σελ. 294) θείος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς ἐν Υἱῷ παρά Πατρός φυσικῶς ὑπάρχειν διά πολλῶν τό Πνεῦμα συμπεραίνει καὶ παρά Πατρός φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς διήκειν ἐν Υἱῷ τό Πνεῦμα γράφει, δι’ οὗ πάντα χρίων οὗτος ἀγιάζει· ἐκ μέν οὖν τοῦ Πατρός ἐν τῷ Υἱῷ διήκει ἀϊδίως, ἐκ δέ τοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀγιαζομένοις ἐγγίνεται, ἡνικ’ ἀν δέοι.

Καί τοῦτο δέ σκοπεῖν τῶν ἀναγκαιοτάτων, ὡς ὅταν μηδέν διαφέρῃ φάναι ἐκ τοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπί τῆς θεολογίας ισοδυναμῶσιν ἀλλήλαις ἡ “ἐκ” καὶ ἡ “διά”, οὐ τήν διαιρεσιν οὐδέ τήν διαφοράν παριστῶσι τῆς ἀγίας Τριάδος,

ἀλλά τήν ἔνωσιν καί τήν ἀπαραλλαξίαν, ᾗτις ἐστί κατά τά φυσικά ἰδιώματα, δεικνῦσα μᾶς καί τῆς αὐτῆς ἐνεργείας καί θελήσεως εἶναι τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Λατῖνοι δέ τήν διαφοράν τῶν θείων ὑποστάσεων ἐκ τούτων ἐπιχειροῦσι δεικνύναι τῶν προθέσεων, καί ὡς ἐκ τῶν δύο ὑποστάσεων καί παρ' ἐκατέρας τούτων διαφόρως ἔχει τήν ὑπόστασιν τό Πνεῦμα. Φανερόν οὖν ὡς ἐν μέν τοῖς ἀγίοις αἱ προθέσεις ἔχουσιν εὔσεβῶς τε καί καλῶς, ἐκλαμβάνονται δ' αὗται παρά τῶν Λατίνων κακῶς καί δυσσεβῶς. "Οτι δέ τήν ἔνωσιν καί τό ἀπαράλλακτον ἡ τοιαύτη δείκνυσι "διά", παρίστησι σαφῶς ὁ μέγας Βασίλειος γράφων ἐν ὄγδῳ τῶν Πρός Άμφιλόχιον· «τό διά τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖν τόν Πατέρα οὔτε ἀτελῆ τοῦ Πατρός τήν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἀπόνον τοῦ Υἱοῦ παραδηλοῖ τήν ἐνέργειαν, ἀλλά τό ήνωμένον τοῦ θελήματος παρίστησιν».

Ο γοῦν λέγων διά τοῦ Υἱοῦ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα προϊέναι κατά τήν χορηγίαν, τήν ὁμοβουλίαν τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ παρέστησε καλῶς· εὐδοκίᾳ γάρ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί αὐτό συνευδοκοῦν, τοῖς ἀξίοις χορηγεῖται τό Πνεῦμα τό ἄγιον. Ο δέ λέγων διά τοῦ Υἱοῦ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὕπαρξιν τό Πνεῦμα ἔχειν, θελήσεως ἔργον (σελ. 296) καί κτίσμα ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' οὐ θείας φύσεως καզπόν ὑπάρχειν δυσσεβῶς παρίστησι τό Πνεῦμα τό ἄγιον. Κατά γάρ τόν ίερόν Δαμασκηνόν, ἔργον θείας θελήσεως ἡ κτίσις, ἀλλ' οὐχ ἡ θεότης, ἀπαγέ· οὐδέ γάρ τῆς θελήσεως, ἀλλά τῆς θείας φύσεως ἔργον, αὐθις κατά τόν αὐτόν, ἡ προαιώνιος καί ἀΐδιος γέννησίς τε καί ἐκπόρευσις.

Πῶς δέ καί φής αὐτός ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι τό Πνεῦμα δι' Υἱοῦ καί ἐξ Υἱοῦ λατινικῶς φρονῶν; Ἡμεῖς μέν γάρ τήν φανέρωσιν ὑπό χρόνον οὖσαν ἵσμεν, πάντα δέ τά ὑπό χρόνον ὅντα διά τοῦ Υἱοῦ γενόμενα· διό καί φανεροῦσθαι μέν ἐξ αὐτοῦ καί δι' αὐτοῦ φαμεν τό Πνεῦμα, ἀλλ' οὐκ ἐκπορεύεσθαι. Σύ δέ πῶς λέγεις τό Πνεῦμα δι' αὐτοῦ; Εἰ μέν διαβατικῶς τε καί παροδικῶς, βαβαί τῆς ἀσεβείας· ὡς γάρ διά σωλῆνος οἴει τοῦ Υἱοῦ διέρχεσθαι τό Πνεῦμα καί κενόν ἔαυτοῦ τοίνυν ἔξει μεταξύ ὁ πληρῶν τά πάντα καί πλήρης ὡν ἀεί· καί ὡς ἐν τόπῳ τῷ Υἱῷ περιληφθήσεται τό Πνεῦμα καί πέρας ἔσται τοῦ Υἱοῦ, καθ' ὃ τό Πνεῦμα περιλήψεται (πέρας γάρ τοῦ περιέχοντος ὁ τόπος), καί φύσεως δέ οὐκ ἔσται τῆς αὐτῆς τῷ Πνεύματι· καί γάρ οὐχ ἡ αὐτή τόπου φύσις καί τοῦ ἐν αὐτῷ. Πῶς δέ καί αὐτός ὁ Υἱός ἔστιν ἐν τῷ παροδικῷ δι' αὐτοῦ διερχομένῳ Πνεύματι;

Εἰ δ' ὡς δι' ὄργάνου, καί τοῦτο ἀσεβές· ἄλλῃ γάρ ὄργάνου φύσις καί τοῦ δι' ἐκείνου ἄλλῃ· καί αὐθις ἐτέρα τοῦ δι' αὐτοῦ τό τελούμενον τελοῦντος. Οὐκοῦν τοῦτό σοι λέγειν ἔτι λείπεται, ὅτι καθάπερ δι' αὐτοῦ τά πάντα ἐκ Πατρός, οὐ διαβατικῶς ἀλλά δημιουργικῶς, οὐχ ὡς δι' ὄργάνου ἀλλ' ὡς συνδημιουργοῦντος, οὔτω καί τό Πνεῦμα δι' αὐτοῦ. Ορᾶς ποῦ κατάγεις, ὡς οὗτος, τό ἀνωτάτω Πνεῦμα καί τίσι συντάττεις τόν ἐπί πάντων Θεόν; Ἀλλ' οὐχ ὡς συνδημιουργοῦντος λέγω, φησίν, ἀλλ' ὡς συνεκπορεύοντος. Οὐκοῦν συνεκπορεῦον καί τό Πνεῦμα τελειώσει (σελ.

298) ἔαυτό ὥσπερ κάκεῖ συνδημιουργοῦν τελεσιουργεῖ τά πάντα· μᾶλλον δέ οὐχ ἔαυτό, ἀλλ' ἔτερον ἀπαράλλακτον αὐτοῦ ἐν ἴδιᾳ ὑποστάσει θεωρούμενον· καὶ τοῦ Πατρός γάρ δι’ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι δημιουργοῦντος ἔτερον παντάπασι τό ύφιστάμενον, καὶ τοῦ Πατρός πρό τῶν αἰώνων γεννῶντός τε καὶ ἐκπορεύοντος, εἰ καὶ ὅμοιούσια τά παρ’ ἔαυτοῦ, ἀλλ’ ἐκάτερον ἔτερον αὐτοῦ τε καὶ ἀλλήλων καθ’ ὑπόστασιν.

Οὐκοῦν ἐπειδήπερ, ὡς κοινόν Πατρί τε καὶ Υἱῷ τό ἐκπορεύειν κατ’ αὐτούς, ἀνάγκη τοῦτ’ ἔχειν καὶ τό Πνεῦμα, τετράς ἔσται ἡ Τριάς. Τί γάρ ποτε κοινόν Υἱῷ τε καὶ Πατρί, ὁ μή καὶ τῷ Πνεύματι κοινόν; Πῶς δέ οὐχὶ καὶ ὁ Υἱός αἴτιος θεότητος ἐπίσης τῷ πατρὶ καὶ πηγαίᾳ καὶ αὐτός θεότης; Καίτοι τοῦτ’ ἀνωτέρω διὰ πλείστων ἀποδέδεικται καὶ μεμαρτύρηται, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως μία πηγαίᾳ θεότης ὁ Πατήρ καὶ μόνος ἀρχή καὶ μόνος ἀγέννητος καὶ μόνος αἴτιος καὶ μόνος Πατήρ καὶ μόνος προβολεύς καὶ μόνος πηγή θεότητος καὶ μόνος θεότης θεογόνος· καὶ ὡς τῷ αἵτιῷ τοῦ Υἱοῦ μείζων ὁ Πατήρ, ὡς αἴτιατοῦ μόνον ὅντος τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ’ οὐχὶ καὶ θεότητος αἴτιον.

Εἰ δέ τις εὔρηται μείζω λέγων τόν Υἱόν τοῦ Πνεύματος, ἀλλά καὶ τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ὡς καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς φησί· προθείς γάρ ἐκεῖνο τό παρά τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον, «εἰ δέ ἐγώ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τά δαιμόνια», ἐπήνεγκεν, «εἰ διά τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος Θεός ἐξελαύνων τά δαιμόνια δοξάζεται, πῶς οὐ μεῖζόν ἔστι αὐτοῦ, τό ἐν ὧ δοξάζεται»; Κατασκευάζων ἐντεῦθεν ἄκτιστον εἶναι τό Πνεῦμα τό ἀγιον. Πῶς γάρ ἂν ἐπί κτίσματος ἔμφασιν ἐξ ὕντος εἰπεν ὁ Κύριος παρεῖχε τοῦ τοιούτου μείζονος; Λέγεται δέ τά τοιαῦτα ἐπί τε τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος οὐ διά τό ἀλλήλων αἵτια ὑπάρχειν, ἀπαγε, ἀλλά διά τό ποικίλον καὶ πολυειδές τῆς κατά τήν πρός ήμᾶς οἰκονομίαν σοφίας τοῦ Θεοῦ δι’ ἀλλήλων (σελ. 300) τό ἵσον ἐν πᾶσι δεικνύσης ἀμφοτέρων, τοῦ Υἱοῦ λέγω καὶ τοῦ Πνεύματος.

Ἀλλ’ ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας, φασί, Κύριλλος, ἔχειν φησί τόν Υἱόν φυσικῶς ἐν ἔαυτῷ τά τοῦ Πατρός ἴδια καὶ ἐξαίρετα, διαβαινούσης εἰς αὐτόν φυσικῶς τῆς τοῦ γεννήσαντος ἴδιότητος, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγει καὶ προχεόμενον ἐκ Πατρός δι’ Υἱοῦ τήν κτίσιν ἀγιάζειν, καὶ ἐξ ἀμφοῖν προχεόμενον οὐσιωδῶς. Καί αὐθις ἐν ἐβδόμῳ τῶν Πρός Έρμείαν ἐξενηγεμένων λόγων περὶ τοῦ Υἱοῦ ταῦθ’ ήμīν διατρανοῖ· «ἀπολύων γάρ», φησίν, «ἀμαρτίας τόν αὐτῷ προσκείμενον, τῷ ἴδιῳ λοιπόν καταχρίει Πνεύματι, ὅπερ ἐνίησι μέν αὐτός ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρός Λόγος καὶ ἐξ ἴδιας ήμīν ἀναπτηγάζει φύσεως. Καί οὐκ ἐκ μέτρου ἔχων δίδωσι τό Πνεῦμα κατά τήν Ἰωάννου φωνήν, ἀλλ’ αὐτός ἐνίησιν ἐξ ἔαυτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ Πατήρ».

Καιρός δή ήμīν εἰπεῖν πρός τόν τά τοιαῦτα προβαλλόμενον· ἔτ’ ἀσύνετος εῖ καὶ οὐδ’ ἀκηκοώς πάνυ πολλάκις ἀνωτέρω παρ’ ήμῶν συνηκας, ὅτι Θεός καὶ ἐκ Θεοῦ ὑπαρξις ἀναίτιος τε καὶ ὑπέρχρονος; Ἐνταῦθα γάρ προχεόμενον φησί καὶ τήν κτίσιν ἀγιάζον. Χρονικόν τοίνυν

καί δι' αἰτίαν ἀκούων τό προχεῖσθαι (καί γάρ μετ' αὐτήν καί δι' αὐτήν προκέχυται τήν ἀγιαζομένην· πῶς γάρ οὐ);, πρός δέ καί εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν διδόμενον παρά τοῦ Υἱοῦ, ὡσπερ ἀμέλει καί παρά τοῦ Πατρός, καί οὐκ ἀπολύτως πηγαζόμενον ἀλλά τισίν ἀκούων, οὐκ ἀναμιμνήσκῃ ὅ διδαχθείς ἔχεις παρ' ἡμῶν τε καί τῆς ἀληθείας, ὡς ή παρά τοῦ Πατρός προαιώνιος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις οὐ διά τι οὐδέ πρός τινας οὔτε ὑπό χρόνον ὅλως; Εἰ δέ καί οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν εἶπε προχεόμενον, οὐδέν καινόν. Ως γάρ ἐπιδημοῦν τοῖς ἀποστόλοις καί ἐνεργοῦν τελεώτερον, καί ὡς Γρηγόριος ὁ θεολόγος λέγει, (σελ. 302) «οὐσιωδῶς ὡς ἄν εἴποι τις παρόν καί συμπολιτεύμενον». Τί δέ, οὐκ οὐσιωδῆς ἦν καί ή πρός ημᾶς ἀποστολή τοῦ Λόγου, ἐξ ἀμφοῖν τοῦ Πατρός γενομένη καί τοῦ Πνεύματος; Άλλ' ή ἀποστολή γέννησις οὐκ ἦν· οὐ γάρ ἐξ ἀμφοῖν ὁ Υἱός γεγέννηται, οὐδέ δι' ημᾶς, ἀλλ' οὐδέ μεθ' ημᾶς, εἰ καί μεθ' ημᾶς δι' ημᾶς οὐσιωδῶς κατῆλθεν ἐνωθείς τῇ καθ' ημᾶς φύσει καθ' ὑπόστασιν καί γεγονώς καθ' ημᾶς ὑπέρ ημῶν, μή πρό ημῶν μόνον, ἀλλά καί πρό τῶν αἰώνων, ἐκ μόνου τοῦ Πατρός γεγεννημένος ὡν. Καί τό Πνεῦμα τοίνυν τό ἁγιον οὐσιωδῶς ἐπέμφθη ἐξ ἀμφοῖν ἀρτίως, εἰ δέ βούλει, καί ἐκκέχυται παρ' ἀμφοτέρων· ὕδωρ γάρ ἐκλήθη ζῶν. Καί «Ιωάννης μέν ἐβάπτισεν ὕδατι· ὑμεῖς δέ, φησίν ὁ Κύριος, βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ». Πῶς ἄν οὖν ἐβαπτίσθησαν, μή τοῦ ζῶντος ἐκχυθέντος ὕδατος;

Ἐκκέχυται τοίνυν οὐσιωδῶς δι' ημᾶς καί μεθ' ημᾶς· αὐτό γάρ ἐφανερώθη δι' ἔαυτοῦ τήν θείαν δύναμιν παρέχον, ἀλλά καί πάρεστιν ἀεί οὐσιωδῶς ήμιν, πάντως δέ καί καθ' ὑπόστασιν, κανὸν ἡμεῖς τῆς οὐσίας ἢ τῆς ὑποστάσεως ἡκιστα μετέχωμεν, ἀλλά τῆς χάριτος. Ἐκπορεύεται δέ οὐ πρό ημῶν μόνον, ἀλλά καί πρό τῶν αἰώνων ἀναιτίως ἐκ μόνου τοῦ Πατρός. Ο δέ τῆς ἐκκλησίας ἐν ταύτῳ καί θεμέλιος καί κορυφαῖος Πέτρος καί αὐτῆς τῆς παρ' ἀμφοτέρων ἐκχύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαφοράν ἐγνώρισεν ήμιν· «τήν γάρ ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός λαβών, φησί, παρά τοῦ Πατρός, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε», ἀντικρυς ἐκείνην λέγων τοῦ Κυρίου καί διδασκάλου τήν φωνήν, «ὅταν δέ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγώ πέμψω παρά τοῦ Πατρός».

Ἐκχεῖται τοιγαροῦν ήμιν τό Πνεῦμα παρά τοῦ Πατρός ὡς καί ἔαυτοῦ, παρά δέ τοῦ Υἱοῦ ὡς παρά τοῦ Πατρός λαμβάνοντος. Όστε, οὐκ ἐξ ἔαυτοῦ μέν ἔχει τό Πνεῦμα (σελ. 304) ὁ Υἱός, οὐδέ διά τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπαρξιν τό Πνεῦμα ἔχει, ἀλλ' ἐξ ἔαυτοῦ ἔχει ὁ Πατήρ, ἐξ ἔαυτοῦ ἀμέσως ἐκπορεύομενον ἀναιτίως καί προαιώνιως· ἀλλά καί ἐκ τῆς ἰδίας ήμιν, φησί, ὁ Υἱός τοῦτ' ἀναπηγάζει φύσεως, εἰκότως καί παναληθῶς· μία γάρ φύσις τοῖς τρισὶ καί φυσικῶς ἔνεισιν ἀλλήλοις. Καί ὁσάκις ὁ θεόφρων οὗτος Κύριλλος ἐκ τοὺς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγει, τό ὄμοούσιον παρίστησιν, ἀλλ' οὐκ αἵτιον εἶναι τόν Υἱόν τοῦ Πνεύματος. Ἐπεί καί πρός τούς ἀντιλέγοντας τῷ ὄμοουσίῳ τά τοιαῦτα γέγραφεν· ὕδωρ μέν γάρ ζω[ν ακλεῖται τό Πνεῦμα τό ἁγιον καί πηγή ἐστι τούτου τοῦ ὕδατος ὁ Πατήρ, ὃς

διά τοῦ προφήτου περὶ τῶν Ἰουδαίων λέγει· «ἐμέ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος καὶ ὥρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμένους».

Πηγὴ ἐστὶ τούτου τοῦ ὕδατος καὶ ὁ Υἱός, καθό καὶ ὁ Χρυσόστομος περὶ τοῦ βαπτίσματος γράφων, «δείκνυσι», φησίν, «έαυτὸν ὁ σωτήρ πηγὴν ζωῆς καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον». Άλλα τοῦ ὕδατος τούτου πηγὴν εἶναι δείκνυσιν ὁ Χριστός καὶ αὐτό τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· «ὁ πιῶν γάρ», φησίν, «ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγώ δώσω αὐτῷ, οὐ μή διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ ἐγώ δώσω, δηλαδή τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον».

Ἐστιν οὖν καὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὁμοῦ πηγὴ τοῦ ζῶντος ὕδατος, τουτέστι τῆς θείας χάριτος καὶ ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος. Τήν χάριν γάρ τοῦ Πνεύματος ἡ Γραφή, ὁ Χρυσόστομός φησι πατήρ, ποτέ μέν πῦρ, ποτέ δέ ὕδωρ καλεῖ δεικνῦσα ὅτι οὐ οὐσίας ἐστί ταῦτα ὄνόματα, ἀλλ᾽ ἐνεργείας». Οὐ γάρ ἐκ διαφόρων οὐσιῶν συνέστηκε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἀόρατόν τε καὶ μονοειδές ὄν. «Άλλ᾽ ἐκ τῆς θείας φύσεως», φασί, «καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀναπηγάζει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον». Ἐστω δή, εἰ βούλεσθε, (σελ. 306) καὶ κατά τήν ἀϊδιον ὑπαρξιν· πηγάζει γοῦν ἐκ τῆς θείας φύσεως, ἀλλά καθ' ὑπόστασιν μόνην τήν πατρικήν. Διό οὐδείς οὐδέποτε τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐσεβῶν θεολόγων ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶπεν, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς τοῦ Πατρός ὑποστάσεως· ἐκ δέ τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ φυσικῶς εἶναι ἐξ αὐτοῦ εἴπερ τις φαίη, ἀλλ' ὡς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως οὐσῆς τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ίνα γάρ κατ' αὐτόν εἴπω τὸν θείον Κύριλλον, ὡς αὐτός Πρός Ἔρμείαν γράφει, «οὐχ ἔτερος ἀν ὁ Υἱός εἶναι νοοῖτο παρά τὸν Πατέρα, ὅσον εἰς ταύτοτητα φυσικήν, πάντως δέ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον», ὡς καὶ περὶ τούτου ὁ αὐτός ἐξηγούμενος ἐκεῖνο τὸ εὐαγγελικόν, «οὐ γάρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ», φησίν, «οὐδέν ἔτερον παρά τὸν Υἱόν ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὅσον εἰς ταύτοτητα φύσεως». «Πηγὴ δέ ἐστι ζωῆς, κατά τὸν μέγαν Διονύσιον, ἡ θεία φύσις εἰς ἑαυτήν χεομένη καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶσα καὶ ἀεὶ δι' ἑαυτῆς θεωμένη».

Άλλ' οὐκ ἔστι, φησίν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ μή εἶναι· οὐ γάρ συνορῶσιν, ὡς, ὅταν τι μιᾶς μέν οὐσίας ἡ καὶ ὑποστάσεως, τὸ ἐξ ἐκείνης τῆς οὐσίας ἔχον ὅπωσδήποτε τήν ὑπαρξιν καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνης ταύτην ᔁχει, καὶ ἀντιστρόφως· ὃ γάρ ἀν ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνης ἡ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνης ἐστίν, Ὅταν δέ τι μιᾶς μέν οὐσίας ἡ, οὐ μιᾶς δέ ὑποστάσεως, ἀλλά πλειόνων, τὸ ἐκ τῆς μιᾶς ἐκείνης οὐσίας οὐκ ἐκ τῶν λοιπῶν αὐτῆς ὑποστάσεών ἐστιν, ἀλλ' ἐκ μιᾶς τινος αὐτῶν. Ἐπεί γοῦν ἡ ἀνωτάτω καὶ προσκυνητή Τριάς ἡμῖν μία φύσις ἐστίν ἐν ὑποστάσεσι τρισίν, οὐχί τό ἐκ τῆς οὐσίας τήν ὑπόστασιν ᔁχον ἐκ τῶν ὑπολοίπων ὑποστάσεών ἐστιν, ἀλλ' ἐκ μιᾶς τινος αὐτῶν, δηλαδή τῆς πατρικῆς· ἐκ ταύτης γάρ μή εἶναι οὐκ ἐνδέχεται, οὐκοῦν οὐχί καὶ ἐξ ἑτέρας, ἀλλ' ἐκ μόνης, εἴπερ ἐκ μιᾶς.

(σελ. 308) Καί τοῦτο δῆλον ἀπό τῶν ἀνθρώπων· ἔκαστος γάρ ήμῶν ἐκ τῆς οὐσίας μέν ἔστι τοῦ Ἀδάμ, οὐκ ἔστι δέ καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, διότι μία μέν οὐσία τῶν ἀνθρώπων νῦν, πολλαί δέ ὑποστάσεις. Ἀνθρωπίνης δέ τήν ἀρχήν μιᾶς οὕσης οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως, τῆς τοῦ Ἀδάμ, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Ἀδάμ ἡ Εὔα οὕσα, καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνου ἦν. Ἀλλὰ καὶ ποίν τὸν Κάϊν εἶναι, μιᾶς οὕσης ἀνδρικῆς οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως, ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὁ Κάϊν ἀνδρικῆς οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως ὑπῆρχε, τοῦ Ἀδάμ· δυοῖν δέ ἀνδρῶν ἥδη καθ' ὑπόστασιν τελούντων, ὁ τοῦ Κάϊν Ἐνώχ ἐκ τοῦ οὐσίας μέν ὑπῆρχε τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' οὐχί καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς τοῦ Κάϊν.

Οἱ γοῦν λατινικῶς φρονοῦντες διατεινόμενοι καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, εἴπερ εἶναι θεολογεῖται ἐκ τῆς φύσεως, πλήν τοῦ θείου Πνεύματος, μίαν εἶναι δείκνυνται φρονοῦντες ὥσπερ οὐσίαν οὗτω καὶ ὑπόστασιν ἐπί Θεοῦ, τὸν Πατέρα τελέως ἀθετοῦντες καὶ τὸν Υἱόν εἶναι μόνον καθ' ὑπόστασιν δεικνύντες καὶ τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπαρξίν ἔχειν παριστῶντες.

Εἰ τις οὖν ἐκ τῆς φύσεως ἀκούων τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ἐκ τῆς ὑποστάσεως νοεῖ, ὅμοϋπόστατον ποιεῖ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἐπειδήπερ ὅμοούσιος· ἢ καὶ τήν διαφοράν καὶ τήν διάκρισιν καν τῇ θείᾳ φύσει, ἀλλ' οὐκ ἐν μόναις ταῖς τρισὶ θείαις ὑποστάσεσι νοεῖ, μή πρός τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦ Χρυσοστόμου θεολόγου διδάσκοντος ἀκούων, «ώς ἡ μέν τῶν θείων ὑποστάσεων διακριτική τάξις, τοῖς ἀγίοις καθέστηκε γνώριμος, ἡ δέ φύσεων διακριτική ἐπί τῆς ἀγίας Τριάδος ἀπόβλητος». «Οὐ γάρ ἐμερίσθη ἡ οὐσία ἀπό τοῦ Πατρός εἰς Υἱόν, πρός τάς κανονικάς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, οὐδέ ρυεῖσα ἐγέννησεν».

Τοιγαροῦν εὖ ἄν ἔχοι λέγειν οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ (σελ. 310) τό Πνεῦμα, διά το τοῦ Υἱοῦ πρός τὸν Πατέρα ὅμοούσιον, καὶ τῆς τοῦ θείου Πνεύματος πρός τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν ὅμοουσιότητος ἐντεῦθεν δεικνυμένης, ἀλλ' οὐχί τῆς διαφόρου ἐκ τοῦ Πατρός ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος, ἵσον δέ ἐστιν εἰπεῖν καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα διά τήν ὅμοουσιότητα, καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς ἐστιν οὐσίας τῷ Υἱῷ τό Πνεῦμα. Ἐκ δέ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἡ ὅμοουσιότης δείκνυται τοῦ Πνεύματος ὡς φανερωτέρας καὶ προκατηγελμένης καὶ προπεπιστωμένης· «ἔχει τε οὐ Υἱός φυσικῶς ἐν ἑαυτῷ τά τοῦ Πατρός ἴδια καὶ ἐξαίρετα, διαβαινούσης εἰς αὐτόν φυσικῶς τῆς τοῦ γεννήσαντος ἴδιότητος»· οὐ τά ὑποστατικά ἴδια τοῦ Πατρός καὶ ἐξαίρετα – οὐδέ γάρ το ἄναρχον ἔχει καὶ ἀγέννητον ἡ τό γόνιμον - ἀλλά τά φυσικά καὶ ἴδια τῆς τοῦ Πατρός φύσεως αὐχήματα, ἀπέρο ἔχει φυσικῶς καὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Καί τοῦτο διά πολλῆς ποιούμενος σπουδῆς ὁ θεῖος Κύριλλος, τό μηδένα παραχθέντα δοξάζειν ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ φυσικῶς καὶ κατά φύσιν ὄσάκις λέγει, τό Πνεῦμα φησι τό ἄγιον καὶ ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ πηγάζειν, καθ' ἦν ὁ αὐτός

έστι μετά Πατρός, ἀλλ' οὐδαμοῦ τῶν λόγων ἐκ τῆς ὑποστάσεως· καί τά ἴδια τοῦ Πατρός ἔχειν αὐτὸν φυσικῶς τε καί οὐσιωδῶς καί κατά φύσιν ἀεὶ θεολογεῖ.

Καί συκοφαντηθείς γάρ ώς καί ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ δοξάζων τήν ὑπαρξίν τό Πνεῦμα ἔχειν, τοῦτ' αὐτό ὅτι συκοφαντεῖται ἰσχυρίσατο, ἴδιον τοῦ Υἱοῦ καί οὐκ ἀλλότριον εἶναι τό Πνεῦμα διατεινάμενος, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καί τοῦτ' ἀνάγραπτον κεῖται πρός Λατίνων περιφανῆ τε καί λαμπρόν ἔλεγχον· οἵ παρ' ᾧν ἔδει μᾶλλον ἀποσχέσθαι τῆς κακονοίας, ἐκ τούτων ἐνάγεσθαι δικαιοῦσιν εἰς τό μή τόν Πατέρα μόνον, ἀλλά καί τήν τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν αἰτίαν αἴναι κακῶς νομίζειν τῆς τοῦ θείου Πνεύματος ὑποστάσεως. Ό δέ λέγων εἶναι ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως τό Πνεῦμα, (σελ. 312) διά τό εἰπεῖν τόν θείον Κύριλλον διαβαίνειν φυσικῶς εἰς τόν Υἱόν τήν τοῦ γεννήσαντος ἴδιότητα παρ' αὐτοῦ τοῦ θείου Κυρίλλου ἐντρεπέσθω, γράφοντος ἐν Θησαυροῖς· «πῶς οὐκ ἔσται τό Πνεῦμα ὁ Θεός, ὅλην ἔχον ἐν ἑαυτῷ οὐσιωδῶς τήν ἴδιότητα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ, οὗ καί Πνεῦμα ἔστι, δι' Υἱοῦ τῇ κτίσει χορηγούμενον»; Κατά γάρ τήν αὐτῶν σύνεσιν, ἦν ἐν ταῖς τῶν θεοφόρων κέκτηνται θεολογίαις, τό Πνεῦμα γεννητόν τε ἄμα καί γεννήτῳ ἔσται· οὐ τί ἀν ἀκουσθεί καινότερον;

Άλλα ταῦτα μέν ὡσπερ ἐκ περιουσίας ήμīν ἀρτίως εἴρηται πρός τούς διατεινομένους ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ἐπειδή περ ἐκ τῆς φύσεως εἴρηται. Ό γάρ θείος Κύριλλος ἐνταῦθ' ήμīν ἀναπηγάζειν ἐκ τῆς φύσεως οὐ τήν φύσιν φησί τοῦ Πνεύματος, οὐδέ τήν ὑπόστασιν, ἀλλά τήν ἐνέργειαν, ἥτις ἀναπηγάζει, κατά τόν Δαμασκηνόν θεολόγον, ἐκ μιᾶς τρισυποστάτου φύσεως. «Οτι μέν γάρ ἀκτιστός ἔστι καί ἡ τῆς θείας φύσεως ἐνέργεια καί ὅτι φυσική καί οὐσιώδης λέγεται, παραστήσει δι' ὀλίγων καί ὁ μέγας Αθανάσιος ἐν τοῖς Κατά Μακεδονίου γράφων· «οὐ κατά ἄλλην καί ἄλλην πρόνοιαν ὁ Πατήρ καί ὁ Υἱός ἐργάζεται, ἀλλά κατά μίαν καί τήν αὐτήν οὐσιώδη τῆς θεότητος ἐνέργειαν».

«Οτι δέ οὐκ ἐκ μιᾶς τινος τῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ἐκ τῆς τρισυποστάτου φύσεως ἡ τοιαύτη ἐνέργεια πηγάζει προσμαρτυρείτω καί ὁ μέγας Διονύσιος γράφων ἐν κεφαλαίω τετάρτῳ τῆς Περὶ τῆς οὐρανίου ιεραρχίας βίβλου· «πάντα μετέχει προνοίας ἐκ τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης». «Οτι δέ Πνεῦμα ἐνταῦθα ὁ θείος Κύριλλος ἐκ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ διδόμενον ήμīν οὐ τήν φύσιν φησίν οὐδέ τήν ὑπόστασιν τοῦ Πνεύματος, ἀλλά τήν ἀκτιστὸν αὐτοῦ καί φυσικὴν χάριν καί ἐνέργειαν, σαφές δεῖγμα πρός τοῖς ἄλλοις (σελ. 314) καί τό μνησθῆναι τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ προδρόμου καί βαπτιστοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ φωνῆς, τῆς οὐκ ἐκ μέτρου δίδοσθαι λεγούσης παρά τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα τῷ Υἱῷ. Ιωάννης γάρ ὁ χρυσορρήμων, τό χωρίον τοῦτο τοῦ κατά τόν θεολόγον Ιωάννην εὐαγγελίου ἐξηγούμενος, «Πνεῦμα», φησίν, «ἐνταῦθα τήν ἐνέργειαν λέγει· πάντες γάρ ήμεῖς μέτρῳ τήν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος ἐλάβομεν, ἐκεῖνος δέ ὀλόκληρον· εἰ δέ η ἐνέργεια αὐτοῦ ἀμέτρητος, πολλῷ μᾶλλον ἡ οὐσία».

Ούτω πάντα νικᾶ τῆς τῶν παρ' ἡμῶν εἰρημένων ἀληθείας ἡ δύναμις, εὐπορίας ἀφορμήν ποιουμένη τάς ύμῶν ἀπορίας καὶ δι' ἑαυτῆς ὡς διά μιᾶς τινος εὐθείας πλῆθος σκολιῶν, ἐτεροκλινεῖς ἀπελέγχουσα γραμμάς.

Ταύτη τοι τῶν μέν γραφικῶς προβαλλομένων ἄλις.

Ἐπεί δέ οὐ μόνον τοῖς λογίοις οἱ Λατῖνοι χρῶνται καθ' ἡμῶν, μᾶλλον δέ καθ' ἑαυτῶν, ἀλλά καὶ διανοήμασιν οὐκείοις, φέρ' ἵδωμεν τό ἀναμφίλεκτον αὐτοῖς δοκοῦν, ὥς καὶ τ' ἄλλα συνδιαρρυήσεται λυθέντα, μᾶλλον δέ καὶ τό παρωνύμως ἀπό τῆς διανοίας λέγεσθαι στερήσεται, ἀδιανόητα δειχθέντα· κατά μέρος γάρ ταῦτ' ἐπαξιέναι οὐκ ἀνάγκη. Καὶ ταῦθ' ἡμῖν ἀρτίως οἵς πέρα τοῦ μετρίου μηκύνειν ἥκιστα προηρημένοις, ὅμως εἰς μῆκος ἐκτέταται ὁ λόγος, ταῖς αὐτῶν ἐξ ἀγνοίας ἀπορίαις συμπαρεκτεινόμενος.

Άλλα τί τό δοκοῦν αὐτοῖς ἀκράδαντον τῆς δυσσεβείας ἔρεισμα; Πᾶν, φησί, τό ἐκπορευόμενον ἔκ τινος, διά τινος ἐκπορεύεται καὶ οὕτως ἐπί πάντων ἐστί, κανὸν μήρηματι ὁ λέγων ἐπισημαίνηται· τό δ' αὖ διά τινος, καὶ ἐξ ἐκείνου δι' οὗ ἐστι λέγεται· διά τίνος οὖν ἐτέρου, εἰ μή διά τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα; Σαφές οὐκοῦν τό περαινόμενον, ὅτι διά τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεται.

Τί οὖν ἡμεῖς πρός ταῦτα; Οὐ τήν "διά" μέν αὐτοῖς δώσομεν, τήν δέ "ἐκ" ἀπαγορεύσομεν, ὃ πολλοί πεπόνθασιν, ἀγνοοῦντες ὃ πεπόνθασι. Τό γάρ διά στόματος, καὶ ἐκ στόματος (σελ. 316) σαφῶς προφέρεται. Καὶ τῷ Ιώβ «διά νεφέλης» γέγραπται λαλήσας ὁ Θεός καὶ αὐθις «ἐκ τοῦ νέφους». Άλλ' οὐδὲ ἐπί τῶν κτιστῶν καὶ κατά φύσιν ἐκπορευομένων τό διά τινος οὐ συννοήσομεν καὶ μή λεγόμενον. Οὐ μήν διά τοῦτο τοῖς κατά φύσιν τά ὑπέρ φύσιν δόμοιώσομεν. Απόκριναι γάρ δή μοι ὁ ἐμβατεύων ἢ μή ἐώρακας· οὐχὶ καὶ πᾶς νίος ἔκ τινος γεννώμενος διά τινος γεννᾶται καὶ οὕτως ἐπί πάντων ἔχει, κανὸν μήρηματι ὁ λέγων ἐπισημαίνηται; Ἀρ' οὖν διά τοῦτο καὶ τήν κάτω καὶ χρονικήν τοῦ μονογενοῦς ὑπέρ φύσιν οὖσαν ἐκ μόνης παρθένου μητρός ἀθετήσομεν γέννησιν καὶ τήν ἄνω ἐκ μόνου παρθένου Πατρός προαιώνιον, ζητοῦντες τό διά τίνος τε καὶ ἐκ τίνος κατά τάς ἀπολουμένας σάς ὑποθήκας καὶ τούς ἀσυλλογίστους συλλογισμούς; Οὔμενον, ἀλλά δι' αὐτῆς καπί γῆς φανερωθείσης καὶ τήν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐκπόρευσιν ἀμέσως οὖσαν ἐκ Πατρός ἐπιγνωσόμεθα καὶ τήν σήν ἀποποιησόμεθα προσθήκην, ὡς τοῖς φυσικῶς διοικουμένοις τά ὑπερφυῆ συντάττουσαν.

Καί τοῦτο δέ οὐ συννοεῖς ὁ τῶν ἀνεξερευνήτων ἐξεταστής, ὅτι τό ἐκπορευόμενον ἄπαν οὐ διά τινος μόνον, ἀλλά καὶ εἰς τι ἀεί ἐκπορεύεται; Ἡ τοίνυν δώσεις ἡμῖν εἰς τί πρό τῶν αἰώνων τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκπορεύεται, καὶ ἀντί τῆς μόνης προαιώνιου καὶ σεπτῆς διά τοῦτο Τριάδος τετράδα σεβόμενος ἀποδειχθήσῃ, τό ἐξ οὗ, τό δι' οὗ, τό εἰς ὃ καὶ αὐτό τό ἐκπορευόμενον, ἡ τοῦτο σοῦ μή διδόντος οὐδὲ ἐκεῖνο δεξόμεθα. Τίς γάρ ὁ λόγος καθ' ὃν, ἀμφοτέρων ἐπομένων τῷ ἐκπορευομένῳ παντί, τό μέν προσίεσθαι, τό δέ μή;

Καίτοι τό μέν ἐκ Πατρός ἐκπορευέσθαι τό Πνεῦμα τό ἄγιον καί ἐν τῷ Υἱῷ ἀναπαύεσθαι, καί γέγραπται παρά τῶν θεολόγων καί πεφανέρωται ἐν Ἰορδάνῃ τοῦ Σωτῆρος βαπτιζομένου καί τοῦθ' οὔτως ἔχον ὁμολογοῦμεν, οὐκ ἐκ τῶν (σελ. 318) ὅντων τά ύπερ πάντα τά ὅντα στοχαζόμενοι, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρρήτως τελουμένων τά ύπερ ἔννοιαν διδασκόμενοι. Ποῦ δή σοι τό δι' Υἱοῦ καί ἐξ Υἱοῦ ἐπί τῆς τοῦ θείου Πνεύματος ύπάρξεως, εἰ ἐκ Πατρός ἐκπορευόμενον τό Πνεῦμα πρός τόν Υἱόν σαφῶς ἔρχεται καί ἐν αὐτῷ ἀναπαύεσθαι τό θεολογεῖται; Καθάπερ ὁ ιερός Δαμασκηνός ἐπί λέξεώς φησι καί Γρηγόριος ὁ θεολόγος τοῦτ' αὐτό δεικνύς ταμίαν εἶναι τοῦ θείου Πνεύματος ὡς Θεοῦ Υἱόν καταγγέλλει τόν Χριστόν. Καί ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς ἐν Υἱῷ παρά Πατρός φυσικῶς ύπάρχειν τό Πνεῦμα συμπεραίνει καί παρά Πατρός φυσικῶς τε καί οὐσιωδῶς διήκειν ἐν Υἱῷ τό Πνεῦμα λέγει, δι' οὗ πάντα χρίων ἀγιάζει ὁ Υἱός. Ἐκ γοῦν τοῦ Πατρός ἐν τῷ Υἱῷ ύπάρχον φυσικῶς καί ἀϊδίως, ἐκ τοῦ Υἱοῦ πρός τούς ἀξίους, ὅπως καί ήνικα δέοι, πρόσεισι καί φανεροῦται τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Οὐ μήν, ἀλλ' ἐπιεικέστερον τόν προκείμενον μεταχειρίζων λόγον, μάλιστα διά τούς μετ' εὐγνωμοσύνης ἐντυγχάνειν μέλλοντας καθολικωτέραν ἔκφανσιν ἐν βραχεῖ ποιήσομαι τῆς ἀληθείας, ὡς ἐν ἐπιλόγῳ τό πᾶν διαλαμβάνουσαν. Ό δ' ἔχων ὡτα πρός διάκρισιν ὁρθοῦ καί μή τοιούτου μυείσθω κατά τό ἐγχωροῦν τό τοῦ μυστηρίου βάθος· πύλας δ' ἐπίθεσθε τοῖς ἑαυτῶν ὡσίν, ὅσοι μή κριτικωτάτην κέκτησθε διάνοιαν, εἰ μή τοῖς εὖ λέγειν δυναμένοις, μᾶλλον δέ παρά Θεοῦ δυναμούμενοις, πειθηνίους ἑαυτούς παρέχετε, ὡς ἂν μή τό ύπερ τήν ύμετέραν γνῶσιν ἀφροσύνην τῶν εὖ εἰδότων ὀνομάσητε. Τί δέ ἐστιν ὁ λέγω; Καί συντείνατε παρακαλῶ τόν νοῦν.

Τό Πνεῦμα τό ἄγιον πρό αἰώνων καί ἀπ' αἰῶνας καί ἔτι ἴδιαίτατον μέν ἔχει τῆς ἴδιοτρόπου ύπάρξεως τό ἐκ τοῦ Πατρός, τῆς μόνης πηγαίας θεότητος, ἐκπορεύεσθαι, τουτέστιν ἐκ τῆς ύπερθέου ἐκείνης οὐσίας καθ' ύπόστασιν μόνην τήν πατρικήν, ύπέρθεος δὲν καί αὐτοουσία καί (σελ. 320) κατ' αὐτήν τοῦ προσενεγκότος κατ' οὐδέν αποδέον, μᾶλλον δέ μηδαμῶς διαφέρον ἡ διαιρούμενον, ἐτερούποστατον δ' ὅμιας καί αὐθυπόστατον. Οὕτω δέ δὲν ἐκ τοῦ Πατρός, οὔτ' αὐτοῦ διῆσταται ποτε, καί τῷ Υἱῷ οὐχ ἡττον ἥνωται οὐσιωδῶς τε καί ἀδιαστάτως, αὐτῷ τε ἐπαναπανόμενον καί ἴδιον αὐτοῦ ύπάρχον καί ἐν αὐτῷ φυσικῶς διατελοῦν ἀεὶ· αὐτός γάρ ἐστιν ὁ τοῦ Πνεύματος ταμίας. Οὐδέν οὖν καινόν, εἰ καί ἐξ αὐτοῦ καί ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ προϊέναι λέγεται, καθ' ύπόστασιν μέντοι τήν πατρικήν· καί δι' αὐτοῦ καί ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς καί δίδοται καί πέμπεται καί προχεῖται καί προέρχεται, δι' αὐτοῦ διδόμενόν τε καί φανερούμενον, εἰ δέ βούλει καί ἐκπορευόμενον πρός οὓς ἀξιον. Καί ἐκπόρευσιν γάρ εἴπουπερ ἄν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀκροάσῃ, τήν φανέρωσιν νόει· οὐ γάρ ἀεὶ τό ἐκπορεύεσθαι παρά Θεοῦ ύπάρξεως ἐστι σημαντικόν αὐθυποστάτου· «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ γάρ», φησί, «μόνως ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπί παντί οἵματι ἐκπορευομένῳ διά

στόματος Θεοῦ». Όρας ὅτι τά μέν παρά Θεοῦ ἐκπορευόμενα πολλά, πλήθους γάρ συνεκτικόν τό πᾶν, τό δέ Πνεῦμα τό ἄγιον ἔν, ὁ καί ἴδιοτρόπως παρά πάντα ἐκπορεύεται παρά Θεοῦ; Καί πάλιν· «ἐθαύμαζον», φησί, «οἱ δόχλοι ἐπί τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ». Ἀρ' οὖν ἡ τῶν λόγων χάρις αὐθυπόστατος, ὥσπερ τό Πνεῦμα τό ἐκπορευόμενον παρά μόνου τοῦ Πατρός; Ἀπαγέ· καίτοι ταύτην τήν χάριν ὁ Κύριος Πνεῦμα προσηγόρευσεν εἰπών, «τά ρήματα ἀ ἐγώ λαλῶ, Πνεῦμα εἰσι καὶ ζωὴ εἰσιν». Άλλ' ὅρας ὅπως ἐξ Υἱοῦ ἡ χάρις καί οὐκ αὐτή μόνον, ἀλλά καὶ πᾶσαι αἱ δωρεαί τοῦ ἄγιου Πνεύματος.

Εἰ γάρ ἐκ τῆς τῶν πιστεύοντων εἰς Χριστόν κοιλίας ποταμοί ρέουσιν ὕδατος ζῶντος κατά τήν ἐπαγγελίαν («ὁ πιῶν γάρ», φησίν ὁ Κύριος «ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγώ δώσω αὐτῷ γενήσεται πηγή ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωήν αἰώνιον», (σελ. 322) ταύτον δ' εἰπεῖν ἐκπορευομένη, κατά τό «πηγή δέ ἦν ἐκπορευομένη ἐξ Ἐδέμ») εἰ οὖν ἐκ τῶν ὡμοιωμένων τῷ Υἱῷ ποταμηδόν ἀλλεται, ταύτον δ' εἰπεῖν πηγάζεται καί ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα κατά χάριν ἐνυπάρχον αὐτοῖς, πολλῷ μᾶλλον ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ κατά φύσιν προαιωνίως τε καί ἀϊδίως ἔχοντος ἐαυτῷ ἐπαναπαυόμενον αὐτό καί συνημμένον φυσικῶς.

Άλλ' οὐ διά τοῦτο δογματίσομεν ἐκ τοῦ Πατρός καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ καί ἐκ τῶν ὡμοιωμένων κατά χάριν τῷ Υἱῷ ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα· ἴδιαίτατα γάρ ἐκ τοῦ Πατρός, ως ἐξ αὐτοῦ μόνου τήν ὑπαρξίν ἔχον τήν προαιωνίον τε καί ὄμοούσιον. Ἐστι γάρ καί ἐκ τοῦ Πατρός καί τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα τό ἄγιον, καί προηγεῖται τῇ ἐπινοίᾳ τοῦ εἶναι Πατρός τό ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι· (τό γάρ εἶναι τι προθεωρεῖται τοῦ τίνος εἶναι, εἰ καί μή κατά χρόνον) καί διά τοῦτο τοῦ Πατρός, ὅτι ἐκ Πατρός, ως καί ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς Πρόσ Εὐνομιανούς φησι κεφαλαίοις· «τήν πρός τόν Πατέρα οἰκειότητα νοῶ τοῦ Πνεύματος, ἐπειδή παρά τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται». Ἐκ δέ τοῦ Υἱοῦ, εἴπου εὑρεθείη καί οἵ τισι ρήμασιν, ως αὐτῷ φυσικῶς ἐναναπαυόμενον προαιωνίως τε καί ἀϊδίως, ἀτε κατά τήν ἀπόρρητόν τε καί ἀχρονον ἐκείνην γέννησιν τέλειον ἐν ἐαυτῷ σχόντι ἐκ Πατρός τό Πνεῦμα, ἐκ τῆς αὐτῆς ὃν αὐτῷ οὔσιας, καθ' ὑπόστασιν μέντοι τήν πατρικήν. Οὐκοῦν ἐπί τοῦ Υἱοῦ προθεωρεῖται τό εἶναι αὐτοῦ Πνεῦμα τοῦ ἐξ αὐτοῦ εἶναι, εἰ καί μή κατά χρόνον· καί διά τοῦτο ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι τοῦ Υἱοῦ. Τοιγαροῦν οὐκ ἔχει παρ' αὐτοῦ τήν ὑπαρξίν.

Διά δέ τοῦ Υἱοῦ λέγεται τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ἐσθ' ὅτε μέν ως δι' αὐτοῦ νοούμενον Πνεῦμα Πατρός καί ἐκ Πατρός, ἀτε μή γεννητόν ὑπάρχον ἀλλ' ἐκπορευτόν, καί ως ἐκπορευτόν ἀμέσως ἐκ τοῦ ἐκπορευόντος αὐτό νοούμενον· ἔστι δέ καί ως συμπαρομαρτοῦν ἀχρόνως αὐτῷ κατά τούς θεολόγους (σελ. 324) καί σύν αὐτῷ καί μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχί καί ἐξ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρός ὑπῆρχον, ως καί αὐτόθεν τοῖς συνετοῖς ἔστι κατάδηλον· οὐδείς γάρ τῶν εὗ φρονούντων λόγον ἀκούσας προαιωνίως ἐκ Πατρός γεννώμενον οὐκ εἰς ἔννοιαν εὐθύς ἔρχεται τοῦ τῷ λόγῳ συμφυῶς καί

συνανάρχως συμπαραμαρτοῦντος Πνεύματος, καθ' ἥν ἔννοιαν οὐδ' εἰς "ἐκ" τήν "διά" χρή μεταλαμβάνειν· ἔστι δέ καί ὡς δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ τοῖς ἀγίοις χορηγούμενον, οὐ μήν προαιωνίως ἐκεῖθεν πεμπόμενον ἢ διδόμενον ἢ πιγάζον, εἰ δέ βούλει ἐκπορευόμενον, ἀλλ' ἡνίκα ληφθῆναι καί φενερωθῆναι εὐδόκησε καί ὡς εὐδόκησε διδόμενόν τε καί φανερούμενον· οὐ γάρ αὐτή καθ' ἑαυτήν ἡ οὐσία καί ἡ ὑπόστασις φανερούται ποτε τοῦ θείου Πνεύματος. Εἰ δέ Λατῖνοί φασιν ἐντεῦθεν στοχάζεσθαι τήν προαιώνιον πρόοδον, ἀκολούθως οὐδ' ἐκεῖ κατά τήν ὑπαρξίαν ἔσται. Καί τό τεκμήριον ὃ φασιν αὐτοί τοῦτο, οὐδέν αὐτοῖς συμβαλεῖται πρός τήν πρόθεσιν.

Αλλ' ἐκ μέν τοῦ Υἱοῦ καί διά τοῦ Υἱοῦ οὕτω προϊόν θεολογεῖται τό Πνεῦμα τό ἄγιον· μιᾶς γάρ καί τῆς αὐτῆς οὐσίας, μία καί ἡ αὐτή καί θέλησις καί δόσις καί φανέρωσις. Ἐκ δέ τῶν υἱοποιήτων τῷ Θεῷ καί διδόμενόν ἔστι καί ἀλλόμενον καί πιγάζον καί ἐνεργοῦν καί φαινόμενον, ὡς ἐνυπαρχούσης μέν αὐτοῖς καί ἐνοικούσης τῆς ἐμφύτου χάριτος καί δυνάμεως τοῦ Πνεύματος, ἀλλά κατά χάριν καί οὐ φυσικῶς καί ὑστερον ἐπιδημησάσης, τουτέστι δι' αὐτῶν ἐνεργησάσης, ἀλλ' οὐ προαιωνίως ἐπαναπαυομένης.

Ορᾶς ὅση ἡ διαφορά, ὡς ἀπειρίας ἐπέκεινα; Λατῖνοι δέ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, ἐκ μέν τοῦ Πατρός λέγοντες γεννηθῆναι τόν Υἱόν, ἐκ δέ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, οὐ σαφῶς περὶ τῶν προαιωνίων καί ὑποστατικῶν φασι προόδων καί αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ τε καί τοῦ Πνεύματος; Σαφῶς τοιγαροῦν μιγνύουσι τά ἄμικτα· τοῖς ὑπέρ χρόνον τά ύπό χρόνον, τοῖς ὑπέρ αἰτίαν τά δι' αἰτίαν. Δι' ήμᾶς γάρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πέμπεται· εἰ δέ δι' ήμᾶς, καί καθ' ήμᾶς. Ἐκ δέ τοῦ Πατρός οὐ διά (σελ. 326) τι, οὐδέ μετά τι· ἄπαγε τῆς βλασφημίας, εἰ μή σύ καί τοῦτ' ἀναπλάσεις ὁ πάντολμος, μᾶλλον δέ ψευδώνυμος θεολόγος, καί τόν λόγον οἶνον ἐγγυτέρω τοῦ Πατρός τιθείς, πορρωτέρω δέ τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Ταῦτ' ἄρα καί οἱ θεόσοφοι Πατέρες ἡμῖν μέν παραδιδόντες τήν τῆς πίστεως ὄμοιογίαν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρός ἐθεολόγησαν γεννηθέντα τόν Υἱόν, οὕτω καί τό Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον· δηλονότι ἀμέσως ἐκάτερον αὐτῶν καί ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, ἐξ αὐτῆς δηλαδή τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως. Εἰ δέ διά τήν γενομένην ἐπιφοίτησιν ὑστερον ἡμῖν, καί ταῦτα πρός τούς ἀλλοτριοῦντας τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἐνιστάμενοι, ἐξ ἀμφοῖν εἴπε τις αὐτό, ἥ ἐκ πατρός δι' Υἱοῦ ἥ ὅτι τοῦ Υἱοῦ ἐκλάμπει καί τά ὅμοια τούτοις, ἀλλ' ὡς καί ἐν τῷ Υἱῷ ὑπάρχον καί ἴδιον αὐτοῦ καί κατ' οὐδέν αλλότριον.

Πρός δέ τούτοις οὐδ' ἄνευ χρονικῆς προσθήκης ἥ αἰτίας εἰρηκέ τις δι' Υἱοῦ ἥ καί ἐξ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἀποστελλόμενον, προσημαίνων δέ ἀεί ἐνέργειαν, καθ' ἥν ἐφ' ήμᾶς ἐλθεῖν πρό ήμῶν τῶν ἀδυνάτων ἥν. Εἰ δ' ἄρα που καί μή προσημήναντες εἰρήκεσαν, ἀλλ' ὡς πολλάκις τοῦτο πράξαντες. Ἔπειτα οὐδέ συνίης τοῦτο, ὃ ὑπερολίαν σύ καί καυχώμενος εἰς

τά ἄμετρα, ὅτι πολλ' ἄττα τῶν λεγομένων παρά τῇ θείᾳ Γραφῇ, τῇ μέν συνόδῳ τῶν ρημάτων ἐστίν ἐν, τῇ δέ διανοίᾳ καὶ τῷ πράγματι οὐχ ἐν; Ὁ καὶ τοῖς αἰρετικοῖς τήν πλάνην ὡς ἐπίπαν ἀπειργάσατο, μή δυναμένοις διακρίνειν τό τῇ συνόδῳ τῶν ρημάτων ἐν, τοῖς δέ πράγμασιν οὐχ ἐν, ὡς καὶ Γρηγορίῳ τῷ θεολόγῳ συνδοκεῖ;

Σαφές γάρ τοῦτο τοῖς σοφοῖς τά θεῖα καὶ τῷ θείῳ Πνεύματι μεμυημένοις, ὡς ὅταν ἔξ ἀμφοτέρων, Πατρός καὶ Υἱοῦ, τό Πνεῦμα λέγηται, ᾧ ἐκ Πατρός δι' αὐτοῦ, εὶ καὶ συνάγεται ρήματι, ἀλλά διέστηκε πράγματι. (σελ.328) Καί πρός μέν τούς ἀλλοτριοῦντας τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ δεόντως ἀν συνημμένως οὔτως εἴποιμεν ἐν κρίσει τούς λόγους οἰκονομοῦντες, οἰκειωθεῖσι δέ Θεῷ διὰ τοῦ γνῶναι ἴδιον αὐτοῦ τό Πνεῦμα ἡκριβωμένως ἐκκαλύψομεν ἑκάτερον, ὡς ἐκ Πατρός μέν ἔχει πρό πάντων τῶν αἰώνων τήν ύπαρκτικήν τό Πνεῦμα πρόοδον, τῷ Υἱῷ δέ αἰωνίως ἐνυπάρχον, ἔξ αὐτοῦ εἰς τούμφανές προῆλθε δι' ἡμᾶς καὶ μεθ' ἡμᾶς κατ' ἐκφαντικήν καὶ οὐχ ύπαρκτικήν προέλευσιν.

Άλλα καὶ ὁ Υἱός, φησίν, ἐν τῷ Πνεύματι ἐστι. Πάνυ γε, διό καὶ ἐκφαντικόν ἐστιν αὐτοῦ τό Πνεῦμα, καὶ ἀποστέλλεται καὶ παρ' αὐτοῦ οὐχ ὡς ἀνθρωπος μόνον, ἀλλά καὶ ὡς Θεός κατά τόν θεολόγον Γρηγόριον, καὶ ἐμμορφοῦται ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν καὶ ἐνοικεῖ καὶ ὁρᾶται δι' αὐτοῦ. Ἐν γάρ Θησαυροῖς ὁ θεῖος Κύριλλος, «Χριστοῦ», φησί, «τό Πνεῦμα, ὡς τοῦ Θεοῦ λόγου διὰ Πνεύματος ἡμῖν ἐνοικιζομένου». Γεννᾶσθαι δέ οὐ λέγεται, ἐπεί τό γεννώμενον Υἱός ἀεί τοῦ γεγεννηκότος ἐστί τε καὶ λέγεται καὶ ὁ γεννῶν ἀεί Πατήρ· τό δέ ἐκπορεύμενον ἐπί Θεοῦ, καθά προέφημεν, οὐχ ἀπλῶς οὐδέ μόνον τοῦ ἀγίου Πνεύματός ἐστι· ἀλλά τό μέν προαιώνιον καὶ ύπαρκτικήν πρόοδον δηλοῦν, ἐτερότροπον οὖσαν τῆς τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρός γεννήσεως, μόνον τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐστι· τό δ' ἐκ τοῦ κρυφίου φανεροῦσθαι καὶ παρρησιάζεσθαι καὶ δημοσιεύειν τήν οἰκείαν δύναμιν διὰ τῶν ἐπιτελουμένων θαυμασίων οὐ μόνον τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀλλ' ἐστι καὶ αὐτοῦ· «ὁ Θεός» γάρ, φησίν ὁ προφητικώτατος ἐν βασιλεῦσιν «ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι τε ἐν μέσω τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ γῆ ἐσείσθῃ».

Καί τοῦ Πατρός τοίνυν πάλαι ποτέ φανερούμενον καὶ διά Μωσέως θαυματοποιοῦντος, ὁ πρῶτος κατά τόν θεολογικώτατον Γρηγόριον γέγονε σεισμός, μετατιθεμένων τῶν Ἐβραίων ἀπό τῆς τῶν εἰδώλων προσκυνήσεως ἐπί τήν (σελ. 330) ἀμυδράν μέν, ἀληθῆ δέ θεογνωσίαν. Άλλα καὶ ἐπί τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὁ δεύτερον γέγονε σεισμός, τῶν μέν Ιουδαίων μεταρρυθμιζομένων ἀπό τοῦ νόμου πρός τό εὐαγγέλιον, παντός δέ ἔθνους καλουμένου πρός τήν εὐγγελιζομένην κοινωνίαν τῆς θεώσεως. Άλλα καὶ τοῦ Υἱοῦ μόνου διά τοῦ σταυροῦ διαβαίνοντος ἐν τῇ ὡς ἀληθῶς ἐρήμῳ, τῷ θανάτῳ καὶ τῷ ἄδῃ, καὶ φανερούμενον ἐν μέσω τοῦ λαοῦ τῶν Ιουδαίων, διά τῆς ἐκ τῶν οὐρανῶν θεοσημίας καὶ αἰσθητῶς ἡ γῆ ἐσείσθη. Όρας ἐπί τῆς τοιαύτης σημασίας τό ἐκπορευόμενον οὐ μόνον ὃν τοῦ Πνεύματος, ἀλλά κοινόν Πατρός, Υἱοῦ

καί Πνεύματος; Άλλ' ύστερογενής καί ύπό χρόνον αὕτη ἡ ἐκπόρευσις· «ἐν τῷ λαῷ» γάρ φησιν. Εἰ δ' ἐν τῷ λαῷ, καί μετά τὸν λαόν.

Καλῶς ἄρ' ἔφημεν, ώς τό ἐκπορευόμενον ἐπί τοῦ ἀγίου Πνεύματος οὐκ ἀεὶ τήν ἐκ τοῦ Πατρός προαιώνιον ὑπαρξιν δηλοῖ, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καί τήν ὕστερον φανέρωσιν, καθ' ἣν καί ὁ Υἱός κοινωνήσει τῷ Πατρὶ, ὃ καί ὁ Θεῖος Κύριλλος δείκνυσι σαφῶς λέγων, «Τό Πνεῦμα τὸν Υἱόν ἐξ ἴδιας ἡμῖν ἀναπηγάζει φύσεως». Προστιθείς γάρ τό «ἡμῖν», συνιέναι δίδωσι τό χρονικόν τῆς ἀναδόσεως. Καί ὅτι ἐνέργεια καί δωρεά ἐστι τοῦ θείου Πνεύματος τό ἐκ Πατρός καί Υἱοῦ πηγαζόμενον ἡμῖν, Ιωήλ προκαταγέλλων, μᾶλλον δέ διά τούτου ὁ Θεός, οὐκ «ἐκχεῶ τό Πνεῦμα μου», φησίν, ἀλλ' «ἐκχεῶ ἀπό τοῦ Πνεύματός μου». Ως γάρ καί ὁ Χρυσόστομός φησι πατήρ, «τό μέρος λέγει τῆς ἐνέργειας· οὐ γάρ ὁ παράκλητος μερίζεται». Ο δέ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος πολλαχοῦ, μᾶλλον δέ πανταχοῦ, δωρεάν καλεῖ τήν ἐκχυθεῖσαν τηνικαῦτα πρός αὐτούς. Καί ὁ χρυσοῦς πάλιν θεολόγος· «οὐχ ὁ Θεός», φησίν, «ἀλλ' ἡ χάρις ἐκχεῖται».

Οὐκ ἄρα διά ταῦτα ἐκ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα· ἀτιμάσαμεν γάρ ἄν (σελ. 332) τοῦτο μᾶλλον ἡ δοξάσαμεν, τοῖς διά τοῦ Υἱοῦ εἶναι σχοῦσι συντάττοντες αὐτό. Τοιγαροῦν ἐκ τοῦ Πατρός μόνου δοξάζομεν ἐκπορευόμενον ἰδιοτρόπως καί προαιωνίως, ώς καί ὁ Υἱός γεννᾶται· καί οὕτω δοξάζοντες, συνδοξάζομεν αὐτό καί συμπροσκυνοῦμεν τῷ Υἱῷ καί τῷ Πατρὶ.

Καί τοῦτο δηλοῦντες οἱ θεόσοφοι πατέρες, ἐπί τοῦ συμβόλου τῆς ὁρθοδοξίας τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα καί τό συνδοξάζεσθαι τῷ Πατρὶ καί τῷ Υἱῷ συνήγαγον εἰς ἓν, συνημμένως ἐκφωνήσαντες καί παραδόντες, ώς τῶν μή δοξαζόντων ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ὥσπερ ἀμέλει καί τόν Υἱόν γεγεννημένον, οὐδέ συμπροσκυνεῖν τό Πνεῦμα ἐκείνοις δυναμένων, ἐν ἴδιᾳ ὑποστάσει θεωρούμενον.

Εἰ γάρ κοινόν ἀεὶ αὐτοῖς ώς ἐξ αὐτῶν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις, ἐνέργεια ἄν τό Πνεῦμα εἴη μόνη καί οὐκ ἐν ὑποστάσει· μόνον γάρ ἐνέργια, ἡ γε αὐτοῖς κοινή. Κοινόν μέν οὖν αὐτοῖς ώς ὁμοούσιον, ἀλλ' οὐκ ἀεὶ αὐτοῖς κοινόν ώς ἐξ ἀμφοῖν εἰ καί νῦν ἐπ' ἐσχάτου τῶν αἰώνων ἐξ ἀμφοῖν ἐκκέχυται, προσθήσω δ' ὅτι καί παρ' ἑαυτοῦ· καί γάρ αὐτεξουσίως πρός ἡμᾶς ἐκχεῖται. Καί πρός τόν Υἱόν γάρ εἰρηται προφητικῶς εἰπεῖν, «Υἱός μου εἰ σύ, ἐγώ σήμερον γεγέννηκά σε». Άλλ' ἵσμεν ὑπό χρόνον ταύτην ὑπάρχουσαν τήν γέννησιν. Τί δέ, οὐχί καί τό Πνεῦμα ταύτην συνειργάσατο τήν γέννησιν, ὡς τό καθ' ἡμᾶς ἀνειλημμένον τοῦ Υἱοῦ φύραμα ἐπί τοῦ βαπτίσματος ἐχρίσθη καί χρισθέν ἐφανερώθη, ὅτι καί πρό τοῦ βαπτίσματος γέγονεν ὁμόθεον, ἐπεί καί τήν ἀρχήν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, «ἐκ Πνεύματος ἄγιον καί Μαρίας ἐσαρκώθη τῆς παρθένου», κατά τό γεγραμμένον;

Ἄρ' οὖν ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐρεῖσγε γεγεννῆσθαι πρό αἰώνων τόν Υἱόν διά τήν ύπό χρόνον ταύτην γέννησιν; Σύ δέ ἵσως ὁ λογικαῖς ἐφόδοις τήν περί (σελ. 334) Θεοῦ γνῶσιν προιζόμενος καὶ ἐκ τῶν ὕστερον ώς αὐτός φήσι γεγονότων τά προαιωνίως ὄντα στοχαζόμενος· ἀλλά καὶ μάρτυρά γε ἀξιολογώτατον ἡμῖν ἄν ἐπαγάγοις τόν Υἱόν αὐτόν διά τοῦ προφήτου λέγοντα, «Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τό Πνεῦμα αὐτοῦ»· καὶ τοῦτο γάρ σόν, ταύτον εἰεσθαι ἀποστολήν τε καὶ τρόπον ύπαρξις. Πρός δέ τούτῳ καὶ τῷ τοῦ μεγάλου προσχρήση καὶ παρεξηγήση Παύλου, καὶ τοῦθ' ἔκών καὶ ἐθελοκακῶν ἡ ἀγνοῶν καὶ μή ὄμοιογῶν. «Ω μέν γάρ» φησίν ἐκεῖνος, «διά τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἀλλω δέ λόγος γνώσεως». Ἀλλά καὶ ὁ Χριστός ἐνοικεῖ ταῖς καρδίαις τῶν μή ἀδοκίμων, πάντως διά τοῦ Πνεύματος, καὶ νοερῶς ὅρᾶται καὶ ἐμμορφοῦται καὶ ἐμφανίζεται, καὶ ταῦτα διά τοῦ Πνεύματος. Οὐκοῦν προσυλλογιζόμενος ἐρεῖς, εἰ διά τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος. Εἰ δέ ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός σαφῶς ἀποστέλλεται καὶ τό βάπτισμα δέχεται, καθ' ὃ πᾶς βαπτιζόμενος γεννᾶται ἐκ Πνεύματος, καὶ ταῖς καρδίαις ἐλλάμπει, καὶ τοῦτο διά τοῦ Πνεύματος, καὶ πολλά ἔτερα τῶν παραπλησίων συνείρας, εἴτα κοινῶς κατά τάς σάς ἐπιστήμας συμπεραίνων, καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεγεννημένον εἶναι τόν Υἱόν δοξάσεις τε καὶ δείξεις. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς γε, ὃ σοφώτατε ἐπιχθονίων, οἱ τῆς κατά σέ ταύτης θεολογίας ἀμοιροὶ παντάπασιν, ἀλλ' ὅρθῶς ἄν καὶ προσενέγκωμεν καὶ διέλωμεν τήν τῆς πίστεως ὄμοιογίαν, ἐκ τοῦ Πατρός μόνου λέγοντες ἐξ ἀρχῆς ἀμέσως εἶναι τόν Υἱόν τε καὶ τό Πνεῦμα, ἰδιοτρόπιας μέντοι ἔκάτερον αὐτῶν.

Καί δή τό ἴδιον δηλοῦντες ἔκατέρου τρόπου, τήν μέν ἐκ Πατρός ὑπαρξιν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν προσαγορεύομεν, ἐκπόρευσιν δέ τήν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Τά δέ ὕστερον ἐν χρόνῳ καὶ μετά τήν κτίσιν ἐπί ταύτης καὶ ὑπό τούτων ὑπηργμένα, νοήμασι μέν ἀεὶ διαιροῦμεν τῶν προαιωνίων καὶ ἀνάρχων ὑπάρξεων ἐκείνων, οήμασι δέ ἔστιν ὅτε καὶ τοῦτο σπανιώτατα συνάπτοντες ἡ καὶ συνημμένα παρά τινων ἀκούοντες, (σελ. 336) τήν ἐν τοῖς νοήμασι διαίρεσιν οὐκ ἀποβάλλομεν. Τοιοῦτόν ἔστι καὶ τό παρά τοῦ Κυρίου λεγόμενον, «ἐγώ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἦκα», καὶ «ἐξῆλθον παρά τοῦ Πατρός καὶ ἐλήθυθα εἰς τόν κόσμον». Κανταῦθα γάρ τό «ἐξῆλθον» ἐν ὃν οὐ μιᾶς διακονίας ἔστι δηλωτικόν· τήν τε γάρ ἐφ' ἡμᾶς δι' ἡμᾶς ἐφ' ἡμῶν παρά τοῦ πατρός ἀποστολήν δηλοῖ καὶ τήν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς τοῦ Πατρός ὑποστάσεως προαιωνίον πρόοδον.

Τί οὖν, διά τό τοῦ οήματος ἐνιαῖον συνάψομεν τά πλεῖστον διεστῶτα; Ἡ διότι τό «ἐξῆλθον» καὶ τήν ἀποστολήν δηλοῖ, ἡ δέ τοῦ Υἱοῦ ἀποστολή παρά τοῦ Πατρός ἐγεγόνει καὶ τοῦ Πνεύματος, κατά τό «Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τό Πνεῦμα αὐτοῦ», ἵν' εἴπω πάλιν τό πολλάκις εἰρημένον, προελθεῖν δογματίσομεν ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος τόν Υἱόν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ; Οὐκοῦν οὐδέ διά τήν ἐκ Πατρός καὶ Υἱοῦ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἀποστολήν ἡ ἐκφανσιν ἡ πρόοδον, τήν

έκφαντικήν καί ύπό χρόνον λέγω, καν εἰς ἐν τῇ προαιωνίῳ ἐνίστε συνάγηται κατά τήν λέξιν, ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δογματίσομεν ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα τό ἄγιον, μέχρις ἂν ἐκ Θεοῦ Θεόν γινώσκωμεν αὐτό τῷ προενεγκόντι Πατρί ἐπίσης προαιώνιον.

Άλλ' ο μόνος διανοίγων ὀφθαλμοῖς τυφλῶν, καὶ δι' οὗ ὁρῶσιν οἱ ὁρῶντες, εἰ καὶ μή ἀπαξαπλῶς τοῖς πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἐν ἀληθείᾳ σε ζητοῦσιν ἅπασι, δίδου δι' ἀοράτου θεωρίας ἀνηκούστοις σοῖς ἐν νῷ διδάγμασιν, ἐπιγινώσκειν τήν ἀλήθειαν. Εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ δι' ἀκοῆς πιστεύσαντας πρός τήν ἑνότητα τῆς σῆς ἐπιγνώσεως διά πίστεως ἀνάγαγε, καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν βεβαιοπίστους ἀποδείξας ἐν καιρῷ εὐθέτῳ φανέρωσον σαύτόν αὐτοῖς, ἵν' εἰδῶμεν τήν σήν ἐπ' ἀληθείας δόξαν ἅπαντες καὶ καταπολαύσωμεν ἐν πνευματικῇ καὶ ἀπορρήτῳ θέᾳ τῆς τρισηλίου καὶ μοναρχικωτάτης φαιδρότητος, καὶ δοξάσωμέν σε πρός δύναμιν ἀδιαλείπτως, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τους ἀκαταλήκτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Άμήν.

ΑΝΤΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΒΕΚΚΟΥ ΥΠΕΡ ΛΑΤΙΝΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ (σελ. 344)

Ἐπιγραφή πρώτη

Χρήσεις γραφικαί διάφοροι συλλεγεῖσαι εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τό Πνεῦμα τό ἄγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, μεθ' ἃς ἔτεραι καταστρωνύονται εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τό Πνεῦμα διά τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρός. Καί ἐπειδή αἱ μέν ἐκ τοῦ Υἱοῦ αἱ δέ διά τοῦ Υἱοῦ ἀποδεικνύουσιν εἶναι τοῦτο, εἰς παράστασιν τοῦ ἰσοδυνάμου τῆς "διά" καὶ τῆς "ἐκ", ἀκολούθως παρενθύς, ἔτεραι γραφικαί χρήσεις καταστρωνύονται, δι' ὧν τό τῶν προθέσεων τούτων ἰσοδύναμον ἀποδείκνυται.

Ἀντεπιγραφή πρώτη

"Οταν ἐπί τῆς θεολογίας ἰσοδυναμῶσιν ἀλλήλαις ἡ "ἐκ" καὶ ἡ "διά", οὐ τήν διαίρεσιν οὐδέ τήν διαφοράν παριστῶσι τῆς ἀγίας Τριάδος, ἀλλά τήν ἔνωσιν καὶ τήν ἀπαραλλαξίαν, ἣτις ἐστί κατά τήν φύσιν καὶ τήν

όμοιοι ουλίαν. Λείκνυται γάρ ἐντεῦθεν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καὶ θελήσεως ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὁ δὲ ἐνταῦθα καταγράψας τὰ τῶν ἀγίων ϋητά καὶ οὕτως ἐπιγράψας τὴν διαφοράν κακῶς καὶ δυσσεβῶς τῶν θείων ὑποστάσεων ἐπιχειρεῖ δεικνῦναι διά τοῦ τῶν τοιούτων προθέσεων ισοδυνάμου καὶ ὅτι ἐκ τῶν δύο ὑποστάσεων καὶ παρ' ἔκατέρας τούτων διαφόρως ἔχει τὴν ὑπαρξίαν ἡ μία τῶν τριῶν προσκυνητῶν ὑποστάσεων, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Φανερόν οὖν ὡς αἱ μέν τῶν ἀγίων ϋήσεις ἔχουσιν εὔσεβῶς τε καὶ καλῶς, ἐκλαμβάνονται δέ (σε. 346) παρά τοῦ συνειλοχότος καὶ καταγράψαντος ἐνταῦθα ταύτας κακῶς τε καὶ δυσσεβῶς.

Οὐτι δέ τίν ενωσιν καὶ τήν ἀπαράλλακτον ἐν πᾶσιν ἡ τοιαύτη δείκνυσι “διά”, ὅταν δηλονότι ισοδυναμῇ τῇ “ἐκ”, ὁ θεῖος Μάξιμος παρίστησι σαφῶς, περὶ τινῶν εἰπόντων διά τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, γράφων πρός Μαρίνον, «οὐκ αἰτίαν τὸν Υἱόν ποιοῦντας σφᾶς αὐτούς ἀπέδειξαν, μίαν γάρ ἵσασι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα αἰτίαν, τοῦ μέν κατά τήν γέννησιν τοῦ δέ κατά τήν ἐκπόρευσιν, ἀλλ’ ἵνα τὸ δι’ αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι καὶ ταύτη τό συναφές τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παραστήσωσι». Σαφές οὖν ἐντεῦθεν ὡς ὁ Βέκκος οὗτος δυσσεβῶς ἐκλαμβάνει τάς τοιαύτας ϋήσεις· οὐ γάρ τό συναφές καὶ ἀπαράλλακτον, ὃ ἐστι κατά τήν φύσιν, ἀλλά τό διαφέρον τῶν ὑποστάσεων ἐκ τούτων ἐπιχειρεῖ συνάγειν, οὐδέ τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ πειθόμενος· καὶ οὗτος γάρ ἐν ὀγδόῳ τῶν Πρός Αμφιλόχιον κεφαλαίῳ φησί· «τό διά τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν Πατέρα, οὔτε ἀτελῆ τοῦ Πατρός τήν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἀτονον τοῦ Υἱοῦ παραδηλοῖ τήν ἐνέργειαν, ἀλλά τό ἡνωμένον τοῦ θελήματος παρίστησιν».

Ο γοῦν λέγων διά τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προϊέναι κατά τήν χρονηγίαν τήν ὁμοιούλιαν τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ παρίστησι καλῶς. Εὐδοκίᾳ γάρ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ αὐτό συνευδοκοῦν τοῖς ἀξίοις χρονηγεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Οἱ δέ λατινόφρονες οὗτοι συνάγοντες ἐκ παρανοίας διά τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπαρξίαν τὸ Πνεῦμα ἔχειν εὐδοκίας καὶ θελήσεως ἔργον καὶ κτίσμα ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ’ οὐ θείας φύσεως καρπόν ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον παριστῶσι δυσσεβῶς. Κατά γάρ τὸν ιερόν Δαμασκηνόν ἔργον θείας θελήσεως ἡ κτίσις, ἀλλ’ οὐχ ἡ θεότης, ἀπαγε· «οὐ γάρ τῆς θείας θελήσεως, ἀλλά τῆς θείας φύσεως, αὗθις κατά τὸν αὐτόν, ἡ προαιώνιος καὶ ἀΐδιος γέννησίς τε καὶ ἐκπόρευσις».

Ἐπιγραφή δευτέρα (σελ. 348)

Ἐπειδὴ εἰσὶ τινες ἀντιλέγοντες ταῖς γραφικαῖς ϋήσεσι, τοῖς δηλοῦσαις διά τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρός, συνελέγησαν καὶ αἱ παροῦσαι γραφικαὶ ϋήσεις, αἱ δηλοῦσαι προσεχῶς καὶ ἀμέσως τὸν Υἱόν

ἐκ Πατρός εῖναι, εἰς συγκρότησιν τῶν δηλουσῶν χρήσεων διά τοῦ Υἱοῦ εῖναι τό Πνεῦμα. Εἰ γάρ μή ἦν τό Πνεῦμα διά τοῦ Υἱοῦ, διατί μή καὶ αὐτό ἀμέσως ἐρρήθη εῖναι ἐκ τοῦ Πατρός;

Ἀντεπιγραφή δευτέρα

Καί μήν ἐρρήθη καὶ τό θεῖον Πνεῦμα ἐκ Πατρός ἀμέσως καὶ ἀνήρηται σου παντάπασιν ἡ τῆς δυσσεβείας πρόφασίς τε καὶ παράστασις. Γρηγόριος γάρ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος δεύτερον ἐν τοῖς Ἐπεσιν ἀπό τοῦ Πατρός εἶναι φησι τό Πνεῦμα τό ἄγιον καθά καὶ τόν Υἱόν. Ό δέ Νύσσης, σύν πολλοῖς ἑτέροις, πρός ἐν πρόσωπον, τό πατρικόν, ὡσαύτως ἔχειν ἑκάτερον φησιν, ἀνευ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως. Άλλα καὶ τά τοῦ ἀνθρώπου, φησί, πρόσωπα οὐκ ἀπό τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατά τό προσεχές ἔχει τό εἶναι, ως πολλά καὶ διάφορα εἶναι πρός τοῖς αἰτιατοῖς καὶ τά αἴτια. Ἐπί δέ τῆς ἀγίας Τριάδος οὐχ οὕτως· ἐν γάρ πρόσωπον καὶ τό αὐτό, τοῦ Πατρός, ἐξ οὗπερ ὁ Υἱός γεννᾶται καὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκπορεύεται. Διό καὶ κυρίως τόν ἐνα αἴτιον μετά τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἐνα Θεόν φαμεν τεθαρρηκότως».

Τί δέ οἱ λέγοντες ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένειν τό Πνεῦμα τό ἄγιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρός ἐν τῷ Υἱῷ διήκειν καὶ ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι καὶ τῷ λόγῳ συμπαρομαρτεῖν; Ἐτι δέ οἱ κοινωνίαν καὶ ἀγάπην εἶναι (σελ. 350) λέγοντες τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον; Πρός δέ τούτοις οἱ πρός τό ἑτερον ἔκαστον ἔχειν τῶν προσώπων λέγοντες οὐ ἡττον ἢ πρός ἔαυτό; Τί δέ ὁ ψάλλων «αἱ χεῖρες σου ἐποίησάν με καὶ ἐπλασάν με»; Ἀρ' οὐχ ἅπαντες οὗτοι ἀμέσως εἶναι καὶ τό Πνεῦμα δεικνύουσιν ἐκ τοῦ Πατρός;

Ἐπιγραφή τρίτη.

Κατεστρώθησαν καὶ αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις εἰς συγκρότησιν τῆς ἐννοίας τῶν δηλουσῶν χρήσεων, μή ἀμέσως ἀλλά διά τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρός εἶναι τό Πνεῦμα. Εἰ γάρ ἀμέσως ἦν τό Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρός, οὐκ ἀν ἐρρήθη ὁ μέν Υἱός εἰκὼν τοῦ Πατρός, τό δέ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὁ μέν Υἱός ἐνέργεια τοῦ Πατρός, τό δέ Πνεῦμα ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὁ μέν Υἱός πρόσωπον τοῦ Πατρός, τό δέ Πνεῦμα πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ.

Ἀντεπιγραφή τρίτη.

Ανούστατε, ὁ δυσσεβῶς ἐπιγράφων ὥδε τά παρά τῶν ἀγίων εὔσεβῶς εἰρημένα, πῶς οὐ συνορᾶς ὅτι τά κοινά καὶ φυσικά ἐπί τῆς ἀνωτάτω καὶ προσκυνητῆς Τριάδος οὐδεμίαν ἔχουσι διαφοράν; Εἰς γάρ Θεός, μία εἰκών, μία θέλησις, μία ἐνέργεια Πατρός, Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος. Οὐκοῦν

πρός τοῖς ἄλλοις, ὅταν καὶ πρόσωπον ἔτερον ἔτέρου τούτων λέγηται, φυσικὸν ἐστιν, ἀλλ’ οὐχ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ἀπαγε. Σύ δέ μή οὕτω πρόσωπον ἔτερον λέγων, ἀλλ’ ὑποστατικῶς, οὐκέτ’ ἔχεις εἶναι μύστης τῆς Τριάδος. Εἰ γάρ τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱός τὸ πρόσωπον, ώς ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐκέτ’ ἔσται λοιπόν ὁ (σελ. 352) Πατήρ πρόσωπον ἔτερον παρά τὸν Υἱόν, οὐδέ παρά τὸ Πνεῦμα ὁ Υἱός. Όρας ώς αἱ μέν τῶν ἀγίων ρήσεις ἔχουσιν εὔσεβῶς τε καὶ καλῶς, παρά δέ σοῦ ἐκλαμβάνοντα κακῶς καὶ δυσσεβῶς;

Ἐπιγραφή τετάρτη

Ἐπειδὴ τινες μή καταδεχόμενοι τήν ἐν τῇ Τριάδι μεσιτείαν τοῦ Υἱοῦ, προδήλως παρά τῶν ἀγίων θεολογουμένην ἀπαρνοῦνται καὶ τό ὅλως λέγειν ὄνομα τάξεως ἐν τῇ Τριάδι, συνελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις εἰς δήλωσίν τε καὶ τὸ Πνεῦμα διά τοῦ Υἱοῦ συνάπτεσθαι τῷ Πατρὶ καὶ εἰς παράστασιν τοῦ λέγεσθαι ἀριδήλως τάξιν ἐν τῇ Τριάδι.

Ἀντεπιγραφή τετάρτη

Καταψεύδῃ τῶν εὔσεβῶν, ταλαιπωρε. Ἰσμεν γάρ τάξιν ἐπί τῆς ἀγίας Τριάδος, ἀλλά τήν εὔσεβη· τήν δέ δεικνῦσαν τρίτον ἐξ ἀνάγκης ἀπό τοῦ Πατρός τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον, ώς δυσσεβῶς ἔχουσαν, ἢν σύ μετ’ Εύνομίου στέργεις, οὐ καταδεχόμεθα. Καί τῶν γραφικῶν δέ καταψεύδῃ χρήσεων· οὐ γάρ τὸν Υἱόν μόνον, ἀλλ’ ἐσθ’ ὅτε καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἔνωσίν φασιν, ἀλλοτε δέ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρός τὸ Πνεῦμα μέσον καὶ κοινόν αὐτοῖς· καί ἢν ‘ἀριδήλως’ φήσ τάξιν, σαφές ώς οὐ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἄγιον Πνεύματος ἐστι. Στέργεται δέ καὶ ἡ μεσιτεία τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ’ οὐ κατά τήν ὄμοιογίαν, μή προσεχῶς τῷ Πατρὶ τῷ Πνεῦμα τό ἄγιον τιθεῖσιν, ἵνα μή δόξῃ καὶ τοῦτο γεννητόν. Τά τοιαῦτα τοίνυν τοῖς ἀγίοις λέγεται καλῶς, δέ συνειλοχώς (σελ. 354) ταῦτα καὶ προθείς ἐνταῦθα πρός τήν οἰκείαν μεθέλκων κακοδοξίαν κακῶς καὶ δυσσεβῶς αὐτοῖς χρῆται.

Ἐπιγραφή πέμπτη

Ἐπειδὴ εἰσί τινες μή καταδεχόμενοι ἐκεῖνο τήν εὐαγγελικήν δύνασθαι ρῆσιν, Τήν ‘Πνεῦμα ἀληθείας’ τό ἄγιον λέγουσαν Πνεῦμα, ὅπερ δύναται καὶ ἡ ρῆσις ἡ λέγουσα ἐκ τοῦ Πατρός αὐτό ἐκπορεύεσθαι, ἔτι δέ διενιστάμενοι μηδέ εἰς ίσοδύναμον ἔννοιαν λέγεσθαι τό ἐκ τοῦ Πατρός

έκπορεύεσθαι καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τό Πνεῦμα τό ἄγιον, κατεστρώθησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ισοδυνάμου τῶν τοιούτων εὐαγγελικῶν χρήσεων.

Ἀντεπιγραφή πέμπτη.

Τῆς ἀναισθησίας· ισοδυναμοῦσι γάρ αἱ ρήσεις τῶν ἀγίων εἰς τό δεῖξαι τήν πρός τόν Πατέρα καὶ τόν Υἱόν οἰκειότητα, ταῦτό δὲ πεῖται ὅμοιουσιότητα τοῦ θείου Πνεύματος, διαφέρουσι δέ ὡς μή παρ' ἀμφοτέρων, Πατρός τε καὶ Υἱοῦ, τήν ὑπαρξίν δεικνεῖσαι. Καί τοῦτο κατάδηλον ὑπὸ αὐτῶν τούτων τῶν γραφικῶν χρήσεών ἐστι, ὃ δέ συνειλοχῶς ταύτας οὗτος πρός τήν διαφοράν τῶν ρήσεων τούτων καθάπερ ἐκκεκώφηται.

Ἐπιγραφή ἕκτη.

Ἐπειδὴ εἰσί τινες λέγοντες διαφέρειν ἀλλήλων τό ‘πρόειστι’ καὶ τό ‘προχεῖται’ καὶ τό ‘ἐκπορεύεται’, ἔξελέγησαν εἰς ἀναντίρρητον ἀπόδειξιν τοῦ ισοδυνάμου αὐτῶν αἱ προκείμεναι χρήσεις τοῦ ἄγιου Κυρίλλου καὶ μετ' αὐτάς αἱ (σελ. 356) ὑποτεταγμέναι χρήσεις τῶν θεολογούντων ἐκ Πατρός προϊέναι τε καὶ ἐκπέμπεσθαι καὶ προχεῖσθαι τό Πνεῦμα.

Ἀντεπιγραφή ἑβδόμη

Ἐπειδὴ τινες ἀκούοντες τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον καὶ ἀναβλύζον καὶ προϊόν, οὐχί τήν φύσιν τοῦ Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ πηγάζειν καὶ ἀναβλύζειν τερατολογοῦσιν, ἀλλά τό πνευματικόν χάρισμα τό τοῖς ἀξίοις ἐπιγινόμενον, διά τό τήν ἐγγινομένην αὐτοῖς ἐνοίκησιν τῆς πανταχοῦ παρούσης θεότητος τοῦ ἄγιου Πνεύματος σχετικῶς γίνεσθαι, οὕτω τό τοιοῦτον ἐκλαμβάνοντες χάρισμα, ὥσπερ ἂν εἰ ἀποδιηρημένον τῆς θείας οὐσίας νοοῖτο τοῦ Πνεύματος, συνελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, ἐξ ᾧν ἔχει τις διαγνῶναι, ὡς κανὸν ἡ ἐγγινομένη τοῖς ἀξίοις ἐνοίκησις τοῦ παναγίου Πνεύματος σχετική ἐστιν ἀρρήτως καὶ ὑπέρ λόγον, ἀλλ' ἐπεὶ ἐκεῖ τά χαρίσματα προχέονται, ὅπου ἡ θεία φύσις αὐτοῦ σχετικῶς ἐνοικήσει, αὐτό τό Πνεῦμα τό ἄγιον, τό ἐν τῆς Τριάδος καὶ συμπληρωτικόν, ὅπερ ἐστί θεία φύσις καὶ τέλειος Θεός, ὡς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, (σελ. 358) δηλοῦται, ὅταν τις λέγῃ τό Πνεῦμα τό ἄγιον προϊόν καὶ ἀναβλύζον καὶ ὑπάρχον ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Αντεπιγραφή έβδομη

Όντως οὐκ οἶδεν ἄλλο γειτούσαν περί τίνων διαβεβαιοῦται ό καὶ ταύτην τήν ἐπιγραφήν συνθείς. Οὐδείς γάρ τῶν εὔσεβεῖν ἡρημένων διεσπαρμένην εἶναι νομίζει τῆς θείας φύσεως τήν θείαν χάριν καὶ τήν ἐνέργειαν· οὐ μήν ὅτι ἀχώριστός ἐστι τῆς θείας φύσεως ή θεία ἐνέργεια, παρά τοῦτο καὶ φύσις ἐστίν ή ἐνέργεια ταύτης μηδέν διαφέρουσα (τοῦτο γάρ τῆς Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου δυσσεβείας ἐστίν)· ή μέν γάρ θεία ἐνέργεια ἐκ τῆς θείας φύσεως ἐστι καὶ ἐνθεωρεῖται ταύτη κατά τοὺς θεολόγους, ἀλλ' οὐκ ἐστι καθ' αὐτήν, ή δέ θεία φύσις οὐκ ἐκ τῆς ἐνεργείας ἐστί καθ' ἑαυτήν ἐστι καὶ τῶν θείων ἐνεργειῶν ἐστι πηγή. Άλλα καὶ τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ φαμεν· οὗτος δέ λέγων εἶναι τοῦτο ἐκ τῆς φύσεως, ἡμῖν ἀντιλέγειν οἰεται καὶ τὰναντία ήμῶν κατασκευάζειν, μηδέν διαφέρειν, ὡς ἔοικε, νομίζων τήν φύσιν τῆς ὑποστάσεως, ή καί διαφοράν ἀφορόντων φύσεως ἐπί τῆς ἀγίας Τριάδος, ἐπεί διαφοράν ἐστιν ὑποστάσεων.

Ἐπιγραφή ὄγδοη

Εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐκ Πατρός καὶ Υἱοῦ συνελέγησαν καὶ αἱ παροῦσαι γραφικαὶ λύσεις, αἱ δηλοῦσαι εἶναι αὐτό ποιότητα τῆς τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίας, ἔτι δέ εὐωδίαν, πνοήν καὶ ὁσμήν τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ, μεθ' ἃς ἔτεραι χρήσεις, αἴτινες καὶ τόν (σελ. 360) Πατέρα πηγήν τοῦ Πνεύματος καὶ τόν Υἱόν πηγήν θεολογοῦσι τοῦ Πνεύματος.

Ἀντεπιγραφή ὄγδοη

Αἱ συνειλεγμέναι παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις καὶ διά παραδειγμάτων τό πρός τόν Πατέρα καὶ τόν Υἱόν δόμούσιον παριστῶσι τοῦ ἄγιου Πνεύματος κατά τό ἐγχωροῦν· οὐ γάρ ἐστιν εύρεῖν ἐπί Θεοῦ παράδειγμα πάντη κατάλληλον. Ἐπεί δέ καὶ ὕδωρ ζῶν καλεῖται τό Πνεῦμα τό ἄγιον κατά τήν χάριν καὶ τήν ἐνέργειαν, τούτου τοῦ ὕδατος καλεῖται πηγή καὶ ὁ Υἱός μετά Πατρός, ἐστι δ' ὅτε καὶ αὐτό τό ἄγιον Πνεῦμα, ὁ δέ τάς ρήσεις ταύτας προενεγκών ἐνταῦθα τάς μέν παρῆκε τούτων, ταῖς δέ παραχρῆται καὶ οὕτω δι' αὐτῶν κλέπτειν οἰεται τούς ἐντυγχάνοντας πρός τήν οἰκείαν κακόνοιαν.

Ἐπιγραφή ἐνάτη.

Αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, ἐν αἷς οἱ πατέρες ἐθεολόγησαν πάντα τά τοῦ Πατρός ἵδια φυσικῶς διαβαίνειν ἐπί τόν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Υἱόν, κατεστρώθησαν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὑπάρχειν καὶ προϊέναι καὶ πηγάζειν τό

Πνεῦμα καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ἀμέλει καί ἐκ τοῦ Πατρός, κατά τὸν ἄγιον Κύριλλον. Εἰ γάρ τήν πατρότητα καὶ τὸ γεννᾶν μόνον ἀφαιροῦνται ἀπό τοῦ Υἱοῦ οἱ προσδιορισμοί τῶν χρήσεων, εὐδηλον ὡς Υἱός μέν ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἔσται, Πνεῦμα δέ τὸ ἐκ τῆς πατρικῆς ἀναβλύζον οὐσίας καὶ ἐκ τῆς μή γεννώσης οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ἀναβλύζον ἔσται καὶ προχεόμενον.

(σελ. 362) Αντεπιγραφή ἐνάτη.

Ὄντως ἀσυλλόγιστον ἡ δυσσέβεια· διαβαίνειν γάρ ἀκούων ὁ λατινόφωνος οὗτος ἐπὶ τὸν Υἱόν τὰ τοῦ Πατρός ἴδια φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, τὰ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐνόμισεν ἴδια, ἀλλ' οὐ τὰ τῆς φύσεως. Οὐκοῦν κατά τήν αὐτοῦ σύνεσιν, ἦν ἐν ταῖς τῶν θεοφόρων κέκτηται θελογίας, τοῦ θείου Κυρίλλου γράφοντος ἐν θησαυροῖς «πῶς οὐκ ἔσται Θεός τὸ Πνεῦμα, δλην ἔχον οὐσιωδῶς τήν ἴδιότητα τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ», τὰ ὑποστατικά τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἔξει, γέννημά τε καὶ γεννήτωρ ἔσται καὶ Πατήρ τῶν φώτων τὸ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν ἔχον· οὐ τί ἀν ἀκουσθείη δυσσεβέστερόν τε καὶ καινότερον; Τό αὐτό δέ σχεδόν πείσεται πάλιν αὐτός τε καὶ οἱ κατ' αὐτόν φρονοῦντες καὶ ὅταν ἀκούσωσι τοῦ μέν ίεροῦ Δαμασκηνοῦ λέγοντος ἐν τῷ ὄγδῳ τῶν δογματικῶν «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ καὶ τοῦ Πνεύματός ἔστι πλήν τῆς ἀγεννησίας» καὶ τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου Γρηγορίου γράφοντος ἐν τῷ Πρόστιμον τούς ἀπ' Αἴγυπτον καταπλεύσαντας, «πάντα ὅσα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἱότητος». Πόσης δέ ἀνοίας πάλιν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἀκούειν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως δοξάζειν, ὥσπερ ἀν εἰ μία ἦν, καθάπερ οὐσία, οὕτω καὶ ὑπόστασις ἐπὶ Θεοῦ· πρός δέ καὶ τὸ μῆτρον ὡς, ἐπειὶ Πατρός καὶ ἐκ Πατρός λέγεται τὸ Πνεῦμα, οἱ Πατέρας εἶναι τὸν Υἱόν ἀπαγορεύοντες συναπαγορεύουσι καὶ τήν τοῦ Υἱοῦ πρόστιμον Πατέρα κοινωνίαν κατά τήν ἐκπορευτικήν ἴδιότητα.

Ἐπιγραφή δεκάτη

Αἱ παροῦσαι γραφικαί χρήσεις, ἐν αἷς οἱ πατέρες (σελ. 364) ἐθεολόγησαν ἴδιον τοῦ Πατρός τὸν Υἱόν εἶναι, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὅντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶναι, ὡς ἴδιον ὅντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, κατεστρώθησαν ἐνταῦθα, ἵν' εἴη τῷ βουλομένῳ ἐντεῦθεν διαγινώσκειν ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα διά τοῦτο ἴδιον τοῦ Υἱοῦ λέγεται εἶναι, διά τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι· καὶ αὖ διά τοῦτο ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγεται, διά τὸ τοιαύτης οὐσίας ἴδιον ἀγαθόν εἶναι αὐτό, ὅπερ ἐμφαίνει καὶ τήν πρόστιμον Υἱόν τοῦ Πνεύματος ὄμοουσιότητα. Εἰ γάρ κατ' ἄλλον τινα λόγον ὄμοουσιότητος, ὅποιος ἔστιν ὁ περὶ δύο τινῶν ὄμοουσίων λεγόμενος, ἐν οἷς οὐκ ἔστι διά τοῦ ἑτέρου τό ἔτερον, ἦν τὸ Πνεῦμα ἴδιον τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ

Υίοῦ, ἢν καὶ ὁ Υἱὸς ἴδιος τοῦ Πνεύματος καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος διά τό ἀντιστρέφον τῆς τοιαύτης ὁμοουσιότητος, ὅπερ οὕτε ἐρρήθη παρά τινος τῶν ἀγίων οὔτε ζηθήσεται ποτε παρά τοῦ τῶν ὀρθοδοξῶν αἰρουμένων. Η δέ τοιαύτη ὁμοουσιότης οὐδέ κυρίως ὁμοουσιότης, ἀλλ' ἡ συνάπτουσα τό ἔτερον τῷ ἑτέρῳ, ὡς δι' αὐτοῦ ἡ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς. Καί μαρτυρήσει τοῦτο ἡ ἐνταῦθα κατεστρωμένη τοῦ μεγάλου Βασιλείου χρῆσις ἡ λέγουσα «μή τά ἀδελφά ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεσθαι», προστίθενται δέ καὶ αἱ δηλοῦσαι χρήσεις διά τοῦτο εἶναι τόν Υἱόν ὁμοούσιον τῷ Πατρί, διά τό ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι, ἵν' εἴη τῷ βουλομένῳ ἐντεῦθεν διαγινώσκειν, ὡς καὶ τό Πνεῦμα διά τοῦτο ἐστι τῷ Υἱῷ ὁμοούσιον, ὅτι ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας ἐστί.

Αντεπιγραφή δεκάτη

Ἔιδιον ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός, ὡς ἐξ αὐτοῦ γεννηθείς, ὡσαύτως καὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρός (σελ. 366) ἐκπορευόμενον, καθ' ἄ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς Πρός Εὐνομιανούς φησι κεφαλαίοις, γράφων· «τήν πρός τόν Πατέρα οἰκειότητα νοῶ τοῦ Πνεύματος, ἐπειδή παρά τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται». Λέγεται δέ καὶ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ἐπειδή ὁ αὐτός ἐν ὄγδόω κεφαλαίω τῶν Πρός Άμφιλόχιόν φησιν, «ώς κατά τήν φύσιν ὥκειωμένον αὐτῷ». Ἐστι δέ τῶν ἀδυνάτων τά τῇ φύσει ταυτά μή καὶ ἀλλήλοις οἰκεῖα εἶναι· οὐ λέγεται δέ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, ἵνα μή δόξῃ Πατήρ τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ἄτε τοῦ Υἱοῦ Πατέρα δεικνύντος τόν οὐπερ ἄν λέγοιτο Υἱός. Ο δέ λατινόφρων οὗτος ἐκ τῶν ὑγιῶς ἐνταῦθα κατεστρωμένων ρήσεων οὐδέν συνάγει ὑγιές. Ἐξελέγχεται μέντοι καὶ παρ' ἑαυτοῦ λέγων διά τό ὁμοούσιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι τό Πνεῦμα· οὐ γάρ ἔσται διά τοῦτο καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως· συμβήσεται γάρ ἐξ ἀλλήλων εἶναι ταῦτα, διό οὐδείς οὐδέποτε τῶν ἀπάντων τό Πνεῦμα τό ἄγιον εἰρηκεν ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρός.

Ἐπιγραφή ἑνδεκάτη

Ἐπειδή ἀκούοντές τινες τό Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγουσιν ἄλλο εἶναι τό ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ἄλλο τό ἐκ τῆς ὑποστάσεως, μή δυνάμενοι συνιδεῖν ὡς τό Υἱός ὄνομα ὑποστατικόν ἐστι καὶ ὁ λέγων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὅλον δηλοῖ τόν Υἱόν, οὐσίαν δηλαδή ἐνυπόστατον, εἰς ἔλεγχον τῆς αὐτῶν ἐπινοίας συνελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός τόν Υἱόν γεννᾶσθαι. Ωμολογημένου γάρ μίαν εἶναι τήν ἐκ Πατρός γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, πῶς ἔστι διαφέρειν τό ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τό ἐκ τῆς ὑποστάσεως, εἰ μή τις βλασφημῶν ἐθέλει λέγειν ἄλλην μέν ἐκ τῆς οὐσίας, ἄλλην δ' ἐκ τῆς ὑποστάσεως Πατρός γέννησιν τοῦ Υἱοῦ; Μεθ' ἀς ἔτεραι χρήσεις αἱ δηλοῦσαι (σελ. 368) τελείαν οὐσίαν

καί τέλειον Θεόν λέγεσθαι τόν Πατέρα καί τελείαν ούσιαν τόν Υἱόν καί τελείαν ούσιαν τό Πνεῦμα τό ἄγιον.

Ἀντεπιγραφή ἐνδεκάτη.

“Οταν τι μιᾶς ούσιας ἦ καί ύποστάσεως, τό ἐκ τῆς ούσιας ἐκείνης φυσικῶς ἔχον ὅπωσδήποτε τήν ὑπαρξίν καί ἐκ τῆς ύποστάσεως ἐκείνης ταύτην ἔχει καί ἀντιστρόφως· ὁ γάρ ἂν ἐκ τῆς ύποστάσεως ἐκείνης ἦ καί ἐκ τῆς ούσιας ἐκείνης ἔστιν. Ὁταν δέ τι μιᾶς μέν ούσιας ἦ, οὐ μιᾶς δέ ύποστάσεως, ἀλλά πλειόνων, τό ἐκ τῆς μιᾶς ἐκείνης ούσιας οὐκ ἐκ τῶν λοιπῶν αὐτῆς ύποστάσεών ἔστιν, ἀλλ’ ἐκ μιᾶς τινος αὐτῶν. Ἐπεὶ οὖν ἡ ἀνωτάτω καί προσκυνητή Τριάς ἡμῖν μία φύσις ἔστιν ἐν ύποστάσεσι τρισίν, οὐ πᾶν τό ἐκ τῆς ούσιας τήν ύπόστασιν ἔχον ἐκ τῶν λοιπῶν ύποστάσεών ἔστιν, ἀλλ’ ἐκ μιᾶς τινος αὐτῶν, δηλαδή τῆς πατρικῆς· ἐκ ταύτης γάρ μή εἶναι οὐκ ἐνδέχεται. Οὐκοῦν οὐχί καί ἐξ ἑτέρας, ἀλλ’ ἐκ μόνης, εἴπερ ἐκ μιᾶς. Καί τοῦτο δῆλον ἀπό τῶν ἀνθρώπων· ἔκαστος γάρ ἡμῶν ἐκ τῆς ούσιας μέν ἔστι τοῦ Αδάμ, οὐκέτι δέ ἐκ τῆς ύποστάσεως τοῦ Αδάμ, διότι μία μέν ούσια τῶν ἀνθρώπων νῦν, πολλαί δέ ύποστάσεις· ἀνθρωπίνης δέ τήν ἀρχήν μιᾶς οὕσης ούσιας τε καί ύποστάσεως, τῆς τοῦ Αδάμ, ἐκ τοῦ ούσιας τοῦ Αδάμ ἡ Εὔα οὖσα καί ἐκ τῆς ύποστάσεως ἐκείνου ἦν. Ἀλλά καί πρὸν τόν Καΐν εἶναι, μιᾶς οὕσης ἀνδρικῆς ούσιας τε καί ύποστάσεως, ἐκ μιᾶς καί τῆς αὐτῆς ὁ Καΐν ἀνδρικῆς ούσιας τε καί ύποστάσεως ύπηρχε, τοῦ Αδάμ· δυοῖν δέ ἀνδρῶν ἥδη καθ’ ύπόστασιν τελούντων, ὁ τῷ Καΐν γεννηθείς νίος ἐκ τοῦ ούσιας μέν ύπηρχε τοῦ Αδάμ, ἀλλ’ οὐχί καί ἐκ τῆς ύποστάσεως αὐτοῦ, ἀλλ’ ἐκ μόνης τῆς τοῦ Καΐν. (σελ. 370) Ό δέ λατινόφρων οὗτος διατεινόμενος ἐνταῦθα καί ἐκ τῆς ύποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, εἴπερ εἶναι θεολογεῖται ἐκ τῆς φύσεως, μίαν δείκνυσι φρονῶν ὡσπερ ούσιαν οὕτω καί ύπόστασιν ἐπί Θεοῦ, τόν Υἱόν ἡ τόν Πατέρα τελέως ἀθετῶν ὁ τάλας, πρός δέ τούτω καί ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπαρξίν εἶναι τοῦ θείου Πνεύματος δεικνύς. Αλλά καί ἀπό τῶν ὅρων, ἡ θεολογοῦσι τελείαν ούσιαν εἶναι τόν Πατέρα καί τελείαν ούσιαν τόν Υἱόν, ὡσάύτως καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον, οὐ τό ἐνιαίον καί ἀπαράλλακτον τῆς ούσιας ἐπιγινώσκει τῶν τριῶν, ἀλλ’ ἐνθεωρεῖν πειρᾶται πληθυσμόν τινα καί διαφοράν ἐντεῦθεν κατ’ αὐτήν ἀφορόντως.

Ἐπιγραφή δωδεκάτη

Ἐπειδή εἰσίν τινες ἀποτολμῶντες καί λέγοντες τό ἀναβλύζειν καί προιέναι καί ἐκλάμπειν καί πεφηνέναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα μή δηλοῦν τό ούσιαδῶς καί ἐνυποστάτως ύπαρχειν αὐτό ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλά τήν ἐξ αὐτοῦ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων διανομήν, εἰς ἔλεγχον τῆς τοιαύτης ἀνοίας ἐξελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαί χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι

ἀναβλύζειν καί ἐκλάμπειν καί πεφηνέναι τὸν Υἱόν ἐκ Πατρός· οὐ γάρ δή τις ἔρει ὡς οὐχ ὁ Υἱός ἐστιν ὁ ἀναβλύζων καί ἐκλάμπων καί πεφηνώς ἐκ Πατρός οὐσιωδῶς καί ἐνυποστάτως, ἀλλά τὰ χαρίσματα τοῦ Υἱοῦ.

Ἀντεπιγραφή δωδεκάτη

Τό γεννητῶς ἐκ τινος ἡ ἐκπορευτῶς τήν ὑπαρξιν ἔχον ἐξ αὐτοῦ καί προϊέναι λέγεται καί ἐκπέμπεσθαι καί ἐκλάμπειν, (σελ. 372) εἴπερ φῶς ἐστι, καὶ ὅσα παραπλήσια τούτοις. Οὐ μή πᾶν τό προϊόν ἡ ἐκπεμπόμενον ἡ ἐκλάμπον ἐκ τινος καὶ ἐξ ἐκείνου γεννητῶς ἡ ἐκπορευτῶς τήν ὑπαρξιν ἔχει καὶ ἐν ἴδιᾳ ὑποστάσει ἐστίν. Οὗτος δέ, ὁ τάς ἐπιγραφάς ταύτας συγγραφάμενος, τόλμαν ἐγκαλεῖ τοῖς εὐσεβῶς καὶ νουνεχῶς φρονοῦσι τολμητίας ὡν αὐτός περὶ τό δυσσεβεῖν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α' ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ (σελ.398)

**ΟΤΙ ΛΑΤΙΝΟΙ ΤΟΥ ΕΝΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΔΥΟ ΛΕΓΟΥΣΙΝ
ΑΡΧΑΣ**

**ΚΑΙ ΟΤΙ ΤΟΥΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥΣ
ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΥΣ ΜΑΛΛΟΝ ΔΕΙ ΚΑΛΕΙΝ Ἡ
ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟΥΣ**

Σύ μέν ἡμᾶς ἵσως χρῆν εἶναι λόγον ἀποδοῦναι δοκεῖς, ὅτι μή συχνότερον ἐπιστέλλομεν· ἡμεῖς δέ καὶ τοῦ διά πλείστου γράφειν ἀπολογήσασθαι δεῖν οἰόμεθα. Τίς δέ ἡ ἀπολογία; Τό ἀναγκαῖον, ὅθεν ὡς ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ πορίσματος σχοίης ἄν, ὡ φιλότης, καὶ τῆς πρώην ἀγραφίας τό αἴτιον· καὶ νῦν γάρ ἄκων ἐπί τό γράφειν ἥλθον ὑπ’ ἀνάγκης ἀπαραιτήτου. Ταῦτ’ ἄρα καὶ αὐτός τῆς τε μακρηγορίας καὶ τῆς ἀγροικίας τῶν οημάτων ἀνάσχου. Τί ποτ’ οὖν ἐστι τό βιασάμενον; Ἀκηκόαμεν ἐξενηγέχθαι βιβλίον Κατά Λατίνων τῷ καλῷ τά τε ἄλλα καὶ περὶ τούς λόγους καὶ τούτων μάλιστα τό κορυφαῖον εἶδος Καλαβρῷ Βαρλαάμ καὶ δι’ ἐφέσεως ἦν ἡμῖν ἐντυχεῖν τῷ βιβλίῳ. Τῆτες τοίνυν κατά τήν ἔόρτιον Πεντηκοστήν ἥκει τις ἡμῖν τό ποθούμενον φέρων. Ἐδεξάμεθα τοίνυν ἀσμενοι, διήλθομέν τε καὶ ἀπεδεξάμεθα τάς ἀντιρρήσεις ἐς τά μάλιστα. Πάνυ δέ ἦν μοι βουλομένω προσεντυγχάνειν καὶ τῷ τοῦ Λόγου Πατρί· τούτου δέ ἐπί τοσοῦτον ἀπωκισμένου σύν σοί, διά σου δεῖν ἔγνων ἐρέσθαι τι τῶν ἀναγκαιοτάτων.

Ἐγκαλεῖ τοῖς προσδιειλεγμένοις τῶν Λατίνων, ὅτι δύο ἀρχάς ποιοῦσι τῆς τοῦ Πνεύματος θεότητος, τόν Πατέρα δηλονότι καὶ τόν Υἱόν, ἐξ

ἀμφοτέρων δογματίζοντες αὐτό. Οἱ δ' "οὐ", φασιν, "εἰς γάρ Θεός καὶ ὡς ἔξ ἐνός ἡ πρόοδος", κακῷ τὸ κακόν φεῦ ἵώμενοι, μᾶλλον δέ καὶ χείρονι, ὡς φανερόν ἔσται προϊόντος τοῦ λόγου. Ό δέ μεταξύ λέγων ἐπιφέρει, ἵσως ἄν τις ὑπέρ ταύτης ἀπολογούμενος τῆς δόξης, (σελ. 400) τουτέστι τῶν δύο ἀρχάς δοξαζόντων τοῦ ἀγίου Πνεύματος, εἴποι μηδέν ἄτοπον εἶναι, εἴ τις δύο μέν ἀρχάς λέγει, τὸν Πατέρα δηλονότι καὶ τὸν Υἱόν, μή μέντοι γέ ἀντιδιηρημένας μηδέ ἀντιθέτους ἀλλήλαις, ἀλλὰ τήν ἐτέραν ὑπό τήν ἐτέραν ἡ ἐκ τῆς ἐτέρας. Προϊῶν δέ ἐπιβεβαιοῖ μηδαμόθεν ἔχειν τό ἄτοπον τήν δόξαν ταύτην, μάρτυρα παράγων τὸν ἐν θεολογίᾳ πολὺν Γρηγόριον λέγοντα περὶ τοῦ Υἱοῦ· «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή». Καὶ αὐτός δ' οἴκοθεν ἀποδεικνύς τό τῆς δόξης ταύτης ἀσφαλές, προκατασκευάζει λέγων· «σώζεται γάρ οὕτω γε τό τῆς μοναρχίας δόγμα». Καὶ ἐπ' ἐκεῖνο δέ τοῦ λόγου γενόμενος, ἐφ' ὅ τῶν παραδεδομένων ἡμῖν περὶ Θεοῦ τά συντείνοντα τῇ διαλέξει καταλέγει, προϋποθέμενος ὡς μίαν φύσιν ἀνομολοῦμεν ἐπί τοῦ Θεοῦ, τρεῖς δέ ὑποστάσεις, καὶ ὡς ἐτερα τά φυσικά τῶν ὑποστατικῶν, ἐπιφέρει λέγων καθ' ὑπόθεσιν καὶ τοῦτο ἀνωμολογημένην ὡς οὐ δύο ἀρχαί οὕτως ὡς μή ἔχειν τήν ὑπαρξίν τήν ἐτέραν ἐκ τῆς ἐτέρας, ὡς ἀσεβές ὃν οὕτω δύο λέγειν ἀρχάς ἐπί Θεοῦ. Καὶ γάρ καὶ αὐτός αὐθις προστίθησιν· «ἵσως οὕτω γε οὐδέν κωλύει» ὡς φησιν ὁ Θεολόγος, «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή», καὶ δείκνυσιν οἰόμενος ἐκ τῶν τοιούτων λόγων καὶ δι' ἄλλων μεταξύ διαλεγόμενος μή δυσσεβές εἶναι λέγειν ἀρχήν καὶ τὸν Υἱόν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ὡς καὶ αὐτόν ἐξ ἀρχῆς ὅντα, εἰ καὶ ἀρχή ἐστι. Καὶ μήν οὐδέ ἐπί τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν καὶ ὁ Υἱός φανερῶς ἀρχή παρά τῆς Γραφῆς καλεῖται, δύο λέγειν εὐσεβές ἀρχάς ἀλλ' οὐ ταύτην ἐνταυθοῖ προϋποτίθεται, μηδέν συντελοῦσαν πρός τήν προκειμένην σκέψιν. Καὶ τοῦτο σαφῶς μέν, ὡς ἐγῷμαι, κάνταῦθα δείκνυσι, σαφέστερον δέ ἐν τοῖς μικρόν ἀνωτέρω γεγραμμένοις, ἐν οἷς οὐκ ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτόν μόνον λέγει, ἀλλὰ καὶ ὑπό τήν ἀρχήν, τήν ἐτέραν ὑπό τήν ἐτέραν λέγων, ὅπερ οὐκ ἄν εἴη ἐπί τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς· ἡ αὐτή γάρ ἐστιν ἐκείνη.

(σελ. 402) Ἀλλως τε, τό δημιουργικόν ταύτης σημαινούσης, οὐ δύο μόνον ἄν εἴποι τις, εἰ καὶ μή καλῶς, ἀλλά καὶ πλείους· τρισυπόστατος γάρ αὐτῇ ἡ ἀρχή· φύσει δέ οὖσα καὶ κοινή ἐστι· κοινήν δέ οὖσαν, πῶς οὐκ ἔχοι καὶ τὸ Πνεῦμα ταύτην τήν ἀρχήν; Καὶ ὁ τῷ Ἱώβ δέ προσδιαλεγόμενος ὑπέρ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης Ἐλιούς, «Πνεῦμα», λέγων «Κυρίου τό ποιησάν με», οὐ ποιητικήν ἀρχήν τὸ Πνεῦμα λέγει; Καὶ ὁ θεῖος ὀδικός Δαβίδ, «λόγω μέν Κυρίου τούς οὐρανούς στερεωθῆναι ψάλλων, «Πνεῦματι δέ τάς τῶν οὐρανῶν δυνάμεις», οὐχ ὕσπερ τῷ Υἱῷ, οὕτω καὶ τῷ Πνεῦματι τήν δημιουργικήν ἀρχήν προσμαρτυρεῖ; Εἰ οὖν διά τό γέγραφθαι «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή», δύο εἰπεῖν ἀρχάς οὐδέν κωλύει, καὶ διά τό γεγράφθαι καὶ τό Πνεῦμα ποιητήν, δύο ποιητάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει· ἡ διά τό λόγω Θεοῦ καὶ Πνεῦματι τήν κτίσιν στερεοῦσθαι», ταύτον δ' εἰπεῖν συνίστασθαι, τρεῖς ἀρχάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει. Ἀλλ' οὐδαμοῦ τῶν θεολόγων εἶπέ τις οὔτε δύο

ούτε τρεῖς· ὥσπερ γάρ Θεόν ἐκάστην τῶν προσκυνητῶν ἐκείνων ὑποστάσεών φαμεν καὶ Θεόν ἐκατέραν ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ παρά τοῦτο τρεῖς ἡ δύο ποτέ θεούς, οὕτω καὶ ἀρχήν ἐξ ἀρχῆς φαμεν, ἀλλ' οὐ δύο ποτέ ἀρχάς· δευτέραν γάρ ἀρχήν οὐδέπω καὶ τήμερον ὑπό τῶν εὐσεβῶν ἀκηκόαμεν, ὥσπερ οὐδέ Θεόν δεύτερον. Ἀλλ' εἰς ἡμῖν Θεός καὶ μοναρχία τὸ προσκυνούμενον, οὐκ ἐκ δύο θεῶν, οὐδὲ ἐκ δύο ἀρχῶν συνιόντα, καὶ ἔν, ἐπεὶ μηδέ κατά ταῦτα μεριστόν, ἡμῖν τὸ σεβόμενον· καὶ μήν οὐδέ κατά τὸ αὐτό μερίζεται τε καὶ συνάγεται· διαρεῖται μέν γάρ ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι, τοῖς δέ κατά τὴν φύσιν ἐνοῦται. Εἰ γοῦν δύο ἀρχάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει, λοιπόν αὗταί εἰσι καθ' ἃς μερίζεται· ἐνωθῆναι τοίνυν αὗθις κατ' αὐτάς ἀδύνατον· οὐκ ἄρ' αἱ δύο μία. Ο τοίνυν λέγων δύο ἀρχάς ἐπί Θεοῦ, ὅτι ὁ Υἱός ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή ἐστιν, εἰ μέν κατά τὸ δημιουργικόν φησι, πρός τῷ καὶ (σελ. 404) ἄλλως μή συμβαίνειν τῇ καθ' ἡμᾶς ὄμολογίᾳ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκβάλλει τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως, ταῦτο δέ εἰπεῖν καὶ τῆς θεότητος· τό γάρ μή δημιουργικόν, οὐδέ Θεός· εἰ δέ κατά τὸ θεογόνον, ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ σαφῶς τὸ Πνεῦμα παραδίδωσιν.

Οὐ μή ἀλλά τοῦτο μέν αὐτός ἐν τοῖς Λόγοις εἰρηκώς, σιωπῆσαι τελέως οὐ διέγνων. Σύ δέ ἐρωτήσας μετά τῆς γιγνομένης ἐπιεικείας τε ὅμοῦ καὶ παροησίας, μᾶλλον δέ φιλομαθείας, μάθε καὶ δίδαξον ἡμᾶς διὰ γραμμάτων τὴν τε δόξαν τοῦ ἀνδρός καὶ τὸν σκοπόν τῶν γεγραμμένων οὕτω. Τόν μέν οὖν εἰσόμεθα καὶ μέθ' ἡδονῆς δήπου· τί γάρ ποτ' ἂν ἄλλο προσδόκιμον ἡμῖν εἴη παρ' ἀνδρός ἀκριβοῦς εὐσεβείας πόθῳ τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀπολιπόντος; Ἰσθι δ' ἀκριβῶς καὶ ἀμετάπειστος ἵσθι περὶ τοῦτο, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ τῶν Λατίνων φρόνημα καὶ ἐν τούτῳ αὐτοῖς σχεδόν τὸ ἰσχυρόν καὶ πρός τοῦτο ἀντιπαράττεσθαι δεῖ τόν ἀντιτεταγμένων, εἰ μή βούλοιτο κενοῦν μέν ἐν τοῖς ἀκαίροις τὴν ἴσχυν, ἥττων δ' ἐν τοῖς καιρίοις εὑρίσκεσθαι. Ὄταν γάρ μή ἐκ τῶν ἡμῖν ἀνωμολογημένων ποιῶνται τούς συλλογισμούς, μηδέ ὡς ἀρχαῖς χρῶνται τοῖς θεοπαραδότοις ωρήμασί τε καὶ νοήμασι, μικρόν ἢ οὐδέν ἡμᾶς ἀπολογεῖσθαι χρή, ὡς ἐθελοκακοῦσι καὶ πρός ἔριν, ἀλλ' οὐ πρός ἀλήθειαν ποιουμένοις τὴν διάλεξιν, καὶ μάλισθ' ὅτι μηδέν οἱ τοιοῦτοι λόγοι ἡμᾶς. Εἰ γάρ τόν μουσικόν ἢ τόν γεωμέτρην ἢ τοιοῦτον ἐκάτερον αὐτῶν οὐ προσδιαλεκτέον ἀγεωμετρήτῳ παντάπασιν ἢ ἀναρμόστῳ, μή ἐξημένῳ δηλαδή τῶν τῆς γεωμετρίας ἢ τῆς μουσικῆς ἀρχῶν, κανὸν περὶ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τὴν ζήτησιν ποιῆσθον τούς μαθηματικούς ἐκείνους μηδέ ἀποκρίνασθαι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς οὐκ ἀποκριτέον, οὐδέ διαλεκτέον τῷ περὶ Θεοῦ ιδιοτήτων συλλογιζομένῳ μή ἀπό τῶν θεολογικῶν ἀρχῶν· ἐκ ψευδῶν γάρ αὐτῷ συντίθεται (σελ. 406) ὁ λόγος, ἐξ ὧν οὐ πάντως ἀληθές συνάγεται, μᾶλλον δέ οὐδόλως. Δι' αὐτό γάρ αὐτοῖς καὶ προάγεται τό ψεῦδος, ὥστε τό ἐναντίον τῇ θεολογίᾳ κατά τῆς ἔαυτῶν φέρειν κεφαλῆς ἀνάγκη, ὃ ἐστιν ἡ βλασφημία. Ως οὖν τὴν κατά διάθεσιν ἄγνοιαν νοσοῦντας παραιτεῖσθαι δεῖ. Ἀλλά γάρ ὅπως σαθρόν λίαν ἐξελέγχεται τό δοκοῦν τοῦτο τοῖς λατινικῶς φρονοῦσιν ἰσχυρόν, ἥδη μέν καὶ ἐν τοῖς πρώην Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος σύν αὐτῷ

πεποιημένοις ήμιν λόγοις πολλαχοῦ καί διά πλειόνων ἀπεδείξαμεν καί νῦν δέ οὐκ ὄκνήσομεν διά τούς ἐντυγχάνειν μέλλοντας τουτωί τῷ γράμματι. Οὐδέ γάρ ἀνεχόμεθα κακοδόξων ἐπιχείρημα παρ' ήμῶν ἐγγεγραμμένον ἀνεξέλεκτον προκεῖσθαι τοῖς πολλοῖς, μᾶλλον δέ ἀναλαβόντες καί ἑτέραν δόντες ἀρχήν τῷ λόγῳ, τά τῆς μοναρχικωτάτης ἀρχῆς εἰς δύναμιν διατρανώσωμεν καί ἐπελέγξωμεν τούς τοῦ ἐνός Πνεύματος δύο δογματίζοντας ἀρχάς, ὅτι τε τοῦτο δογματίζουσι καί ὅτι οὐ καλῶς.

Ἡ δημιουργική ἀρχή μία ἐστίν, ὁ Πατήρ καί ὁ Υἱός καί τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ὄταν οὖν ἐκ τοῦ Θεοῦ τά ἐκ τοῦ μή ὄντος προηγμένα λέγωμεν, τήν τε ἀγαθότητα, δι' ἣν τό εἶναι ἔσχον, καὶ τήν ἐγγεγενημένην χάριν, ὅθεν ἔκαστον τοῦ εὗ εἶναι καταλλήλως μετεσχήκασι, καὶ τήν ἐπιγεγενημένην ὕστερον, δι' ἣν πρός τό εὗ εἶναι τά διαπεπτωκότα ἐπανῆλθον, ὅταν ταῦτά τε καὶ περὶ τοιούτων ποιώμεθα τοὺς λόγους, ἀρχήν καὶ πηγήν καὶ αἴτιον καὶ τὸν Υἱόν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι φαμεν, οὐχ ἑτέραν, ἄπαγε, ἀλλὰ τήν αὐτήν, ὡς τοῦ Πατρός δι' αὐτοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι καὶ προάγοντος καὶ ἐπανάγοντος καὶ συνέχοντος καλῶς τά πάντα. Ὁ δέ Πατήρ πρός τῷ πηγῇ τῶν πάντων εἶναι διά τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, καὶ πηγή καὶ ἀρχή ἐστι θεότητος, θεογόνος ὡν μονώτατος. Καὶ τοῦτ' ἐσμέν εἰδότες κρείττον ἡ κατά ἀπόδειξιν διά τῶν θεοπνεύστων λογίων τρανῶς ἐκπεφασμένον. Ὄταν οὖν ἀκούσης ὅτι ὁ Υἱός «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή» καὶ «ὁ καλῶν αὐτόν ἀπό γενεῶν ἀρχήν» (σελ. 408) καὶ «μετά σοῦ ἡ ἀρχή ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεως σου», τῶν δημιουργημάτων νόει, καθάπερ καὶ Ιωάννης ἀριδήλως ἐν τῇ Αποκαλύψει περὶ αὐτοῦ βοᾷ, «ἡ ἀρχή τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ», οὐχ ὡς καταρχή, ἄπαγε, Θεός γάρ, ἀλλ' ὡς δημιουργός αὐτῶν· κοινωνός γάρ ἐστι τῆς ἐξ ἣς ταῦτα πατρικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν καὶ τῶν πάντων δεσποτείας αὕτη ἐστίν ἐπώνυμον. Τοῦ δέ Πνεύματος τὸν Υἱόν ἀρχήν ἐπί τῆς σημασίας ταύτης, πῶς ἂν φαίη τις, εἰ μή καὶ τὸ Πνεῦμα δοῦλον ἡ κτιστόν; Ἀλλ' ἐπεὶ Θεός τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἀρχή αὐτοῦ κατά τοῦτο ὁ Υἱός, εἰ μή ἀρα ὡς θεότητος ἀρχή. Εἰ δέ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος θεότητος ὁ Υἱός ἐστιν ἀρχή, κοινωνεῖν δέ κατ' αὐτήν τῷ Πατρὶ ἀμήχανον, «μόνος» γάρ τεθεολόγηται «πηγαία θεότης Πατήρ», ἑτέρας ἀρα διαφόρου τινος θεότητος ὁ Υἱός ἐστιν ἀρχή καὶ διέσπασε τό Πνεῦμα τῆς παγαζούσης ἐκ Πατρός θεότητος· ἡ διά δύο διαφόρους θεότητας δώσωμεν τούτῳ τῷ ἐνί, καὶ τοῖς τρισί μίαν ἀνομολογοῦντες θεότητα;

Πῶς δέ καὶ αἱ δύο κατά Λατίνους τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχαί μία ἐστίν ἀρχή; Οὐ γάρ ἀξιώσουσιν ἡμᾶς πίστει δέχεσθαι τούτων τά προβλήματα, ἀλλὰ μηδέ σοφιστικῶς ἀποκρινέσθωσαν, ἄλλην ἀντ' ἄλλης ποιούμενοι τήν ἀπόκρισιν. Ἡμῶν γάρ ἐρωτώντων πῶς δύο κατ' αὐτούς τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχαί, μίαν ἐκεῖνοι δισχυρίζονται τῶν δύο εἶναι τήν ἀρχήν. Ἡμεῖς δέ οὐ περὶ τῶν δύο προσώπων ἐρωτῶμεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐνός, καὶ περὶ τούτου μᾶλλον πρός αὐτούς ποιούμεθα τόν λόγον ὡς ἐπεὶ τῶν δύο μία ἡ ἀρχή καλῶς, πῶς τοῦ ἐνός δύο ἔσονται ἀρχαί καὶ πῶς αἱ δύο μία

κατ' αὐτούς; Φασίν οὖν· «διότι ἡ μία ἐστίν ἐκ τῆς ἑτέρας». Τί οὖν Σήθ; Ἐκ μιᾶς ἀρα γεγέννηται ἀρχῆς ὅτι ἡ Εὔα ἦν ἐκ τοῦ Ἀδάμ, καὶ οὐ δύο εἰσί τούτου τοῦ ἑνός ἀρχαί, ὅτι ἡ μία ἐστίν ἐκ τῆς ἑτέρας; Τί δέ ἡ Εὔα; (σελ. 410) Οὐ δευτέρα ἀρχή τῶν ἐξ αὐτῆς, ὅτι καὶ αὐτή τήν ἀρχήν ἔσχεν ἐξ Ἀδάμ; Καίτοι ἀμφοῖν τό γόνιμον αὐτοῖς, ἀλλά καὶ διάφορον καὶ ἐν διαφόροις ὑποστάσεσι· διόπερ οὐδέ μία ἐστίν αὗται αἱ ἀρχαί, καίτοι ἡ μία ἐστίν ἐκ τῆς ἑτέρας. Εἰ γοῦν ἐνταῦθα, οὐ, εἰ καὶ μή ἐν, ὅμως ἐστί τό γόνιμον ἀμφοῖν, οὐκ ἔνι τοῦ ἑνός μίαν εἶναι τήν ἀρχήν, πῶς ἐπί τῆς ἀνωτάτω Τριάδος αἱ δύο τοῦ ἑνός ἀγίου Πνεύματος μία εἰσίν ἀρχαί, ἐν ᾧ μηδαμῶς ἐστι κατά τό θεογόνον κοινωνίᾳ; μόνος γάρ τεθεολόγηται «θεότης θεογόνος» ὁ Πατήρ. Πάλιν ἡ Εὔα, ἐκ μόνου οὖσα τοῦ Ἀδάμ, ἐκ μιᾶς ἐστιν ἀρχῆς, ὁ δέ Ἀδάμ ἐκ γῆς ἐστιν, ἀλλ' οὐ παρά τοῦτο ἡ Εὔα ἐκ τῆς γῆς καὶ τοῦ Ἀδάμ· ὁ γάρ Ἀδάμ μόνος ἐκ τῆς γῆς. Ἡ τοίνυν καὶ αὐτοί ἐκ τοῦ Υἱοῦ μόνου λεγέτωσαν τό Πνεῦμα, καὶ οὕτως αὐτό ἐκ μιᾶς ἀρχῆς λεγέτωσαν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς αὐτῆς, ἀφ' ἣς καὶ ὁ Υἱός, κἀντεῦθεν πάλιν δύο εἰσίν ἐπί τῆς θεότητος ἀρχαί καὶ οὐκ ἔτ' ἐστί μείζων ὁ Πατήρ τῷ αἰτίῳ τοῦ Υἱοῦ, ἐπίσης γάρ καὶ αὐτός αἴτιος θεότητος, ἡ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός αὐτό λέγοντες, μίαν ἐν τῷ Πνεύματι ὡς καὶ τῷ Υἱῷ εὐσεβῶς διδότωσαν ἀρχήν. Μέχρι γάρ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἡ ἐξ ἀμφοτέρων λέγωσιν, ἀλλ' οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, οὐκ ἐστι μίαν εἶναι τῆς θεότητος τοῦ ἑνός Πνεύματος ἀρχήν. Συνάπτων γάρ τις ἐπί τῶν τοιούτων, εἰ καὶ μίαν φαίη τήν ἀρχήν, ἀλλ' ὅμωνύμως, ὥστε οὐ μία· εἰ δέ διαιρῶν κατά μίαν ὅρᾳ τάς θείας ὑποστάσεις, τῆς μιᾶς ἐξ ἀνάγκης δύο φανερῶς γίνονται ἀρχαί.

Ἐμοὶ δ' ἔπεισι θαυμάζειν καὶ τό ὑπερβάλλον τῆς ἀνοίας τῶν τάς δύο ταύτας, ὡς φασιν, ἀρχάς μίαν λεγόντων τε καὶ οἰομένων. Εἰ μέν γάρ κοινωνεῖ τῷ Πατρὶ κατά τό θεογόνον ὁ Υἱός, προβαλλόμενος τό Πνεῦμα, καὶ ἐν αὐτοῖς τό θεογόνον καὶ ἡ ἐκ τούτων αὕτη πρόοδος, τῆς φύσεως ἄρα τοῦτο καὶ οὐ δύο εἰσίν ἀρχαί, οὐδ' αἱ δύο μία, (σελ. 412) ἀλλ' ἀπλῶς μία, καὶ ἀποξένωται τῆς θείας φύσεως αὐτό τό Πνεῦμα, μή καὶ αὐτό κατά τό θεογόνον κοινωνοῦν. Εἰ δέ μή κοινωνεῖ ὁ Υἱός κατά τοῦτο τῷ Πατρὶ, μηδέ ἐν αὐτοῖς τοῦτο τό προβάλλειν, καθ' ὑπόστασιν τῷ Υἱῷ ἡ πρόοδος τοῦ Πνεύματος. Διάφορος ἄρα αὕτη τῆς ἐκ τοῦ Πατρός τοῦ Πνεύματος προόδου· τά γάρ ὑποστατικά διάφορα. Πῶς οὖν μία αἱ διάφοροι ἀρχαί; Καὶ μήν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐν τοῖς Πρός Εὐνομιανούς ἀντιρρητικοῖς αὐτοῦ κεφαλαίοις γράφοντος, «πάντα τά κοινά Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ κοινά εἶναι καὶ τῷ Πνεύματι», εἰ μέν κοινόν ἐστι Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ τό ἐκπορεύειν, κοινόν ἔσται τοῦτο καὶ τῷ Πνεύματι καὶ τετράς ἔσται ἡ Τριάς· καὶ τό Πνεῦμα γάρ ἐκπορεύει Πνεῦμα ἔτερον. Εἰ δέ μή κοινόν ἐστι κατά Λατίνους τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τό ἐκπορεύειν, ὡς τοῦ μέν Πατρός ἐμμέσως κατ' αὐτούς, τοῦ δέ Υἱοῦ ἀμέσως ἐκπορεύοντος τό Πνεῦμα, οὕτω γάρ καὶ ὑποστατικῶς ἔχειν τόν Υἱόν τό προβλητικόν φασιν, οὐκοῦν κατ' αὐτούς καὶ τό δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν καὶ ἀπλῶς ἀπαντα τά φυσικά οὐ κοινά Πατρός τε καὶ Υἱοῦ; Ἐπειδή δὲ μέν Πατήρ διά τοῦ Υἱοῦ κτίζει τε καὶ ἀγιάζει

καί διά μέσου τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖ καί ἀγιάζει, ὁ δέ Υἱός οὐ δι' Υἱοῦ, τοιγαροῦν κατ' αὐτούς ὑποστατικῶς ἔχει τὸ δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν ὁ Υἱός, ἀμέσως γάρ καὶ οὐχ ὡς ὁ Πατήρ ἐμμέσως, καὶ οὕτω κατ' αὐτούς τὰ φυσικά τῶν ὑποστατικῶν διενήνοχεν οὐδέν. Εἰ δ' ἄρα φαῖεν διά τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν, ἀλλά πρῶτον μὲν οὐ σύνηθες τοῖς θεολόγοις διά τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν ἢ τὸν Πατέρα δημιουργόν εἶναι λέγειν τῶν κτισμάτων, ἀλλ' ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, ἔπειτα πρός τῷ μηδ' οὕτω τὸ ἀνωτέρῳ δεδειγμένον ἀτοπὸν αὐτούς ἐκφεύγειν, οὐ γάρ δι' Υἱοῦ πάλιν ὁ Υἱός ἀναφαίνεται δημιουργός καθάπερ ὁ Πατήρ, συμβήσεται τούτοις μή κοινόν εἶναι λέγειν καὶ τῷ Πνεύματι (σελ. 414) τὸ δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν, ὡς μή δι' ἑτέρου, μηδέ ὡς ὁ Πατήρ ἢ καὶ ὁ Υἱός αὐτοῦ ταῦτα ἐνεργοῦντος. Κατ' αὐτούς οὖν ὑποστατικῶς ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν, ὡς οὐκ ἐμμέσως καθάπερ ὁ Πατήρ κτίζον τε καὶ ἀδιάφορα δείκνυται τοῖς ὑποστατικοῖς τά φυσικά· εἰ δέ τοῦτο, καὶ ἡ φύσις ταῖς ὑποστάσεσι ταῦτόν τε καὶ ἀδιάφορον. Άρ' οὐ σαφῶς τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἐκπεπτώκασι καὶ τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος οἵ ταῦθ' οὕτω λέγοντές τε καὶ φρονοῦντες;

Ταῦτα μέν δή ταύτη. Συλλογίζεσθαι δέ ἐπί τοῖς τοιούτοις ἔργῳ ὑπό τῶν πατέρων ἐδιδάχθημεν καὶ οὐδέ τούς Λατίνους γράψαιτ' ἀν τις τούτου χάριν. Μήτε δ' ἀποδεικτικῶς τούτους συλλογίζεσθαι, καθάπερ φήσις αὐτός, παρά τὸ μή τοῖς αὐτοπίστοις λογίοις ὡς ἀρχαῖς καὶ ἀξιώμασι χρῆσθαι καὶ τοῖς θεοσόφοις καλῶς ἔπεισθαι πατράσι, μήτε διαλεκτικῶς, διά τὸ μή ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν λημμάτων ποιεῖσθαι τούς συλλογισμούς, καὶ πάνυ γ' ἀν φαίην. Μηδεμίαν δέ εἶναι ἀπόδειξιν ἐπ' οὐδενός τῶν θείων καὶ τῶν ἐν τῇ ἀνωτάτω Τριάδι ζητουμένων, ἀλλά πάντα τὸν περὶ αὐτῶν συλλογισμόν διαλεκτικόν οἰεσθαι τε καὶ καλεῖν, ἀποδεικτικόν δέ οὐδέποτε, πολλοῦ δέω τίθεσθαι. Αἱ τε γάρ ἐπιγραφαί τῶν πατρικῶν φωνῶν οὐκ ἐῶσι τοῦτο παραδέξασθαι, καν τις φιλονεικότερον ἐνιστῆται καὶ τάς ἐπιγραφάς ὡς παρεγγράπτους παραγράφηται, ήμεῖς καὶ αὐτάς δείξομεν αὐτῷ τοῦτο μαρτυρούσας τάς φωνάς, «εἷς Πατήρ, εἷς Υἱός, ἐν Πνεῦμα ἄγιον», ὥστε κατά τοσοῦτον τοῦτο ἐκείνοις ἦνωται, καθόσον ἔχει μονάς πρός μονάδα τήν οἰκειότητα· «καὶ οὐκ ἐντεῦθεν» φησί «μόνον ἢ τῆς κοινωνίας ἀπόδειξις»· καὶ ποῦ μέν, μετά τὸ συναγαγεῖν, ἀποδέδεικται βιώσας, ποῦ δέ μεταξύ κείμενον, τό ἀποδείκνυμεν, ποῦ δέ καὶ ἐπαγγελλομένας (σελ. 416) ζητεῖς φησί τάς ἀποδείξεις, ἔτοιμος παρασχεῖν. Καί τί τό μετά τήν ἐπαγγελίαν ταύτην ἐπαγόμενον; Λόγιόν τι τῶν θεοπαραδότων ἢ καὶ θεοπνεύστων καὶ πᾶν ὅ,τι ἀν τούτοις ἔποιτο καὶ ἐκ τούτων συμπεραίνοιτο. Τί μέν γάρ ἐστι Θεός, οὐδείς πώποτε τῶν εὗ φρονούντων οὔτ' εἴπεν οὔτ' ἐζήτησεν, οὔτ' ἐνενόησεν. “Οτι δέ ἔστι καὶ ὅτι εῖς ἔστι καὶ ὅτι οὐχ ἐν ἔστι καὶ ὅτι τήν Τριάδα οὐχ ὑπερβέβηκε καὶ πολλ' ἔτερα τῶν περὶ αὐτόν θεωρουμένων, ἔστι ζητῆσαι τε καὶ ἀποδεῖξαι. Εἰ γάρ μή ταῦτα, οὐδέ μαθεῖν ὅλως ἔστι τό περὶ Θεοῦ. Εἰ δέ μανθάνομεν καὶ ζητοῦμεν καὶ τοῦτο

παρά τῶν εὗ εἰδότων καί ἐπισταμένων, τά μέν ἄρα τοῦ Θεοῦ γινώσκεται, τά δέ ζητεῖται, ἔστι δ' ἄ καὶ ἀποδείκνυται, ἔτερα δέ εἰσιν ἀπερινόητα πάντη καὶ ἀνεξερεύνητα· τρόπος γεννήσεως, ἐκπορεύσεως, τελείας ἅμα καὶ ἀνεκφοιτήτου προελεύσεως, ἀδιαιρέτου τε ἅμα καὶ τελείας διαιρέσεως, καὶ τ' ἄλλ' ὡν διὰ πίστεως ἐπιστημόνως ἔχομεν. «Ως γάρ αἴσθησις ἐν τοῖς ὑπ' αἴσθησιν λογικῆς οὐ δεῖται δείξεως, οὕτως οὐδέ πίστις ἐν τοῖς τοιούτοις ἀποδείξεως. Μικροῦ δ' ἵσον καὶ οὐδέν ἔλαττόν ἔστι κακόν, τά τε ὑπέρ νοῦν οἰεσθαι εἰδέναι καὶ «τὸ τοῦ Θεοῦ γνωστόν» μή τοιούτον ἀποφαίνεσθαι, ὡσαύτως καὶ τό ζητητόν ἥ ἀποδεκτόν. Ἐστι γάρ κοινῶν ἐννοιῶν καὶ ἀξιωμάτων ἀπορῆσαι οὐκ ὀλίγων, ἃ κρείττω ἥ κατά ἀπόδειξιν παρεχόμενα τήν ἐπιστήμην ἀποδεικτικά τῷ ἐπισταμένῳ χρήσασθαι γίνονται ἀρχαί.

Πᾶσι γάρ ἔστιν ἐγνωσμένον τε καὶ ἀνωμολογημένον ὅτι ὁ Θεός τέλειός ἔστι καὶ οὐκ ἄλογος, ἐξ ὧν εἰς καὶ οὐχ ἐν ἀποδείκνυται. Λεγόντων οὖν ἡμῶν ὅτι ὁ Θεός τέλειος, ὁ τέλειος εἰς, καὶ τ' ἄλλα συνείρειν διανοούμενων συμφώνως τοῖς πατράσιν, ὅπως εἰς ὁ τέλειος, εἴ τις τῶν ἀνεπιστημόνων τούτων ἀποδεικτικῶν προσίσταιτο λέγων ἐπί τῶν μοναδικῶν ἀπόδειξιν μή εἶναι, παρ' ἡμῶν εὐθύς ἀκούσεται ὡς καθόλου μέν οὐκ ἔστι· πῶς γάρ ἐπί τῶν μή καθόλου; (σελ. 418) Αψευδής δέ οὐδέν ἡττον ἀπόδειξίς ἔστι, καὶ γάρ ἀναγκαία καὶ ἐπί τῶν μοναδικῶν καὶ ἀνεξαπάτητος μᾶλλον αὕτη ἥ ἀπόδειξις. Ἐπί γάρ τῶν καθόλου γένοιτ' ἄν μᾶλλον ἥ ἀπάτη, διὰ τῆς φαντασίας θηρωμένης τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως, δυσξυμβλήτων τε καὶ δυσπεριλήπτων δοντων πάντων τῶν ὑποκειμένων. Οὐ μήν ἀλλά καὶ ἐφ' ὧν τό κοινόν ἀνώνυμον, τόν αὐτόν τρόπον γένοιτ' ἄν ἀπόδειξις καὶ ἐπί τινος εἰδους τοῦ καθόλου καὶ ἐφ' ἐνός ἐκάστου γε τῶν μερικῶν ἀποδείξεις γίνονται, καθόλου μέν οὐ, πῶς γάρ; Ἀψευδεῖς δέ καὶ ἀναγκαῖαι. Ἐλλησι μέν οὖν πιθανολογία ἥ θεολογία, διό καὶ διαλεκτικός ἄπας ὁ δοκῶν αὐτοῖς θεολογικός συλλογισμός, ἐξ ἐνδόξων ἔνδοξος, ταύτον δέ εἰπεῖν πιθανός ἐκ πιθανῶν. Οὐδέν γάρ ἵσασι περὶ Θεοῦ βέβαιον οὐδὲ ἀσφαλές, «ἄλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν». Ήμεῖς δέ οὐκ ἐξ ἐνδόξων ἐπί τό θεολογεῖν δόμωμεθα ἀρχῶν, ἀλλ' ἀμεταπείστως περὶ ταύτας ἔχομεν, θεοδιδάκτους οὔσας. Πῶς οὖν οὐκ ἀποδεικτικόν, ἀλλά διαλεκτικόν τόν τοιούτον συλλογισμόν ἐροῦμεν; Καί μήν εἴ τις τῶν τήν διαλεκτικήν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λεγομένοις εἰσαγόντων, ὃ παρά τῶν θεολόγων ρητῶς ἀπηγόρευται πατέρων, εἴ τις τοίνυν καὶ τούτων τούς εὗ ἔχοντας ἀναλύσεις συλλογισμούς, ἥκιστ' ἐν τούτοις εύρησει τό καθόλου· τό τε γάρ προκείμενον μοναδικόν ἔστι καὶ πᾶν ὅ, τι τῶν αὐτῶν προσόντων μόνω κυρίως πρόσεστιν αὐτῶ. «Οὐδείς γάρ» φησίν «ἀγαθός, εἰ μή εἰς ὁ Θεός», ὁ μόνος σοφός, ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, «ὅ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἴκων ἀπρόσιτον». Οὐδέν οὖν τῶν ἐπομένων ἐπί πλέον εἴη ἄν αὐτοῦ, ὡστε καὶ αὐτῶν ἔκαστον μοναδικόν καὶ πᾶν ὅ, τι κατηγοροῦτο τούτων οὐ καθόλου. Πῶς οὖν συλλογίσαιντ' ἄν ἀνευ τοῦ καθόλου; Εἰ δέ διά τήν τοῦ προκειμένου

ιδιότητα προάγοντες ἐν ὅλῳ τούς (σελ. 410) οἰκείους δέχονται συλλογισμούς, πολλῷ μᾶλλον διά τὸ μοναδικὸν τοῦ προκειμένου τὴν ἀπόδειξιν προσήσονται δίκαια ποιοῦντες. Ἄν δ' αὐθις λέγῃ τις 'ἢ ἀπόδειξις ἐκ τῶν προτέρων, οὐδέν δέ πρότερον Θεοῦ', 'οὐ τά κατ' αὐτόν ἔξετάζομεν, ὡ βέλτιστε', ἐροῦμεν πρός αὐτόν, 'ἀλλά τί τῶν περὶ αὐτόν'. Τό γάρ 'εἰς καὶ τοία' καὶ τό 'ἐξ ἐκείνου μόνου', καὶ τό 'εἰς ἐκείνον μόνον', οὐ τὴν φύσιν δείκνυσιν, ἀλλὰ περὶ αὐτήν ἐστι δεικνύμενα. Οὐκοῦν οὐδέ τι τῶν δι' ἄ ταῦτα προϋπάρχειν ἀνάγκη τις τοῦ δεικνυμένου, καθάπερ οὐδὲ αὐτά προϋπάρχει τά περὶ Θεόν δεικνύμενα. Κακεῖνο γάρ, ὅτι ποτ' ἄν ἦ, περὶ τὴν ἀπερινόητον ἐκείνη θεωρεῖται φύσιν, αἱ τε κοινότητες, αἱ τε ιδιότητες, οἷον ἐκπόρευσις ἢ γέννησις, καὶ ταῦτ' οὐ θέσει, ἀλλὰ φύσει, πλοῦτός τε ἢ κίνησις ἢ τελειότης, ὥσπερ καὶ τῶν ἀκρων θεολόγων τίς φησι, «μονάδος μέν κινηθείσης διά τὸ πλούσιον, δυάδος δέ ύπερβαθείσης διά τὴν ὑλην καὶ τό εἶδος, ἐξ ὧν τά σώματα, Τριάδος δέ ὄρισθείσης διά τό τέλειον». «Οὐκ αἰτιολογία τε τοῦτο ἐστι θεότητος, ἀλλ' ἀπόδειξις τῆς περὶ αὐτῆς δόξης εὐσεβοῦς».

Ἐπειτα πῶς τό πρότερον, ὃ οὗτος, ἐπὶ τῆς ἀποδείξεως ζητεῖς; Εἰ μέν χρόνῳ, λοιπόν οὐδέ οὐρανοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτόν σωμάτων καὶ θαυμάτων, οὐδέ γῆς καὶ θαλάττης καὶ τῶν ἐν αὐταῖς, οὐδὲ ἀέρος καὶ τῶν ἀεροπόρων, οὐδὲ αἰθέρος καὶ τῶν μετεώρων περιδέξῃ τινά ποτε ἀπόδειξιν. Μετά γάρ ταῦτα πάντα κοιναὶ τε ἔννοιαι καὶ ἀξιώματα καὶ ὅροι, προτάσεις τε καὶ ἀποδείξεις καὶ συλλογισμοί, διαιρέσεις τε καὶ ἀναλύσεις πᾶσαι διανοίας γάρ ἐστι ταῦτα τοῦ ὕστατα κτισθέντος. Εἰ μέν οὖν οὕτω ζητεῖς τό πρότερον, λύσεις ἐκ μέσου τῶν ὄντων τήν ἐπιστήμην ταύτην ποιησάμενος· εἰ δ' ἔτερως τό πρότερον ἐκλήψῃ, οὐκ οἷμαί σε λόγου κάν τοῖς περὶ θεοῦ δεικνυμένοις ἀπόρήσειν, (σελ. 422) ἐκεῖνο προσδιανοούμενον, ὅτι καὶ δι' ὧν εἰσὶ δεικνύμενα ἐν τοῖς περὶ αὐτῶν εἰσιν, ἀλλ' οὐδέ τό αἴτιον πάντως ἐπιπλέον ἢ πρεσβύτερον οὐ ἐστιν αἴτιον. Ωστε καν ἐξισάζῃ τοῖς αἰτιατοῖς αὐτά τά αἴτια, καν μή προϋφεστηκότα ἢ, οὐκ ἐμποδίσει τήν ἀπόδειξιν. Έκ μέν οὖν τῶν κοινῶν ἔννοιῶν τε καὶ ἀξιωμάτων οὕτως ἐστιν οὐ τῶν θείων ἐνι συνίστασθαι τάς ἀποδείξεις. Τί δέ τά παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐνός τῆς θεαρχικῆς Τριάδος θεανδρικῶς ἡμῖν ὠμιληκότος παραδεδομένα; Τί δέ τά παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀγίου Πνεύματος διά τῶν αὐτῶν λαλούντων ἡμῖν ἀποκεκαλυμμένα; Άρ' οὐχ ὡς αὐτοπίστους καὶ ἀναποδείκτους δεξόμεθα ἀρχάς, καὶ πᾶν ὅτι ἄν τούτοις ἔποιτο καὶ ἐκ τούτων συμπεραίνοιτο οὐκ ἀποδείξεις θείας προσεροῦμεν;

Αὐτίκα Διονυσίου τοῦ μεγαλοφυεστάτου θεοφάντος θεολογοῦντος ὅτι «μόνη πηγή τῆς ύπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ», καὶ ἐστι «πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ὁ δέ Υἱός καὶ τό Πνεῦμα τῆς θεογόνου θεότητος οἷον ἄνθη καὶ ύπερουσια φῶτα», εἰ τις τό ύπερουσιον Πνεῦμα φύσει ἐρεῖ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τό δέ φύσει ὃν ἐκ τοῦ Θεοῦ πηγάζεσθαι ἐκ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐκ τῆς πηγαίας θεότητος τό εἶναι ἔχειν, πηγαία δέ θεότης μόνος ὁ Πατήρ, εἴτα συμπεραίνει ὡς ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐστι τό Πνεῦμα, τίς λόγος μή οὐκ

εὺσεβῶς ἄμα καὶ ἀποδεικτικῶς καὶ ἀναμφιλέκτως ἔχειν οἴεσθαι τοῦτον τόν συλλογισμόν; Οὐκ ἀληθείς εἰσιν αὗται αἱ προτάσσεις; Οὐ τά ἀντικείμενα αὐταῖς εἰσὶ ψευδῆ; Οὐκ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσιν; Οὐ πρῶται καὶ ἄμεσοι καὶ γνωριμάτεραι; Οὐκ οἰκεῖαί εἰσι τῷ προκειμένῳ; Οὐ τήν αἰτίαν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι τοῦ συμπεράσματος; Οὐκ εἰς αὐτόπιστον καὶ ἀναπόδεικτον καὶ ἀρχοειδεστάτην καταλήγουσιν ἀρχήν; Τί δέ ὅταν τεκμηριώδεις ἐκ τῶν ὑστέρων, ἡμῖν δέ προτέρων, τοῦ ὅτι ποιῶμεθα τάς ἀποδείξεις; Πῶς ἀν πεισθείημεν τῷ λέγοντι ὡς οὐδέ οὕτως ἔνι τι τῶν θείων ἀποδεῖξαι; (σελ. 424) «Δεῖ γάρ» φησίν «εἶναι ὁμογενῆ καὶ τεκμήρια ᾧν ἔστι τεκμήρια, Θεῶ δέ οὐδέν ὁμογενές». Πῶς οὖν τό μή στίλβειν τῇ σελήνῃ ἔστιν ὁμογενές ἢ τό στίλβειν ταῖς πλειάσι, δι' ᾧν τήν μέν ἐγγύτερον ἡμῖν πλανᾶσθαι, τάς δέ πορρωτέρω ἐστηρίχθαι τεκμαιρόμεθα; Τόπου μέν γάρ ταῦτα, αἱ δέ εἰσιν οὐσίαι· δι' ᾧν ἐκεῖνα ταύταις δείκνυται, ταῦτ δ' αὐθίς ἔστιν ἐνέργεια ἢ πάθος, καὶ οὐ τοῦ ἀστέρος μᾶλλον ἢ τοῦ ἀτενίζοντος. Άλλ' οὐδ' ἡ κωνοειδής σκιά τῷ φωτίζοντι ὁμογενές, δι' ἣς μεῖζον τοῦ φωτιζομένου δείκνυται, οὐδέ ὁ φωτισμός τῇ σφαίρᾳ ἔστιν ὁμογενής· εἰ δ' ἔτερον τρόπον εἰσίν ὁμογενῆ, ὅτι περὶ τό αὐτό θεωρεῖται τό πόρρω καὶ τό στίλβειν καὶ τό μή ἐφ' ἐκατέροις καὶ τά ἄλλα τούτοις γε παραπλησίως, κἀκεī θεωροῦτο ἀν περὶ τό αὐτό καλῶς τό τε δεικνύμενον καὶ δι' οὗ ἐκεῖνο δείκνυται.

Ἴσασιν οἱ κεκαθαριμένοι τήν καρδίαν διά τεκμηρίου τῆς ἐγγινομένης ἐν ἑαυτοῖς ἰερᾶς φωτοφανείας ὅτι ἔστι Θεός καὶ οίον φῶς ἔστι, μᾶλλον δέ πηγή φωτός νοεροῦ τε καὶ ἀῥλου. Διό καὶ χάριν ἴσασιν οὐχ ἑαυτοῖς, ἀλλά τῷ φωτίζοντι, ὥσπερ οὐδέ τῷ ἀέρι χάρις αἰσθητῶς πεφωτισμένῳ, οὐ γάρ ἡ λαμπρότης ἔστιν αὐτοῦ, ἀλλά τοῦ φωτίζοντος ἡλίου, τοῦ δ' ἀέρος μόνον τό διαφανές ἐπίχαρι, ὡς καὶ τοῖς θεοφόροις τό διά καθαρότητα καρδίας δεικτικόν τῆς νοερᾶς ἐλλάμψεως. Δύνανται καὶ οἱ μή πρός τοῦτο θεωρίας ἀναβεβηκότες ἐκ τῆς περὶ πάντα προμηθείας τόν κοινόν προμηθέα συνορᾶν, ἐκ τῶν ἀγαθυνομένων τήν αὐτοαγαθότητα, ἐκ τῶν ζωοποιουμένων τήν αὐτοζωήν, ἐκ τῶν σοφιζομένων τήν αὐτοσοφίαν καὶ ἀπλῶς ἐκ πάντων τόν τά πάντα ὄντα καὶ ὑπεξηρημένον καὶ ὑπερανιδρυμένον πάντων, τήν πολυώνυμον ἐκείνην καὶ ἀκατανόμαστον ὑπερούσιον οὐσίαν. Τί οὖν, οὐ ταῦτα πάντα περὶ ἐν ἐκεῖνο ἀῥλως θεωρεῖται, (σελ. 426) ὅτι ποτέ ἔστιν ἐκεῖνο; Τί δέ, οὐ διά τούτων οἵα τεκμηρίων ἀψευδῆς γίνεται ἀπόδειξις ὅτι ἔστι τις προαγωγεύς καὶ προμηθεύς προάναρχον ἀπάντων, παντοδύναμος, παντεπίσκοπος, πανάγαθος, παναίτιος, ὑπερφυής; Ἔγώ μέν οἶμαι καὶ πάνυ γε οἴομαι καὶ οὐδ' ἀν οἶμαι ἔχειν ἀντειπεῖν. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡμεῖς ὁμοίως, τεθεολογημένον ἐπί τοῦ τῆς πίστεως συμβόλου περὶ τε τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ τοῦ μέν γεγεννῆσθαι ἐκ τοῦ Πατρός κηρυττομένου, τοῦ δέ ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρός, ἀμφοτέροις τό ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐφαρμόζεσθαι συνάγομεν, ἐκ τῶν ὑστερον ὁμοίως τεθεολογημένων τά προαιωνίως κατά τοῦθ' ὁμοίως ὑπάρχοντα δεικνύντες.

Οὐ μήν ἀλλ' εὶ καί τοσαῦτα περὶ τούτου σοι γεγράφαμεν, ἀλλ' οὐ πάνυ διοισόμεθα εἴθ' ἀπλῶς δεῖξιν εἴτε ἀπόδειξιν τούς τοιούτους λόγους λέγει τις· μόνον στεργέτω τήν δι' αὐτῶν φωτός τρανότερον ἐκφαινομένην ἀλήθειαν· σοῦ δ' ἔνεκα συνηγορήσαμεν τῇ ἀπόδείξει, οἷον ἀπολογίαν ὑπέρ ταύτης ποιησάμενοι· τούς γάρ ἐμούς κατά Λατίνων διά γραμμάτων λίαν ἐπανοῦντος λόγους, ὑπειδόμενος τήν εὶ καί μή κατά λόγον ὅμως ὑφέρπουσαν μέμψιν τῇ ἐπιγραφῇ, ώς ἂν μή πρός τόν ἐπαινέτην ἀναφέροιτο ἀπετριψάμην. Ἰν' οὖν καί σέ κριτήν ἀξιόχρεων τούτου τοῦ δόνόματος ποιήσωμαι παραθήσομαι τάς διαφοράς τοῦ τε ἀποδεικτικοῦ καί διαλεκτικοῦ συλλογισμοῦ. Σόν δ' ἔστι σκοπεῖν καί ἀδεκάστως κρίνειν τίνι μᾶλλον προσήκουσιν οἱ περὶ θείων δογμάτων συντιθέμενοι, καί μάλισθ' ὅταν τήν ἡμῶν αὐτῶν εὔσεβη καί ἀκλινῆ περὶ Θεοῦ δόξαν ἐκτιθώμεθα. Ο μέν οὖν περὶ τό ἀναγκαῖον καί ἀεί ὃν καί ἀληθές ὃν καί ἀεί ὠσαύτως ἔχον, ὁ δέ διαλεκτικός περὶ τό ἔνδοξον καί πιθανόν καί πεφυκός ἄλλοτε ἄλλως ἔχειν καί νῦν μέν ὃν, νῦν δ' οὐκ ὃν, καί ποτέ μέν ἀληθές, ποτέ δέ μή. Ποῦ ποτ' ἄρα τά θεῖα (σελ. 428) δεχομένη, καί ὅτι διαιρεῖται, καν μή καθ' ἔαυτήν, διό καί ἐν τῇ διαιρέσει μένει ἀδιαιρέτος, καί ὅτι κὰν τῷ διαιρετῷ μίαν καί ἀδιαιρέτον ἔχει τήν ἀρχήν, διό κὰν τούτῳ εἰς Θεός, καί ὅτι δημιουργός καί ὅτι προνοητής καί ὅτι συνοχεύς καί τ' ἄλλα ὅσα τούτοις ὅμοια, ἔστιν ὡς δέον εἶναι ζητοῦντας τάς αἰτίας, αἱ καί αὗται τῶν περὶ Θεοῦ ἀν εἰεν, ἐφικέσθαι τῆς εύρεσεως, σύν Θεῷ δ' ἐφικομένους, οὐ διαπορητικῶς ἔτ' ἔχειν ἥτοι διαλεκτικῶς, ἀλλ' ἀποδεικτικῶς ἐπίστασθαι καί πρός ἑτέρους τήν θείαν διά λόγου μετοχετεύειν ἐπιστήμην. Εἰ δέ μή ἐφικούμεθα, τούς μέν τῇ πίστει ἀσθενοῦντας δυνάμει λόγων ἥκιστ' ἔχομεν ἐπιφραννύειν, αὐτοί δέ διά τῆς πίστεως ἐπιστημόνως ἔχομεν. Οὐ γάρ ἀποδείξει τό πᾶν πιστεύομεν, οὐδέ τό μυστήριον δεῖν οἰόμεθα τεχνογραφεῖσθαι τῆς πίστεως, οὐθ' ἡμεῖς, οὐθ' οἱ πρό ἡμῶν διά λόγου τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας συνηγορήσαντες, ἀλλά κὰν τούτῳ δείκνυμεν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας τό ἰσχυρόν καί τοῖς κατά τι τούτου χωλεύουσιν ἐπανορθώσεως παρέχομεν ἀφορμήν καί τοῖς δόρθοτομοῦσι τοῦτον ἀσφαλείας ὑπόθεσιν.

Ο δέ διακομίσας ὑμῖν τούς ἐπί τούτοις λόγους ἐκείνους, τά πάντα καλός καὶ γαθός καί τήν πολιτείαν εἴπερ τις θεοφιλής καί ἡμῖν διά τοῦτο προσφιλής Ιωσήφ, ἐπί τήν ἐπάνοδον σπεύδων, αὐτοσχεδίους σχεδόν ἥρπασε παρ' ἡμῶν, οἷον ἀρτιτόκους παῖδας, μή τυχόντας τῆς προσηκούσης φροντίδος. Ἀλλ' ἐπεὶ πρός ἀληθείας ἀπόδειξιν, ἀλλ' οὐ κάλλους ἐπίδειξιν ἔξενηνόχαται, παρά τοῦτ' οἵμαι καί παρά τῆς σῆς ἐπαινοῦνται σοφίας. Ἐκεῖνό γε μήν ἐπί νοῦν σε λαβεῖν, ώς ἡμεῖς ἐκ πολλοῦ τήν ἀνωτάτω σοφίαν ποθήσαντες, μᾶλλον δέ πρός τόν αὐτῆς πόθον παρά τῆς ἀνωτάτω φιλανθρωπίας ἐφελκυσθέντες, παντοίου λόγων εἴδους καί τῆς κατ' αὐτά μελέτης ἀφέμενοι, ταύτη προσανέχομεν διά βίου, (σελ. 432) καί τοῦτ' εἰσίν οἱ συνίσασιν ἡμῖν καί συμμαρτυρήσουσι παρ' ὑμῖν πολλοί· καί σύ δέ αὐτός οὐκ ἀνεπιγνώμων ὅσα ἐμαυτόν ἔχω

πείθειν. Παρεῖται δέ ήμιν τ' ἄλλ' ἀπαντα ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδήπερ ἐν τῇ πάντων ἀποκτήσει καὶ καὶ τῇ πάντων ἐπιλήσει τά κατ' ἐκείνην τήν σοφίαν συνίστασθαι πέφυκεν, ὥσπερ καὶ τῇ πάντων ἀφαιρέσει ἐν ὑπεροχῇ τινὶ τὸ θεῖον νοεῖται. ἄλλ' οὐκ ἵσον τούτῳ τῆς σοφίας ἐκείνης τό τέλος· ἐντεῦθεν μέν γάρ τά ἀπεμφαίνοντα τῷ Θεῷ διανοεῖται ὁ νοῦς, ἐκεὶ δὲ ἔργω τάς θείας ἐμφάσεις νοερῶς ὁ νοῦς δέχεται, ἐσοπτρὸν ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ ὡν καὶ ἀεὶ γινόμενος. Κανὸν ἡμεῖς τῶν μέν περὶ λόγους ἐπιστημῶν ἐπιλελήσμεθα σχεδόν παντάπασιν, εἰ καὶ χρείας ἐπειγούσης οὐχ ἐκόντες εἶναι τινὰ τούτων ἀναλαμβάνειν ὡς ἐνόν πειρώμεθα, διό καὶ τάς ἀττικάς ἐκεῖνας χάριτας καὶ τὸ λίαν ἐντεχνὸν τῆς ἔξαγγελίας ἀπειπάμεθα, τῆς δέ ἀληθινῆς σοφίας οὐδέν ἦ μικρόν κατειλήφαμεν, ἄλλ' οἷον εἰς ὅσμήν μύρου τρέχομεν, αὐτό τὸ μύρον οὐκ ἐν χερσίν ἔχοντές πω.

Ο δέ τόν πόθον τοῦτον ἡμῖν ὑπερβολῇ φιλανθρωπίας ἐνθείς καὶ τέλος ἀτέλεστον διά τούς οἰκτιόμούς αὐτοῦ παράσχοι τῆς μελλούσης ἀμβροσίας ἀρχήν. Τοῦτο καὶ αὐτός ἡμῖν σύνενξαι καὶ ἡμεῖς ἐπευχόμεθά σου τῇ ἀρετῇ καὶ θεός ἀνωθεν ἐπίκουρος καὶ ἐπήκουος εἴη.

Β' ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ (Σελ. 334)

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΟΓΜΑΣΙ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

Ο μέν τῆς ἔαυτοῦ περὶ τό κατηγορεῖν ἑτοιμότητός δε καὶ δεινότητος ἡμᾶς ὑπόθεσιν ἐνστησάμενος, πρός ἡμᾶς τούς λόγους ἀποτεινομένους ἐκπέμψας καὶ γραμμάτιον προσεπιστείλας ταύτην ἐπαγγέλον δοῦναι οἱ χάριν, εἴ τις ἡμῖν ὑπολέειπται λόγος, μή πρός ἔτερον, ἀλλά πρός αὐτόν ἡκειν παρ' ἡμῶν, δυσὶν ἀνθολκαῖς, τῇ τε τοῦ πράγματος αἰτήσει, τήν ἀπολογίαν ἐφ' ἔαυτόν ἐπισπασάμενος διετέλεσεν. Ἐπεί δέ καὶ τῷ σῷ νῦν πρός ἡμᾶς γράμματι τῶν αὐτῶν σχεδόν λόγων δεῖ, κἀπί τοσοῦτο τούτων ἐρᾶς ὡς καὶ δι' εὐχῆς ἡμῖν τάς πρός τό γράφειν ἐπιπέμπειν ἀνάγκας, καὶ ταῦθ' ὡς γε αὐτός ἀν φαίης μηδ' ἄγαν εὐπρεπεῖς οὖσας, ἐπεί τοίνυν οὕτω κατ' ἄκρας ἔάλως τῇ δυνάμει τοῦ πόθου καὶ σοὶ τόν αὐτόν ἀπολογητικόν ἐπεμψα. Τοῦτον τοίνυν ἐμμελῶς ἀναγνούς, εἰση μή τούμόν αὐτοῦ ζητοῦντά με μόνον, ἀλλά καὶ τό ὑμέτερον, καὶ μηδ' ἀμφότερον τοῦτο μόνον, ἀλλά καὶ ὑπέρ τῶν θεοφόρων καὶ κοινῶν ἡμῖν πατέρων ἐξειργασμένον. Δίελθε τοίνυν οὐχ ἄπαξ, ἀλλά καὶ πολλάκις, ὡς ἐναποθεῖο τῷ τῆς ψυχῆς σοι ταμείῳ τά λυσιτελῆ δόγματα, καὶ τῶν λόγων ἀναμνήσθητι τῶν ἐμῶν, οὓς πολλούς πολλάκις ἐποιησάμην πρός σέ συνόντα, καὶ τήν, καὶ τήν ἀπό τῆς ἔξω φιλοσοφίας κενήν ἀπάτην ἥ δυνάμεως ἔχεις φυλάττου· μᾶλλον δέ καὶ σαυτόν νῦν ἀνακαθάραι σπεῦσον, ἴλαστηρίοις τε εὐχαῖς καὶ περιφραντηρίοις ὑγιαίνουσι λόγοις

χρησάμενος· ἀνιέρου γάρ γνώσεως κεκοινωνηκέναι δοκεῖς τῷ μή ἀντικεῖσθαι λόγῳ, μηδέ (σελ. 436) γοῦν ἀπαρέσκεσθαι γνώμῃ, θαυμάζοντα δέ φαίνεσθαι τὸν εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος ἐνέργειάν τε καὶ χάριν τὴν τοῦ Βελίᾳ παραγνωρίσαντα.

Καίτοι τόν ἄνδρα τὴν περὶ λόγους δεινότητα καὶ αὐτός τῶν ἀρίστων ἥγημαι καὶ πρός καλοκαγαθίαν τρόπων εὖ πεφυκέναι πείθομαι καὶ οὐκ ἔσθ' ὅπως ἔχω μή φιλεῖν, οὐ μήν καὶ χαρίζεσθαι τι τῶν δεόντων πόρρω, καὶ ταῦτ' ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων δόγμασι καὶ ρήμασι· οὐ γάρ πρός ἀληθῶς φιλούντος ἡ παρέχειν ἡ τόν μή παρέχοντά τι τῶν τοιούτων ἀφιλον ἥγεισθαι· ἀλλά πρό τῶν φίλων θετέον τόν φίλιον, καὶ ταύτην οἰεσθαι φιλίαν μόνην ἡ τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξῆται κὰκεῖθεν τε ἀφικνεῖται καὶ δι' ἀλλήλων τῶν φιλούντων οὐρανομιμήτως περινοστοῦσα, κατά τήν τῆς θείας μουσικῆς ἀρμονίαν ἐν διπλόῃ περιφορᾶς ἀντεπιφερομένης εὐμενῶς, πρός Θεόν ἑκατέρῳθεν ἐπανέρχεται καὶ τηρεῖ τήν ίεράν ταύτην καὶ οὐρανίαν στροφήν ἀεικίνητον· τήν δέ ζεουσαν ταύτην καὶ τό κατώτερον ἀεί ζητοῦσαν, (οὕτω γάρ καὶ ωήσεται), καὶ διά τοῦτο πάντα χαριζομένην, φιλίας ἔκπτωσιν μᾶλλον ἡ φιλίαν ἐμοί καλεῖν ἔπειστ.

Ταῦτ' ἄρα καὶ μακρούς νῦν ἀντεπεξάγω λόγους, οἱ μήτ' ἐκμαθών, μήτ' ἀρτίως μανθάνων καὶ, τό σύμπαν εἰπεῖν, οἱ μηδέν εἰδώς, καὶ τοῦτ' αὐτό βίον ἐμαυτῷ σχεδόν θέμενος, πρός τόν μεμαθηκότα καὶ μανθάνοντα καὶ λέγειν ἄκρως εἰδότα καὶ τοῦτο πεποιημένον ἐμμελές βίου μέλημα. Κατέσχον δ' ὅμως ὡς ἔσχον ἐμαυτόν· ἵσθι γάρ με μή κατά σχολήν ἡ σπουδήν, ἀλλ' ἐκ τοῦ προχείρου τήν ἀπολογίαν πεποιημένον καὶ τά πλείω τῶν πρός ἐμέ τῷ Βαρλαάμ γραμμάτων καὶ λόγων μειζόνων ἀφορμάς καὶ λαβάς παρέχοντα καταλεοιπότα, τοῦτο μέν τῇ τῶν θείων αἰδοῖ, τοῦτο δέ τῇ τοῦ διώκοντος ἡμᾶς φειδοῖ· καὶ μήν ἔστιν ἄ καὶ σκέψεως ἐδεῖτο (σελ. 438) συντονωτέρας τε καὶ μακροτέρας ἡ κατά τόν ἀπό τοῦ διακομισθέντος γράμματος ἄχρι τοῦ καθ' ὃν ἀντιγεγράφαμεν χρόνον· προσδόκιμος γάρ ἦν εὐθύς μετά τήν ἀφ' ὑμῶν ὡς ἡμᾶς ἐπάνοδον τοῦ σοφοῦ καὶ χρηστοτάτου Θετταλοῦ Νείλου ὁ τήν οὐκονομίαν αὐτοῦ διαδεξόμενος καὶ παρ' ἡμῶν πρός ὑμᾶς ἐλευσόμενος· νῦν μέν οὖν πρό σου προθύμως ὃν λόγον ὁ βραχύς Καθ' ἐλληνικῆς ἐποψίας καὶ τῶν ταύτην σεμνυνόντων ἐσχεδίασε χρόνος· τρίτον δ' ἀν ἐπιστείλωμεν, μᾶλλον δέ ἀντεπιστείλωμεν, τοιοῦτος ἔσται, ὡς μηκέτι δεῖσθαι τετάρτου, ἦν καὶ οἱ παρ' ἡμῖν πατέρες ἐνδῶσι.

Σύ δέ τόν φιλόσοφον ἡμῖν παίδευε μή θρασύ τι καὶ παράβολον ἄπτειν τίκτοντα, τήν συμπεφυκυῖαν τῇ φιλοσοφίᾳ, καθάπερ τινά σκευήν, εὐλάβειαν ἀποδυόμενον (αὐτός τε γάρ ἐνασχημονεῖ καὶ τοῖς τόκοις λυμαίνεται καὶ ἡμᾶς πρός τούς ἀπό γνώμης εὖ ἵσθι τραχυτέρους ἐκβιάζεται λόγους), διά μακροῦ δέ νῦν ἐπαινέτην τε καὶ ζηλωτήν ἀναφανέντα πάντων τῶν πάλαι καθ' Ἑλληνας σοφῶν καὶ σοφιστῶν, οὐ θαυμαστόν εἶναι τι καὶ αὐτόν καινόν καὶ κοινόν συμφόρημα τῶν ἔκατέροις καὶ ἐν ἔκατέροις διαφόρων· ὡς δή κάκείνων ὑπ' ἀλλήλων

ἀνατρεπομένων, αὐτός νύφ' ἔαυτοῦ τοῦτο πάσχων ἐξεληγμένος ἥττον ἵσως ἀχθεσθείη ἄν.

Εἰ μέν γάρ ἐφιέμενός τε καὶ ἀγωνιζόμενος μή μέγα δεῖξαι ὃν ἀμάρτημα τήν τῆς ἀρχῆς διπλόην, εἴτ' οὐκ ἔχων τῶν κατ' ἐπιθυμίαν ἀπορεῖν, καθ' ἡμῶν ἐγείροι τόν θυμόν καὶ τούς ὁμογενεῖς ὑποκρινόμενος ἀντιλέγειν τοῖς ἡμετέροις ἐγχειροίῃ καὶ τήν καθ' ἡμᾶς ἀπόδειξιν δεινῶς καὶ διὰ μακρῶν κακίζοι λόγων καὶ ἔαυτόν ἐξαίροι λίαν, ὡς ἐξευρόμενον καὶ ἐξειπόντα τό κατ' Ἀριστοτέλην ὑπέρ ἀπόδειξιν ἐπί Θεοῦ, μηδέπω καὶ τήμερον ἐκπεφασμένον, εἰ μέχρι τούτων ἐξέβαινεν αὐτῷ ὁ λόγος, οὐκ ἄν ἡξιώθη παρ' ἡμῶν ἀπολογίας· νῦν δ' οὐκ οἶδ' ὅτι παθών, τούς τε (σελ. 440) θεοφόρους πατέρας λεληθότως διασύρει καὶ τούς κατά Σωκράτην τε καὶ Πλάτωνα θεότας καὶ πεφωτισμένους ἀναγράφει, προβαλλόμενος καὶ ρητά ἄπτα τούτων, δι' ὧν οὗτοι τοιοῦτοι μαρτυροῦνται. Τοῦτο τοίνυν πάντων μᾶλλον οὐκ ἀφῆκε με πεδῆσαι τήν γλῶτταν σιωπῇ καὶ καταποδοῦναι τούς κοινούς προστάτας καὶ ἀντεισοικίσασθαι τούς ἐκ παλαιοῦ ἐκβεβλημένους ὡς βεβηλωμένους· ἐπεί δ' ἐπῆν ἀντειπεῖν ἀνάγκη, προαπολύσασθαι τῶν ἀκολούθων ἦν καὶ τά δι' ἀπόδειξιν ἐγκλήματα καὶ πρό τούτων δεῖξαι ὡς οὐδέν προσεκρούσαμεν τῷ συκαοφαντικῷ ἐπιθεμένῳ, πρός δέ τούτοις καὶ τά νῦν αὖθις ἐν τοῖς ἐκείνου λόγοις ἥκιστα συμβαίνοντα τῇ τῆς εὐσεβείας ἀκριβείᾳ πεπαρησιασμένως ἐπελέγξαι· φιλίας γάρ η δέους ἔνεκα τά τοιαῦτα σιωπᾶν οὐκ ἀμεινον.

Αλλά καὶ τά Λατίνων ἐν τῷ ὑποκρινομένῳ τάκείνων ἀνελεῖν τῶν ἀναγκαιοτάτων ὃν εὐφυῶς ἐνήρμοσται τοῖς λόγοις· οὕτω γάρ καὶ τὰμά πρός ἐκείνους πρότερα διαδείκνυται ἀνώτερα τοῦ ἐπηρεάζειν ἐγχειροῦντος· οὐδέ γάρ τούς Λατίνους αὐτούς ἡλπίκαμεν τά παρ' ἡμῶν οἴσειν σιωπῇ, ἀλλά προσδόκιμοι μέν ἡμῖν ἥσαν ἀντιλέξοντες, εὐπερίτρεπτα δ' ὅμως, οἴα καὶ ὁ τούτους ὑποκρινόμενος αὐτός ἀρτίως, ὡς δή καὶ χάριν ἴσμεν, ἀ δή ποτ' ἔμελλον ἐκεῖνοι λέξειν, ἀφορμήν ἐν τούτῳ σχόντες ἀνατρέψαι νῦν. Ως μέν οὖν ἔκαστα ἐξείργασται, ὁ λόγος σε διδάξει.

Προκείσθω δέ μή πᾶσιν, εἰ μή καὶ τάκείνου (κατ' ἐκείνου γάρ φερόμενος, εἰ καὶ ἀναγκαίως· ἀλλά πίστευσον ὡς οὐ μετρίως παρά τοῦτο μ' ἀνιᾶ), τοῖς φιλοῦσι δ' ὅμως, καὶ μάλισθ' ὅσοι κρίνειν διανοίας ἰκανῶς γε ἔχουσιν, ὡς οὐκ ἄν ὁ λόγος πάνυ τοι μεμπτέος εἴη, τάχα δέ οὐδέ πρός ὃν ἐστι· κοινά γάρ σχεδόν ταῦτα τοῖς περὶ λόγους ἄγαν φιλοτιμούμενοις τά προσκόμματα· δεῖ μέντοι πρός ἐπανόρθωσιν (σελ. 442) ἀεί συμβάλλεσθαι τι τούς τήν περὶ αὐτῶν φιλοτιμίαν καταλύσαντας. Τοῖς οὖν ταῦτα κρίνειν ἰκανοῖς πᾶσι πίστευσον τό σύγγραμμα· πολυειδοῦς γάρ πλάνης ἔλεγχός ἐστι σαφῆς καὶ κοινή τις εἰ χρή λέγειν ἀνακάθαρσις η προφυλακή, τοῖς μέν ἔτι περὶ λόγους φιλοτίμως διατρίβουσι τῆς ἐκ λόγων παραλόγου δόξης προσγινομένης τῇ ψυχῇ, τοῖς δέ πρός τήν τοῦ λόγου κρείττω σπουδήν δι' ἡσυχίας ἀποδυσαμένοις προτροπή τε καὶ ὀχύρωμα

καί δεῖγμα τῆς ἀπατηλῆς εἰσόδου τοῦ πλανᾶν ἀεί ἐπιχειροῦντος. Πρός δέ τούτω, καί ὅθεν ἂν ἐγγένοιτο τὸ ἀπλανές δι' ὀλίγων διαρκῶς ἐνδείκνυται καί μικροῦ διά βραχέων τούς ἑλληνικούς καί σατανικούς ὅγκους κατασπᾶ, τήν τε καθ' Ἐλληνας ἀπόδειξιν καί τό κατ' αὐτήν ὑπέρ ἀπόδειξιν ἡχοειωμένον ἔξελέγχει καί ἀνακαλύπτει τό βαρύ καί βαθύ σκότος τῶν νοερῶν κατ' εἰκείνους φωτισμῶν.

Α' ΠΡΟΣ ΒΑΡΛΑΑΜ (σελ. 444)

ΠΕΡΙ ΔΥΟ ΑΡΧΩΝ Η ΚΑΘ' ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΟΨΙΑΣ

Ως θρέμμα τῆς ἀνωτάτω περὶ λόγους παιδείας καί τῆς φύσει σοφίας δῶρον παρά Θεοῦ δι' αὐτῆς κεχαρισμένον ἡμῖν, ἐπίχαρι καί θυμῆρες κράμμα ἐπιστήμης καί νοῦ, διδακτοῦ καί ἀδιδάκτου φωτός· σέ τῶν ἐτεροδόξων ἡμεῖς οὐκ ἔφθημεν εἰπόντες, ὡς αὐτός ισχυρίζῃ, καί μάρτυς ἡμῖν ὁ παρ' ὑμῖν ἡμέτερος λόγος, δι' ὃν εἰς ταύτην ἥκειν διατείνη τήν δόξαν· ἐν αὐτῷ γάρ φαμεν ἐπί λέξεως ὡς «ἀπεδεξάμεθά σου τάς πρός τούς κακοδόξους ἐκείνους ἀντιρρήσεις» καί ὡς διά τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς «κακῷ τό κακόν ιωμένους» τούς Λατίνους ἔδειξας. Τί δ' ὅταν αὖθις ἐρωτῶντες προσεπάγωμεν ὅτι «τό ζητούμενον ἀκούσομεν καί μεθ' ἡδονῆς δήπου, τί γάρ ποτ' ἂν ἄλλο προσδόκιμον ἡμῖν εἴη παρ' ἀνδρός ἀκριβοῦς εὐσεβείας πόθῳ τήν ἐνέγκουσαν ἀπολιπόντος», οὐ μετ' ἐγκωμίων ἀναφερομένων εἰς τήν σήν εὐσέβειαν ἔδείξαμεν, μηδ' ἐν ἐλπίσιν ἀποτρόπαιόν τι περὶ τῆς σῆς ἀνεχόμενοι σοφίας; Τό δέ πρός τόν παρά τοῦ πευσόμενον παρ' ἡμῶν γραφόμενον ὡς «μετά τῆς γινομένης ἐπιεικείας τε καί παροησίας, μᾶλλον δέ φιλομαθείας ἐρωτήσας, μάθε καί δίδαξον ἡμᾶς», μαθητιῶντος μᾶλλον ἐπιδείκνυται διάνοιαν ἡ μεμφομένου. Καίτοιγε ὡς ἐνήν καταφορικῶς ἐθέλοντί μοι χρήσασθαι τῷ λόγῳ μή σμικρά τις ἀφορμή τήν σήν ἀγχίνοιαν ἥκιστα διαλέληθεν.

Ἐν δέ τοῖς περὶ ἀποδείξεως οὐ τό ἐμόν μόνον, ἀλλά καί τό σόν ὑγιῶς ἔχειν ἔδωκε νοεῖν τοῖς προσέχουσι τοῖς εἰρημένοις τόν νοῦν, εὶ καί αὐτός οὐκ οἶδ' ὅπως, καθάπερ (σελ. 446) κηρῷ τά ὡτα φραττόμενος, ἀνήκοος ταῦτα παραλλάττεις. Ἔγω μέν οὖν οὕτω τά πρός σέ· σύ δέ με τίσι τε καί δσοις ἐγκλήμασι περιβαλεῖν ἐσπούδακας οἶσθα, μηδέ δείξας ὅλως οἰόμενος μετρίως γοῦν ἡμᾶς πρός τάς καθ' ἡμῶν ἐπαγωγάς, ἀπαγωγάς δ' εἰπεῖν οἰκειότερον, ἀπολογήσασθαι δύνασθαι, καί πολεμουμένοις ἀνέβην ἡδη, καί σύν ἡμῖν ἐτέροις ἡμῶν γε ἔνεκα, μηδ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐπαμύνειν ἔχειν.

Ἐγώ δέ νικᾶν ἐν τοῖς τοιούτοις αἰσχύνομαι καί οὐκ ἂν ἀπελογησάμην, οὐδαμῶς γέ πως κατηγορούμενος, εὶ μή τήν ἐμφαινομένην ἐν τῷ πρός ἡμᾶς σοῦ γράμματι μεταποιῆσαι διενοούμην ἀπέχθειαν. Άλλα γάρ τι

πάθω; Ἄλογον καταλλαγήν πρός οὕτως ἐλλογιμώτατον, οὗτος εἰ σύ, πῶς ἀνέξομαι, καί συνεπηρεαζομένοις μοι τοῖς ὑπέρ Θεοῦ λογικοῖς τῶν πατέρων ἀγῶσι πῶς οὐχ ἡ δυνάμεως ἔχω συλλήψομαι, καί σέ γε αὐτόν συγκινδυνεύοντά μοι, πρός ὃν ὁ λόγος, ως ὁ λόγος δείξει προϊών, πῶς σιωπῇ τὸν φίλον καταπροήσομαι; Πεπαρρησιασμένος ἔλεγχος εἰρήνης βραβευτής. Θέλεις οὐκοῦν σέ τοῖς σοῖς ἐπιστήσω γράμμασι κριτήν; Καί τί ποτ' ἄρα ἡδιον φαίης ἂν δήπου, τὸν ἔξενηνοχότα καί τῆς ψήφου καθῆσθαι κύριον;

Δύο τοίνυν ἀπό τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ κατά τὸ αὐτός δεικομίσθη μοι γράμματα, ἐναντίως ἔχοντα πρός ἄλληλα· τὸ μὲν γάρ τοῖς μή καλῶς ἔχειν δόξασιν ἄριστά γέ φησιν ἀντιτετάχθαι με καί ως ἂν τις ἔχοι κρίνειν ἀνεπιφθόνως, τὸ δὲ ἔτερον τοῖς αὐτοῖς αὐθίς κάκιστα· διαβάλλει γάρ ἀπαντας τούς πρός ἐκεῖνά μοι λόγους. Οὕτως οὖν τῶν πρός ἡμᾶς σου γραμμάτων ἀντικειμένων καί δι’ ἀλήλων ἀναιρουμένων, ὃ ταῦτα συγγεγραφώς τίνα δόξαν τοῖς ἐντυγχάνουσι τοῦ ἥθους ἔαυτοῦ παράσχοιτ’ ἂν χάριν; Ἀλλά τοῦτο ἐατέον μή καί βλασφημίας γραφήν αὐθίς ἀποφερόμεθα.

Τά γοῦν ὑπὲρ ἀλλήλων συντοιβέντα τί φήσι, ως ἀχρεῖα (σελ. 448) σκεύη κεραμεοῦντα ρύψωμεν ἄμφω; Καί πῶς ἂν τοῦτο σύ γέ ἀποφήναιο περὶ τῶν σῶν διαιτητής προκαθήμενος, ἀλλ’ οὐχί βιάσῃ τάς ψήφους θάτερον γοῦν περισώσασθαι σοι τοῖν γραμμάτοιν ποθῶν, μᾶλλον δὲ ἵνα μή τι πάλιν τῶν οὐ καλῶν σοῦ πέρι φωραθῶμεν εἰπόντες, οὐ τό δίκαιον ἐκκλίνων καί παραλογιζόμενος, ἀλλ’ οἵα τις λογικός ἀετός ύψιπετής τήν διάνοιαν θάτερον περιποιήσῃ τῶν γεννημάτων; Τί γάρ, εἰ μή καί λογική σοι φήνη παρείη, τοῦ περιφρονηθέντος ἐπίκουρος ἔτοιμος, οὐδέ τοῖς ἀετοῖς τούτου μέλει; Ποῖον δὲ ἄρα σοι τῶν γραμμάτων οἰκειώσῃ σαντῷ; Τό γενναῖον δήπουθεν καί μέγα καί μάλιστ’ ἔχον ἀντιβλέπειν ἡμῖν ὡς τά κάκιστα σύνεστι. Τοῦτο δή σοι συνεπικρίνειν ἀναγκαιότατον, ως ἐπεί τῷ παρερριμένῳ τῶν ἐναντίων ἀνεπιφθόνως, ως ἔφης, κρίνοντι τά ἄριστα ἡμῖν μεμαρτύρηται, τό συνεστηκός ἔτι σοι τοῦτο πρός φθόνον ἄπαν συντεταγμένον ἔστιν.

Οὐ μήν ἀλλά καί τοῦ ἀντιταγμένου διεζευγμένον καθ’ ἔαυτό τοῦτ’ αὐθίς τοῦ δικάζοντος δεῖται, μή συμβαῖνον ἔαυτῷ, μηδὲ ἀκολούθως ἔαυτῷ προσαγόμενον, ἀλλά πρός ἔαυτό παλλαχοῦ τε καί πολυτρόπως καί ὑπέρ τῶν μεγίστων μαχόμενον. Ο γάρ ἐν αὐτῷ λέγων «μηδέν ἂν ἔαυτῷ διαφέρειν εἴ τις ἀπεκάλει τούς ἐπί Λατίνους οἰκείους λόγους ἀπαντας λῆρον», πρός τόν μηδέν μέν ἔτερον τῶν λαβήν ἔχόντων προαγαγεῖν εἰς τούμφανές ἐθελήσαντα καί τ’ ἄλλ’ ἀπαντα προσεπηνεκότα, πρός ἐν δέ καί τοῦτο μορίων σχεδόν τούλάχιστον οὐκ ἀντιτεταγμένον, ἀλλ’ ἡπορηκότα καί ἡρωτηκότα (τάς γάρ ἀντιθέσεις ἔτέροις ἀνεθέμεθα προσώποις) πρός τόν οὖν οὕτω μεθ’ ὅσης τῆς ἐπιεικείας αἰτοῦντα τήν λύσιν τῆς ἀπορίας, μακρούς καί πικρούς ἀντεπεξήγαγες λόγους, καί ταῦθ’ ως αὐτός ἀνωμολογηκώς τυγχάνεις, ἀποξέσας σοι (σελ. 450) τῶν

λόγων τό παρ' ἡμῖν ἐν ἐκείνοις ἀμφισβητήσιμον ὡς ἀναμφισβητήτως οὐκ ἀγαθόν.

Εἰ γάρ οὐδέν σοι διαφέρει, ὡς χρηστέ, εἴ τις λῆρον ἀποκαλεῖ σου τούς λόγους καὶ πρός τήν παρ' ἀνθρώπων δόξαν δεινῶς οὕτως ἔχεις ἀνεπιστρόφως, τίνος ἔνεκεν, ὡς αὐτός φήσ, ἐκβέβληκάς σου τῶν λόγων ἐκεῖνο, εἰ μή τήν χείρω καὶ αὐτός περὶ αὐτοῦ δόξαν εἴληφας; Τί δ' εἰ καὶ "σκανδάλου", καθάπερ αὐτός εἶναι φήσ, "αἴτιον"; Ἄρα τούτο μικρόν; Οὐκ ἄρ' ἐκβέβλησθαι δίκαιον μόνον, ἀλλά καὶ «εἰς κύμα ριφῆναι πολυφλοίσβοιο θαλάσσης», μᾶλλον δ' ἵν' ὡς «μόλυβδος καταδύση» μωσαϊκῶς εἰπεῖν «ἐν ὕδατι σφοδρῷ», εὐμεγέθει λίθῳ προσδεθέν πρότερον, ἔπειτα δοθῆναι τοῖς κύμασιν. Άλλ' ὡς τήν σοφίαν εἴπερ τις περιττέ σύ, εἰ τοῦθ' ὅπωσδηποτοῦν ἀφήρηκάς σου τῶν λόγων ἐκείνων, τίς σοι χρεία τῆς ὑπέρ αὐτοῦ τοσαύτης ἔπειτα μακρηγορίας, ἀφ' ἣς σοι συμβέβηκεν οὐκ ἔξω μόνον σκοποῦ κατά τήν παροιμίαν τοξεύειν, ἀλλ' ἀσκόπως παντάπασιν; Ἡρθη γάρ, ὡς τούς πολυστίχους σοι λόγους τελευτῶν ἔξεκάλυψας μετά τά σκώμματα τῶν σκανδαλιζομένων καὶ τήν σήν διαπεπονημένην σκέψιν, πρός ὃ τείνουσιν ἐκ τοῦ μέσου παντάπασιν, ὡς ἀπερισκέπτως ἄρα πρότερον, οὕτως ὃ ἀσκόπως λογογραφῶν ματαιολογήσει.

Σύ δ' οὐκ εἰς μάταια, μικρόν γάρ ἥδη σοι τοῦτο, ἀλλά καὶ πρός τὰναντία περιετράπης, οὐ μόνον ἐν τοῖς καθ' ἡμῶν λόγοις, ἀλλά καὶ περὶ τῶν κρειττόνων διαλεγόμενος· τοῦτο δ' ἔπαθες ἐκ τῆς ἀκαίρου πολυρρημοσύνης· οίονεί γάρ τινι πολυταράχῳ πνεύματι ταύτῃ σεαυτόν παραδούς καὶ πολυκινήτως ὑπ' αὐτῆς ἐκών ἄκων σαλευόμενος, πολλά φεῦ προσκόμματα καὶ συντρίμματα διακενῆς ἔπαθες. Άλλ' ἵνα μή καὶ αὐτός τοῦτο πάθω (πρός γάρ ἔκαστα διαρκῶς ἀποκρινόμενος, οὐκ ἔσθ' ὅπως τό πολύρρημον ἐκφύγοιμ· ἀν (σελ. 452) «ἐκ δέ πολυλογίας» κατά τό γεγραμμένον «οὐκ ἐκφεύξεται ἀμαρτία» ἵν' οὖν μή τοῦθ' ὅπερ ἐγκαλῶ μᾶλλον αὐτός κινδυνεύσω παθεῖν, ταῦτα πάντα ἀφείς, τάς πεποιημένας σοι καθ' ἡμῶν αἰτίας ἀπολύσομαι μόνον, καὶ τοῦθ' ὡς ἀν οὗτος τε ὡς διά βραχέων ποιήσομαι μηκύνειν ἥκιστα ἐθέλων. Άλλωστε, καὶ τοῦ ποιοῦντος τό σκάνδαλον ἐκ τοῦ μέσου γεγενημένου, περιττόν ἀν εἴη περὶ τούτου διαλέγεσθαι πάλιν· εἰ δ' ἄρα τι συμπεσεῖται τοῖς καθ' ἡμῶν εἰδημένοις τῶν μή καλῶς, ὡς γε ἡμεῖς ἀν νομίσαιμεν αὐθις, περὶ τῶν θείων ἐκπεφασμένων σοι, σύγγνωθι σημάναι καὶ περὶ τούτου δεῖν οἰηθεῖσιν· ἵσως κάκεινα δι' ἡμᾶς τούς περὶ τό ὕψος σοι τῆς θεηγορίας φθάνειν οὐχ ἰκανούς ἀπαλεῖψεις, ἐπισκευάσας αὐθις καὶ τόν πρός ἡμᾶς σου τουτονί λόγον. Εἰ δέ μετά τό ἀπαλεῖψαι καθ' ἡμῶν μακρά γράφεις, χαριῇ τά μέγιστα· τοῦτο δ' ἡμεῖς μέν ὅμως οὕτε ἐπιτρέπομεν οὕτε κωλύομεν· σύ δ' ὡς προπαρασκευασθείης μή χολᾶν εἴ τι σοι περιτραπεί τῶν σῶν, καὶ γάρ σόν.

Άλλα τίς ἡ πρώτη καὶ μέση καὶ τελευταία καθ' ἡμῶν σοι λαβή; «Σύ σαυτόν» φησιν «ἔξαίρεις, ὡς τοῖς ὑπέρ ἡμᾶς ἐντυχών». Πόθεν τοῦτ' ἔχεις

δεῖξαι; «Παρά τῶν σῶν» φησι «λόγων, ἐξ ὣν ὑπεσημηνάμην εἰλῆφθαί μοι τό προοίμιον ἄπαν». Άναγνωθι τό σον ἐκ τῶν ήμετέρων μετειλημμένον καὶ ήμᾶς, ως αὐτός φής, ἐξελέγχον προοίμιον, ἵν' εἰδῶμεν· κανὲν ἐκ τῶν ήμετέρων ὑπάρχη τις μεγαληγορία, δικαίαν εἶναι τήν καθ' ήμῶν σου ταύτην κατηγορίαν ὁμολογήσομεν, εἰ δέ μή, σύ σαύτοῦ καταψηφιῇ, πολυπλασίω περιτρέψας σαυτῷ τήν νέμεσιν. «Σύ μέν τήν ἀνωτάτω ποθήσας φιλοσοφίαν, μᾶλλον δέ παρά τῆς ἀνωτάτω φιλανθρωπίας ἐφελκυσθείς καὶ λόγων εἴδους παντοίου καὶ τῆς κατ' αὐτά μελέτης ἀφέμενος καὶ τοῖς παραδείγμασιν ἥδη ἐντυχών, ἐπίσχες». Τό γάρ τοῖς παραδείγμασιν ἥδη (σελ. 454) ἐντυχεῖν οὐχ ἐπιγινώσκω, βέλτιστε, τῶν ήμετέρων ὑπάρχον· ἐν τούτῳ δέ ἔστι τά τῆς καυχήσεως, ἦν διὰ παντός ήμῶν σύ τοῦ λόγου προφέρεις· οὐ μόνον δ' ἀπλῶς ἔτερον τοῦτο τῶν λόγων τῶν ἐμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιεικῶς ὑπερεναντιουμένων ἐκείνοις.

Εἰ γάρ τοῦτο παράδειγμα ἐνταῦθα λέγεις, ὅ μύρον ἡμεῖς ἐκεῖ τροπικώτερον εἴπομεν, ἄκουσον νῦν γοῦν συνετῶς. «Ἡμεῖς τῶν μέν περὶ λόγους ἐπιστημῶν ἐπιλεήσμεθα σχεδόν παντάπασιν, τῆς δέ ἀληθινῆς σοφίας οὐδέν ἡ μικρόν κατειλήφαμεν, ἀλλ' οἷον εἰς δόσμήν μύρον τρέχομεν, αὐτό τό μύρον οὐκ ἐν χερσῖν ἔχοντές πω». Άρ' οὐ ταῦτ' ἐπὶ λέξεως ἐκεī κεῖται; Σαφῶς οὖν ἡμῶν καταψεύδῃ τῶν μήπω λεγόντων ἐντυχεῖν ὡς ἐντυχεῖν εἰπόντων. Εἰ δ' ως 'ἐπιθήσαμεν' εἰποῦσι ταύτην ἐπιτρίβεις τήν μέμψιν, ὅμοιόν τι ποιεῖ, ὥσπερ ἀν εἰ τις μέγα φρονεῖν ἐπὶ σοφίᾳ λέγῃ τόν ἐς διδασκάλου φάμενον φοιτῆσαι καὶ συχνόν τούτῳ χρόνον παρακαθίσαι διδάσκοντι, τῇ δ' οἰκείᾳ δυσμαθείᾳ μηδέν σχεῖν παρακατασχεῖν τῶν διδαγμάτων ἐκείνων. Ά τοίνυν καθ' ήμῶν ἐκ τῆς σαυτοῦ προσθήκης συνήγαγες, τοῦτ' ἐφ' ὃν ἀρτίως μεταχωρήσει σοί σκοπεῖν ἀφίημι.

Καί τῆς τελευταίας δέ ήμῶν οὐκ ἐπαΐεις εὐχῆς ὁ πᾶν ὁ τι τῶν ἀπευκτῶν ἐθελήσας καθ' ήμῶν εἰπεῖν, «ὁ τόν πόθον τοῦτον ήμῶν ὑπερβολῇ φαλανθρωπίας ἐνθείς καὶ τέλος διὰ τούς οἰκτιῷμούς αὐτοῦ παράσχοι»; Τέλος τοίνυν αἰτοῦντες πῶς οὐκ ἀτελεῖς ἔαυτούς ὅντας ἵσμεν κατ' ἐκεῖνο οῦ τό τέλος αἰτοῦμεν; Τούς δ' ἀτελεῖς ήμᾶς αὐτούς εἶναι λέγοντας πῶς αὐτός ως ὑπερτελεῖς εἶναι λέγοντας ὀνειδίζεις; Ήμεῖς δ', ὥγαθέ, τοσοῦτον ἀπέσχομεν τελείους ἔαυτούς ἡ νομίσαι ἡ προσειπεῖν, (σελ. 456) ως καὶ τό τήν ἀρχήν ὅλως προθυμηθῆναι τῆς πρός τό μυστικόν διδασκαλεῖον ἀψεσθαι φερούστης οὐχ ήμῶν αὐτῶν φάναι, πρός δέ τήν ἄνω φιλανθρωπίαν ἄπαν ἀνενεγκεῖν· εἰ δ' ἐκ τῆς ἄνω φιλανθρωπίας, οὐκ ἔτ' ἔργον ήμέτερον οὐδέ τοῦτο.

Τῶν οὖν προθυμηθέντων ἀρξασθαι μόνον καὶ μηδέ τήν ἀρχήν ταύτην οἴκοθεν οἰομένων, ως τό τέλειον ἔαυτοῖς προσμαρτυρούντων ἐσπουδασμένως οὕτω καταλογογραφεῖν, ἀρ' οὐ συκοφαντίας περιφανοῦς; Τίς δέ σοι πιστεύσειεν ἔτι τῆς ἀληθείας φροντίζειν, περὶ τῶν κρειττόνων καὶ δυσθεωρήτων διεξιόντι, καταψευδομένω σαφῶς τῶν οὕτω σαφῶς ἀναγεγραμμένων; Πῶς δ' ἀν καὶ τῆς ἀληθείας ἐφίκοιτο περὶ τῆς ὅντως

ἀληθείας διαλεγόμενος ὁ μή τῆς ἀληθείας πολύν ποιούμενος λόγον; Άλλα γάρ δεκάκις τοῦτ' ἐν ἐνί λόγῳ καθ' ἡμῶν ψευδῶς προβαλόμενος, τοσαυτάκις δῆλος ἐγένου τοῖς πᾶσιν ὅθεν λαλεῖς, πρός δέ τὸ ἄληπτον τοῖς ἡμετέροις λόγοις καὶνῷ τρόπῳ προσεμαρτύρησας· εἰ γάρ εἶχες ἀληθῆ μέμψιν, ἅπαξ εἰς τοὺς κατηγόρους καταστήσας σαυτόν, τίς ἀρά σοι χρεία τῆς ψευδοῦς ταύτης ἦν καὶ τῆς ἀπό ταύτης ἐπιθέσεως πρώτης;

“Ο δ’ μ’ ἔπειτα κακίζεις ὡς τῷ τέλει τοῦ παντός σοι λόγου φανερῷ τυγχάνοντι τήν ἐναντίαν αὐτός δόξαν περὶ σοῦ προσηκάμην, τοῦτο φανερῶς ἀδιεκεῖς· εἰ γάρ τοῦτ’ ἦν, οὐκ ἀν ἡρώτων, οὐκ ἀν ἡπόρουν, ἀλλὰ κατεψηφιζόμην ὡς ἐτερόφρονος. Απορεῖν δέ τότ’ ἔπεισι πᾶσιν, ὅταν τοῖς φανεροῖς καὶ ἀνωμολογημένοις ἥ τι τό μή συνῆδον· τό τοίνυν ἀπορεῖν δεῖγμα τοῦ μηδέν σοῦ πέρι φρονεῖν ἐθέλειν ἀπώμοτον. Τό δέ «τήν ἐτέραν ὑπό τήν ἐτέραν» σε σαφῶς εἰπεῖν καὶ «ἡ διπλόῃ τῆς ἀρχῆς», τοῦθ’ ἡμᾶς πρός τοῖς ἄλλοις ἡνάγκασε πυνθάνεσθαι καὶ διαπορεῖν, τί ποτέ σοι βούλεται (σελ. 458) «ἡ ἐξ ἀρχῆς ἀρχή», ἦν δή καὶ νῦν αὐθις θατέρω θεραπείαν ἐπινοεῖς· τά γάρ ἄλλα παρατρέχειν ὑπέστην τήν ἀρχήν.

Ο τοίνυν ἐφεξῆς ἄρτι τῷ προτεθειμένῳ γέγραφας, ὅτι «κάν τήν ἐτέραν καὶ ἐκ τῆς ἐτέρας καὶ ὑπό τήν ἐτέραν λέγω, ἀλλ’ ὡς ἡγούμενος ἐκαστον ἐξ ἣς ἐστιν ὅπως ποτέ ἀρχῆς, ὑπό ταύτην καὶ ἀναφέρεσθαι», εἰ μέν ἐκαστον ἀπάντων λέγεις τῶν ἀφ’ ἡστινοσοῦν ἀρχῆς, τοῖς πᾶσι συντάττεις τά ὑπέρ ἀπαντα καὶ ἀπό τῶν κτιστῶν περὶ τῶν ἀκτίστων ἀξιοῖς ἡμᾶς πείθειν, ὁ πολὺς ρέων καθ’ ἡμῶν ἔμπροσθεν ἀπαγορεύεις παντάπασιν· εἰ δέ το ἐκαστον τοῦτο πρός τήν ἐξ ἐτέρας ἐτέραν δημιουργικήν ἀρχήν ἐπιφέρει, πλεῖν ἥ δύο τά ἐξ ἐκείνης ἡμῖν σημαίνεις· τό γάρ “ἐκάτερον” ἐπί τῶν μή ὑπερβαίνοντων τήν δυάδα λεγόμενον ἵσμεν, τριῶν δ’ “ἐκαστον” τούλαχιστον λέγομεν. Ἐπάφες δή σοι καὶ τούτω τήν πολυχεύμονα γλῶτταν, ἀλλά καὶ τό “ὑπό” τήν ἀρχήν ἀναφέρεσθαι τι· τό γάρ “εἰς” αὐτήν καὶ “πρός” αὐτήν τήν ἀρχήν ἐκατέραν τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων ἀναφέρεσθαι καὶ παρελάβομεν καὶ κατέχομεν, τό δέ “ὑπό” τοῦτο τήν ἀναφοράν, ἵν’ οὕτως, εἴπω, καταφοράν ἀπεργάζεται καὶ τούναντίον παρίστησι τοῦ βουλήματος· οὐδέ γάρ τάς ἐν φιλοσόφοις μοι πάλιν διαιρέσεις προάξεις καὶ τά κατ’ ἐκείνας λεγόμενα, καίτοι κὰν ταύταις ἔχει τινά τοῦτο σημασίαν ὑφέσεως. Άλλ’ οὐ τοῦτο λέγω μόνον, ἀλλ’ ὅτι μάλισθ’ ὅτι πόρω ταῦτα τῆς θεοπρεποῦς ἐκείνης ἀναφορᾶς τε καὶ προελεύσεως.

Ἐρεῖς καπί τούτων ἵσως «εἰς μόνην σοι τήν λέξειν τό ἀμαρτημα παρίστασθαι» καὶ παραιτήσεως ἥκιστα δεῖν. Άλλα τό τῆς λέξεως ἡμαρτημένον ἐν τοῖς τοιούτοις, ὡς σοφώτατ’ ἀνδρῶν, εἰς ἡμαρτημένην ἀπάγει τούς ἀκροωμένους διάνοιαν· ὡς οὖν ὁ γνούς καὶ μή σαφῶς διδάξας ἐν ἴσω καὶ (σελ. 460) εἰ μή ἐνεθυμήθη τοῖς ἀκούουσιν, οὕτως ὁ γνοῦς ὁρθῶς καὶ διημαρτημένως διδάξας ἐν ἴσω καὶ εἰ διημαρτημένως ἔγνωκεν. Εἰ δέ κανταῦθά σοι τό ἀμάρτημα περὶ τήν λέξιν ἐστίν, ἀλλ’ οὐ κάκεῖ περὶ λέξιν, περὶ δέ λόγους καὶ λόγους πολλούς, οὓς σύ καλῶς

ποιήσας ἐξελών κατέλεξον τούς ἀπαληλειμμένους, καί συνήσεις ὅπόσους. Οὐ μήν ἀλλ' εἴπερ ἄρα καί εἰς λέξιν σοι περιμένετο, καθάπερ αὐτός φής, τό ἀμάρτημα, πόσην εἰδέναι σε χάριν ἡμῖν ἔχοην, οἵ διά τό πρός σέ σέβας καί τήν γιγνομένην ἡμῖν εὐλαβείαν οὐχί σέ ἀμαρτάνειν ἀπεφηνάμεθα, προβαλλόμενοι δέ ἀπορίαν σέ διδάσκαλον ἡμῖν αὐτοῖς ἐπεστήσαμεν, τό γε εἰς ἡμᾶς ἥκον; Σύ δ' ἀντί τοῦ διδάσκειν ἐπεξέρχῃ καί χάριν ὀφείλων τῆς πρός σέ εὐλαβείας, ἀναίδειαν καί διαβολήν καί λοιδορίαν ἡμῖν ἀνταπέδωκας.

“Ην δ' ἀπολογίαν προτείνη, καίτοι ψυχράν οὖσαν καί τά πολλαχοῦ καί παρ' ἡμῶν αὐτῶν ἐξεληλεγμένα τῶν Λατίνων ὡς ἐξεληλέγχθαι ἀδυνάτως ἔχοντα προβαλλομένην, ὅμως δεχόμεθα· τήν γάρ ἔλλειψιν αὐτῆς τό δι' ὁ γέγονεν ἐκβεβλημένον ἀναπληροῦν διαγέγονεν. Α δέ κατηγορεῖς ἡμῶν ὡς τούς ὁμογενεῖς σοι διαβαλλόντων ἐπί τῶν δύο ἀρχῶν, σήν χάριν καί τοῦτ' ἡμῖν γέγονε τόν ἀγνωμόνως διατεθέντα· τό γάρ ἡμαρτημένον, ἔστω δέ περὶ τήν λέξιν ὡς αὐτός φής, θέλων ἐξελέγξαι σαφῶς (σιωπᾶν γάρ οὐκ ἦν, περὶ Θεοῦ γάρ ἦν) ἵνα μή σοι προσάπτηται μέμψις, εἰς ἐκείνους δεῖν ἔγνων περιτρέψαι τούς λόγους. Ὄτι γάρ ἐκεῖνοι μή δύο ἀρχάς αὐτόθεν λέγουσιν εἰδέναι με, μαρτυρήσει παρ' ὑμῖν ὃν ὁ πρῶτος πρός αὐτούς ἡμέτερος λόγος ἀπαντῶν πρός ἐκείνους οὕτως· «Τμεῖς δέ τί φατε οἱ τάς δύο λέγοντες ἐπί τῆς θεότητος ἀρχάς; Τί γάρ, εἰ μή φανερῶς τοῦτο λέγετε, ἀλλ' ἐξ ὃν λέγετε τοῦτο συνάγεται»; Λέγων οὖν ἐκεῖ μή φανερῶς τοῦτο λέγειν αὐτούς, πᾶς ἀν νῦν (σελ. 462) ὑπέρ τούτου πρός αὐτούς ἐποιούμην τόν λόγον, εἰ μή τό σόν βλάβος ὑπολογιζόμενος ὡς ἐνόν συσκιάσαι διενοούμην;

Ἄλλα μέν οὖν οὐδ' ἔξω μοι λόγου παντελῶς οὕτος ὁ λόγος, οὐδέ διαβολή τελεία, ὡς γε ᾧθης, εἰ καί αὐτόθεν πρός ἐκείνους ἐλέγετο· μή γάρ, ὡς ἀπό Λατίνων ὃν, ἀνεπιγνώμονας ἡμᾶς οἷον τῶν ἐκείνοις ἐσφαλμένων ρημάτων τε καί δογμάτων· ἀλλ' εἰσί μέν οἵ καί νῦν τοῦτο λέγουσι σαφῶς αἱ δύο μία, ὅσοι τῶν πρός αὐτούς ἀπό τῶν ἡμετέρων ἀμελέτητοι συγγραμμάτων· πρός δέ χρόνον ἵκανῶν καί τοῖς ἔλλογιμωτάτοις αὐτῶν ἐπεχωρίαζε τοῦτο, καί μαρτυροῦσι τοῦτο τά παρ' ἡμῖν ἐκείνων συγγράμματα δευτέραν λεγόντων ἀρχήν τόν Υἱόν τοῦ ἀγίου Πνεύματος· ὁ τοίνυν λέγων τόν Υἱόν οὐκ ἀρχήν μόνον, ἀλλά καί δευτέραν, ἀρ' οὐ δύο λέγει φανερῶς ἀρχάς; Εἰ δέ νῦν τοῦτ' ἀφῆκαν, χάρις τοῖς κατασιγάσασιν αὐτούς ἀντιρρητικοῖς τῶν ἡμετέρων λόγοις, ὥσπερ καί τῷ κατ' ἐπωνυμίαν Νικηφόρῳ πρός αὐτούς πεφηνότι· μετά γάρ τούς ἐκείνου πρός αὐτούς λόγους, οὐκέτι τολμῶσιν οἵς αὐτῶν μέτεστί πως συνέσεως τῆς ἀπωλείας λέγειν ἡμᾶς, ὥσπερ ἡμεῖς ἐκείνους.

Τό δέ ἀπό τῶν ἐκείνοις συγχωρουμένων δεῖν ἡμᾶς πρός αὐτούς διαλέγεσθαι, σύμφημι καί αὐτός· μέχρι δ' ἀν μίαν πηγήν ἀκούω, μίαν ἀρχήν, μίαν θεογόνον θεότητα, καί τούς λέγοντας ταῦτα καί παρά Λατίνοις σεπτούς, ἀπό τῶν συγκεχωρημένων Λατίνοις πρός αὐτούς διαλέγομαι· παρ' ἔαυτοῖς γάρ ἔχουσι καί τιμῶσι ὡς θεηγόρους τούς ταῦτα

λέγοντας περί τοῦ τῶν φώτων Πατρός. Εἰ δέ καὶ τὸν Υἱόν θεογόνον ἐφ' ἡμῶν ἐροῦσιν, ἡμεῖς ἐροῦμεν ἐκείνοις μή κατά τὰ συγκεχωρημένα σφίσι προάγειν τὸν λόγον· ἡμῖν δ' ἀπό τούτου κατασκευάζουσιν οὐκ ἔξω τῶν κἀκείνοις συγκεχωρημένων ὁ λόγος ἔσται. Άδε σύ φής, ἐκείνους (σελ. 464) ὑποκρινόμενος κἀκείνους ὑπέρ ἡμᾶς δικαιῶσαι φιλονικῶν, ὡς ὁ Υἱός, εὶ καὶ πηγή, ἀλλ' ἐκ πηγῆς, καὶ ὡς ἡττον πηγή καὶ ὡς πρός θάτερον μόνον πηγή, ταῦθ' ἡμεῖς οὔτε σοὶ οὕτ' ἐκείνοις συγχωρήσομεν ἀκολούθως ἔαυτοῖς οἰομένοις λέγειν, μέχρις ἂν διδασκάλω χρῶνται τῷ εἰπόντι «μόνη πηγή τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ»· οὐδέ γάρ εἶπε «μόνη πηγή οὐκ “ἐκ πηγῆς”, οὐδέ “μία μᾶλλον πηγή”, οὐδέ “μόνη ἀπλῶς πάσης θεότητος πηγή”. Ωστε ἐκείνοι μέν τοῖς παρ' ἔαυτῶν συγκεχωρημένοις οὐχ ἔπονται, ἡμεῖς δ' ἀπό τῶν αὐτοῖς συγκεχωρημένων πρός αὐτούς τούς λόγους ποιούμεθα, μή συκοφαντικῶς, ὡς γε αὐτός οἴει, μηδέ παρά θύρας ἀπαντῶντες αὐτοῖς.

Τῷ δ' ἡμῶν παραδείγματι συνεπιλαμβάνη πάντα τά τῶν πατέρων παραδειγματικῶς εἰρημένα περὶ Θεοῦ· τί γάρ πρός τήν ἀνείκαστον φύσιν ἐκείνην ἀφωμοιωμένον ἔξευρεθήσεται; Εἰ δ' ἦν καὶ τυχεῖν, οὐδὲ οὕτως ἂν ἦν ἐκείνο παραδειγμα πάντα ἔξισάζον τῷ προκειμένῳ· ἀλλο μέν οὖν ἔστι τό παραδειγμα καὶ τό δι' ὃ παραδειγμα γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ὅτι ἀλλο, οὐδέ παραδειγμα, ἀλλ' εὶ μή ἀλλο οὐδέ παραδειγμα. Σύ δ' ἀπό τῶν ἐτεροτήτων κρίνεις ἡμῖν τό παραδειγμα καὶ τούς Λατίνους αὐθις ὑποκρίνη πρός ἀπορίαν, ὡς γε αὐτός δοκεῖς, τήν μεγίστην καθιστῶντας ἡμᾶς, ὡς ἂν εὶ παρά τήν στροφήν σοι τῆς γλώττης ἦν, κακῶς ἢ μή κακῶς ἐκείνους θεολογεῖν· ἀλλά μή οὕτω νόμιζε· πολλοί γάρ καὶ πρό σου καὶ ἐπί σου καὶ σου οἰαδήποτε λέγοντος κακοδόξους αὐτούς ἀπελέγξουσι.

Τί δ' ὅταν ἡμεῖς μέν λέγωμεν ὡς, εὶ καὶ χωρίς ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων αἰτία καὶ ἀρχή λέγεται τῶν ὄντων, ἀλλ' οὐδέν ἡττον μία ἔστιν ἡ αἰτία καὶ ἀρχή τῶν ὄντων, σύ δέ φής ἀληθές μέν εἶναι τοῦτο, τοῖς δέ Λατίνοις βοηθεῖν· ἀρ' οὐχί τό ἀπερίτρεπτον τοῖς ἐκείνων (σελ. 466) δόγμασι λαθών ἐμαρτύρησας; Εἰ γάρ τό ἀληθές ἐκείνοις βοηθεῖ, τίς ὁ περιτρέψων τούς ὑπό τοῦ ἀληθοῦς βοηθουμένους; Εἰ μέν γάρ, δοκεῖ βοηθεῖν, ἔλεγες, εἶχεν ἂν τινα θεραπείαν ὁ λόγος· νῦν δέ σαφῶς ούτωσι γράφεις, ὅτι καὶ ἀληθές ἔστι καὶ τῷ ἐκείνῳ δόγματι βοηθεῖ. Τί δ' ὅτε πάλιν ἡμῶν λεγόντων ὡς «τοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι προάγοντος τά πάντα μία πάντων ἡ ἀρχή ἔστιν», αὐτός αὐθις ἐπιφέρεις ὡς καὶ Λατίνοι γ' ἂν οὕτω φαίεν, ὡς τοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύοντος τό Πνεῦμα, μία λοιπόν ἔστιν ἡ ἀρχή τῆς θεότητος; Ἀρα τό σαθρόν τῶν κατ' ἐκείνους δογμάτων ὅσον κατείληφας; Ἀλλά κατάθου τό φρόνημα καὶ μεταδιδαχθήσῃ τό ἀσφαλές, μᾶλλον δέ καὶ σύ παρά σαυτοῦ τοῦτ' εἴση καλῶς· ἐπαινῶ γάρ τόν εἰπόντα τήν ταπείνωσιν ἀληθείας εἶναι ἐπίγνωσιν.

Άλλα πῶς οἱ μέν ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ τά πάντα λέγοντες γενέσθαι, μίαν διά τοῦτο καλῶς δοξάζουσιν ἀρχήν τῶν πάντων, τοῖς δ' ἐκ τοῦ Πατρός διά

τοῦ Υίοῦ λέγουσι τό Πνεῦμα, μίαν ἀρχήν ἡκιστα συγχωροῦμεν διά τοῦτο λέγειν; Ὄτι ἐκεῖ μέν ἡ δημιουργική δύναμις κοινή, ἐνταῦθα δέ οὐ κοινόν τό θεογόνον. Εἰ δ' οἱ Λατῖνοι καὶ τοῦτ' ἔροῦσι τῶν κοινῶς ἐπί τῆς ἀνωτάτω Τριάδος λεγομένων, ἀλλ' ἡμεῖς ἀπελέγξομεν αὐτούς, τάς τε θεοπνεύστους προβαλλόμενοι Γραφάς καὶ προσέτι δύο Πνεύματα δεικνύντες ἐντεῦθεν δοξάζοντας αὐτούς, ἐν ᾧ τε καὶ ὅ, καὶ τετράδα ποιοῦντας τήν ἄκτιστον Τριάδα· αἱ μέν γάρ προηγμέναι τῶν ὑποστάσεων ἐκεῖ κτισταί, ἐνταῦθα δ' ἐξ ἀνάγκης ἔσται καὶ τετάρτη ἄκτιστος ὑπόστασις· εἰ δέ μή, κτιστή πάλιν ἔσται ἡ τοῦ Πνεύματος, ὅ καὶ συγγενέστερον τοῖς τούτων λόγοις· ἐπί γάρ τήν κτίσιν ἥλθε διά μέσης ὁ Θεός θεότητος, ἀλλ' οὐκ ἐπί τήν θεότητα τοῦ Πνεύματος. Ὁ δέ φῆς πάντων ἀτοπώτατον, λίαν ἐκτόπως ἐνόησας· παρηγέχθη δέ σου ἡ στερρότης τῷ τῆς μοναρχίας ὅμωνύμῳ· τρόπῳ γάρ ἔτερος δημιουργικῆς ἔστιν ἀρχῆς καὶ τῆς κατ' αὐτήν μοναρχίας (σελ. 468) καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ μοναρχίας ἐκείνης ἔτερος, ἡ τῆς θεογονίας ἔστιν ἐπώνυμον, ὃς καὶ σώζεται τῷ τόν Υίον καὶ τό Πνεῦμα τήν ὑπαρξιν ἔχειν ἐκ Πατρός, ὡσπερ ἐκεῖνος τῷ δι' Υίοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι δημιουργόν εἶναι τὸν Πατέρα, ὡς καὶ τῷ θεοσόφῳ Μαξίμῳ καὶ τοῖς ἄλλοις πατράσι συνδοκεῖ, οἵς αὐτός σύν ήμιν ἀπηρυθριασμένως ἀντιλέγων ἐγκαλύφθητι· καὶ γοῦν κατ' οὐδέν ἄτερος θατέρω τρόπῳ λυμαίνεσθαι πέφυκεν.

Ὅτι δ' οὐ σόν ἔστι περί Θεοῦ λέγειν ώς «οἶν φῶς ἔστι, μᾶλλον δέ πηγή φωτός νοεροῦ τε καὶ ἀϋλοῦ», τοῦτο ἀληθές εἴρηκας· ἀκούσεις δέ πῶς, συνήσεις δέ πῶς, πιστεύσεις δέ πῶς, ὃς γε τούς μέν ἔξω σοφούς θαυμασίους καὶ θεόπτας καὶ πεφωτισμένους ὀνομάζεις ἐν τῷ πρός ήμᾶς σου λόγῳ καὶ τούς αὐτοῖς πιστεύοντας θαυμαστούς καὶ ζηλωτούς καὶ αἰδήμονας, διό οὐδὲ ἔξω, ἀλλὰ παλαιούς σοφούς ἀποκαλεῖς σεμνύνων, τούς δὲ ἐν ήμιν διά τῆς φυλακῆς τῶν θείων ἐντολῶν καὶ τῆς καθ' ἡσυχίαν ἀκριβοῦς σχολῆς μακαριστῶς κεκαθαρμένους τήν καρδίαν διασύρεις, ἐμοὶ κατ' ἔξουσίαν οἴκοθεν αὐτούς συντάττων, οὕπερ ἀκρατῶς κατηγορεῖς; Καὶ οὐ τούς περιόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τούς πρός οὐρανόν ἐκ παλαιοῦ μεταχωρήσαντας καὶ ζῶντας τῷ Θεῷ, οὓς ὁ μέγας ἀγάλλει Διονύσιος, ὡς καὶ τάς νοεράς ἐπί γῆς ἔτ' ὅντας ὑπεροναβεβηκότας ἐνεργείας, μετ' ἐμοῦ σύ καὶ τάττεις καὶ σκώπτεις, τοῦ κατά σέ πλημμελοῦς καὶ ἄφρονος καὶ τόν ἀληθῆ λόγον οὐκ ὄρθοτομοῦντος.

«Διδάσκει γάρ με» φῆς, «ὁ μέγας Διονύσιος περί ὑμῶν τῶν θεωρητικῶν τά καὶ τά». Τίνος κατειρωνεύῃ, ὡς ἄνθρωπε; Φαίης ἄν ἐμοῦ; Άλλ' οὐ περί ἐμοῦ Διονυσίῳ τῷ μεγάλῳ λόγῳ, ἀλλὰ περί τῶν καθ' ἔαυτῶν ἀρίστων. Ἀλλως τε, εἰ μέν αὐτός ἐμαυτόν ἐκείνοις συνέταττον, ἦν ἄν ἵσως εὐπρόσωπος ἡ σκῆψις· νῦν δὲ οὐκ ἄν εὔροις, οὐδὲ ἄν τοῦτο πώποτ' ἀληθῶς δείξαις, οὐδὲ ἄν ἴσαριθμους τοῖς (σελ. 470) στίχοις τοῦ πολυστίχου σοι τοῦδε λόγους συγγράψης καθ' ήμῶν βίβλους. Τίς οὖν γένοιτο ἄν εὐπρεπής ἀπολογίᾳ τῷ τοῖς διαβαλλομένοις ήμῖν τούς ἀξιεπαινενωτάτους συνδιαβάλλοντι; Τί τοῦτο πέπονθας, ἀδελφέ; Ποῦ

κρημνῶν ἔκών ἀφῆκας σαυτόν; Πῶς δ' ἐκτραχηλισθείς καί τῶν θείων οὕτω κεφαλῶν ἀποσεσαλευμένος ὅσον ἥκει πρός τούς σους λόγους, οὐκ αἰσθάνῃ τῆς περιωδυνίας, οὐδέ μέγα θρηνεῖς; Πῶς δ' ἂν ἄλλως μετεχειρίσω τὸν λόγον, εἰ Διονύσιος ὁ μέγας οὐκ ἔξαιρειν, ἀλλά καθαιρεῖν αὐτούς ἐνόμιζεν;

«Ἐν δέ τοῖς περὶ ἀποδείξεως κινδυνεύομεν, ὡς φιλότης, καί ἀμφότεροι ὁρθῶς λέγειν»· οὗτος σός ἐστιν ὁ λόγος. Ἀμφοτέρων οὖν ἡμῶν ὁρθῶς λεγόντων κατά σέ, κινδυνεύεις σύ σαυτόν αὐθις ἀποφαίνεσθαι λέγειν οὐκ ὁρθῶς· ἡνίκ' ἂν ἔπειτα τὸν ὁρθὸν τοῦτον λόγον διαβάλλῃς ἡμῖν, καί ἀπλῶς ὁ τοῖς τυφωνικοῖς ἐκείνοις πνεύμασι ἀναμίξ ραγδαῖος καί λαῦρος ὑετός ἄπας, ὃν ἔφθης καθ' ἡμῶν ἀπό τῆς γλώττης ἀφείς, οὐδέν ἦττον ὅτι μή καί μᾶλλον σέ, τίνην πηγήν τῆς καταιγίδος, κατέκλυσεν. Ἐμοί δέ (καί γάρ ἥκιστ' ἐπί νοῦν ἔδοξε θέσθαι τίσιν ἐπόμενον ταῦτα λέγεις, οὓς νῦν αὐτός ἔξεφηνας ὕστερον), ἐμοὶ τοίνυν τοῦ μή τά σά διαλέξεώς τε πέρι καί ἀποδείξεως εἰρημένα πρός Λατίνους κακίζειν, πολλά τά μαρτύρια κὰν πολλοῖς ἐστιν ἑτέροις ἡμετέροις συγγράμμασι, καί μάλιστα πρός τοὺς ἀπό Θεσσαλονίκης πέρουσι τοῦτ' ἡρωτηκότας αὐτό, πρός οὓς ἀντιγράφοντες ὁμολογεῖν ἀμφοτέροις ἀπεφηνάμεθα, καί δεῖγμα τοῦτ' ἔφημεν εἶναι τῆς ὁμολογίας, τό προσεῖναι τοῖς παρ' ἀμφοτέρων λόγοις τό εὔσεβές, τό κυρίως δ' ἡ μή κυρίως, εἴπερ ἄρ' ἀμφισβητήσιμον, ἔχειν· ἀλλά σύν νῦν ἀγωνίαν οὐ τοι σμικράν ἡγωνισμένος διετέλεσας δεῖξαι κατά τοῦτο ψευδομένους ἡμᾶς.

Τί τοίνυν, ἂν καί ἡμεῖς ἔκαστον τῶν διαλεκτικῶν σοι τουτωνί συλλογισμῶν, οὓς εὔχη κάλλιστά τε καί ὁρθότατα (σελ. 472) πεποιηκέναι, διακωδωνίσαντες, ἀπηχῇ τινα ἡχήν ἀναδιδόντας δείξωμεν, κακοτεχνίας ἔμπλεως, μᾶλλον δ' ἀντί τέχνης ἦν αὐχεῖς, ἀτεχνίας ἀναπεφηνότας πλήρεις, καί τοσοῦτο δέοντας εἶναι διαλεκτικούς, ὡς μηδέ συλλογισμούς εἶναι, μηδέ γοῦν σοφιστικούς, μηδέ σχῆμα ὄλως σώζοντας συλλογισμοῦ; Άλλα γάρ, ἐπεὶ περὶ τῶν θείων σοι πεποίηνται, τῆς πρός ταῦτ' ὀφειλομένης εὐλαβείας ἔνεκεν, οὐκ ἀναιδῶς καί ἀκρατῶς, ὡς αὐτός καθ' ἡμῶν πεποίηκας, καίτοι πρότερον ἡμῖν τό ὁρθὸν προσμαρτυρήσας, ἀλλά μετριώτερον καί κοινότερον καί ἐπιτομώτερον συνελών καί ὑποτεμών, ὡς οἵν τε, τῷ περὶ τούτων χρήσομαι λόγῳ καί κατά τάς ύπό σοῦ σχεδόν δεδομένας ἀφορμάς, ὅπως σοι λογίζηται καί τουτωνί τῶν λόγων τό αἴτιον.

«Ως ἂν δέ καί πρό τῶν λόγων τούτων ταῦτα δοξάζοντας ἡμᾶς εἰδείης, ἐκεῖνο προθήσω τῶν ἐμῶν, ὃ καί αὐτός οὐκ οἴδ' ὅτι παθών ἐπήνεσας, ὥστ' οὐδέ τοῦτο ἀπλῶς ἐμόν· «Οὐδείς ἀγαθός, εἰ μή εἰς ὁ Θεός, ὁ μόνος δίκαιος, ὁ μόνος σοφός, ὁ μακάριος καί μόνος δυνάστης, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον» οὐδέν οὖν τῶν ἐπομένων τῷ Θεῷ ἐπί πλέον εἴη ἂν αὐτοῦ, καί αὐτῶν δ' ἔκαστον μοναδικόν, καί ὅτι ἂν κατηγοροῦτο τούτων, οὐ καθόλου». Τό γάρ ὑπερούσιον καί ὑπεράγαθον καί ὑπέρσοφον καί ὑπέρφωτον τίνος γε ἄλλου ἢ τῆς ὑπερθέου οὐσίας καί σοφίας καί ἀγαθότητος καί τοῦ φωτός ἐκείνου; Πῶς οὖν ἐκ μοναδικῶν γένοιτ' ἂν

συλλογισμός, ἄνευ τοῦ καθόλου; Εἰ δέ συλλογισμός οὐκ ἀν γένοιτ' διαλεκτικός, ὡς βέλτιστε, πῶς ἀν γένοιτο; Σοφιστικός δ' ὅμως ἔσται, σχῆμα μόνον ἔχων καί φαινόμενος, ἀλλ' οὐκ ὡν. Καί ή διαλεκτική σοι τοίνυν, ὡς χνοώδης διεκπεφύσηται, καί οἱ σοὶ ἀπαντες συλλογισμοί, εἰ ἄρα καί μή ἀφίενται τοῦ τῶν συλλογισμῶν (σελ. 474) ὄνόματος, σοφιστικοί εἰσιν, οὐκ ὄντες, ἀλλά φαινόμενοι, μᾶλλον δέ οὐδέ τοῦτο, δεδόσθω δ' ὅμως· αἱ δ' ἐκ τῶν ἡμῖν ἐνυπαρχόντων λόγων προστιθέμεναι προτάσεις, μή οὖσαι αἴτιοι τοῦ συμπεράσματος, πῶς ἀν εἴεν αἴτιοι τῆς πίστεως αὐτοῦ; Εἰ δέ συγχωρεῖ, τίς ὁ λόγος καθ' ὃν διαλεκτικόν μέν θέλων ὄνομάζειν τόν αὐτοῦ συλλογισμόν, τά τε μή καθόλου λαμβάνει ὡς καθόλου καί τάς ἐν ἡμῖν ἐννοίας πίστιν παρέχειν τοῖς λογίοις τίθεται καί τόν συλλογισμόν πίστεως, ἀλλ' οὐχί γνώσεως, αἴτιον ἥγεῖται καί ἀπλῶς πάντα συγχωρεῖ τά καί τῷ λόγῳ τῆς τέχνης μή συμβαίνοντα, τοῖς δέ ἀποδεικτικόν καλοῦσιν, οὐδέν οἰεται συγχωρητέον;

Ἐτι, ἐπείπερ ἐν οἷς δοκεῖς ἡμᾶς ἐλέγχειν, τό μοναδικόν φής διττόν καὶ ὄμώνυμον παρ' οὐδέν ἄλλο ἢ ὅτι ἄλλως ἐφ' ἑκάστου τῶν παρ' ἡμῖν αἰσθητῶν ἔχει καί ἄλλως ἐπί τοῦ Θεοῦ, μάθε ὡς πάντα τά ἐπί Θεοῦ λεγόμενα τοῦτον τόν τρόπον διττά καί ὄμώνυμα· οὐδέν γάρ τῶν ἐπ' αὐτοῦ λεγομένων οὕτως ἔχει ὠσπερ ἐφ' ἑκάστου τῶν παρ' ἡμῖν, οὐχ ὅπως τῶν αἰσθητῶν ἄλλ' οὐδέ τῶν νοητῶν, ὥστ' ἐν ἀπασί σου τοῖς συλλογισμοῖς παρά τό διττόν τοῦτο τούς ἀκροωμένους ἐπιχειρεῖς παρακρούεσθαι· σοφιστικοί σοι ἄρ' εἰσίν ἀπαντες, ἀλλ' οὐ διαλεκτικοί. Ἐτι, εἰ μοναδικόν ἐστιν ὁ Θεός, καί τοιοῦτο μοναδικόν ὡς μή ἐκ πολλῶν ἔν, ἐπί δέ τούτου τοῦ ἐνός οὐκ ἔστι τόδε τι εἶναι καί ὑποκείμενον, τούτων δ' ἄνευ πρότασις οὐκ ἔστι· προτάσεως μή οὖσης, οὐδέ συλλογισμός ἔσται, μή ὅτι διαλεκτικός, ἀλλ' οὐδέ σοφιστικός. Τούς σούς τοίνυν διαλεκτικούς, οὓς αὐτός φής, συλλογισμούς, μήτε διαλεκτικούς, μήτε σοφιστικούς ἀναφανέντας, τί γε ὄνομάσωμεν; Άρρήτους, ἢ καί ἀδιανοήτους.

Αὐτίκα ὃν φής ἀκριβῆ σοι ἐς τά μάλιστα συλλογισμόν, «Πατρός καὶ Υἱοῦ μία ἐνέργεια, ὃν μία ἐνέργεια, μία δύναμις, ὃν μία δύναμις, οὐσία καί φύσης ἡ αὐτή, (σελ. 476) Πατρός ἄρα καί Υἱοῦ, οὐσία καί φύσις ἡ αὐτή»· τοῦτον δή προβαλλομένοις ἀπόκρισις πυνθανομένοις· ἄλλος μέν γάρ τις τοῦτον οὕτως ἐκτιθέμενος, οὐκ ἀν εὐθύνοιτο παρ' ἡμῶν· ὡς δέ σόν, ἀπό τῶν σῶν ἐτάσομεν. Ων γάρ, τίνων λέγεις; Εἰ μέν γάρ ἀπάντων, μή καί λίαν πλημμελές; Τά γάρ ύπεξηρημένα πάσης πληθύος ταύτη δι' αὐτοῦ συντάττεις καί ἀπό τῶν κτιστῶν περὶ τῆς ἀκτίστου φύσεως διδάσκειν ἀξιοῖς. Ἐτι δέ καί διά τοῦ διττοῦ τῆς ἐνεργείας τρόπου σοφιστικῶς ἡμᾶς ἐπιχειρεῖς παρακρούεσθαι· καί γάρ οὐδ' αὐτός ἄν φαίης οὕτως εἶναι μίαν δύναμίν τε καί ἐνέργειαν Υἱοῦ τε καί Πατρός, ὡς ἐμοῦ τε καί σου μία ἐστίν ἐνέργειά τε καί δύναμις. Εἰ δ' οὐ πάντων, πῶς οὐκ ἀσυλλόγιστος ὁ ἀκριβέστατος αὐτός σου συλλογισμός, ἐστερημένος τοῦ καθόλου; Πρός δέ τούτω καί τό ἐν ἀρχῇ αἰτεῖται διά ταύτολογίας δυνάμει προαγόμενος.

Θέλεις ἔτι διαβασανίσωμεν τόν διαφερόντως τοῦτον ἡκριβωμένον σοι συλλογισμόν; Ἀλλ' ὁκνῶ εὖ ἵσθι μακρηγορεῖν πρός οὐδέν κέρδος ἥκιστα ἐθέλων· ἀλλ' εἴπερ ὁ πρός ἀκριβειαν οὗτος λίαν ἐκπεπονημένος σοι συλλογισμός, καίτοι πρός δὲ λίγον βεβασανισμένος ἐριστικός ἀναπέφηνε καί ἀσυλλόγιστος, τί γ' ἀν ύποσταῖεν οἱ μή πρός τοῦτο σοι ἀκριβείας ἥκοντες, ἀκριβεῖ βασάνω παραδεδομένοι; Σήν δ' ὅπως χάριν τό νῦν ἔχον ἀνεξέταστοι κείσθωσαν. «Ορᾶς ὅσα σοι πάλιν ἐγώ τῷ ἀχαρίστῳ χαρίζομαι; Τό δέ συμπέρασμά σοι τοῦ παντός μᾶλλον ἡκριβωμένου τουτού μικρόν ἔτι προσθεωρήσωμεν, ἵν' ἔξελέγξω σε κατά σέ καί εἰς ἔργον ἐκβῆ τό σολομώντειον ἐπος· «οἱ ὄρύσσων βόθρον τῷ πλησίον ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν». Τί δή τό ἐκ τοῦ ἀκριβεστάτου τῶν συλλογισμῶν ἀκριβέστατον συμπέρασμα; «Πατρός καί Υἱοῦ μία φύσις καὶ οὐσία ἐστί»· τούτῳ δέ ταῦτόν (σελ. 478) εἰπεῖν· «εἷς Θεός ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός». Τοῦτο δέ τίς οὐκ οἶδεν, ὡς ἀπόφανσίς ἐστιν ὑπό τῶν ἀγίων Πατέρων ἡμῖν ἀποφανθεῖσα; Καὶ τοίνυν ἄκουσον τῶν σαυτοῦ κατά σαυτοῦ λόγων· «ὅπερ ἐστί τοῖς γεωμέτραις ἀρχή καὶ κοινή ἔννοια καὶ ἀξίωμα, τοῦθ' ἡμῖν ὑπάρχει ἐκάστη τῶν ἀποφάνσεων, ὅσαι ἡμῖν τῶν θείων ὑπό τῶν ἀγίων ἀνδρῶν ἀπεφάνθησαν· οὐδεμίαν ἄρα χρή ἐκ συλλογισμοῦ λαβεῖν». Ιού, ιού, καὶ ὁ μαθηματικώτατος ὡς ἀμαθής· ὁ γάρ ταῦτα λέγων σύ καὶ ἡμᾶς ὀνομάζων ἀφ' ᾧν ἀρτίως ἐκούεις τόν Πατέρα μόνον προβολέα Πνεύματος διά συλλογισμοῦ δεικνύντας, ὅτι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός εἰς ἐστι Θεός, ὁ παντός μᾶλλον αὐτόθεν ἐστί πιστόν καὶ οἱ πατέρες ἀπεφήναντο, διά συλλογισμοῦ δεῖξαι ἐπειράθης καὶ τόν ἀκριβέστατον ἀπάντων τοῦτον σοι φής συλλογισμόν, καίτοι οὐδ' ὑπό τῶν πατέρων πρώτων ἀπεφάνθη τοῦτο, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐνός τῆς θεαρχικῆς Τριάδος καὶ Θεοῦ τῶν πατέρων Ιησοῦ, ὃς φησιν, «ἐγώ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν» καὶ «ὁ ἐωρακώς ἐμέ ἐώρακε τόν Πατέρα»· καὶ «εὶ ἐμέ ἐγνώκειτε, καὶ τόν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν» καὶ «ἐγώ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί». Εἰ δ' αἱ τῶν πατέρων ἀποφάνσεις αὐτόπιστοι, πόσῳ μᾶλλον αἱ τοῦ Κυρίου τῶν πατέρων· κατά τοσοῦτο τοίνυν, μᾶλλον διά συλλογισμοῦ πειρώμενος δεικνύειν ἀπαίδευτος, εἰ μή τι καὶ τῶν ἀπαίδευτων πλέον.

Ἀλλά μή χαλέπαινε τάς σαυτοῦ γνωρίζων φωνάς οὐ παρ' ἡμῶν ἀντιπροσαγομένας ἀνταποδιδόντων, ἀλλ' ἐκ τῶν σῶν λόγων ἐκβαινούσας· ὁ γάρ τήν ἀρχήν εἶπον, κατ' αὐτός σαυτοῦ γέγραφας, διά τοιούτων πειραθείς ἀνατρέπειν τά ἐμά, δι' ᾧν οὐδέν ἄν ἥπτον καὶ τά σά τις ἀνατρέψειε πάντα, καὶ οὐ τά σά μόνον, ἵνα σοι καὶ τινα ψυχαγωγίαν (σελ. 480) ἐπινοήσωμεν, ἀλλά καὶ πάνθ' ἀπλῶς ἂν δόξαι τά περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων λογικῶς δεικνύμενα, καὶ πάντας τούς εἰπόντας καὶ τούς μέλλοντας ἐρεῖν. Από τῆς αὐτῆς σχεδόν παρασκευῆς καὶ οἱ ἔξω κατά τῶν ἡμετέρων ἐχώρησαν, οὐδαμῇ δ' ὅμως ἵσχυσαν, ἀλλ' «ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν», θνητούς, ἵν' οὔτως εἴπω, κανόνας τοῖς περὶ τοῦ ἀθανάτου λόγοις προσάγοντες, ὧν σύ τούς προστάτας τῶν κατ' ἐκείνους δογμάτων ὡς «τήν θείαν «ύπεροχήν κατανενοηκότας» ἄγασαι, τήν καὶ

αύτοῖς τοῖς διά τό περιόν τῆς νοήσεως πολυομμάτοις χερούβιμ
ἀκατανόητον οὖσαν. Διά τοῦτο μοι καὶ νῦν ἀντιγράψαι τῶν ἀπαραιτήτων
ἐφάνη καὶ λυσιτελεστάτων, ὡς ἂν καὶ σύ σεαυτοῦ γένοιο σοφώτερος ἐξ
ἡμῶν τῶν ἀσόφων ἀφορμήν λαβών, καὶ τά σά συγκινδυνεύοντα τοῖς
ἔμοις, εἴπερ ἄρα δυναίμην, ἔξελωμαι τοῦ κινδύνου καὶ σέ πείσω τῇ τῶν
πατέρων ἴδιωτείᾳ μᾶλλον ἥ Πλάτωνι καὶ τῷ Νικομάχου τὸν νοῦν
προσέχειν.

Ἐκεῖνοι μετά τῆς μωρίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ διδασκαλείου τῆς
θεολογίας ἀσφαλεῖς προστάται, τοῦ τῆς ἀληθοῦς σοφίας Πνεύματος τοῖς
πνεύμασι τούτων ἐφιζάνοντος καὶ «διδακτικούς Θεοῦ» ποιοῦντος τούς
αύτοῖς φοιτῶντας, οἵ καν τῶν θύραθεν οὐκ ἀπηχές ἥ καὶ τοῦτ
εἰσποιοῦνται καὶ ἐναρμόζονται τῇ ἐμμελείᾳ τοῦ Πνεύματος. Ων εὶ θέλεις
ἀκοῦσαι τίνα λέγουσιν ἀπόδειξιν θείαν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀπόδειξιν ἀλλά
συλλογιστικήν ἀπόδειξιν, ἀνά χειρας λάβε τήν Δογματικήν πανοπλίαν·
ἐκεῖ γάρ ὅψει ταύτην ἐπιγεγραμμένην πολλαχοῦ καὶ τὸν λόγον
ὑπαναγνούς ὃς ἐνέχει τουτί τούπιγραμμα συλλογισμόν εύρησεις
ἀπανταχοῦ ἐκεῖ καὶ συλλογιστικήν ἀποδειξιν ὅτι εἰς ἐστι Θεός ἀκούσῃ καὶ
παύσῃ καταιτιώμενος ἡμᾶς εἰπόντας, εἰ μή ἄρα σύν αὐτοῖς, καίτοι τό «εἰς
ἐστι Θεός» παντός (σελ. 482) μᾶλλον θεοπαράδοτός ἐστιν ἀπόφανσις,
«Κύριος γάρ», ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστιν»· εἰ γοῦν βουλομένοις ἦν
αύτοῖς τάς ἀποφάνσεις ἀπλῶς λέγειν ἀποδείξεις, τούτω ἀν τήν ἀπόδειξιν
ἐπέγραφον, οὐ τοῖς ἔξ ὧν αὐτό συλλογιστικῶς συνήγαγον.

Ἐκεῖ τοίνυν μηδέ γάρ ἐπιτίθεσθαί σοι προθυμούμενος, καίτοι πολλαῖς
ἀνάγκαις ἐκκαλεσαμένω νῦν εἰς τοῦτο πρός τό παιδαγωγείον τῶν
πατέρων ἀναβιβάσαι σε διενοήθην· ἐκεῖ τοιγαροῦν εἴσῃ καὶ πᾶς καὶ τίνα
τά περὶ Θεόν καὶ τίνι τρόπῳ μή πάντα λέγειν θείας οὐσίας βιασθήσῃ, ὃ
νῦν ἔπαθες, συβεβηκός ἐπί Θεοῦ ἐκφεύγειν λέγειν προαιρούμενος καὶ τήν
τῆς ἀποφυγῆς ὄδον μή ἐπιστάμενος· ἐκεῖ καὶ πίστιν εύρησεις
διαφέρουσαν ἐπιστήμης καὶ γνῶσιν πίστεως ἔτερον τρόπον· ἐκεῖ καὶ
γνωστόν γνώσῃ Θεοῦ ἥκιστ’ ἐπί πίστεως ἐκλαμβανόμενον, ὡς καὶ
Παῦλος ὁ μέγας καὶ τοῖς ἐκτός πίστεως πεφανερῶσθαι λέγει «τό γνωστόν
τοῦ Θεοῦ», ὃ λεγόντων ἡμῶν, σύ τό πιστεύειν λέγειν φήθης ἐπίστασθαι.
Ταῖς οὖν ἐκεῖ συνειλεγμέναις τῶν προτέρων φωναῖς οὐκ ἀνήσω καὶ
φρονῶν καὶ λέγων συνῳδά· λέγουσι δ’ αὗται λίαν ἐνεργῶς ἐν τοῖς
ἐπιγράμμασιν, ὡς ἔφημεν, εἰ μή ἄρα μετά προσδιορισμοῦ τινος οὐ τήν
ἀπόφανσιν ὡς αὐτόπιστον ἀπόδειξιν, ἀλλά τόν συλλελογισμένως
προαγόμενον λόγον, ὡς ἔχοντός τι τοῦ συλλογισμοῦ καὶ πρός τήν
ἀπόδειξιν οἰκειότερον· εἰ γάρ μή τοῦτ’ ἦν, καὶ πᾶσαν ἀπόφανσιν
ἀπόδειξιν ἀν ἐπέγραφον· ἀμεταπείστως γάρ καὶ πρός αὐτάς ἔχομεν οἱ
τοῖς πατράσιν ἐπόμενοι.

Τό γοῦν θεῖον, ὡς θαυμάσιε, κρείττον παντός ὑπάρχον νοῦ καὶ λόγου,
καὶ ὑπέρ τήν διαλεκτικήν ἐστιν, ὑπεροχικῶς γάρ ἔξήρηται φαντασίας τε
καὶ δόξης, καὶ ὑπέρ τήν ἀποδεικτικήν· ἐπαφή γάρ αὐτοῦ οὐκ ἐστιν οὔτε

ἐπιστήμη, καί ὅλως ὑπέρ τήν συλλογιστικήν πᾶσαν ἔφοδόν ἐστιν· ἀλλά συλλογίζεσθαι περί τῶν θείων ἔργων ὑπό τῶν πατέρων (σελ. 484) ἐδιδάχθημεν. Πῶς οὖν τούτους τούς συλλογισμούς προσαγορεύσωμεν; Ως οἱ διδάξαντες πάντας, εἰ μή ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις ἀλλά θειαδῶς τά θεῖα μέτιμεν ἐκ τῆς πνευματοκινήτου τῶν θεολόγων δυνάμεως· ἀποδεικτικούς δ' ὡνόμασαν ἐκεῖνοι, καθάπερ ἀνωτέρω δέδεικται. Τί τοι γαροῦν ἔκτοπον ἔργαζομαι, φίλος, εἰ τά φίλα τοῖς πατράσι προαιρούμενος πράττειν τόν βοηθοῦντα πανταχόθεν ὡς ἐνόν ἔρανίζομαι λόγον, οὐκ ἀγνοῶν ὡς Αριστοτέλει καὶ τῷ τοῦ Αρίστωνος οὐ συνδοκεῖ, ἀλλά προτιθείς τά τοῖς πατράσι δόξαντα τῆς ἐκείνων λογολεσχίας καὶ εἰδῶς ὡς ἡ ἐκείνοις γνῶσις περί τῶν θείων οὐκ ἀσφαλής, εἰ καὶ σοὶ κακῶς εὖ ἔσθι μή τοῦτο συνδοκεῖ, καίτοι μεθ' ἡμῶν τεταγμένω καὶ τῆς αὐτῆς ἀντεχομένω πίστεως;

Ἐν γάρ τοῖς πρός ήμας σου τουτοισί λόγοις ταῦτά σοι περί αὐτῶν διεξελθεῖν ἐπῆλθε· θαυμάσας γάρ αὐτούς ὡς «ἀπαγορεύσαντας τήν ἀπόδειξιν ἐπί τῶν θείων» καὶ ὡς «τήν θείαν ὑπεροχήν κατανενοηκότας» καὶ ὑπεραναβιβάσας αὐτούς «τῆς μεριστῆς καὶ μεταβατικῆς πάσης ἐπιστήμης καὶ παντός τοῦ λογιζομένου τῆς ψυχῆς» καὶ τῶν κατ' ἐκεῖνο συνεστώτων, ταύτον δ' εἰπεῖν παντοίου λόγων εἴδους καὶ φιλοσοφίας πάσης, καὶ ὑψοῦ που θέμενος αὐτούς ἐν τοῖς ὑπέρ πᾶσαν αἰσθησιν καὶ νοῦν καὶ λόγον, ἐφεξῆς συνείρεις τούς ἐκείνων λόγους ἔχοντας οὕτως· «ἐπί δέ τῶν ὑπέρ ήμας θέαν δεῖν ἄνωθεν παραγενέσθαι καὶ φῶς ἀναλάμψαι νοερόν, δι' οὗ ἔστι τοῖς θείοις συζυγεῖν, καὶ κρείττον ἥ κατά ἀπόδειξιν τάς συνεπτυγμένας καὶ ἀπλᾶς καὶ ἀμερεῖς ἐκείνας ἔχειν θεωρίας»· τούς δέ παρά τοιούτων ἀκηκοότας καὶ πιστεύσαντας, ἐπιστήμονας μέν οὐκ εἶναι, θαυμαστούς δέ καὶ ζηλωτούς ὑπάρχειν τῆς τε προαιρέσεως καὶ εὐπειθείας καὶ αἰδοῦς τῆς πρός τά θεῖα καὶ τούς θείους ἄνδρας τούτους· καπί τούτοις τήνσήν περί αὐτῶν ἔχεις (σελ. 486) γνώμην ἐκδιδάσκεις λέγων· «ὅταν τοῦτα ἀκούσω αὐτῶν λεγόντων, οὐ δύναμαι ὑπολαβεῖν μή καὶ αὐτούς ὑπό Θεοῦ πεφωτίσθαι καὶ ὑπέρ τούς πολλούς γεγονέναι».

Τί τοῦθ' ὁ λέγεις, ὡς ἄνθρωπε; Νοεροῦ καὶ θείου φωτός ἐν μετουσίᾳ γεγόνασιν ἐκεῖνοι; Λαμπρότητα Θεοῦ κεί εἶδον καὶ ἐπαθον; Υπερ σοφίαν, ὑπέρ λόγον, ὑπέρ νοῦν ὡμίλησαν Θεῶ; Μᾶλλον δ' ἵνα ἀπό τῶν αὐτῶν σοι τήν ἀρχήν ποιήσωμαι τῶν λόγων, καθαιρῶν οὓς αὐτός μάτην ἔξαίρειν ἐπεχειρησας ἥ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἐκ παλαιοῦ καθηρημένους ὄντας ἐμφανίζων, οὓς ὡς ὑπεξηρημένους ἔξυμνεῖς οὐκ εἰς καιρόν αὐτός, οἱ λέγοντες «Θεόν εἰδέναι μέν χαλεπόν, φράσαι δέ ἀδύνατον», ἅρα κατενόησαν τήν τοῦ Θεοῦ ὑπεροχήν, οἵ μηδ' ὅτι τήν ἀνθρωπίνην ὑπεροχήν νόησιν λέγουσιν, ὥστε καί ὁ φασιν ὑπέρ ἀπόδειξιν, διά τὸ τῆς φράσεως οὐχ ἱκανόν φασι, κατά δέ τήν ἐν ἑαυτοῖς θέαν ἐπιστήμονας τῶν θείων ἑαυτούς, ὡς καὶ αὐτός ἔφης, λέγουσιν; Ωσθ' ἡ λεγομένη παρ' ἡμῶν

ἀπόδειξις ἐπί τῶν θείων ἀσυγκρίτως ὑπερέχει τοῦ ὑπέρ ἀπόδειξιν ἐκείνων.

Εἰ δ' ἦγον σχολήν, ἔδειξα ἂν σοι καὶ θέας αὐτῶν ἐκείνας, δι' ὧν φασι «τοῖς θείοις συζυγεῖν», τῶν ὄντων θείων ἀποβουκολούσας καὶ τάς ἀνατατικάς αὐτῶν ἐκείνας ἐποψίας, ἐκβαινούσας μέν τῶν μέσων τῆς ψυχῆς λόγων καὶ παξῶν τῶν φυσικῶν ἀκροτήτων, ἐμπιπτούσας δ' οὗ «βυθός αἱέν ἄπιστος ὑπεστόρεσται, ἀμφικνεφής ρυπόων ἀνόητος» καὶ τό ἀναλάμψαν νοερόν ἐκείνοις φῶς οὐκ εἰς ἀμφιφαῇ χῶρον ἀνασπῶν αὐτούς, ἀλλ' ὑπό ζόφον αἰώνιον καταδικάζον καὶ δέλεαρ καὶ λόχον δεινόν ἔξευρημένον τῷ τοῦ σκότους ἀρχοντι, τοσοῦτο παριέργως κατ' ἐπίκρυψιν ἐσκευασμένον ὡς καὶ δι' ἀκοῆς παράγειν ἔχειν τούς μή πάνυ πρός διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ γεγυμνασμένους ὄντας· διὰ γάρ μιᾶς (σελ. 488) ταύτης ἀμηχάνως κακομηχάνου μηχανῆς τούς τε θεωρούς ἐκείνους πάσῃ περιέπειρεν ἀπάτῃ καὶ τούς ἀκροωμένους ἐκείνων ὡς πεφωτισμένων τῶν οἰκείων πολυπλόκων ἀρκύων ἐντός πεποίηται καὶ πρός τούς ἔπειτ' ἐσομένους φθάνει τῷ τῆς κακουργίας περιόντι διὰ τῶν ἐκείνων συγγραμμάτων.

Εἰ γάρ αὐτός, αὐτόχρημα σκότος ὥν, ἄγγελον φωτός ὑποκρίνεται κατά τόν ἀπόστολον, τί θαυμαστόν εὶ καὶ τούς ἐκείνους κατασεσοφισμένους τῷ ἐνυποκρίτῳ φωτί καὶ σφάσιν αὐτοῖς ὅλον εἰσοικίσαντας αὐτόν καὶ δι' αὐτοῦ λαλοῦντας τάς φωνάς ὑποκρίνεσθαι τῶν διακόνων τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, δηλονότι τῶν ἐν τῷ Θεῷ πεφωτισμένων, ὡς ἂν «τά ἔργα τοῦ Πατρός αὐτῶν» ἐκτελῶσι καὶ αὐτοί, τῷ τῶν λόγων εὑπρεπεῖ τούς πολλούς παράγοντες; «Καὶ οἱ διάκονοι γάρ αὐτοῦ», φησίν, ὑποκρίνονται «ὡς διάκονοι δικαιοσύνης».

Πῶς δέ καὶ «ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω διὰ τῆς σοφίας τόν Θεόν», εὶ θεογνωσίας τό ἀκρότατον θεοπτία, ταύτη δέ προσέβησαν Σωκράτεις καὶ Πλάτωνες καὶ οἱ κατ' ἐκείνους σοφοί καὶ οἱ παρά τούτων ἀκηκοότες καὶ πιστεύσαντες, ἀξιάγαστοι τῆς προαιρέσεως καὶ αἰδοῦς ἔνεκα τῆς πρός τά θεῖα; Πῶς δέ καὶ σοφοί ὄντες ἐμωράνθησαν, εἴπερ ἐφωτίσθησαν, καὶ οὐκ αὐτοί μέν ἐμωράνθησαν, τῇ δέ σοφίᾳ τούτων μέτεστι συνέσεως; Άλλ' «ἐμώρανεν ὁ Θεός τήν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου», διό καὶ νῦν εὶ τις οὕτω ταύτη προσέχει τόν νοῦν ὡς δι' αὐτῆς πρός θεογνωσίαν ὁδηγεῖσθαι μέλλων, τοῦτ' αὐτό πάσχει καὶ μωραίνεται, σοφός ὥν.

Τί δέ ἡ κενή δόξα καὶ ὁ ταύτης οἵαπερ ὑπεζευγμένος ἔφιππος τῦφος ὃν ἐγκαλοῦσιν οἱ πατέρες ήμῶν αὐτοῖς; Ἐνι τούς τετυφωμένους εἶναι πεφωτισμένους; Οὐχ ὁ ἀπόστολος ίδιαίτατόν τι κρίμα τοῦτον τοῦ διαβόλου φησίν; Οὐχ «ὁ Κύριος ὑπεροηφάνοις ἀντιτάσσεται»; Πῶς οὖν (σελ. 490) οἵς ἀντιτάσσεται διὰ φωτός ἐπιφαίνεται; Πῶς ἡ διδομένη χάρις τοῖς ταπεινοῖς εἰς τούς ὑπεναντίους τούτοις εἰσοικισθήσεται; Καί οὐχ οἱ πατέρες μέν ήμῶν ἐκείνων τόν τῦφον καὶ τό κενόδοξον ἵσασιν, ἀλλήλοις δ' οὐ συμμαρτυροῦσιν ἐκεῖνοι τοῦτο; «Τί τοῦτο Διόγενες; Καταπατῶ, φησίν ὁ Διογένης, τόν τῦφον τοῦ Πλάτωνος. Ἐτέρω τύφω, Διόγενες», ὁ

Πλάτων ἀντεγκαλῶν ἀπεφήνατο. Εἶδες πῶς τόν τῦφον ἀλλήλοις προσεμαρτύρησαν; Πλάτωνι δέ ἄρα καὶ τοσοῦτο καλόν ἡ κενοδοξία δοκεῖ, ὥστε καὶ ταύτην αἰτίαν φάναι τῶν ἀρίστων ἔργων ἡμῖν καὶ συνεπιλαμβάνειν ἡμᾶς ταύτη τ' ἄριστον.

Εἶδες μεμωραμένην σοφίαν καὶ οἷα σκότος ἡ ψευδές φῶς, ἀκτινομοθετοῦσαν τῷ ἀληθινῷ φωτὶ λέγοντι, «μή ποιεῖτε πρός τό θεαθεῖναι τοῖς ἀνθρώποις»; Άρ' ἔσχον διά φωτός ἐκεῖνοι «τόν βλέποντα ἐν τῷ κρυπτῷ» καὶ πρός τήν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἐπί τοσοῦτον ἐπτόηνται καὶ πρός αὐτήν αὐτοί τε πάντα καὶ λέγειν καὶ πράττειν ἀνέχονται καὶ τούς ἄλλους πείθουσιν; Ἄκουσον Παύλου, τοῦ ἀληθινοῦ θεόπτου καὶ θεορῷμονος, ἐφ' ὃν ὡς ἀληθῶς θεία «θέα παραγέγονεν ἄνωθεν», ὡς καὶ «φῶς ἀληθινόν «ἐπέλαμψε νοερόν», ὑπερφυές οἶον, ἐν ὧ καὶ καθάπερ ἐν ἐστίᾳ λίαν ἐπαναπέπαυται, διό καὶ «σκεῦος ἐκλογῆς» ἀκούει, δι' οὐ καὶ τά θεία μεμύηται. Τί φησιν ἐκεῖνος; «Πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε». Περί δέ ἑαυτοῦ τί; «Εἰ ἀνθρώποις ἥρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἄν ἡμην». Ἐπιγινώσκεις τῷ καρπῷ τό δένδρον; Τό τοίνυν τάναντία καρποφοροῦν ἄρ' οὐχί καὶ τῆς ἐναντίας ρίζης ἐναργῶς ἀναπέφηνε; Τῷ δέ φωτί τί γε ἄλλο τούναντίον ἡ τό σκότος ἐστί, καν τό φῶς ὑποκρίνηται καὶ τούς τῷ ἀληθινῷ φωτί μήποτε πελάσαντας διαλέληθεν;

(σελ. 492) Οὐκοῦν ἀσφαλές ὅμιλεῖν περί Θεοῦ τούς μή ὅμιλεῖν εἰδότας Θεῶ, καὶ περί φωτός μή προσύλου κρίνειν τούς οὐχ ὑπέρ τό φῶς εἰδότας τουτί τό τυγχάνον ὑπ' αἰσθησιν, μηδέ τό νοερόν τῆς ψυχῆς νοερῷ καὶ ἀληθεῖ τετελεσμένους φωτί καὶ «τήν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην ζωήν» ὡς ἀληθῶς εύρομένους καὶ ἀναστάντας τήν πρώτην ἀνάστασιν. Οἱ δέ ταύτης εὐμοιρηκότες καὶ τήν καρδίαν οἰα λυδίαν ἔχουσιν, ἀπειλικρινημένην καὶ κριτικωτάτην οὖσαν, αἵσ οὐκ ἄν λήσαις χαλκόν διηνθισμένον ἄνθει περιτακέντι χρυσοῦ προσάγων· ὡν καὶ τά αἰσθητήρια γεγυμνασμένα πρός διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ, καὶ τήν ἀκοήν οὐκ ἄν θέλξαις οὔδ' ἄν κλέψαις οὐ' ἄν πείσαις, καν πρός τό λίαν ἐπαγωγόν εὐπρεπῶς καὶ πιθανῶς εὗ μάλα συμφορήσης καὶ διαθῆς τά ὄνόματά· καὶ γάρ δεινοί καὶ διά τούτων φωράσαι τό ἀηδές καὶ ἀπρεπές καὶ φευκτόν τῆς ἐνδομυχούσης ἀπάτης, οἵ καὶ καλῶς ἄν φαῖεν τό συζυγεῖν ἐνηρμόσθαι τοῖς ἐν ἀβλεψίᾳ τούς δρῶντας ὑποκρινομένοις ἐκεῖ· καὶ γάρ ἔλαθον ἑαυτούς τήν σφετέραν ἀπάτην παραγυμνώσαντες.

Συνδεῖται γάρ, οὐχ ἔνοῦται τό πονηρόν πενῦμα ταῖς κακοδαίμοσιν ἐκείναις ψυχαῖς· διόπερ, ὥσπερ ἔξωθεν διά τέλους τό τῆς πλάνης παρυφιστάμενον ὄραται φῶς, οὐ κατά τήν εἰς ἑαυτόν συνέλιξιν τε καὶ ἐπιστροφήν τοῦ νοῦ· (χειραγωγεῖ γάρ αὕτη πρός τό θεῖον ἀπλανῶς ἀεί), οὐκον κατ' αὐτήν, ἀλλά κατά τήν διά τῶν λογισμῶν ἦτοι νοημάτων διεξοδικήν ἐνέργειαν τά τῆς πλάνης ἐπιγίνεται, ὅταν τις ἄνευ νοητῆς σιγῆς ἐφίηται τοῦ τῆς ἐποψίας μυστηρίου. Συμμίκτους γάρ τάς ἐνεργείας ἔχούσης τότε τῆς ψυχῆς, καιρόν ἐν τοῖς μή προσεκτικωτάτοις καὶ τῇ ταπεινοφροσύνῃ μή κατησφαλισμένοις ἔχει παρεισδύεσθαι καὶ

συναναμίγνυσθαι ταύταις τό τῆς πλάνης πνεῦμα, καὶ τήν εἰσοδον οὕτω κλέψαν, (σελ. 494) ἦν καὶ μετά ταύτην λάθη, παραμένει τῇ ψυχῇ, τὰ γαθόν ἔστιν, ἐφ' ὃν ὑποκρινόμενον καὶ δι' αὐτῶν αὐτῇ συνδούμενον, ἀλλ' οὐχ ἐνούμενον. Τοῦ γάρ ἀγαθοῦ Πνεύματος μόνου δι' ὅλων τε καὶ πάντων χωρεῖν «πνευμάτων νοερῶν καθαρῶν λεπτοτάτων», ὡς Σολομῶντι καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ.

Καὶ ἵσασιν οἱ μεμυημένοι καὶ λέγουσιν οὐ συζυγίαν ὀλίγοις μέρεσι τισιν ἢ δυνάμεσι τήν ἀλληλουχίαν παρεχομένην, ἀλλ' οἷον ἀνάκρασιν εἶναι πρός ψυχήν τοῦ φωτός τῆς χάριτος τήν ἐνοίκησιν, θαυμαστήν οὖν, ἀρρητὸν σχεδόν καὶ ἀνήκουστον. Τίς γάρ ἂν παραστήσαι λόγος πῶς καὶ διαφοιτᾶ πρός πᾶσαν καὶ καθ' ἑαυτό ἀνεκφοιτήτως μένει καὶ τό πᾶν περιέχει κἀν τῷ μέρει ἀμερῶς χωρεῖται καὶ μεθεκτόν γίνεται καὶ οὐδεμίαν ἔχει πρός τό μετέχον συμμιγῆ κοινωνίαν καὶ ἄκρατόν ἐστι καὶ ἀναφές καὶ ἐν ἐν Θεωρίᾳ Πνεῦμα μετά τῶν διά καθαρᾶς προσευχῆς ἐντυγχανόντων γίνεται κατά τήν πρός τόν ἴδιον πατέρα τοῦ κοινοῦ Πατρός ὑπέρ ήμῶν εὐχῆν· «δός γάρ αὐτοῖς» φησιν «ἴνα καθάπερ ἐγώ, Πάτερ, ἐν σοί καὶ σύ ἐν ἐμοί, καὶ αὐτοί ἐν ἡμῖν ἐν ὕσιν ἐν ἀληθείᾳ».

Καὶ τό ὑπερβάλλον δέ μέγεθος τῆς πρός ήμᾶς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ διά τῆς ἀνακράσεως ταύτης ἐναργές ὅτι μάλιστα παρίσταται. Τό γάρ ἐν ποιεῖν τά πλείω τῆς ἀγάπης τό ἰδιαίτατον· διαφόροις δέ τοῖς τρόποις συναγωγός γίνεται τῶν διεστώτων, ὃν οἱ πλείους δι' ὄμοιότητος δοκοῦσι τήν ἔνωσιν ποιεῖσθαι, διό καὶ λόγος παλαιός ἔστιν ὁ καθωμιλημένος καὶ διατεθρυλημένος οὗτος· «όμοιότης φιλότης». Ή δέ τοῦ γαμηλίου συναλλάγματος ἔχειν τι δοκεῖ τῶν ἄλλων πλέον, ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνο σύμφυσις οὐδ' ἀνάκρασίς ἔστιν, ἀλλ' ὄμιλίᾳ τινὶ καὶ προσκολλήσει κατά τήν γραφήν ἐν τά πλείω γίνεται· «καταλείψει» γάρ φησιν «ἄνθρωπος τόν πατέρα αὐτοῦ καὶ τήν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικί (σελ. 496) αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν»· καὶ σάρκα μόνην, ἀλλ' οὐχί καὶ πνεῦμα ἐν. Ή δέ τοῦ Θεοῦ πρός τούς ἡξιωμένους ἔνωσις, ἔνώσεως πάντα τρόπον ὑπερβάλλουσα τῷ παντελής εἶναι, καὶ τοῦ χωροῦντος κρείττον ἡ λόγος δι' ὅλων τῶν καθαρῶν πνευμάτων Πνεύματος, καὶ τήν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην ὑπερβάλλουσαν καὶ μόνην ὅντως ταύτην ἀγάπην εἶναι παρίστησι· μόνη γάρ ὑπεροκοσμίας συμπτύσσει καὶ εἰς ἐν ἀραρότως συνάγει τούς ἐραστάς. Τίνι δέ τρόπῳ καὶ πρός τό συνημμένον σῶμα τῇ καθαρᾷ ταύτῃ καὶ κεχαριτωμένη ψυχῇ ταύτην δι' αὐτῆς διαπορθμεύει τήν χάριν, νῦν λέγειν οὐ καιρός. Άλλ' οὐχί καὶ τό δαιμόνιον πνεῦμα δύνατ' ἀν ποτε δι' ὅλης χωρῆσαι τῆς ψυχῆς οὕτως, ἀλλ' ἐκπεσόν τῆς ἀνω συνοδίας ἀνακτᾶσθαι ταύτην, κακῶς μέν ἀλλ' ὄμως δι' ἐφέσεως καταλλήλου τῆς ἐκπτώσεως, ὡς ἐνόν αὐτῷ, πειρᾶται τῇ τῶν ὑπ' αὐτοῦ φενακιζομένων πρός αὐτό ἀφομοιώσει· τό δέ ποθοῦν ἐκτρέψαν τῆς ψυχῆς, ἐτέρας μέν πρός ἔτερον, πρός ἐν δ' ὄμως, εἰς ἄ πάντ' ἐκεῖνο παρετράπη, διά τούτου πρός αὐτούς εἰσοδόν τε καὶ ἀνάπαυσιν εύρομενον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ παρατετραμμένοις συζυγεῖ, οίονεί ζυγόν ἐνα τόν πρός τό

αύτό φέροντα τέλος πόθον ύπερχόμενον καί ὡς κράτος ἔχον αὐ τό τῆς ἀπωλείας καί οὐχ ἐκόντας εἶναι τούς ἀθλίους ἔστιν ὅτε διά τῆς συζυγίας ἐπισπάμενον πρός ταύτην· οὕτω τοῦτο συναγελάζεται τε καί συνδιάζεται, τοιαύταις ἐπαφαῖς, τοιαύταις ἐπιπλοκαῖς ἢ ἐγγύς αὐτῶν· ἐπί τοῦ τοιούτου τοίνυν κατάλληλον τό συζυγεῖν.

Ἡ δ' ἀληθής θεωρία πῶς ἂν εἴη συζυγία; Πῶς δέ καί τό φῶς τῆς ἐκείνων θεωρίας εἴη ἂν ἀληθῶς συνεπτυγμένον καί ἀπλοῦν καί ἀμερές, ὃ τῶν πολλῶν καί πονηρῶν δοξασμάτων οὔμενον ἀπήλλαξεν αὐτούς, οὐδὲ εἰς μονοειδῆ καί ἀληθῆ συνήγαγε γνῶσιν τούς ὄρωνας; Οὐ μήν ἀλλ' ἐπεὶ πολυσχιδές τό κακόν καί τό ἀπό τῆς πονηρᾶς φύσης (σελ. 498) δένδρον πολυφορώτατον, ἡμεῖς δ' οὐκ ἔχομεν διορατικῇ δυνάμει τῆς πιότητος διαρκῶς ἐφικέσθαι τῆς φύσης, φέροντας ἔδωμεν ἀπό τῶν καρπῶν αὐθις, δηλονότι τῶν ἔργων, τόν Σωκράτους καί Πλάτωνος καί τῶν κατ' αὐτούς φωτισμόν. Πόθεν οὖν τοῦτον ἀκριβῶς ἐπιγνῶμεν; Ἀρ' ἐκ τῶν νόμων τῆς ἀθεμιτογαμίας ἢ τῶν ἔργων τῆς παιδεραστίας ἢ τῶν περὶ θεούς καί δαίμονας καί ἥρως δογμάτων ἢ τῆς τῶν ψυχῶν ἡμῶν κατακεχυμένης τερατολογίας ἐκείνης, ἢ προχεῖ ταύτας οὐρανόθεν καί μετεγχεῖ, πλαζομένας ἐν γῆς ἀπό σωμάτων εἰς σώματα μή κατάλληλα πρὸς καταδῦναι ἢ ἀναδῦναι, ὡς ἐκάστη τούτων φοπῆς ἐδυστύχησεν ἢ εὔμοιόρησεν;

Οὐδέ τό συμπαρομαρτοῦν τῷ Σωκράτει δαιμόνιον, ὡς καί διετέλει διά βίου πειθόμενος, ύπέφηνέ σοι τῷ καθ' ἡμᾶς φιλοσόφῳ τίς ἐκείνων ὁ φωτισμός; Οὐδ' ὑπό τοῦ φανέντος δράκοντος, τοῦ πλατωνικοῦ θνήσκοντος Πλωτίνου, συνιδεῖν ἐδυνήθης τίς ἐκείνων ὁ φωτισμός καί τί τό συνόν ἐκείνοις δαιμόνιον, ὁ θεῖον ἐκεῖνος καλῶν τό ἐν αὐτῷ καθάπερ αὐτός λέγει, θεῖον ἀνάγειν ἔσπευδε πρός ἐκεῖνο καί διά βίου καί τελευτῶν; Ἀλλ' ἄκουσον Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθοῖ καί μαθήσῃ πόθεν ἐκείνοις ὁ φωτισμός· ἐρομένου γάρ Αμελίου τοῦ Πλωτίνου ἐταίρου, ποῦ κεχώρηκεν ἀποβεβιωκότος ἡ τούτου ψυχή, Ἀπόλλων αὐτός «ἀμφ' ἀγανοῖ φίλοιο μελίχρους ὑφῆνε φωνάς», καί πρός αὐτήν ἐπεστραμμένος τήν Πλωτίνου ψυχήν πρός τοῖς ἄλλοις ἥσε καί ταῦτα· «πολλάκις σοιο νόοιο βολάς λοξοῖσιν ἀταρποῖς ἰεμένας φορέεσθαι ἐρωῆσι σφετέρησιν, ὀρθοπόρου ἀνά κύκλους, ἅμβροτον τ' οἷμον ἀπειραν ἀθάνατοι θαμινήν φαέων ἀκτῖνα πορόντες· νῦν (σελ. 500) δ' ὅτε σκῆνος μέν λύσαο, σῆμα· δ' ἔλειψας ψυχῆς δαιμονίης, μαθ' ὄμηγυριν ἔρχεαι ἥδη δαιμονίην».

Εἰδες πόθεν ἐκείνων τό φῶς καί τίσι συντάττει τάς ἐκείνων ψυχάς; Τί δέ θαυμαστόν εἰ παρά τῷ τοῦ ψεύδους πατρί τό μέν σκότος πρός ἀπάτην δείκνυται φῶς, μεταβάλλει δ' ἐψευσμένως εἰς ἄλληλα μετά τῶν πραγμάτων καί τά ὄνόματα, τό λοξόν τε καί τό ὄρθον; Σύ δ' ὁ μετά τοῦ Ἀπόλλωνος πεφωτισμένους ἐκείνους ἀνακαλῶν, τάχα καί πλατώνεια καί σωκράτεια πείσαις ἄγειν ἡμᾶς, ἐπεί Πρόκλου τοῦ Λυκείου ταῦτ' ἐπετείως ἄγοντος φῶς ὡράθη ποτέ τοῖς συμμύσταις τήν κεφαλήν αὐτοῦ περιθέον· ἀλλά τοῦτ' ἔδειξεν ἡμῖν τό φῶς αὐθις ὅθεν ὁ περὶ τήν αὐτήν αὐτοῦ

κεφαλήν φανείς ἔρπων δράκων, ἥδη τελευτῶντος αὐτοῦ, καί αὐτός δέ οὐκ ἀπηξίασεν ἔτι περιών ἐξειπεῖν ὅθεν τό φῶς ἀνέλαμψεν ἐπ' αὐτόν ἐκεῖνο. Καθαροὶς γάρ χαλδαϊκοῖς, ὡς αὐτός φησι, χρώμενος «έκατικοῖς φάσμασι φωτοειδέσιν αὐτοπτούμενοις ὡμίλησε»· «τῆς δέ Ἐκάτης σκοτεινά» φησιν ὁ ἀληθής θεολόγος «τά φάσματα». Όρας τρανῶς, ὅπως τό φῶς ἐκεῖνο σκότος ἐστίν αὐτόχρημα;

Τοῦτ' ἄρα τοῦ προτέρου σκανδάλου μεῖζον καί ἐναργέστερον. Εἰ γάρ θεόπτας καί θεοδιδάκτος καί ὑπό Θεοῦ πεφωτισμένους εἶναι Σωκράτεις καί Πλάτωνος καταδεξαίμεθα, καθάπερ δικαιοῖς αὐτός, καί τούς παρά τούτων ἀκηκοότας τάς θείας ἀποφάνσεις καί πιστεύσαντας θαυμαστούς καί ζηλωτούς τῆς προαιρέσεως ἐνεκα καί πειθοῦς καί αἰδοῦς τῆς πρός ἐκείνους, ζηλοῦν καί ἡμᾶς ἀνάγκη τούτους καί πιστεύειν ἐκείνοις ὡς εἰ μή τῶν ἐπιστημόνων, τῶν γοῦν θαυμασίων καί μακαριστῶν γενοίμεθα. Ταῦτ' ἄρα μαντείαν μέν τοῖς ἀρίστοις ἐγκρινοῦμεν τῶν ἐπιτηδευομένων ἐν ἀνθρώποις, ἀρεστοί δ' ἀποφανθείημεν τῷ μαντικωτάτῳ (σελ.502) Φοίβῳ, τήν ἀνάρρησιν τῆς καθ' ἡμᾶς σοφίας καί τοῦ κατ' αὐτήν πολλῶν ἡ πάντων διαφέρειν ἐκεῖθεν ἀναδεδομένην ἔχοντες βεβαίαν.

Καί τίς ἂν ἔτ' ισχύσαι καταλέξαι λόγος τά ἄλλα τῆς ἀπάτης εἴδη καί τόν δόμαθόν τῶν κακοδόξων δογμάτων καί τόν συρφετόν τῶν αἰσχρῶν καί πονηρῶν παθημάτων καί τάς ἀποματτομένας ἐκ τούτων ἀνιέρους κηλίδας τοῖς πεφωτισμένους ἐκείνους ἀξιοῦσι λαλεῖν; Οὐκ ἀκούεις τοῦ λέγοντος, «βάλλε μοι Πλάτωνος τάς ἰδέας», ἀνατυπώσεις δή τινας καί μελέτας πρό τῶν ἔργων ἐν διανοίᾳ, οὔτε ἄνευ πάθους οὕσας καί πρεπούσας ἀνθρώποις μᾶλλον οἰκοδομοῦσι, δεδιόσι τήν ἐξ ἀπερισκέπτου τούτοις ἐσθ' ὅτε προσγινομένην ἀποτυχίαν, ἥ τῷ Θεῷ, οὗπερ ἔργον καί τό ἐννόημα; Εἰ δ' ἔργον καί τό ἐννόημα, καί πρό τούτου δεήσει παραδειγμάτων τε καί ἀνατυπώσεων ἄλλων, οὐκοῦν καί τῶν ἰδεῶν ἔσονται ἰδέαι, καί τοῦτο ἐπ' ἄπειρον, εἰ μή τι καί πλέον ἐκεῖνος νέμει ταῖς εἰρημέναις ἰδέαις, καί πλέον κακῶς.

Άλλά τοῦτο μέν ἀφῶμεν· ἐγώ δ' ἂν σοι προσθείην εἰπών ὡς 'βάλλε μή τάς ἰδέας μόνον, ἀλλά καί τάς θεωρίας καί τά ψευδώνυμα τούτου φῶτα, δι' ᾧν ἐκεῖνος τοῖς ἀπατηλοῖς δαίμοσι συνεζύγη καί δι' ᾧν ἐμυήθη, μή ὅτι κακούς ἀλλά καί ἀγαθούς εἶναι δαίμονας, καί ψυχήν αἰθέρος καί ψυχῶν περιόδους καί τούς ἐπ' αὐτάς διά τῶν καλῶν σωμάτων οὐ καλούς ἔρωτας'. Τί δ' οἱ πρῶτοι θεοί καί δεύτεροι καί τούτων ἔτι μείους τήν φύσιν τε καί τήν δύναμιν, ᾧν οἱ μέν τό κυρτόν τῆς οὐρανίου σφαίρας ἐπιπορεύονται, οἱ δ' ὑπό τό κοῖλον περινοστοῦσιν, οἱ δ' ἔγγειοι καί ὑπόγειοι, μηκέθ' οὗτοι θνητῶν, ἀλλά τεθνηκότων αὐτοκράτορες ὄντες; Τριχθά γάρ πάντα δέδασται κατ' αὐτούς φάναι, τούς καί ποιητάς καί κληροδότας τῶν οἰκείων θεῶν. Τί δ' αἱ (σελ. 504) περίεργοι θυσίαι, ψυχαγωγίαι τε καί θεαγωγίαι καί θεουργίαι καί ὁ τῶν μαινομένων ἔπαινος καί, τό σύμπαν εἰπεῖν, ὁ περί τά τοιαῦτα πλατύς λῆρος καί σαφῆς μᾶλλον ἥ μυστικός; Ταῦτ' ἄρα περί τῶν διαπεπτωκότων ἀνωθεν καί τῶν ἀπό τούτων

έλλαμπομένων, τουτέστι σκοτιζομένων τό τῆς ψυχῆς νοερόν, καί ἀπό τῆς κάτωθεν θέας παραγεγενημένης, ἢ περὶ τῶν ὑπέρ ήμᾶς καί ἀπό τῆς ἄνωθεν.

Τί δ' ἵνα πάλιν ἀπό τῆς ἀληθοῦς καί φερωνύμου καί ἰερᾶς καί γνησίας τῇ θεολογίᾳ φωνῆς τά ψευδώνυμα καί νόθα φαυλίσωμεν, «τί τοίνυν Ἀριστοτέλους ἡ μικρόλογος πρόνοια καί οἱ θνητοί περὶ ψυχῆς λόγοι καί τὰνθρωπικόν τῶν δογμάτων;». Ἄρα 'κατανενοηκότος τήν ὑπεροχήν τοῦ Θεοῦ' καί τήν ἀξίαν ἐξευρηκότος παντός μᾶλλον τῇ θείᾳ φύσει φωνήν τό ὑπέρ ἀπόδειξιν τοῦτο; Ἡ καί τοῦτο πλάνη σαφής ἀνθρωπίνης διανοίας τυγχάνον, καί ταύτης ἐσκοτισμένης καί ἀντιθέου καί θηρωμένης μέν δόξαν ὡς ἐφικνουμένης, πειρωμένης δέ διαφυγεῖν τοῦ ψεύδους τόν ἔλεγχον, ὡς ἀποδεῖξαι μή δυναμένης καί τοῖς ἄλλοις μεταδιδόναι τῆς ὑπερφυοῦς καί θαυμαστῆς ἐπιστήμης καί τῷ δοκεῖν ἐξαίρειν κατασπώσης τό ἀπερινότον ὑψος ἐκεῦκνο καί ἀταπείνωτον; Εἰ δέ τῷ διδασκάλῳ τοῦθ' ὑποκριναμένῳ μή συμβαίνειν τοῦτον τήν γνώμην δοίημεν, καίτοι τινά ἄν ἔχοι τουτί τόν λόγον, δεδόσθω δ' ὅμως· ἀλλά θεῶν πλῆθος σαφῶς καί αὐτός πρεσβεύει καί τῷ τῶν θεῶν, ὡς αὐτός φησι, πρώτῳ τῆς κυρείας ἥκιστα τό πᾶν δίδωσι, καί τάς δυνάμεις ἐπιχειρεῖ καταλέγειν, αἱ κινοῦσι τά θεῖα δοκοῦντά οἱ σώματα, καί τό δαιμόνιον φῦλον ὑπέρ ήμᾶς ἄπαν τίθεται, καί τό ὑπέρσεμνον καί θεοπρεπές μόνον, τό ὑπέρ ἀπόδειξιν τοῦτο, τοῖς τοιούτοις θείοις δωρεῖται, καί παρά τοῦτο ταῦθ' ὑπέρ ήμᾶς λογίζεται.

Μέγα μέντ' ἄν εἴημεν πεποιηκότες καί τοῖς ἡμετέρας μοίρας ὡς κοινόν τε καί χάριεν, εἰ κατ' Ἀριστοτέλην (σελ. 506) καί τόν τούτου διδάσκαλον ὑπέρ ἀπόδειξιν τό θεῖον νομίσαιμεν, ὅπερ ἡ κατ' αὐτούς ἐπιστήμη τε καί θεωρία καί τοῖς δαίμοσιν ἀποδίδωσι· καί σέ γε αὐτός οὐκ ἄν ἄλλως φαίης, ὥσπερ οὐδὲ ἡμεῖς, ἔως ἄν ὑπό διδασκάλοις Ἀριστοτέλεσί τε καί Πλάτωσι προαιροίμεθα ζῆν. Άλλ' ἡ καθ' ήμᾶς ἀπόδειξις καί τῶν καθ' ήμᾶς διδασκάλων οὐ μόνον ἔκπτωτόν τε καί ἔσχατον καί πονηρόν τό δαιμόνιον ἄπαν ἀποδείκνυσι γένος, πονηρόν μέν διά τήν ἐκ τάγαθοῦ φυγήν καί τήν εἰς ήμᾶς συνεργίαν πρός ἔλλειψίν τε καί ἀπολίσθησιν τήν ἀπ' αὐτοῦ, ἔσχατον δέ διά τό πορρωτάτω εἶναι τοῦ ἀνωτάτω, ἔκπτωτον δέ ὡς ὑπέρ ήμᾶς ὃν πρότερον, εἴτ' ἐπί τοσοῦτο τῆς ἀξίας ταύτης ἀπωσμένον καί οὕτω πρόσυλον μᾶλλον γεγονός ήμῶν ὡς ἀνέλπιδα τήν εἰς ὑπερκόσμιον καί ισάγγελον τάξιν ἐπάνοδον παντάπασιν ἰσχεῖν, ἥτις ήμīν ἐπηγγελμένη καθέστηκεν, οὐ ταῦτα μόνον τουτί τό γένος δείκνυσιν ὅν, ἀλλά καί τοῖς ποσίν ήμῶν ἐγκαλινδούμενον εἰς τό καταπατεῖσθαι παρ' ήμῶν· ἡ δ' ἐπί τῶν ἔσχάτων καί κατωτάτω λογικῶν οὐσιῶν τήν ἀληθῆ θηρωμένη δόξαν, καί περὶ τῶν ἀνωτάτω καί ὑπέρ ήμᾶς ἀψευδῆς διδάσκαλος ἔσται· τῶν γάρ ἐναντίων τήν αὐτήν ἐπιστήμην εἶναι, καί ἡ αἰσθησίς ἄν διδάξειεν.

Εἶδες πόσον ἀπέχει τοῦ ὑπέρ ἀπόδειξιν ἐκείνου ἡ ἀπόδειξις αὕτη; Σχεδόν ὅσον ψεύδους ἀλήθεια καί γνῶσις ἀγνοίας καί τοῦ σκότους τό φῶς, εἴπερ ψεύδοῦς μέν καί ἀνοήτου καί σκοτεινῆς διανοίας ὑπέρ ήμᾶς

τούς δαιμονας λέγειν τε καί λογίζεσθαι, γνώσεως δ' ἀληθοῦς καί πεφωτισμένης εἰδέναι τήν δεδομένην ήμιν ἀξίαν «πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καί σκορπίων καί ἐπί πᾶσαν τήν δύναμιν τοῦ ἔχθρου». Τί δ' ὅταν καί πρός τήν ἀσφαλῆ καί τρανήν καί ἀληθῆ δίξαν, τήν περί αὐτῆς τῆς αὐτοαληθείας, ἀναβιβάζῃ, τοῦ πρώτου καί μόνου καί ἀπολελυμένου τοῦ παντός καί ἀπλῶς καί ἀπεριορίστως καί αὐθυπερουσίως ὄντος; (σελ. 508) Τί τοίνυν ἡ ἀπόδειξις ήμιν αὕτη, ὅτε καί τήν ἀπλανή περί τούτου χαρίζεται δόξαν; Τίς αὐτῆς προτιμῶν ἡ καί εἰς ἵσον ταύτη τιθείς τό κατ' Ἀριστοτέλην, ως αὐτός φήσ, ὑπέρ ἀπόδειξιν, οὐ τὸν οὐρανόν εἰς γῆν κλίνει καί τά ἄγια συντάπτει τοῖς ἐναγέσιν;

Ὑπέρ ἀπόδεξιν μέν γάρ λέγειν σε τό θεῖον καί ήμεῖς συγχωρήσομεν, οὐχ ἔως μέντοι κατ' Ἀριστοτέλην τοῦτο λέγεις, ως νῦν τοῦτο φήσ λέγειν· χαμερπής γάρ, ὡς τάν, ἡ περί τῶν θείων τοῦ ἀνδρός δόξα καί ως εἰπεῖν ἄδοξος· πῶς γάρ οὐ, ὅς ἵνα κατά τό ἀποστολικόν εἴπω, γνούς τόν Θεόν, οὐχ ως Θεόν ἐδόξασεν ἡ ἐσεβάσθη, ματαιωθείς δ' ἐν τοῖς οἰκείοις διαλογισμοῖς, δαιμοσι μέν ἐπεφήμισε τό θεῖον, κτίσμασι δ' ἔστιν οῖς προσεμαρτύρησε τό ἀγένητον, ψυχῶν δέ τῶν ἡμετέρων, τό γε εἰς αὐτόν ἥκον, ἀπεσύλησε τό ἀθάνατον; Ό γάρ θύραθεν νοῦς οὐδέν πρός ήμας· ὁ δέ δυνάμει τούτου χωρίς καί κατ' ἐκεῖνον αὐθις οὐδέν.

Συνήκας ἡ κακοῦ φέρει φιλότης, τό μή πάντα στοιχεῖν ταῖς θεοπνεύσταις Γραφαῖς, ἀλλά καί τούς ἐπ' αὐτάς αὐταῖς χρωμένους ἔξελέγχειν ἐθέλειν αὐτόν δέ ζητεῖν τήν ὑπέρ τούς πατέρας εὐσέβειαν; Ἐντεῦθεν γάρ τούς μεμωραμένους σοφούς δεῖν οἰεσθαι πεφωτισμένους ἀναγράφην ἐπήρθης, οἵ καί τόν Θεόν ὑπό τήν σφῶν αὐτῶν πεποίηνται νόησιν, χαλεπόν εἶναι λέγοντες, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατον, νοῆσαι Θεόν· ταῦτ' ἐμυήθησαν τά ἀπόρρητα ὑπό τοῦ διά φωτός ἐπιφανέντος αὐτοῖς. Ἀλλά γάρ ἔλαθον ὑπό τοῦ ζήλου καί τοῦ λόγου συναρπασθείς πρός τούς κατ' αὐτῶν μακρούς λόγους παρά τήν ἡμετέραν ἀρτίως πρόθεσιν. Ἐπάνειμι τοίνυν, καί πολλά καί περί πολλῶν ἔτ' ἔχων λέγειν καταλείψω τά πλείω· μικρά δέ προσειπών, ἔπειτα τῷ καλῷ τῆς ἀγάπης προσρήματι τόν λόγον ἐπισφραγίσομαι (σελ. 512) (ταύτη γάρ οἶδα καί σέ μετάμελον ἐσόμενον ἔξων), τοῦ λήγειν ἔτ' ἐπί δυσφήμων ἀφέμενον.

Ἐκεῖνοι μέν οὖν, οὓς ἔξω σοφούς τῇ καθ' ήμας ἐκκλησίᾳ νενομισμένον καλεῖν, ως ἔξω δηλαδή καθεστῶτας τῆς ίερᾶς περί Θεοῦ γνώσεως, ἐκεῖνοι τοίνυν, οὐδ' ὅτι τοῖς ἀνθρώποις ἀκατάληπτος ὁ Θεός ἐνενόησαν, δυσκατάληπτον εἰπόντες αὐτόν· ήμεῖς δέ, μή ὅτι τῷ καθ' ήμας νῶ, ἀλλά καί αὐτοῖς τοῖς ἀπεξηρημένης πάσης περιπεζίας ὑφέσεως καί διά τό ὑπεναναβεβήκός τῶν ἐγγιζόντων καί λειτουργούντων τῇ θείᾳ μεγαλειότητι κτισμάτων νοῖς, θρόνοις ὄνομαζομένοις, ἀκατάληπτον ἴσμεν τόν Θεόν. Οὐ μή τῷ πάντων ὑπεξηρῆσθαι τά θεῖα καί ἀποδείξεως τελέως ὑπεξηρῆσθαι λέγομεν, μᾶλλον μέν οὖν λέγομεν μέν, ἀλλ' οὐ ταύτης ἦν σύ, καίτοι θέλων ἐς τά μάλιστα ἀποσεμνύνειν, ὅμως ἐπί

τοσοῦτο λέγεις εὐπερίτρεπτον ώς ύφ' ἐνός καὶ τοῦ τυχόντος ἀντιλεγομένην ἀνίστασθαι καὶ μηκέτ' ἀπόδειξιν εἶναι δύνασθαι.

Ο γάρ ἀποδεικτικός, καθάπερ αὐτός φής, συλλογισμός «πᾶσιν ἀπλῶς δοκεῖ εἶναι ἀληθής καὶ ἀμφισβήτησις περὶ αὐτοῦ οὐδεμίᾳ συνίσταται». Καί οὐδ' ἔκεινο ἐνεθυμήθης, ώς, εἰ μηδέν ἄλλο, διά γοῦν τὰς πυρωνείους ἐποχάς, ἀπόδειξις λοιπὸν τοιαύτη παντάπασιν οὐκ ἔσται, καὶ δι' ὃν καταδησάμενος τὴν λογιστικήν ἀρμονικήν καὶ ἀστρώαν ἐπιστήμην φέρεις, αἱ γεωμετρικαὶ ἀνάγκαι δηλαδή τῶν ἀραχνίων νημάτων ἀδρανέστεραι γενήσονται καὶ διαπεσοῦνται σου λυθεῖσαι τῆς σῆς ἀποδεικτικωτάτης διανοίας· πῶς γάρ ἂν καὶ φύσει γνωρίμους σχοίης τάς προτάσεις, ἐπεὶ καὶ Σέξτῳ καὶ Πύρωναι καὶ τοῖς κατ' ἔκείνους οὐκ ἔνι συνδοκεῖν;

Οὐ ταύτης οὖν ὑπερτέρα τά θεῖα, (οὐδέ γάρ τόν ἥλιον ἔρει τις φανότερον πυγολαμπίδος), ἀλλά καὶ τῆς πατροπαραδότου, καὶ οὐδέ τοῦτ' ἀπό τῆς ἔκείνων γνώμης, (σελ. 512) προσάγομεν δ' ὅμως χρείας καλούσης τὴν δυνατήν, καὶ ταύτης ἀρχήν ἔχοντες τὴν πνευματοκίνητον δύναμιν, καθ' ἣν ὑπέρ νοῦν τοῖς ὑπέρ νοῦν ὡμιληκότες οἱ θεόσοφοι θεολόγοι θεοχαρίστως τε ἐδιάχθησαν καὶ θεομψήτως ἡμᾶς ἐδίδαξαν. Ως γάρ, εὶ καὶ πάντων ὑπεξήρηται τά θεῖα καὶ λόγου παντός, ὕμνου τε καὶ δόξης ἡστινοσοῦν, ἀλλά καὶ λόγον λαλοῦμεν περὶ Θεοῦ καὶ ὕμνοῦμεν καὶ δοξάζομεν κατά τό ἐγχωροῦν αὐτόν ἔργοις τε καὶ λόγοις καὶ πάθεσι, καὶ δόξαν Θεοῦ καλοῦμεν, καὶ ὕμνον Θεοῦ τὴν παρ' ἡμῶν αὐτῶν δοξολογίαν ἀναφερομένην λέγομεν, οὕτω καὶ συλλογιζόμεθα καὶ ἀποδείκνυμεν καὶ τόν ἐπί τά θεῖα συλλογισμόν ἀπόδειξιν καλοῦμεν, κἄν εἰς ὥτα ἀκουόντων λέγωμεν κἄν μή, ἐπεὶ μηδέ πᾶσα διάλεξις καὶ διαλεκτική· κάκ τοῦ σεμνοτέρου δεῖν οἰόμεθα καλεῖν αὐτόν, οὐ τούς οἰκείους λόγους, ώς ἂν τις οἰηθείη, σεμνύνοντες, ἀλλ' ὅτι περὶ Θεοῦ σεμνοτέρως προσαγορεύοντες καὶ ταῖς τῶν πατέρων συνῳδά φωναῖς καὶ κατ' οὐδέν από τρόπου τῶν θεοπαραδότων λογίων.

Εἴεν· ἔκεινό γε μήν ἀρτίως καταξίωσον ἐπί νοῦν λαβεῖν ώς ἀπό τῶν αὐτῶν καὶ κατά σέ διελεξάμην πρός σέ, κἄν τι μή λίαν εὔφημον ἀγαπᾶν ώς σόν· «έόν γάρ» φασι «κακόν, ἀγαπητόν». Μή δή πρός ἡμᾶς ἀπαχθῶς σχοίης, μηδ' ἀνῆς φιλῶν ἡ πρότερον, καθάπερ δή καὶ ἡμεῖς· οὕτω γάρ, εὶ καὶ τά τῶν λόγων ἡμῖν οὕτω συμβάν ἀντιτέτακται, ἀλλ' ἐν τῷ φιλοῦντι τῆς ψυχῆς ἀδιαλώβητον ἔξομεν τό τῆς εἰρήνης καλόν· εἴη σοφώτατε ἀνδρῶν, οὐκ ὀκνήσαιμι δ' ἂν εἰπεῖν καὶ φιλούντων τε καὶ φιλουμένων ἀριστε, καὶ ίδεῖν ἡμᾶς ἀλλήλους καὶ περιχυθῆναι ἀλλήλοις καὶ δι' ἀλλήλων ἀσπασμόν ἡμῖν γενέσθαι τόν αὐτόν ἐν ἀγίῳ φιλήματι.

Β' ΠΡΟΣ ΒΑΡΛΑΑΜ (Σελ. 514)

ΟΤΙ ΕΣΤΙΝ ΕΦ' ΩΝ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΚΑΙ ΟΤΙ ΚΥΡΙΩΣ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΑΥΤΗ

Τά μέν τῆς δυαρχίας ἐκ μέσου γέγονεν· ἔξεκόπη γάρ τῶν λόγων τοῦ φιλοσόφου καὶ καρπόν ἡνεγκεν ὁ ἡμέτερος λόγος τῷ τῆς μοναρχίας εὐσεβεῖ κηρύγματι συνιστάμενος· τό δέ κατ' Ἀριστοτέλην ὑπέρ ἀπόδειξιν ἐπί τῶν θείων οὐκ ἐθέλει πω γενέσθω τῷ λόγῳ καταπειθές. Υπόθεσις οὐκοῦν ἡμῖν αὗθις λόγου τοῦτο γενέσθαι τὸν φιλόσοφον. Πρῶτον μέν οὖν τοῦτο δεικτέον ὡς μάτην ἔγκειται τοῖς Πρόσ Λατίνους αὐτῷ λόγοις ὡς οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις ἐπ' οὐδενός τῶν θείων, καὶ ὁ πᾶς ἄγων αὐτῷ πρός οὐδέν ὅλως τείνει τέλος. Ἄν γάρ τοῦτο γένηται κατάδηλον, εἰ μηδέν ἄλλο, διά γοῦν τό μή θέλειν ματαιολογεῖν ἀφέξεται τῆς ἐνστάσεως· ἔσται δέ κατάδηλον εὐθύς ἂν παρ' ἐκείνου μάθωμεν οὐπερ ἐνεκα πρός τὴν ἄγωνίαν ἀπεδύσατο ταύτην, καὶ τοῦτ' ἀχρείον ὅν φανῆ.

Φησί τοίνυν αὐτός ἐν τῇ προθεωρίᾳ κὰν τοῖς πρός ἡμᾶς λόγοις ὡς, «δεῖ νῦν εἰπεῖν πρός τί μοι τείνουσιν οἱ περὶ τούτων λόγοι· ἐσκεψάμην πᾶς ἀν εἴη ἐνί λόγῳ ἀπαντας ἀνασκευάσαι καὶ δεῖξαι σοφίσματα τούς ὑπό Λατίνων γινομένους συλλογισμούς. Ἐώρων οὖν δυνατόν ὅν τούτου τυχεῖν εἴ τις οἷος τ' εἴη δεῖξαι τούτους μήτε διαλεκτικούς ὄντας μήτε ἀποδεικτικούς· ἀλλά τό μέν μή εἶναι αὐτούς διαλεκτικούς προχειρότατον ἦν μοι δεῖξαι, δηλώσαντι μόνον ὡς ἀ λαμβάνουσιν ἐπίσης ἡμῖν ἀμφισβητεῖται τῷ συμπεράσματι· τό δέ μή εἶναι ἀποδεικτικούς ἀδύνατον ὅλως ἦν δεῖξαι (σελ. 518) συγχωρήσαντι δυνατόν εἶναι ἀποδεικτικῶς ἐπί τῶν θείων συλλογίσασθαι». Σκέψαι τί λέγεις, φίλοσοφε· προχειρότατον ἦν σοι δεῖξαι πάντας τούς ὑπό Λατίνων ὑπέρ τοῦ οἰκείου δόγματος συλλογιστικῶς προτεινομένους λόγουσ τάς προτάσεις ἔχοντας ἐπίσης ἀμφισβητουμένας τῷ συμπεράσματι καὶ ἀγωνιᾶς μή τούς συλλογισμούς τούτους ἀφέμενοι τοῦ διαλεκτικούς καλεῖν ἀποδεικτικούς προσαγορεύσωσι καί εἰς ἀπορίαν τὴν ἐσχάτην περιστήσωσί σε; Καί ἔστι ἀποδεικτικόν ἢ εἶναι ἢ δοκεῖν συλλογισμόν τόν τάς προτάσεις ἀμφισβητουμένας ἔχοντα, καὶ ταῦτα ἐπίσης τῷ συμπεράσματι;

Τί ποτε τῶν παιδείᾳ λόγων συντεθραμμένων ἢ καὶ τῶν μετρίως ἡμμένων ταύτης τοῦτ' εἴποι; Σοφίσματα γάρ ἔδειξας, ὡς αὐτός ἐκεὶ λέγεις, τούς συλλογισμούς αὐτῶν ὄντας ἀπαντας· εἴτα δέδοικας μή τούς σοφιστικούς ὄντας ἔξεληλεγμένους ἀποδεικτικούς εἶναι φῶσι; Καί ἔστι τόν σοφιστικόν ἀποδεικτικόν ὅλως εἶναι; Ταῦτόν τι πέπονθας, ὥγαθέ, ὥσπερ ἀν τις, ὑπό γῆν ἡλίου καὶ σελήνης ὄντων, τό τοῦ χρόνου τοῦτο μέρος ἐν βαθεῖ σκότει διανύειν ἔλεγε τούς ὑπέρ γῆν, ὡς καὶ τοῦ τῆς σελήνης φωτός ἐστερημένους, εἴτ' ἐδεδίει μή τό σταθερόν εἶναι τοῦτο τῆς ἡμέρας φῶσι καὶ οὕτω ψευδόμενον ἀπελέγξωσιν αὐτόν· συλλογισμόν γάρ μή διαλεκτικόν μέν δεικνύμενον, ὡς τούτου κρείττονα ἔστιν ἀποδεικτικόν ὑπολαβεῖν, ὡς δέ χείρω τοῦ διαλεκτικοῦ, τῶν ἀδυνάτων οἰηθῆναι ποτέ

τινα τοῦτον ἀποδεικτικόν, ὥσπερ καί ἀέρα πανσελήνου μέν νυκτός φανότερον ἔστιν ὑπολαβεῖν ἡμέραν, σκοτεινότερον δ' οὐκ ἔστι.

Τοῦτο τοίνυν πρός αὐτούς εἰπόντα σε χρῆν ἀπηλλάχθαι πραγμάτων· σύ δ' ἐκ τῶν οὐχ ἥττον ἀσαφῶν, μᾶλλον δέ σαφῶς ψευδῶν, τά ψευδῆ συναγαγόντας ἀπελέγξας, εἴτα φοβηθείς μή ἐκ ψευδῶν ἀποδεικτικῶς δόξωσι συναγαγεῖν, (σελ. 518) εἰς τό μηδεμίαν ἀπόδειξιν ἐπί τῶν θείων εἶναι λέγειν εἰς ἀνάγκην ἥλθες καί ἡμῖν ἀντιλέγειν ἀκρατῶς λέγουσιν ὡς τά μέν τῶν θείων οὕτως ἔστιν ἐμφανῆ κατά τάς τῶν πατέρων παραδόσεις, ὡς καί ἐπαφήν εἶναι τούτων καί ἀπόδειξιν καί ἐπιστήμην, ἀλλά καί ὑπέρ τόν νοερῶς ὁρῶντα νοῦν καί ὑπέρ τόν καί αὐτάς τάς νοεράς ἐνεργείας ὑπεραναβάντα καί κατά ἀπόπανσιν πάσης ἀντιληπτικῆς δυνάμεως χάριτι ἀρρήτω ὑπερηνωμένον τοῖς ἀπερινοήτοις.

Συμβαίνει τοίνυν ἐξ ᾧ ὁ φιλόσοφος βίᾳ μέν, ὡς αὐτός φησιν, ὑπέστη δ' ὅμως ἀνεπιλήπτους εἶναι τούς πρός αὐτόν παρά Λατίνων εἰρημένους ἄπαντας συλλογισμούς· συναιροῦνται γάρ τούτοις κατ' αὐτόν αἱ πατερικαὶ παραδόσεις. Ἔοικε τοιγαροῦν ἔαυτοῦ καταγινώσκειν ὡς μή δυνηθέντος ἀπελέγξαι τούτους. Εἰ γάρ τοῦτο δυνηθείς ἡπίστατο, πῶς ἂν ἐφοβήθη μή ἀποδεικτικούς τούς σοφιστικούς καλέσωσιν, εἶπεν ἂν τις τῶν ἀλλοτρίων· ἐγὼ δ' οὐ τοῦτο φαίην ἂν· μᾶλλον μέν οὖν καί ἀνιώμενος ὅτι τό κάλλος ἀμαυροῖ καί λωβᾶται «τῇ δυνάμει τῶν λόγων ἐκείνων, ὡς ἐκποδῶν γένοιτο καί τούτο τό σκῶλον τόν περὶ τούτου λόγον ἐποιησαίμην. Ο δέ, κατά τοῦ καθαίροντος ὡς καθαιροῦντος ὁργισθείς, προσκόπτων ἐπέδωκεν. Οὔκουν ἐκ τῆς τῶν ἀντιτεγμένων βιασθέντα δυνάμεως τοῦτο παθεῖν αὐτόν οἴομαι, κἄν αὐτός τοῦτο λέγῃ, ἀλλ' ὡς τά θεῖα μή μεμυημένον ἀκριβῶς καί τῷ δοκεῖν ἔχειν ἐθέλειν τήν περὶ λόγους κατά παντός προεδρείαν ἀπό τοῦ διδασκαλείου τῆς ματαιότητος θεολογοῦντα καί τῶν Ἀριστοτέλους τεχνῶν τήν κακοτεχνίαν ἐν τοῖς τοιούτοις λόγοις ἐπιδεικνύμενον.

Ἐντεῦθεν Ἀριστοτέλην τε καί Πλάτωνα, Σωκράτην τε καί Πυθαγόραν καί ὅσοι κατ' αὐτούς διά θαύματος ποιεῖται ὡς «τήν θείαν κατανενοηκότας ὑπεροχήν» καί προαγαγών αὐτούς εἰς μέσον διηγουμένους περὶ νοεροῦ φωτός (σελ. 520) καί θέας οὐρανίου καί θεωριῶν ἀπλῶν καί ἀμερῶν, αὐτός περὶ αὐτῶν ἢ οὐδείς που' ἔτερος τῶν ἡμετέρων ἐπιψηφίζεται· «ταῦτα» γάρ, φησίν, «ἀκούων αὐτῶν λεγόντων, οὐ δύναμαι μή καί αὐτούς ὑπό Θεοῦ πεφωτίσθαι λέγειν»· ὃν ἔκαστον ἐν τῷ πρός αὐτόν μοι προτέρῳ Καθ' Ἑλληνικῆς νοερᾶς ἐποψίας διακρῶς ἐξελήλεγκται λόγω. Ἐντεῦθεν τούς Λατίνους οὐκ ἄλλως ἐξελέγχει ἢ ἀπό τοῦ λέγειν ὅτι οἱ συλλογισμοί αὐτῶν οὔτε διαλεκτικοί εἰσι κατά τάς Ἀριστοτέλους παραδόσεις οὔτε ἀποδεικτικοί, μή εἰδώς, ὡς ἔοικεν, ὅτι πάντες ἢ οἱ πλεῖστοι συλλογισμοί ἐπί τῶν θείων οὔτε διαλεκτικοί εἰσιν οὔτε ἀποδεικτικοί· πῶς γάρ οἱ γε οὐδέ συλλογισμοί εἰσι κατά τάς Ἀριστοτέλους παραδόσεις, ὡς ἐδείξαμεν ἐν τῷ προτέρῳ λόγῳ καί νῦν αὗθις, τοῦ λόγους προϊόντος καί τοῦ θεοῦ διδόντος, δείξομεν;

Ἐντεῦθεν τούς ἡμετέρους κατά Λατίνων λόγους παντί τρόπῳ πειρᾶται ἀκυροῦν, ώς μή μόνον δοκοίη θεολόγος, ἀλλά καὶ μόνος ἀρτίως ἐπί γῆς. Περὶ μὲν γάρ ἀποδείξεως ἵσως ἀφορμῆς ἐλάβετο τινος, περὶ δέ τῶν ἄλλων τίς αὐτῷ λόγος τοῖς τῷ εὐσεβεῖ συνηγοροῦσιν ἀντικείσθαι λόγοις; Ἀκούων γάρ ὁ σοφός οὗτος ἡμῶν λεγόντων, ώς οὐ διὰ μέσης θεότητος ἐπί θεότητα ἥλθεν ὁ Θεός τήν φύσει, ἀλλά τήν θέσει τε καὶ χάριτι, καὶ ως, εἰ πρός τήν πρώτην αἰτίαν ὥσπερ τά τοῦ μονογενοῦς οὕτω καὶ τά τοῦ Πνεύματος ἀναφέρεται, τοιγαροῦν τό Πνεῦμα ἀμέσως ἀναφέρεται πρός τόν Πατέρα, εἰ δέ ἀμέσως ἀναφέρεται καὶ ἀμέσως ἐκπορεύεται, καὶ ως, εἰ γεννᾶται ὁ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, καὶ τό Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται, καὶ γάρ ὁμοίως ταῦτ' ἐκ τοῦ Πατρός, πλήν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρχεως, πρός δέ κακ τῶν ὕστερον ὁμοίως τεθεολογημένων τά προαιωνίως κατά τοῦθ' ὁμοίως ὑπάρχοντα δεικνύντων καὶ προαγαγόντων τούς εἰπόνας, ὅτι, «ώς ὁ Υἱός ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρός οὕτω καὶ τό Πνεῦμα ἐκ (σελ. 522) Πατρός, πλήν τοῦ τόν μέν εἶναι γεννητῶς, τό δέ ἐκπορευτῶς», καὶ αὖθις, «τί μή προσαγορεύεται τό Πνεῦμα ὃν ὁ Υἱός, πλήν γεννήσεως, καὶ πάντα ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἱότητος, καὶ πάντα ὅσα ὁ Υἱός, καὶ τό Πνεῦμα, πλήν γεννήσεως», καὶ τοῦτο τηρητέον ἐν ἅπασι τοῖς ἐπ' αὐτόν λεγομένοις, προσέτι, καὶ διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς ἐξελεγχόντων τούς μή ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον τό Πνεῦμα δογματίζοντας καὶ δεικνύντων ώς οὐδέ ὁ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἀν εἴη, εἰ μή καὶ τό Πνεῦμα, ταῦθ' ἀπαντα καὶ πλεῖσθ' ἔτερα τῷ λόγῳ παντί περιηχούμενα παρ' οὐδένεν ἐκεῖνος θέμενος «τό ζητούμενόν» φησιν «ἀξιοῖς».

Πῶς ἀξιοῦμεν τό ζητούμενον διὰ πολλῶν καὶ πολλούς ἡμῖν δείξαντες συμμαρτυροῦντας ὅτι πλήν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρχεως, δηλαδή ἐκπορεύεσεώς τε καὶ γεννήσεως, ώς ὁ Υἱός ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρός οὕτω καὶ τό Πνεῦμα ἐκ Πατρός, καὶ οὕτω σαφές καὶ ἀνεξέλεγκτον προθέντες αἵτιον τοῦ συμπεράσματος; «Ἄλλ' ἔδει», φησί, «δεῖξαι ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ». Παρίμι τοίνυν δι' ὅσων ὁ λόγος τοῦτο προϊών ἀπέδειξεν· ἀλλά τό «οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» οὐ ταῦτόν τῷ «ἐκ μόνου τοῦ Πατρός»; Εἰ γάρ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ἐκ μόνου τοῦ τοῦ Πατρός, καὶ εἰ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοσοῦτον ἴσορρόπως ἔχουσι πρός ἄλληλα ώς ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις δι' ὃν συνάγεται μή εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον, εἴ τις ἀντί τούτου τό ἐκ μόνου τοῦ Πατρός εἶναι συμπέρασμα τιθείη, μηδέν ἄν διαφέρειν. Εἰ τοίνυν τοῦθ' οὕτως ἔχει, ὥσπερ οὖν ἔχει, τοῦτ' αὐτό ἐδείξαμεν ὅτι οὐχί καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ἐκ μόνου δεδειχότες τοῦτο τοῦ Πατρός ἐκπροεύόμενον· εἰ δ' ἐπί τοῦ Υἱοῦ συννοεῖται εὐθύς τό “οὐκ ἔξ ἄλλου” διὰ τό σύνεγγες, ώς καὶ αὐτός λέγεις, καπί τοῦ Πνεύματος (σελ. 524) οὖν ὁμοίως συννοεῖται, καὶ τό ζητούμενον ἔχομεν καὶ σέ ὑπό τῶν οἰκείων κάνταυθα ἐξεληλεγμένον λόγων καὶ τοῖς ἡμετέροις ἄκοντα συνηγοροῦντα λόγοις. Εἰ δέ καὶ αὐτόθεν εὔρηται τό

δεῖγμα, θαυμάσαι ἔδει τῆς ἀληθείας τό εὑμφανές καί τοῦ συνηγόρου λόγου τήν δύναμιν.

Ο δέ μηδέν ἔχων ἐγκαλεῖν ὑπό τῆς ἐπί τῷ μόνος εἶναι τει δοκεῖν ἀκαίρου φιλοτιμίας τοῖς ἐκ τοῦ διδασκαλείου τῆς ματαιότητος καί καθ' ήμῶν ὥσπερ κατά τῶν ἐτεροδόξων χρῆται· (διαστέλλειν γάρ τῶν δυσσεβῶν τούς εὐσεβεῖς ὁ φθόνος οὐκ εἴωθε), διό καί τό φανερόν τάληθοὺς συσκιάζειν πειρᾶται καί λαθεῖν οἰεται, τῆς τέχνης, μᾶλλον δέ τῆς κακοτεχνίας, τό μέλαν περιχεάμενος. Ἐντεῦθεν μηδ' εἶναι ἀπόδειξιν ἐπ' οὐδενός τῶν θείων ἄρτι πρῶτος τῶν ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος θεολόγων καί ἐξεῦρε καί ἀπεφήνατο. Διατί, ὡ φιλόσοφε; Άλλ' εἶπεν ἄν, εὶ παρῆν, ἐπισκώψας ήμᾶς πρότερον τῆς ἀμαθίας ἔνεκεν, ὥσπερ εἴωθε, μᾶλλον δέ τῆς δυσμαθείας, ὡς «ἐπεί τό θεῖον ὑπέρ ἐπιστήμην τέ ἐστι καί νοῦν καί δόξαν, αἱσθησίν τε πᾶσαν καί διάνοιαν καί ἐπαφήν καί γνῶσιν, καί τοῦτο δεικνύς ἔναγχος, κατά ποταμούς τῷ λόγῳ ρέων τούς μή οὔτα κατέκλυσα φρονοῦντας».

Εὗγε· ἀλλ' ἀνάσχου προσερωτώμενος ὑπό τῶν δυσμαθῶν ήμῶν, καί τοῦτο γάρ οὐκ ἀπό φιλοσοφίας· «οὖ τοίνυν ἐπιστήμη τέ ἐστι καί νόησις καί δόξα, φαντασία τε καί αἱσθησίς, τούτου ἐστιν εἶναι ἀπόδειξις»; Πάνυ γε ἄν εἶπεν, ἐπεί καί τοῦτ' ἔνεστι κὰν τοῖς ἐκείνου λόγοις. Ἐπειδή ταῦθ' οὕτω προδιωμολόγηται, ἄκουσον, ὡ φιλόσοφε, τοῦ ὑπερανφικισμένου τῶν σῶν κατακλυσμῶν, Διονυσίου τοῦ μεγάλου λέγω, τοῦ τῶν θείων δνομάτων ὑμνωδοῦ, ὃς φησι τήν αὐτοσοφίαν ἐξυμνῶν ὡς «ὁ Θεός καί διά γνώσεως (σελ. 526) γινώσκεται καί δι' ἀγνωσίας, καί ἐστιν αὐτοῦ καί νόησις καί λόγος καί ἐπιστήμη καί ἐπαφή καί αἱσθησίς καί δόξα καί φαντασία καί ὅνομα καί τἄλλα πάντα». Οὐκοῦν καί ἀπόδειξις ἐστιν αὐτοῦ, τοῦτο μέν καί κατά τά σοί προδιωμολογημένα, ἔχει γάρ καί τά τῶν ἀποδεικτῶν ἀπαντα, τοῦτο δέ καί διά τόν ὕστερον ἐπενηγμένον τῷ ἀγίῳ συμπεριληπτικώτατον λόγον· «ἔστι γάρ φησι «τοῦ Θεοῦ καί τἄλλα πάντα», ἐν δέ τῶν πάντων καί ἡ ἀπόδειξις, ὥστε καί ἀπόδειξις ἐστιν αὐτοῦ.

Πρός δέ τούτοις καί αἱ ἐναντίαι θέσεις τῶν ὄντων ἐπί Θεοῦ λεγόμεναι ἀλλήλαις οὐκ ἐναντιοῦνται καί αἱ ἀφαιρέσεις οὐκ ἀνατρέπουσι τάς θέσεις· τά γάρ ἀντικείμενα κατά μίαν καί ἐνικήν ταῦτότητος αἰτίαν ἀμά προέχει καί περιέχει, καί κατά τουτονί τοιγαροῦν τόν λόγον, εὶ μή ἐστιν ἐπί τῶν θείων ἀπόδειξις καί ἐστιν, ἐπ' οὐδενός ἄρ' εἶναι φάναι τῶν θείων ἀπόδειξιν ἡ παντός οὐκ ἀληθές, ἀλλ' εἶναι μέν ἐπί τινων, οὐκ εἶναι δ' ἐφ' ἐτέρων. Τί γάρ ἐφεξῆς καί ὁ θεορόήμων οὕτος λέγει προϊών; «Οὔτε νοεῖται τό θεῖον, οὔτε λέγεται, οὔτε ὄνομάζεται, καί οὐκ ἐστι τι τῶν ὄντων, οὐδέ ἐν τινι τῶν ὄντων γινώσκεται; Τί οὖν; Κατά τόν αὐτόν τρόπον ἐστι τε νόησις αὐτοῦ καί «ἄλλα, καί οὔτε νοεῖται, οὔτε ἐν τινι τῶν ὄντων γινέσκεται». Πάντως καθ' ἐτερον· τοῦτο οὖν ἐστιν, ὅ ήμεῖς φαμεν, ὅτι τά μέν τῶν θείων γνωστά ἐστι καί ἀποδεικτά, τά δ' ἀγνωστά τε καί ἀναπόδεικτα.

Σύ δ' ἥκιστα μεμυημένος ταῦθ' ὡς ἔοικεν οὐδενός φήσ εῖναι τῶν θείων γνῶσιν οὐδέ ἀπόδειξιν, ἀλλά πίστιν μόνην, καὶ οὐδέ τοῦ μεγάλου Παύλου ἀκούεις, ὃς τοῖς ἀπίστοις Ἐλλησι λέγει «φανερόν εἶναι τὸ γνωστόν τοῦ Θεοῦ» καὶ ὅτι «γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεόν ἐδόξασαν ἢ ἐσεβάσθησαν», οὐδέ τὴν τοῖς πιστοῖς καὶ ἔργῳ τὴν πίστιν ἐπιδεικνυομένοις ἐγγινομένην ἀληθῆ Θεοῦ θεωρίαν, ἦν ἐν (σελ. 528) εὐαγγελίοις μακαρίζει ὁ Κύριος, ἢ πέπονθας ἢ πεπίστευκας, ὃς τῇ πίστει μεγαλαυχῶν, καίτοι τῆς πίστεως οὖσαν τέλος ἢ βραβεῖον ἢ βραβείου ἀρραβώνα διὰ τῆς ἀγάπης ἐνεργούμενον· εἰ γάρ πίστις ἐπὶ τῶν θείων μόνη, οὐδὲ ἡ θεωρία αὕτη ἀληθής. Εἰ δ' ἀληθής, ὡσπερ οὖν ἐστιν, ἀληθές δέ κἀκεῖνο, ὅτι «Θεόν οὐδείς ἑώρακε πώποτε», τοῦτ' ἐστιν ὑπέρ ἔφημεν ἡμ εἰς, ὅτι τά μέν τῶν θείων θεωρητά ἐστι, τά δ' οὐ.

Σύ δέ οὐδέ τό θελογικόν ἐκεῖνό ποτ' ἀναγνούς ἐπέγνως, «εἰς Θεός, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι», τό μέν ἄρτι καταλαμβανόμενος, τό δέ ζητούμενος, ποτέ δέ ὅσον ἐστί τυχόν καταληφθησόμενος· «ἔθετο μέν γάρ σκότος ἀποκρυφήν αὐτοῦ», καθά φησιν ὁ ψαλμωδός, ἀλλά καὶ «ἔφαναν αἱ ἀστραπαί αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ», καὶ οὐδείς ἀνεπιγνώμων ἐστί τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ τινες ἐθελοκακοῦντες μή εἰδέναι προσποιοῦνται. Καὶ γάρ «ἥλιος ἐστι δικαιοσύνης» πᾶσι δαψιλῶς ἐπιλάμπων «πονηροῖς τε καὶ ἀγαθοῖς»· ἀλλ' οἱ μέν διαιρούντες τά βλέφαρα, τῆς ζωαρχικῆς ἀκτίνος ἐμφοροῦνται, οἱ δέ πονηροί μύοντες τάς ὄψεις, μηδὲ ἀμωσγέπως εἰδέναι προσποιοῦνται καὶ τῇ ἐπὶ πλεῖστον ἀνομιλησίᾳ τοῦ φωτός εἰς τὴν κατά διάνοιαν πήρωσιν ἐκπίπτουσιν, ὅ κἀπι τῶν σωματικῶν ὄψεων συμβαίνειν πέφυκεν. Ἐκεῖνος μέντοι τῇ περιουσίᾳ τῆς λαμπρότητος οὔτε προσιδεῖν ὄλως συγχωρεῖ τινα, διό καὶ ὑπέρ ἔννοιάν ἐστι, καὶ ταύτῃ αὐθις τῇ περιουσίᾳ καὶ μέχρι τῶν ἀμυδρῶς ὁρῶντων φθάνει καὶ τοῖς ζητοῦσιν ἐπιφαίνεται καὶ αὐτοῖς τοῖς τῶν λογικῶν ἐσχάτοις, ὡσπερ καὶ ὁ αἰσθητός ἥλιος κἀπι τάς ἀμβλείας ὄψεις ἐνεργεῖ, καίτοι διὰ τό ὑπερβάλλον τῆς λαμπρότητος μηδέ προσατενίζειν ὄλως συγχωρῶν τὴν αἴσθησιν.

Καί μήν εἰ μέν καταφατικῶς μόνον ἦν ἀποδεικνύειν, εῖχεν ἄν τινα λόγον ἵσως ἐπ' οὐδενός τῶν θείων εἶναι (σελ. 530) ἀπόδειξιν· ἐκεῖ δέ καὶ ἀποφατικῶς ἀποδεικνύειν ἔνι, τί φήσ; Οὐκ ἀποδείξομεν τόν πάντων κτίστην μηδέν εἶναι τῶν κτιστῶν; Οὐκ ἀποδείξομεν τό ἀγαθόν μηδενός αἴτιον κακοῦ; Πρός δέ, εἰ μέν μηδέν ἦν τῶν κτισμάτων ὑπέρ ἀπόδειξιν, καλῶς ἄν εἰπών πάντα τά θεῖα ὑπέρ ἀπόδειξιν, μέγα τι φρονεῖς ὡς ὑπέρ τούς ἄλλους μεγαλύνων τόν Θεόν· ἐπεὶ δέ πολλά καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων καὶ ήμιν ἐφικτῶν ὑπέρ ἀπόδειξιν ὄντα φαίνεται, πῶς ἐντεῦθεν ἔκφανσις ἔσται τῆς θείας ὑπεροχῆς; Τῆς γάρ ἀποδείξεως ἵσμεν βεβαιοτέραν φύσει τὴν ἐμπειρίαν οὖσαν, ὡστε καὶ αὕτη ὑπέρ ἀπόδειξιν, καίτοι πᾶσα καὶ τέχνη καὶ ἐπιστήμη παρ' αὐτῆς ἔχει τάς ἀρχάς· συνηθροισμένη μέν ἀπό τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πραγμάτων ἡ τέχνη, ἐπιστήμη δέ παρά τῶν ἀεί λεγομένων ὡσαύτως ἔχειν. Ἐπεὶ τοίνυν τοσαῦτα τῶν ὄντων ὑπέρ ἀπόδειξιν πῶς γό ὑπέρ ἄν ὃν μεγαλύνεις ὥρθης ὑπέρ τούς ἄλλους καὶ

ύπερ ἀπόδειξιν ἀποφηνάμενος τοῦτο; Τίς γάρ μεγαλειότης τοῖς ύπερκοσμίοις ἀγγέλοις ύπερ τούς λέοντας δεδεῖχθαι τήν φύσιν καὶ τούς ἐλέφαντας; Καί ἡμεῖς γάρ τήν φύσιν ύπερ αὐτούς οἱ ἐγκόσμιοι καὶ τοσοῦτον ἀποδέοντες τῶν ἀγγέλων ἐκείνων ὥστε τοίνυν οὐδέ μεγαλειότητα ἀν τις δεῖξαι Θεοῦ τῷ δεῖξαι τοῦτον ύπερ ἀπόδειξιν.

Νῷ γάρ ἄληπτον τό θεῖον καὶ ύπερ τά νῷ ληπτά· πολλά δέ τῶν ὄντων καὶ νῷ ληπτῶν ἔστιν ύπερ ἀπόδειξιν, ὥστε τό θεῖον καὶ τοῦ ύπερ ἀπόδειξιν, οὖ σύ φῆς, ύπερβάλλει ἀπαραβλήτοις καὶ ἀξυμλήτοις ύπεροχαῖς, καὶ ὁ μεγαλύνειν ἄγαν οἰόμενος τῷ ύπερ τήν ἀριστοτελικήν ἀπόδειξιν τά θεῖα λέγειν ἔλαθεν ἔαυτόν πρός τὰναντία χωρῶν. Διόπερ ἡμεῖς διά τῆς τῶν πατέρων ποδηγίας ἀπόδειξιν τοῦ ύπερ ἀπόδειξιν εύρομενοι τούτου κρείττοντα, ταύτη τε μή πάνθ' ἀπλῶς, ἀλλ' ἔστιν ἀ τῶν θείων θηρώμενοι καὶ ύπερ ταύτην (σελ. 532) τάλλο δοξάζοντες, πολλαπλασίας τοῦ κατ' Ἀριστοτέλην ύπό τῆς σῆς σοφίας λεγομένου ύπερ ἀπόδειξιν τό θεῖον ύπερτιθέαμεν. Ὄρας ὅσῳ τῶν σῶν θεοπρεπέστερα τά ἡμέτερα;

Τί δ' ἡ σή διαλεκτική ἣν μόνην ἐπιβάλλειν οἴει τοῖς θείοις; Οὐ τήν ἐν συλλογισμοῖς μείζω πρότασιν ἀεί καθόλου ἔχει; Ἡ δέ τῶν καθόλου γνῶσις οὐδὲ αἰσθημάτων ἡμῖν ἐγγίνεται; Πῶς οὖν ἐπί τῶν ύπερ αἰσθησιν εἴη ἀν διαλεκτικός συλλογισμός; Εἰ δέ τις ἐνδοίη δι' ἐπαφῶ νοητῶν συνάγεσθαι τήν γνῶσιν, ἀλλά τά θεῖα καὶ ύπερ νοῦν ἔστι· πῶς οὖν τῶν ύπερ νοῦν εἴη ἀν διαλεκτικός συλλογισμός; «Ἄλλα τῷ διαλεκτικῷ», φησί, «συλλογισμῷ ἀδιορίστως πάντα ύποκειται, περὶ πάντα καταγινομένῳ»· τοῦτο ἔστι δι' ὃ διαλεκτικούς ἡμᾶς ἀντί πιστῶν καταστῆναι ἀξιοῦ, καίτοι τοῦ τῆς ἀποδείξεως ὄνόματος φυγάς διά τοῦτ' ἀνθις γεγονώς. Άλλα ποῖα πάντα, ὡ βέλτιστε; Τά ὄντα πάντως πάντα· τό δ' ύπερ τό ὄν πῶς ἀν ἔχοι ύποκείμενον; Πρός μέν γάρ πάσας τάς μεθόδους ὁδόν ἔχειν τοῦτόν φησιν Ἀριστοτέλης· μέθοδος δέ τῶν ἀκαταλήπτων πῶς, εἴπερ ἡ μέθοδος σύστημα ἐκ καταλήψεων; Οὐ τό ύποκείμενον δέ μόνον ἀόριστον ἔχει, ἀλλά καὶ τό ζητούμενον ἐφ' ἐκάστου προβλήματος καὶ αὐτάς γε τάς προτάσεις ἡ γε κυρίως, ὡς ἀν αὐτός φαίης, διαλεκτική, ὁ δέ ἀληθής θεολόγος, ὡρισμένα ἀπαντα σχεδόν, τό μέν ζητούμενον ἀεί καὶ ἀπαν, προτάσεων δέ τάς πλείστας, εἰ μή πάσας, ἀμφότερα δέ ἐκ τῶν θεοπνεύστων ἦ καὶ θεοπαραδότων, ύπερ ὧν καὶ ἐνίσταται, δι' ἀ καὶ τήν οἰκείαν ύπόληψιν βεβαιοτάτην ἔχει καὶ ἀμετάπειστον.

Ἐτι, εἰ διά μέν τοῦ διαλεκτικοῦ συλλογισμοῦ καὶ τήν τῶν θείων γνῶσιν θηρώμεθα, διά δέ τοῦ ἀποδεικτικοῦ μόνην, ὡς σύ λέγεις, τήν τοῦ κόσμου, κρείττον ἀν εἴη (σελ. 534) ὁ διαλεκτικός τοῦ ἀποδεικτικοῦ· τοῦτο δ' ὃ σός Ἀριστοτέλης οὐκ ἀν ποτε συγχωρήσειεν· οὖ γάρ τό ύποκείμενον κρείττον καὶ αὐτό κρείττον· εἰ δέ καὶ προσθήκην τοῦτ' ἔχει, καὶ ταῦθ' οὕτω μέγα καὶ ύπερ τό μέγα, καὶ ἡ προσθήκη τῆς βελτιώσεως ὅσον. Καί μέν δή περὶ τίνα καταγίνεται ἡ διαλεκτική καὶ τίνα ἀ ζητεῖ; Οὐχ ὡς ἐν κεφαλαίῳ τέτταρα τά πάντα, γένος, ὅρον, εἶδος καὶ τό συμβεβηκός; Τό μέν οὖν

συμβεβηκός οὐδ' αὐτός ἐπί τῶν θείων δέχῃ· ὅρος δέ πᾶν ἄν εἴη, οὐ μηδέ τό τι ἔστι ζητεῖται; Τοῦ δ' ἀνειδέου εἶδος τί; Γένος δέ ποιον οὐ μή εἶδος, καί μάλισθ' ὅτι ὄντως ὡν καί μόνος οὐδεμιᾶς οὐσιώδους διαφορᾶς δεῖται πρός τό εἶναι; Τῆς γαρ πληθύος διαστολῆς δεομένων ταῦθ' ἀπαντά ἔστιν, ἀλλ' ὡς οὐδέν τούτων ὑπάρχον δείξει τό θεῖον· ἀλλ' οὐχ ὡς ὑπέρ οὖν, ἀλλ' ὡς μηδαμῇ μηδαμῶς οὖν· τῆς γάρ τε τρακτύος ταύτης ὑπεραῖρον οὔτ' οἶδεν οὔτε παραδίδωσιν· εἰ δ' ὅλως συγχωρήσει τις, τῇ ἀποδείξει τοῦτο δώσει, δι' αὐτῆς γάρ λέγεται μόνης ὑπόληψις ἀμετάπειστος ἐγγίνεσθαι, ἦν ήμεῖς ἔχομεν ἐπί τῶν θείων.

Ἄλλ' «ἢνάγκασμαί» φησι «τοῖς ἀντιλογικωτάτοις Λατίνοις ἀντιλέγων». Ὄτι μέν οὖν οὐδεμίᾳ τις ἐπῆν ἀνάγκη, παντάπασι δέ μάτην τό «μηδαμῶς ἐπ' οὐδενός τῶν θείων εἶναι δύνασθαι ἀπόδειξιν» ἐκεῖ κεῖται, πρότερον ἐδείξαμεν· εἰ δ' ἄρα καί ἀνάγκη τις ἐπῆν, σιωπᾶν μᾶλλον ἔδει καί ζητεῖν καί παρ' αὐτῶν τῶν ἐν ήμιν ἴδιωτῶν, εἰ καί μή τήν γνῶσιν, ἀλλά μή κακοῖς ἀπερισκέπτως ἵσθαι τά κακά, καί κινεῖν μέν ἀπό τοῦ καμπύλου, ἀλλ' ἐπί τό κεκλασμένον αὐθίς ἀγειν, καί διορθοῦν τοῖς ἐνδιαστρόφοις τά ἐνδιάστροφα, νῦν μέν δύο λέγοντα ἀρχάς, νῦν δέ τήν ἐπί Θεοῦ ἐνδεχομένην ἀναιροῦντα γνῶσιν, νῦν δέ, ἀλλά μηδέν γε περαιτέρω. Σύ δή τῶν δύο τούτων θάτερον μέν ἐκκόψας σου τῶν λόγων, (σελ. 536) μετά τά παρ' ἄλλων σκώμματα καί τήν σήν διαπεπονημένην σκέψιν ὡς αὐτός λέγεις, οὐδ' οὕτως παραιτή· μαχόμενος δ' ὑπέρ ἀμφοτέρων ἐν ὑποκρίσει τῶν ἑτεροφρόνων, χωρεῖς κατά τῶν ὁμοφρόνων καί τάς πατρικάς φωνάς παρ' ήμῶν προτεινομένας, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀναιρεῖν ἐπιχειρεῖς καί πολλοῖς ἄν δοίης δεδιέναι μή καί τά πρός Λατίνους ὑποκρινόμενος ήμᾶς προτείνεις. Άλλ' ἀναλαβόντες σαφέστερον προεκθώμεθα, τί λεγόντων ήμῶν τόν φιλόσοφον πράως ἐνεγκεῖν τῶν ἀπεικότων ἦν.

Τῶν θείων τά μέν γινώσκεται, τά δέ ζητεῖται, ἔστι δ' ἄ καί ἀποδείκνυται, ἔτερα δέ ἔστιν ἀνεξερεύνητα πάντη καί ἀνεξιχνίαστα, μηδαμῶς ἐμφαινομένου τινός ἵχνους τῶν ἐπί τό κρύφιον ἐκεῖνο διαβεβηκότων. Ταῦτα βαρέως ἡνεγκεν ὁ φιλόσοφος, καί συναγαγών ἔαυτόν ὡς οἶόν τε καθ' ήμῶν χρῆται τῇ δυνάμει τῶν λόγων, οὐδέν γνωστόν οὐδέ ἀποδεικτόν τῶν θείων ἀποφαινόμενος· ἀλλ' ὡς μέν καί τοῖς πατρᾶσιν συνδοκεῖ τά παρ' ήμῶν εἰρημένα καί τά προειρημένα ἵκανά δηλῶσαι, τό δέ καί τῶν ἐκείνων θεολογιῶν ἔστιν ἄς ἐπίγραμμα φέρειν τήν ἀπόδειξιν, τοῦτ' οὐκ οἷμαί τινα τῶν ταύτας στεργόντων ἀγνοεῖν, ὥσθ' ὁ λέγων μή εἶναι ἀπόδειξιν ἐπ' οὐδενός τῶν θείων τοῖς πατρᾶσι μᾶλλον ἢ ήμιν ἀντιλέγειν ἐγχειρεῖν. Μεταξύ γάρ τό τῆς ἀποδείξεως τοῦτο κείμενον ἔνι δηλοῦν ἔτεραν δεῖξιν· ἐπιγεγραμμένον δέ πως ἄν εἴη, εἰ μή κυρίως ἀπόδειξις εἴη τό ὑπογεγραμμένον;

Εἰ δέ καί τήν τελείαν καί βεβαίαν δεῖξιν ἀπόδειξις δηλοῖ, μεθ' ἦν οὐκ ἔστιν ἀληθείας εὔρεσις τελεωτέρα, καθάπερ ἐπί τῶν δικαστηρίων ἡ ἀπόφασις, τί τελεώτερον καί βεβαιότερον τῶν πατρικῶν ἀποδείξεων ήμῖν,

ώστε τοῦθ' ἡμῖν κυρίως ἀπόδειξις, διό καὶ ὁ ἰερός καὶ θεῖος φερόνυμος Ιερόθεος ὑπέρ τούς πολλούς μαρτυρεῖται τῶν Ἱερῶν (σελ. 538) διδασκάλων οὐ «καθαρότητι νοῦ μόνον καὶ ταῖς ἄλλαις Ἱερολογίαις, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἀποδείξεων ἀκριβείᾳ»· καὶ αὐτός δέ ὁ τά τοιαῦτα τούτω μαρτυρῶν καὶ τό συνεπτυγμένον καὶ ὑψηλόν τῆς ἐκείνου θεολογίας ὑψηλῶς ἀναπτύξας διττήν σαφῶς εἶναι διδάσκει τήν θεολογίαν· «τήν μὲν μυστικήν, τελεστικήν, ἀπόρρητον, ἀρρητον, ἥ δρᾶ καὶ ἐνιδρύει τῷ Θεῷ ταῖς ἀδιδάκτοις μυσταγωγίαις, τήν δέ ἐμφανῆ καὶ φιλόσοφον καὶ ἀποδεικτικήν, ἥ πείθει καὶ καταδεῖται τῶν λεγομένων τήν ἀλήθειαν». Πῶς οὖν οὐ διαλετικήν ταύτην, ἀλλ' ἀποδεικτικήν ὀνόμασεν, ὡ φιλόσοφε, καίτοι μή πρός τούς πιστούς ἀπλῶς οὔσαν, οὐδέ γάρ πειθοῦς οὗτοι δέονται;

Οὐ μήν ἀλλ' εἰ καὶ μή σαφῶς οὕτω παρ' αὐτῶν ἐγγεγραμμένον τε καὶ ἐπιγεγραμμένον ἥν, τά γοῦν τῆς ἀντιρρήσεως καὶ οὕτω πρός ἐκείνους ἀναφέρεται σαφῶς. Ως γάρ εἴ τις τῷ ταύτον καὶ ἔτερον καὶ μέγα καὶ μικρόν εἰπόντων τόν Θεόν κἀπί τῶν παραπλησίων εὐσεβῶν ἐκ τῶν ἐναντίων συντιθέντι τάς θεωνυμίας ἀντιλέγειν ἐγχειρούῃ, λέγων «ό ἐν πᾶσι πάντα διά τήν σωτηρίαν ἐκάστου γινόμενος, καὶ τοῖς πρός αὐτόν ἐπιστρέφουσι πολυτρόπως τε καὶ καταλήλως ἐπιδιδούς ἔαυτόν καὶ πολυειδῶς ἐν χερσί τῶν προφητῶν ὅμοιούμενος, πῶς ὁ αὐτός ἂν εἴη, καὶ αὐθις ὁ ἀπήλικος, ὁ ἐν πᾶσι χωρῶν, ὁ παντός ἐκβεβηκώς ὅγκου πῶς μέγας»· ὡσπερ οὖν ὁ ταῦτα λέγων οὐχ ἀπλῶς ἐρίζει πρός τόν ταύτον ἥ μέγαν τόν Θεόν εἰπόντα ἀλλά τήν Ἱεράν ἀνίστησι Γραφήν αὐτήν καθ' ἔαυτῆς (καὶ τό ἔτερον γάρ ἐπί Θεοῦ καὶ τό μικρόν παρ' αὐτῆς λεγόμενον πάλιν τόν αὐτόν ἀνατραπήσεται τρόπον· τό γάρ πάντα ὑπερβάλλον καὶ πάντων ὑπερεκτεινόμενον τῷ λέγοντι ὡς τά μέν τῶν θείων ἀποδεικτά ἔστι, τά δ' οὐ, καὶ λέγων ὡς οὐδέν ἀποδεικτόν (σελ. 540) τῶν θείων, ἐπαφή γάρ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν οὔτε ἐπιστήμη, τῇ θείᾳ Γραφῇ καθ' ἔαυτῆς χρῆται, τά ἐν αὐτῇ κατ' ἀλλήλων ἐκπεπολεμωμένα δι' ἀλλήλων δείξας· εἰ γάρ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐπαφή Θεοῦ καὶ ἐπιστήμη, οὐδέ ἀπόδειξις, καὶ ὅτι ἔστι ταῦτα, καὶ ἀπόδειξις ἔσται.

Τί δή τό ἐκ τούτων συναγόμενον καὶ τό ἄμαχόν τε καὶ ὄμολογον τῇ Γραφῇ προσμαρτυροῦν; “Ορτι καὶ ἔστι καὶ οὐκ ἔστι, καθ' ἔτερον ἔτερον τρόπον· τοῦτο δέ ἔστιν ὃ ἡμεῖς εἰρήκαμεν, ὅτι τά μέν τῶν θείων γινώσκεται τε καὶ ἀποδείκνυται, τά δ' ἀπερινόητά ἔστι καὶ ἀνεξιχνίαστα· πλημμελές ἄρα τό λέγειν ὡς οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις ἐπ' οὐδενός τῶν θείων· ἔστι γάρ ἐφ' ὧν, καὶ ἔστιν ὡς. Ως γάρ ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Κυρίου ὑπέρ φύσιν τέ ἔστι καὶ κατά φύσιν, καὶ λεγομένη ἀρρητος μένει καὶ νοούμενη ἄγνωστος, ἐπεί τά μέν ὑπέρ φύσιν, ὡς ἡ τῆς παρθένου κύησις, τά δέ κατά φύσιν, ὡς ὁ τῆς νηδύος ὅγκος μετά σύλληψιν, οὕτω καὶ τό θεῖον ἀποδεικτόν τέ ἔστι καὶ οὐκ ἀποδεικτόν· ἀμερίστως μέντοι μεριζόμενον τῇ διαφορᾷ τῶν τρόπων, ἐπεί «καὶ διά γνώσεως γινώσκεται καὶ δι'

ἀγνωσίας»· ὅτι μέν γάρ ἔστι καὶ ὅτι ἐν ἔστι καὶ γινώσκεται καὶ ἀποδείκνυται, τί δέ ἔστι καὶ τί γε ἐν ἀπερινόητον ἔστι παντάπασιν.

Αλλ' ὁ φιλόσοφος ἀκούων Διονυσίου τοῦ μεγάλου λέγοντος ως «ἡ θεότης καὶ μονάς καὶ Τριάς ὑμνουμένη οὐκ ἔστι οὐδέ μονάς οὐδέ τριάς ὑπό τινος τῶν ὄντων διεγνωσμένην οὕτω πως ὡς ἔοικεν ἐνόησεν ὡς ὑπ' οὐδενός ὅτι ἔστι μονάς ἐγνώσθη· ὃ δέ μέγας ἐκεῖνος οὐ τοῦτο φησιν, ἀλλ' ὅτι μέν ἔστι μονάς γνώσκεται τε καὶ ὑμνεῖται, ἀλλ' οὐ τῶν συνεγνωσμένων ἐν τοῖς οὖσιν ἐναρίθμων μονάδων, αἱ γε οὐδέ μονάδες ἄν κυρίως εἰεν, εἴ γε ἡ μονάς οὐκ ἀριθμός, ὥστε διά τοῦτο ἐκεῖνο μᾶλλον ἐγνωσται μονάς καὶ μόνον, (σελ. 542) ὅτι μή δι' ἀριθμοῦ τε καὶ ἐν ἀριθμοῖς γνωρίζεται· ἡ γάρ κυρίως οὐκ ἀριθμός· μονάς οὖν ἡ θεότης, ἀλλ' οὐ τῶν ἐν τοῖς οὖσι διεγνωσμένη, καθάπερ καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος εἰπών «τήν τοῦ Θεοῦ φύσιν ἀληπτόν τε καὶ ἀπερίληπτον» εὐθύς ἐπάγει, τῆς τοῦ ρητοῦ διανοίας ἐρμηνεύς γινόμενος· «λέγω δέ οὐχ ὅτι ἔστιν, ἀλλ' ἡτις ἔστιν». Ο δέ φιλόσοφος οὗτος ἀληπτὸν ἐπίσης καὶ ἀναπόδεικτον τίθεται καὶ τό τι ἔστι καὶ τό ὅτι ἔστι, καὶ ἡ σεμνή πρόφασις αὐτῷ τό δι' τὰ ποδείξεως δεικνύειν ὅτι πάντα τά θεῖα ὑπέρ ἀπόδειξιν. Έγώ δέ μικρόν τι περὶ τούτου πρός αὐτόν εἰπών ἐπί τά προτεθειμένα μετοίσω τόν λόγον.

Οὐ σύ γε αὐτός εἴ ὁ λέγων ἐπ' οὐδενός εἶναι τῶν θείων ἀπόδειξιν; Εἰ τοίνυν ἀποδέδεικταί σοι τό ὑπέρ ἀπόδειξιν, οὐ θεῖον· εἰ δέ πρέπον ἔστι τῷ Θεῷ τό πρόσδογμα, ἀπόδειξιν οὐκ ἐπιδέξαιτ' ἄν· σύ δ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἄλλοτε ἄλλα λέγεις καὶ τάντανία πρός ἄλληλα, οὐ μόνον ἐπί τοῦ ἀποδεδειγμένου θείου, ὡς αὐτός λέγεις, ὑπέρ ἀπόδειξιν, ἀλλά καὶ ὅπηνίκα τῆς ἐγγινομένης ἀπό τῶν κτισμάτων ἐπί τόν δημιουργόν ἀνόδου μέμνησαι. Τίς γάρ, οὐδέ ἀπό τῶν δημιουργημάτων ἔσται ἀπόδειξις ὅτι ἔστι δημιουργός; Οὐδέ γνωστά ἔστι τινα τῶν ἀοράτων ἀπό τῶν ὁραμένων; Οὐδέ τόν θεῖον Παῦλον δέξῃ μαρτυροῦντα ὅτι «τά ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπό κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται», ἀλλ' ὑπέρ πᾶσαν ἐπαφήν καὶ γνῶσιν πάντ' ἐρεῖς τά θεῖα;

«Ναί» φησιν, «ἀλλ' ἐμοί περὶ ᾧν ἔκαστου συντίθεμεν συλλογισμῶν κατά τόν ἔξω λόγον ὁ λόγος· τά τοιαῦτα δ' ἔκαστος καθ' ἔαυτόν διανοεῖται». Τί οὖν, ἀπερὶ ἔκαστος καθ' ἔαυτόν διανοεῖται, ταῦτ' οὐχί καὶ προφέρειν ἔχει διά γλώττης ἡ χειρός διά τοῦ ἔξω λόγου ποιούμενος τήν δημιλίαν ἡ συγγράμματα συντάττων, ὥσπερ καπί τῶν ἀμέσων καὶ καθόλου γίνεται προτάσεων; Τούτων γάρ ἡ (σελ. 544) γνῶσις δι' ἐπαγωγῆς διανοητικῶς ἐπισυναγομένη τῇ ψυχῇ πέφυκεν ἐγγίνεσθαι, ἀλλά καὶ πρός τόν ἔξω λόγον φέρεται δι' ἐπαγωγῆς γνωριζομένη πάλιν. Σύ δ' ὅμως καὶ τοῦτ' ἄν ἡμῖν ἐκφήναις, ὁ κτά πᾶσαν ἐξουσίαν ὅτι ἄν ἐθέλοις λέγων, καὶ μάρτυρα ἡμῖν σοι παρέξεις θαυμαστόν λέγοντα· «Θεόν νοῆσαι μέν χαλεπόν, φράσαι δέ ἀδύνατον». Άλλ' εἰ τοῦθ' οὕτω σοι δοκεῖ, τί τε ἐκεῖνο ὅπερ οὐκ οἶδ' ἡ τοι περὶ σαυτοῦ ἡ κατά σαυτοῦ προοιμιαζόμενος πρός τούς Λατίνου γράφεις, ὅτι «πλείω λέγεις ἡ νοεῖς»; Έγώ δέ οὐ μόνον ὅτι ἔστι δημιουργός κατανοῶ ἐκ τῶν δημιουργημάτων,

ἀλλά καί ὅτι εῖς ἐστι καί νοῶ καί ἀποδείκνυμι· πάντα γάρ ὁρῶ μιᾶς καί τῆς αὐτῆς βουλήσεως καί σοφίας καί δυνάμεως δεόμενα γενέσθαι ἐκ μή ὄντων· μία δέ βούλησις ἀμα καί σοφία καί δύναμις μιᾶς φύσεώς ἐστιν· εἰς ἄρα τῇ φύσει ὁ δημιουργός Θεός ἡμῶν.

Πάλιν ἀνάλαβέ σου τά ἀμυντήρια, προβαλοῦ τούς Ἀριστοτέλους τοῦ σοῦ κανόνας, ἐρώτα τάς πεύσεις τάς ἀμφικρήμνους, μικρόν δ' ὅμως μεῖνον καί ταῦτά σοι προθήσομεν εἰς ἔξετασιν. Νῦν δ' ἴδωμεν διὰ τίνων κατασκευάζει μηδαμῶς εὔλογον εἶναι τὸν Θεόν ἐνα λέγεσθαι. «Κατά μετοχή» φησιν «οὐκ ἐστι, καθ' ὑπαρξιν οὐκ ἐστι, κατ' αἰτίαν οὐκ ἐστιν ἐν· κατ' οὐδένα ἄρα τρόπον ἐστιν ὁ Θεός ἐν». Τήν μέν οὖν μετοχήν καὶ ὑπαρξιν παρεῖναι μοι δοκῶ· τό μέν γάρ οὐδείς ἡγνόησεν ὅτι μή κατά μετοχήν ἐστι τι Θεῷ, τό δέ οὐδείς ἐζήτησε τί ἐστι καθ' ὑπαρξιν Θεός. Κατ' αἰτίαν δέ πῶς οὐκ εὔλογον ἐνα τὸν Θεόν λέγεσθαι οὐκ ἔχω συνιδεῖν, οὐ μόνον ὅπως οὐκ εὔλογον, ἀλλ' οὐδ' ὅπως ἐτόλμησεν εἰπεῖν, σαφῶς τοῦτο τῶν ἀγίων διαγορευόντων. Άλλ' εἰ κατ' αἰτίαν τὸν Θεόν ἐν οὐκ εὔλογον εἰπεῖν, οὐδέ τοῦ ἐνός αἴτιος ἐσται, καὶ γάρ ὃν ἐστιν αἴτιος, ἀπό τούτων ἔχει τάς προστηγορίας· εἰ δέ τοῦ ἐνός οὐκ ἐστιν ὁ Θεός αἴτιος, οὐδενός τῶν ὄντων ἐστίν αἴτιος· τῷ γάρ εἶναι τό (σελ. 546) ἐν, πάντα ἐστί τά ὄντα, καὶ τῶν ὄντων ἕκαστον ἐν ἐστιν ἡ γένει ἡ εἰδεί ἡ ἀριθμῷ, καὶ οὐδ' ἀν πολλά ἕκαστον αὐθις τούτων εἴη τῇ κατ' αὐτά διαφορᾶ, εἰ μή τό ἐν εἴη· τό γάρ ἐν ἐστι στοιχειωτικόν καὶ συνεκτικόν καὶ συστατικόν ἀπάντων. «Ωσθ' ὁ τοῦ ἐνός μή ὃν αἴτιος οὐδενός ἐστιν αἴτιος.

«Άλλ' εἰ ως αἴτιος» φησι «τοῦ ἐνός ἐν ἐστιν ὁ Θεός, οὐ μᾶλλον ἐν ἡ πολλά, καὶ γάρ καὶ τῶν πολλῶν αἴτιος». Παρίημι τοίνυν λέγειν ως τοῖς μέν πολλοῖς οὐ συναιρεῖται τό ἐν, τῷ δέ ἐνί τά πολλά, καὶ ως ὁ Θεός ἐν τῷ ἐνί μένων καὶ τά πολλά προάγει, καὶ οὐ προάγει μόνον, ἀλλά καὶ γινώσκει, τοῦ ἐνιαίου μή πληθυνομένου τάς ἐν τοῖς πλήθεσι διαφορᾶς· ἀλλ' εἰ μή μᾶλλον ὁ Θεός ἐν ἡ πολλά, διατί εἰς μέν Θεός λέγομεν, πολλοί δέ οὐ λέγομεν; Διατί δέ πολυώνυμον αὐτόν καλοῦμεν, ἀλλ' οὐ τοῖς ὀνόμασι συνδιαιροῦμεν; «Άλλ' οὐκ εἶπόν» φησιν «οὐ μᾶλλον ἐν ἡ πολλά, ἀλλ' οὐ μᾶλλον ἐν ἡ οὐχ ἐν». Εἰ οὖν ἐστιν, οὐχ ἐν δέ ἐστι, πολλά ἀν εἴη.

«Πῶς οὖν», φησί, «Διονύσιος ό μέγας περί τοῦ Θεοῦ φησιν ως οὔτε ἐν ἐστιν»; Άλλ' οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ ἐνός, ὡ βέλτιστε· παράγγελμα γάρ ἐστιν αὐτοῦ μή οἰεσθαι τάς ἀποφάσεις ἀντικειμένας εἶναι ταῖς καταφάσεσιν ἐπί Θεοῦ. Σύ δ' ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ ἐνός προφέρεις τό οὐχ ἐν, τήν ἀσυνείκαστον ἐκείνην αἰτίαν προστιθείς ως εἰ κατ' αἰτίαν ἐστιν ἐν, καθ' ὑπαρξιν οὐκ ἐσται ἐν, ὥστε φησιν «οὐ μᾶλλον ἐν ἡ οὐχ ἐν». Τί δή σοι βούλεται τό καθ' ὑπαρξιν τοῦτο, ὡ διαλεκτικέ σύ καί ἄφυκτε; Εἰ μέν γάρ τό ἀπλῶς εἶναι, πῶς τό κατ' αἰτίαν ἐν οὐκ ἐσται αὐθις οὐδαμῶς ἐν; Αὐτῷ γάρ τῷ εἶναι ό Θεός ἐν ὑπέρ τό ἐν τοῖς οὖσιν ἐν καὶ τοῦ ἐν τοῖς οὖσιν ἐνός αἴτιος καθίσταται, ἀκλίτως ἵν' οὗτως εἴπω ἔαυτόν ἐπιδιδούς καὶ τῆς οὐκείας ἐνότητος ἀγαθότητι μεταδιδούς καὶ ἀμεθέκτως μετεχόμενος. Εἰ δέ τό καθ' ὑπαρξιν τοῦτό σοι βούλεται ὅτι οὐκ ἐστιν οὐσία τοῦ Θεοῦ τό (σελ.

548) ἐν καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εὔλογον ἔνα λέγειν τὸν Θεόν, οὐδὲ ὁ ἥλιος λοιπὸν εἰς ἐστιν, ἐπεὶ οὐκ ἐστιν αὐτοῦ τὸ ἐν οὐσίᾳ· εἰ δέ κατά μετοχήν τοῦ αὐτοενός εῖς ἐστιν ὁ ἥλιος, οὐ μᾶλλον εἰς ἡ οὐχ εἰς, ἐπεὶ καθ' ὑπαρξιν οὐκ ἐστιν εῖς.

Τό αὐτό δέ καὶ ἐπί πάντων ὅσα τοῦ ἐνός μετέχει, καὶ μάλα γε εἰκότως. Εἰ γάρ τὸ αὐτοέν οὐ μᾶλλον ἐν ἡ οὐχ ἐν κατά τὴν σήν σοφίαν, πολλῷ μᾶλλον ὅσα τῷ μετέχειν τούτου ἐν ἐστιν· οὐκ ἐπί τοῦ ἐνός δέ μόνον, ἀλλὰ καπί τῶν δύο ἡ τριῶν καὶ παντός ἀριθμητοῦ· τοῦ γάρ ποσοῦ μηδέποτε οὐσίας ὄντος, τά δύο οὐ μᾶλλον δύο ἡ μή δύο· καὶ γάρ εἰ κατ' ἀριθμόν δύο, ἀλλὰ καθ' ὑπαρξιν οὐ δύο πάντως. Ωστε οὐ τὸν Θεόν οὐχ ἐν ἀπέδειξεν ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ τό ἐν οὐκ ὄν, εἴπερ οὐ μᾶλλον ἐν ἡ οὐχ ἐν, καὶ ἀπλῶς πάντα ἀριθμόν ἀνεῖλε. Τοῦτο δέ ἐστιν, ἵνα κατά τὴν αὐτοῦ φῶμεν ἐπιστήμην, παραλογισμός, ὁ παρά τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν, ω̄ καὶ θεολογῶν ὁ γεννάδας χρῆται, δι' οὐ καὶ σοφισάμενος, πάντα ἀριθμόν ἀνεῖλε (οὐ γάρ κατά τὸ αὐτό ἐν τε καὶ οὐχ ἐν), φασίως δ' ἀν οὗτω τις καὶ ἔκαστον τῶν ὄντων μή μᾶλλον ὄν ἡ μή ὄν ἐλέγξειν.

Οὐ μήν ἀλλ' εἰ καὶ τῶν ἄλλων πάντων κατεψεύσατο, εἰς γάρ ἐπιλάμπει ἥλιος ἡμᾶς, πλείου δέ φωστήρες, πλεῖστοι δέ ἀστέρες, ἀλλ' ἔαυτοῦ γε ἐνεκα οὐκ ἐψευσται· εἰς γάρ ὃν, οὐχ εἰς ἐστι ταῖς διαλέξεσιν, ἀλλ' ἄλλος καὶ ἐναντίος ἔαυτῷ. Ο γάρ ἐνταῦθα μή καθ' ὑπαρξιν ἐν εἶναι τὸν Θεόν ισχυριζόμενος, ἀκούσατε τί λέγει ἀνωτέρῳ· «ἄ ἐστι ταῖς ἄλλαις οὐσίαις τά καθ' αὐτό αὐταῖς λεγόμενα, ταῦτα καὶ τῷ Θεῷ τά περὶ αὐτόν λεγόμενα ὑπάρχει· οὐ γάρ ἐνδέχεται εἶναι τε καὶ μή· εἴ τις οὖν ἔρωτό σε», φησί, «ταῦτα ἄ φήσι περὶ Θεόν εἶναι ἀνυπόστατά ἐστιν ἡ μετέχει τινός ὑπάρχεως; καὶ εἰ τοῦτο, οὐσίαι εἰσίν (σελ. 550) ἡ συμβεβηκότα; πῶς ἐκφεύξῃ τό καὶ μή οὐσίαν θείαν ἀποδεικτήν λέγειν»;

Τί οὖν ἐστιν ὁ φησιν; Ἐπειδή πᾶν ἡ οὐσία ἡ συμβεβηκός, τά δέ περὶ Θεόν συμβεβηκότα οὐκ εἰσιν, οὐσίαι ἄρα τοῦ Θεοῦ εἰσιν· εἰ οὖν τούτων τί τις φαίη γινώσκειν, καὶ τὴν οὐσίαν ἄρα λέγει τοῦ Θεοῦ γνωστήν εἶναι καὶ ἀποδεκτήν. Ο γοῦν μηδέν εἶναι λέγων τὸν Θεόν καθ' ὑπαρξιν, πάντα νῦν αὕθις λέγει τοῦτο εἶναι καθ' ὑπαρξιν τῷ συμπεριληπτικῷ τῆς διαιρέσεως ἀναγκαίως πρός τοῦτο συνωθῶν ἡμᾶς ὡς γ' οἰεται. Ἐνήν μέν οὖν δεῖξαι ὡς οὐδέ τά ὄντα πάντα τῇ διαιρέσει ταύτη συμπερικλείεται· εἰ δέ καὶ συμπεριβάλλεται, οὐδὲ οὗτως ἀνάγκη τό ὑπέρ τό ὄν συμπεριειλῆθαι τῇ τῶν ὄντων διαιρέσει· ὑποστάτης γάρ κατά τὸν μέγα Διονύσιον τούτων ἐστίν ὁ Θεός, ἀλλ' οὐχ ὑπό τούτων συνέστηκεν αὐτός, οὐδέ τι συντελοῦσι τά περὶ Θεόν εἰς τό εἶναι τό Θεόν, οὐδέ γνωστή ἐστιν αὐτοῦ ἡ φύσις, ἵνα καὶ διαφοράν οὐσιώδη σχοίη, καθά καὶ Βασίλειος ὁ μέγας λέγει. Κυρίως γάρ ὃν καὶ προών καὶ μόνος ὃν καὶ ἀπλῶς καὶ ἐνιαίως ὃν, διαφορᾶς οὐδεμιᾶς δεῖται εἰς τό εἶναι· τοῖς γάρ μετ' ἐκεῖνον πολλοῖς οὖσι δεῖ διαστολῆς· οὐκού οὐσίαι Θεοῦ τά περὶ τὸν Θεόν, ἀλλ' αὐτός ἐστιν οὐσία τῶν περὶ αὐτόν.

Ἡ μέν ἐστιν αὐτός οὐσία, ἄρρητός τε καὶ ἀπερινόητος, ἥ δέ ἐστιν οὐσία τῶν ὄντων, καὶ ζωή τῶν ζώντων καὶ σοφία τῶν σοφιζομένων καὶ ἀπλῶς πάντων τῶν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εὖ εἶναι μετεχόντων ὄντότης, ἵν' οὗτως εἴπω, καὶ δύναμις καλλοποιός, καὶ νοεῖται καὶ λέγεται καὶ ἀποδείκνυται, εἰ καὶ μή ἐφ' ὅσον ἐστίν. Εἰ δέ καὶ ὑπάρξεώς τινος μετέχει τά περί Θεόν, οὐχ ὡς οὐσίᾳ, οὐδὲ ὡς ἀνυπόστατα, καθάπερ δικαιοῖς αὐτός, ἀλλ' ὡς ἐνέργειαι οὖσαι τοῦ Θεοῦ· εἰ δέ τά τῶν ἐνέργειῶν ἀποτελέσματά τις εἴποι, καὶ τούτων οὐσίᾳ μέν ἐστιν ἄ, θεῖαι δ' οὔμενουν. Οὐ μή, (σελ. 552) ἀλλ' ἵνα τό πλήθος ἀφῶ τῶνπαρ' αὐτοῦ θείων οὐσιῶν λεγομένων, ὡς μή καὶ αὐτός πλήθει περιπέσω λόγων, εἰ τά περί Θεόν λεγόμενα τοῦ Θεοῦ ἐστιν οὐσίᾳ, περί Θεόν δέ λέγεται καὶ τά κτίσματα, ὡς πολλαχοῦ τῆς ἴερᾶς εὔροι τις ἀν Γραφῆς, κτιστή ἐσται κατ' αὐτόν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ.

Καί μήν τό σοφόν καὶ ἀγαθόν καὶ τό φῶς καὶ ἡ ζωή καὶ ὅσα σχεδόν λέγεται περί αὐτόν δι' ὄνομάτων προαγόμενα, πῶς ἀν οὐσίᾳ εἴη, τῶν ὄνομάτων, εἰ τις ἔξετάσειε, μηδ' ἐφ' ήμῶν οὐσιῶν ἀλλ' ἐνέργειῶν δηλωτικῶν γε ὄντων; Πῶς ἀν οὖν ἐπί Θεοῦ τά ὄνόματα οὐσίαν φαίη τις, ὅπου γε οὐδὲ ἀν λόγος εὑρεθείη σημαντικός τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης; Ὅσοι γάρ τῆς ὄντως ἀληθείας εἰσίν ἐρασταί οὐ θεμιτόν οἰονται ύμνεῖν τήν ὑπερουσιότητα τήν θεαρχικήν οὔτε ὡς λόγον ἥ δύναμιν ἥ ζωήν ἥ οὐσίαν ἥ ἀγαθότητα, ἀλλ' ὡς παντός ὄνόματός τε καὶ πράγματος ὑπεροχικῶς ἀφειμένην· ἀλλ' ἐπεδήπερ αὕτη πάντων ἐστίν αἰτία, ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν αὐτήν ύμνητέον, ἐπεί καὶ περί αὐτήν πάντα καὶ αὐτῆς ἔνεκεν, ὡς Διονυσίω τε τῷ μεγάλῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ αἰῶνος ύμνολόγοις αὐτῆς. Ἐπεί τοίνυν περί αὐτήν πάντα τήν θεαρχικήν ύπερουσιότητα, τά δέ περί αὐτήν οὐσίᾳ θεῖαι κατά σέ, πάντα ἄρα θεῖαι οὐσίαι κατά σέ εἰσιν.

Ἐτι, ἐπεί μή μόνον αἱ θέσεις, ἀλλά καὶ ἀφαιρέσεις τῶν περί Θεόν εἰσιν, ἔσονται καὶ αὗται θεῖαι οὐσίαι κατά σέ, καίτοι μή πεφυκυῖαι δηλοῦν ὅ ἐστιν, ἀλλ' ὅ μή ἐστιν. Ἀλλ' εἰ μή αὗται, καίτοι μᾶλλον τῶν περί Θεόν θέσεων ἀρμόττουσαι Θεῷ, πῶς ἄρ' αἱ θέσεις εἰεν ἀν οὐσίᾳ θεῖαι; Πῶς δέ καὶ ἄ ταῖς ἀλλαις οὐσίαις τά καθ' αὐτό, ταῦτα Θεῷ τά περί αὐτόν ἐστιν; «Ἐπεί» φησί «μή ἐστιν εἶναι τε καὶ μή». Τίς ή νέα αὕτη καὶ παράδοξος θεογνωσία; Τό γάρ καθ' αὐτό τινι ὑπάρχον οὐκ ἔνι (σελ. 554) κατ' ἔνι κατ' οὐδένα τρόπον μή εἶναι τοῦτο ἐκεῖνο. Οἷον τί λέγω; Καθ' αὐτό ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ τό εἶναι λογικόν· οὐκ ἔνι γοῦν τόν ἀνθρώπον μή εἶναι λογικόν. Τῶν δέ περί Θεόν λεγομένων, ζωή τε καὶ οὐσία καὶ δύναμις, ἀλλά καὶ πάντων τούτων ύπερεξηρημένος ύπαρχει ὁ Θεός καθ' ύπεροχήν μή εἶναι ταῦτα λέγεται, καὶ τοῦ εἶναι ταῦτα τό μή εἶναι θεοπρεστέστερον τε καὶ ἀληθέστερον· οὐκ ἄρα τῷ Θεῷ τά περί αὐτόν ἄ ταῖς ἀλλαις οὐσίαις τά καθ' αὐτό. Οὐ μόνον δέ τά ἀντιφατικῶς ἀντικείμενα λέγεται ἄμα ἐπί τοῦ Θεοῦ ἀλλά καὶ τὰναντία· «φῶς γάρ ὡς ἴματιον» λέγεται περιβλῆσθαι καὶ «φῶς οἰκεῖν ἀπρόσιτον», ἀλλά καὶ «ἔθετο σκότος ἀποκρυφήν αὐτοῦ» καὶ

«γνόφος ύπό τούς πόδας αὐτοῦ»· ταῖς δέ ἄλλαις οὐσίαις οὐκ ἔνι καθ' αὐτό τά ἐναντία εἶναι· τῶν ἀδυνάτων ἂρ' εἶναι τῷ Θεῷ τά περὶ αὐτὸν ἡ τά καθ' αὐτό τοῖς ἄλλοις.

Ἐτι τῶν περὶ τὸν Θεόν τά μέν μᾶλλον λέγεται, τά δ' ἥττον, καί ἐπί τῶν θέσεων, μᾶλλον γάρ ζωή ἡ αὔρα, καί ἐπί τῶν ἀφαιρέσεων, εἰ καί ἀντεστραμμένως, μᾶλλον γάρ οὐκ αὔρα ἡ οὐχί ζωή· καί αἱ ἀφαιρέσεις δέ πᾶσαι τῶν θέσεων πασῶν μᾶλλον προσήκουσι Θεῷ. Τῶν δέ καθ' αὐτό ταῖς ἄλλαις οὐσίαις οὐδέν μᾶλλον καὶ ἥττον πρόσεστιν αὐταῖς, οὐδέ γάρ μᾶλλον ὁ ἀνθρωπὸς ζῶν ἡ λογικόν· ἐπεὶ γάρ οὐδὲ οὐσία μᾶλλον οὐσίας οὐδὲ οὐσιῶδες ἔτερον ἔτερον μᾶλλον. Καί μέν δή τετραχῶς τοῦ καθ' αὐτό λεγομένου, καί οὐδένα τρόπον τά περὶ Θεόν ἀν εἴη καθ' αὐτό· οὕτε γάρ δι' αὐτά τό θεῖον, καί γάρ ἀναίτιον, οὕτε ἐν τῷ λόγῳ ταῦτα τῷ τί ἔστι Θεός, δεικνύντι, καί γάρ οὐδὲ ἐφεῖται ζητεῖν ὅλως τί ἔστι Θεός, ἀλλ' οὐδέ τό θεῖον ἐν τῷ λόγῳ ἀν αὐτῶν ληφθείη, καί γάρ ύπερ ἔννοιαν τό θεῖον. (σελ. 556) Αὐθυπόστατα δέ πῶς ἀν εἴη, μέχρις ἀν καθ' ύποκειμένου πως λέγοιτο καί τό εἶναι περὶ τι μή ἀποβάλλοι; Διατί δέ καί μή καθ' αὐτό αὐτά φαμεν Θεῷ ἄλλα περὶ Θεόν; Ἐπεὶ δέ καί Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν φησι γινώσκειν τόν Θεόν ήμας, συμβήσεται κατά τόν τοῦ φιλοσόφου λόγον οὕτω γινώσκειν ήμας τόν Θεόν, ὡς καί τάς ἄλλας οὐσίας γινώσκομεν· ἐκ γάρ τῶν καθ' αὐτό αὐταῖς ύπαρχόντων γινώσκομεν αὐτάς, ταῦτα δέ Θεῷ τά περὶ αὐτόν ἔστι λεγόμενα ἐξ ὧν αὐτόν γινώσκομεν.

Ἐτι, εἰ δέ ο Θεός γινώσκει ἔαυτόν ἦ ἔστι, τά δέ περὶ Θεόν αὐτῷ ἔστιν ἡ ταῖς ἄλλαις οὐσίαις τό καθ' αὐτό, ήμεῖς δ' ἐκ τῶν περὶ αὐτόν γινώσκομεν αὐτόν ἦ ἔστι, καί ήμεῖς αὐτόν γινώσκομεν, ὡς αὐτός γινώσκει ἔαυτόν· οὕτως ὁ φιλόσοφος ἀπό τῦ ύπερανιδρυμένου τοῦ παντός καί ἀλήπτου καί ἀφθέγκτου τῆς θεαρχικῆς ύπερουσιότητος εἰς ἀφασίαν ήμας περικλεῖσαι φιλονεικῶν, ἔλαθεν ἔαυτόν ταῖς κάτω ταύτην οὐσίαις συντεταχώς.

Καιρῶν δ' ἀν εἴη καί τούς ἀποδεικτούς αὐτῷ κανόνας, αὐτήν τήν ἀπόδειξιν, μᾶλλον δέ τήν αὐτοαπόδειξιν, ἦν ἐκ τῆς Αριστοτέλους σοφίας κατά τῶν ήμετέρων λόγων προεχειρίσατο παραγαγεῖν εἰς μέσον καί διασκέψασθαι· τάχα γάρ ἀν καί αὗτη τῶν τερεττισμάτων φανείη, ὁ τάς πλατωνικάς ιδέας ὁ Αριστοτέλης αὐτός τά ἐκείνου παιδεύματα ἐπισκώπτων ὀνόμασεν. Εἰ δέ τῶν ἐν ταύτῃ τι χρήσιμον ήμιν, θαυμαστόν οὐδέν· καί παρά τῶν ὄφεων γάρ ἔστι τι χρηστόν φάρμακον ήμιν, ἀλλ' ἀνελοῦσι καί διελοῦσι καί συσκευασμένοις καί χρησαμένοις σύν λόγῳ κατά τῶν ἐκείνων δηγμάτων. Πρός μέν οὖν Πλάτωνα καί τήν κατ' ἐκείνον ἀπόδειξιν Αριστοτέλης ήμιν ἀρκέσει· καί γάρ φησιν· εἰ τό καθόλου πρό τῶν πολλῶν, ὡς ὁ Πλάτων ἔλεγεν, ἀπόδειξις (σελ. 558) λοιπόν οὐ κ ἔσται, οὐδέ γάρ δυνατόν κατηγορεῖσθαι τῶν πολλῶν τό ἐνιαίως ύφεστώς καί ταῦτα πρό τῶν ἄλλων πάντων, κατηγορουμένου δέ χωρίς ἀπόδειξις οὐκ ἔστιν· ἀλλ' οὐδέ μέσος ἔσται ὅρος, ύποκείσεται γάρ τῷ πρό τῶν ἄλλων, ἀλλά τοῦτ' ἀδύνατον, μέσου δέ χωρίς ἀπόδειξις οὐκ ἔσται.

Πλάτωνι μέν οὖν ἀντιστήσωμεν κάκείνου παιδεύματα, ἐκουσίας ἀντιτεταγμένον, τῷ δ' Ἀριστοτέλει τά οἰκεῖα, τόν φιλόσοφον δηλαδή τοῦτον, εὶς καὶ μή ἐκόντα εἶναι. Πρῶτον δ' ἵδωμεν πῶς αὐτός τούς ἡμῶν περὶ τῶν θείων λόγους μηδαμῶς εἶναι ἀπόδειξιν ἀποδεικνύειν οἴεται, καὶ πρῶτον τό πρῶτον, ὡς τῶν ἄλλων κράτιστον καὶ οἷον ἀνυπόστατόν τε καὶ ἄμαχον προβεβλημένον ἀνέδην καὶ τῇ σφοδρᾷ φορᾷ καθάπερ ροῖζον ἔχον ὑπηχοῦντα τήν λοιδορίαν· «ὅπερ τοῖς γεωμέρταις ἀρχή καὶ ἀξιώμα, τοῦθ' ἡμῖν» φησιν «αἱ τῶν πατέρων ἀποφάνσεις· οὐδεμίαν ἄρα χρή ἐκ συλλογισμοῦ λαβεῖν», ὥσπερ οὐδὲ οἱ γεωμέτραι τάς τῆς οἰκείας ἔξεις ἀρχάς· «ό δέ τοῦτο ποιῶν ἀμαθής καὶ ἀπαίδευτος». Εὗγε, ὁ πεπαιδευμένος οὐ καὶ αὕθις ἐξυβρίζων τῇ περιουσίᾳ τῆς παιδείας. Άλλ' ἐπειδήπερ ὡς γεωμετρικάς ἀρχάς καὶ κατά σέ τάς τῶν πατέρων ἀποφάνσεις ἔχομεν, τό ἐκ τούτων συναγόμενον ἀπόδειξίς ἐστιν ἡμῖν, ὥσπερ καὶ τό ἐκ γεωμετρικῶν ἀρχῶν τοῖς γεωμέτραις.

Ποῦ δή ἐκεῖνο ὡς ἐπί τῶν θείων ἀπόδειξιν οὐκ ἔνι λέγειν οὐδαμῶς ὑπέρ οὐ σοι πᾶς ὁ λόγος; Άλλ' ὁ μή ἐκ τούτων τῶν ἀρχῶν συλλογισμός γινόμενος οὐ θεολογικός, ὥσπερ οὐδέ γεωμετρικός ὁ μή ἐκ γεωμετρικῶν ἀρχῶν. Ούκοῦν θεολογικός συλλογισμός διαλεκτικός οὐδέποτε, ὥσπερ οὐδέ γεωμετρικός· δόρας πῶς ἔλαθες συνηγορῶν ἡμῖν; Τῆς γάρ σῆς προθέσεως ἄπαν τούναντίον ἐξ αὐτῶν τῶν σῶν ὑπέρ αὐτῆς ταύτης τῆς προθέσεως ἐκβαῖνον ἀποδέδεικται (σελ. 560) λόγων· οὕτω πᾶν τό μή τῇ ἀληθείᾳ συμβαῖνον καὶ ἔαυτῷ ἀνακόλουθον. Άλλα γεωμετρικάς μέν ἀρχάς δείξομεν ἐξ οὐ γεωμετρικῶν ἀρχῶν, τάς δέ θεολογικάς ἐξ οὐ θεολογικῶν, οὐ; Καὶ γάρ τούτων ἐκτός οὐδέν ἀξιόπιστον περὶ Θεοῦ τῷ πληρώματι τῆς ἐκκλησίας κρίνεται, καὶ εἰσέρχεσθαι δεῖ πρός ταύτην διὰ τῆς αὐλῆς, τουτέστι τῆς Γραφῆς· ἐκ τῶν ὅμοιων ἄρα καὶ αὐτάς δείξομεν πιστάς, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀντιλέγουσιν αἱρετικοῖς εἰκότως, ὅτι ὁ μέν περὶ γεωμετρικῶν ἀρχῶν ζητῶν τοῖς γεωμέτραις ἀπιστεῖ, οἱ δέ περὶ θεολογικῶν, καὶ μάλιστα πρός οὓς ἡμῖν ὁ λόγος, πιστεύειν μέν φασι τοῖς μεμαρτυρημένοις θεολόγοις, ἀμφιγοῦσι δέ τινα τῶν παρ' ἐκείνων εἰρημένων· ἀν οὖν ἀπό τῶν φανερῶς αὐτοῖς ἐκπεφασμένων καὶ τούτοις συνωμολογημένων ἀκολούθως τό ζητούμενον συναγάγωμεν, ἐλύσαμεν τήν ἀμφιστήτησιν καὶ διά τοῦτο θεολογικῶς καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς θεολογίας δείκνυνται, εὶς μή ἄρα πρός Ἑλληνας ἡμῖν ὁ λόγος εἴη.

Καπί τούτων δέ ἐπ' ὄλιγον τά εἰκότα καταλλήλως αὐτοῖς προχειρισάμενοι, τάς τῶν θαυμάτων ἐπειτα προδείξομεν ἀνάγκας, ἀφ' ὧν ὅ, τι ἀν συμπερανθείη θεολογικῶς ἐσται ἀποδεδειγμένον. Ά δή σύ περὶ τῶν θείων διατελεῖς συλλογιστικῶς δεικνύων, εὶς μέν ἐκ τῶν θεολογικῶν ἀρχῶν, ἀπόδειξις ἄρα τό δειχθέν, ἐκ γάρ ἀποδεικτικῶν καὶ κατά σέ δέδεικται ἀρχῶν, εὶς δέ μή ἐκ τῶν τοῖς πατράσιν εἰρημένων, οὐδαμόθεν ἔξει τό πιστόν. Ωστ' οὐχ ὅπως οὐκ ἀποδεικτικῶς δεικνύεις, ἀλλ' οὐδέ διαλεκτικῶς· σοφιστικῶς οὖν εἴπερ συλλογιστικῶς· οὕτω κατ' αὐτός σαυτοῦ ἡγωνισμένος ἔχεις.

Ἄδη τούντεῦθεν αὐχεῖς σαυτόν ἐξαίρων ταῖς μαγαληγορίαις ὡς τό ἐν λόγοις κράτος ἔχοντα, παρεῖναι μοι δοκῶ. Καὶ γάρ ὥσπερ ἀνωτέρω τὰναντία τῆς οἰκείας (σελ. 562) θέσεως ἔλαθεν παθών, οὕτω δή κάνταῦθα ἀποδεικτικώτατον ἄμα καὶ θεολογικώτατον θέλων δεῖξαι σεαυτόν, τῶν περὶ τά τοιαῦτ' ἀμυήτων εἰς ἐφάνης· τήν τε γάρ ἀντιστροφήν, ἦν ἐξ ἀνάγκης αἱ πλείους προτάσεις ἔχουσι τῶν θεολογικῶν συλλογισμῶν, ἔστιν ὅν ἐξισαζόντων ὅρων διά τό μοναδικώτατον τοῦ προκειμένου, καὶ αὐθις τῶν ἐν ταῖς ἀποδείξεσιν αἰτίων ὅσα ἄμα, εἰ καὶ τρόπον ἔτερον, ἀγνοῶν παντάπασιν ἐδείχθης, καὶ ὅτι τά ἐλάττω τῶν αἰτημάτων οὐκ ἐλάττω, ὅταν μή καὶ δυνάμει ἥ ἐλάττω, καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἥ ἐξ ἐλαττόνων αἰτημάτων ἀπόδειξις φέρεται τό κρείττον, ἀλλά βελτίων αὐτῆς ἥ ἐκ πλειόνων, ὅταιν γνωριμωτέρας ἔχῃ τάς προτάσεις. Ταῦτα μέν οὖν καὶ ὅσα μεταξύ τούτων ἐν οὐ παικτοῖς παίζεις κατά σεαυτοῦ παρήσω· κλέψειεν γάρ ἄν οὐδεμίαν, ὡς οἷμαι, ἀκοήν, κἄν κλέψωσιν, οὐδείς μοι λόγος.

Δι’ ὅδε τί δόξειας ἄν λέγειν; «Διά μέσου δείκνυσιν ὁ ἀποδεικτικός, καὶ τούτου αἰτίου· πλημμελές δέ λίαν αἴτιον εἶναι οἰεσθαί τι, δι’ ὅ τό Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· πῶς οὖν σύ τό φύσει ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὡς αἴτιον ἄν Θείης»; Οὗτος μέν οὖν ὁ λόγος οὐ τήν ἀπόδειξιν μόνον, ἀλλά καὶ τούς σούς, ὡς φιλόσοφε, καὶ πάντας ἀπλῶς τούς τε ὄντας τούς τε ἐσομένους περὶ Θεοῦ συλλογισμούς ἀσυλλογίστους δείκνυσι καὶ πλεμμελεῖς· χωρίς γάρ μέσου, καὶ τούτου τοῦ συμπεράσματος αἰτίου, συλλογισμός οὐκ ἔστιν ἀσφαλῆς· ἄν δέ τό μέσον φερωνύμως ἔχῃ μέσον, κατά σέ λίαν ἔσται περὶ τό θεῖον πλημμελής.

Αλλά τοῦτο μέν ἀφῶμεν. Ἐρωτῶ δέ σε τόν μόνον ἀσφαλῆ θεορήμονα· ἐκ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς («τά γάρ πάντα» φησιν «ἐκ Θεοῦ»), ἐκ Θεοῦ καὶ ὁ μονογενῆς· νιοί Θεοῦ καὶ ἡμεῖς («εἴπα γάρ» φησι «θεοί ἔστε καὶ νιοί ὑψίστου πάντες») Υἱός Θεοῦ καὶ ὁ μονογενῆς· ἀλλ’ ἡμεῖς μέν ἐκ (σελ. 564) Θεοῦ τε καὶ νιοί Θεοῦ Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος· ἐν γάρ τοῖς τρισὶ τούτοις ὁ ὑψίστος ἡμῖν ἐγνώσθη· καὶ τοίνυν ἐκ τούτων μέν ἡμεῖς, ὁ δέ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· ἔστι δή τι αἴτιον δι’ ὅ ἡμεῖς μέν ἐκ τῆς τρισυποστάτου θεότητος, ὁ δέ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός; Εἰ μέν οὐκ ἔστι, καὶ ἡμεῖς λοιπόν ἀναιτίως ἐκ Θεοῦ, εἰ δέ δι’ αἰτίαν, τήν ἀγαθότητα τήν θείαν δι’ ἥν ἡ κτίσις καὶ ἡ ἐν τοῖς κτίσμασι χάρις· ταῦτα δέ κοινά Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος· τό τε γάρ εἶναι καὶ τό εὖ εἶναι πᾶσιν ἐκ Πατρός δι’ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι· εἰ τοίνυν χάριτι Θεοῦ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τό μή κατά χάριν, ὃν δέ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τό μή κατά χάριν, ὃν δέ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς ἄλλως γε ἥ φύσει; Τό δέ φύσει τοῦτο οὐδέν ἔτερόν τι δείκνυσιν ἥ τόν Πατέρα μόνον αἴτιον τῶν ἀχρόνως ἐξ αὐτοῦ προβαλλομένων· πῶς οὖν τοῦτο λέγειν πλημμελές; Ἀλλ’ εἰ καὶ τό φύσει τοῦτο αἴτιόν τις εἴποι, οὐδέ τοῦτο πλημμελές· τῷ τε γάρ Πατρὶ συναπτόμενον, ἐκεῖνον αὐτόν δείκνυσι τό αἴτιον, τῷ τε Υἱῷ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, ταῦτ’ αὐτά αἰτιατά· οἷον “διατί ὁ Πατήρ, Πατήρ κυρίως τοῦ

Υίοῦ; διότι φύσει ἐστί Πατήρ ἐκείνου". Ἐπί τοῦ Υίοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ὁμοίως.

Ἐπειτα οὐδ' ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως, ἀλλ' ὁ τῆς οἰκειότητος ἐντεῦθεν δεικνύμενός ἐστιν. Οὔκουν πλημελές ἐνταῦθ' αἴτιον «τὸ τήν οἰκειότητα δηλοῦν» εἰπεῖν, «τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλαττομένου», καθάπερ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος πρός Σεραπίωνα τὸν θεῖον γράφει, διευκρινῶν αὐτῷ πῶς ἐκ Θεοῦ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· οὕτω τοῖς ἐν Πνεύματι λαλοῦσι περὶ Πνεύματος ἀκριβῶς ὅμολογει τά ήμέτερα. Ταύτη μέν οὖν ταῦτ' ἔχετω.

Περὶ δέ ἀφῆς καὶ ἐπιστήμης, ὅπως ἐπὶ τῶν θείων γίνεται, εἰρήκαμεν ἀρχόμενοι· τοῦ δέ μεγάλου Διονυσίου καταψεύδεται σαφῶς λέγων αὐτόν λέγειν «μηδέ τῇ σκιᾷ τῆς τοῦ Θεοῦ σκιᾶς ἐντυχεῖν» (σελ. 566) ἐντυχεῖν τούς θεόπτας τῶν πατέρων, τούτοις τε κάκείνω οἴα τις ψευδομάρτυς ἀναιδῶς ἐπανιστάμενος καὶ δι' ἐκείνων πολεμῶν ήμīν, μᾶλλον δ' ἵν' ἀληθέστερον εἴπων, σύν ἐκείνοις· αὐτός γάρ ὁ μέγας Διονύσιος καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν ἐμφανεῖς τύπους ἔχειν λέγει τῆς θεαρχικῆς ἴδιότητος, καὶ ὁ μὲν μείζων τῶν μεγάλων τούτων Παῦλος «τά ἀόρατά» φησι «τοῦ Θεοῦ, ἀπό κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἡ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης». Εἰ δέ μή χαρακτῆρά τινα τοῦθ' ἐκεῖθεν ἰσχει, πῶς ἀν δόφτο τοῖς ποιήμασιν ἐκεῖνα; Καί αὐτά μέν οὖν τά τῶν κτισμάτων ἄψυχα ἐμφανεῖς τύπους ἔχει τοῦ Θεοῦ· τῶν δ' ἐν αὐτοῖς λογικήν ψυχήν νοεράν ἔχόντων οἱ τούς ὅμοφυεῖς πάντας τῇ θεωρίᾳ ὑπερακοντίσαντες οὐδέ 'σκιάν σκιᾶς' ἔχουσι Θεοῦ;

Καί ὁ μέν νόμος σκιάν εἶχε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὅτε δ' ἡ χάρις ἐπέφανε καὶ ἡ ἀλήθεια ἥλθε, τῶν εὐδοκιμησάντων κατ' αὐτήν ἡ θεοπτία οὐδέ σκιά σκιᾶς ἐστι; Καί ὁ μέν ἀπόστολος κοινῇ πᾶσιν «ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετέ» φησιν «ὅτι Χριστός οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, εἰ μή τι ἄρα ἀδόκιμοι ἐστε;», σύ δέ φῆς ὡς οἱ τῇ θεωρίᾳ ὑπεραναβεβηκότες οὐδέ σκιᾶ σκιᾶς ἐντυχάνουσι; Καί τὸ μέν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κράζει ἐν ταῖς καρδίαις τῶν διά καθαρότητα ἡξιωμένων «ἀββᾶ ὁ Πατήρ», σύ δέ ταύτην τὴν «ἐπίγνωσιν» καὶ τὴν ἐνοίκησιν καὶ τὴν οἰκείωσιν οὐδέ γοῦν σκιάν σκιᾶς εἶναι δίδως; Καί ὁ μέν Κύριος μακαρίζει τούς καθαρούς τῇ καρδίᾳ ὡς τὸν Θεόν ὁψομένους· πότε; ὅτε καὶ ἡ κάθαρσις. Καί αὐτός περὶ ἑαυτοῦ φησιν ὅτι «ἐγώ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν», καὶ αὐθις «ὁ ἀγαπῶν με τάς ἐντολάς μου πληρώσει, καὶ ἐγώ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα καὶ μονήν παρ' αὐτῷ (σελ. 568) ποιήσομεν». Τοιαῦτα μέν οὖν τοσαῦτα καὶ πλείω τούτων ἡ τῶν λογίων φησίν ἀλήθεια, σύ δ' οὐδέ σκιάν σκιᾶς ἔχειν οἴει τούς καὶ τάς νοεράς ἐνεργείας ὑπεραναβεβηκότας καὶ ταῖς παμφαέσιν ἐνωθέντας ἀκτῖσι, καίτοι τὸ μή σκιάν σκιᾶς ἔχον τοῦ Θεοῦ, οὐδέ θεῖον εἶναι δύναται; Πῶς οὖν οὐ τοιοῦτοι οἵ γε θεοειδεῖς καὶ μή γνόντες μόνον, ἀλλά καὶ παθόντες τά θεῖα;

Καί τί λέγω ὡς οὐδέ θεῖον τό μηδέ σκιάν σκιᾶς ἔχον τοῦ Θεοῦ; Καί γάρ οὐδ' ἐν τοῖς οὖσιν ὅλως εἶναι δυνατόν· ἔστι γάρ ὃν οὐδέν ὁ τῆς τοῦ καλοῦ

παντάπασι μετουσίας ἐστέρηται· τό δέ μηδέ σκιάν σκιᾶς ἔχον, πῶς οὐκ ἀν τ' ἀγαθοῦ παντάπασιν ἐστερημένον εἴη; Τί οὖν; Ο μέν καὶ τῆς χειρίστης ἐφιέμενος ζωῆς, ἐμπαθοῦς τε ὁρμῆς, ἀπερισκέπτου τε καὶ προσύλου προσπαθείας ἀνάπλεως, κατ' αὐτὸν τόν ύπό τῆς σῆς φιλοσοφίας συκοφαντούμενον, μετέχει τ' ἀγαθοῦ κατ' ἀμυδρὸν ἀπήχημα, οἱ δέ τῆς ἀρίστης πολιτείας μή μόνον ἐπιθυμήσαντες, ἀλλά καὶ εὔμοιρήσαντες καὶ πρός τήν ἀπαθῆ Θεωρίαν ἀναδραμόντες διά τῆς πρός τό ὄντως ἀγαθόν ὀλικῆς ἀνατάσεως, οὐδέ σκιάν σκιᾶς ἔχουσι τοῦ ἀγαθοῦ;

Καί πᾶς μέν ἀνθρωπος κατ' εἰκόνα ἐστί τοῦ Θεοῦ, ἵσως καὶ ὅμοιώσιν· οἱ δέ τῷ προσανέχειν διά βίου τῷ Θεῷ τῇ ἀϋλῷ καὶ ἀπειλικρινημένῃ καὶ ἀδιαλείπτῳ προσευχῇ καὶ διὰ τῆς ἀνεπιστρόφου πρός Θεόν ἀνανεύσεως πρός ἀγγελικήν ἥδη μετασκευασθέντες ἀξίαν οὐδέ σκιάν σκιᾶς ἔχουσι Θεοῦ; Καλῶς ἄρα διά τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννης ἀπεκάλυψεν ἡμῖν ὅτι «τά ἐν τῇ ψήφῳ τῇ λευκῇ οὐδείς δύναται γνῶναι, εἰ μή ὁ λαβών· μή ὅτι γάρ οὐ γνῶναι δύναται, ἀλλ' εἰ μή πιστόν ύπέχει οὗς, οὐδὲ εἶναι ὅλως οἰεταί τι, τήν ὄντως οὖσαν Θεωρίαν ἀβλεψίαν λογιζόμενος, οὐχ ὡς ύπέρ αἰσθησιν καὶ γνῶσιν, οἵον τινα γνόφον ἴερόν, ἀλλ' ὡς μηδαμῆ οὖσαν μηδαμῶς.

(σελ. 570) Ταῦτα ἄρα καὶ ὁ φιλόσοφος, ψυχικός ἄντικρυς ὁν καὶ μή δεχόμενος τά τοῦ Πνεύματος, τούς τε δι' αἰῶνος θεόπτας ἀναπεφηνότας οὐδέ σκιάν γοῦν σκιᾶς ἰδεῖν ἀπεφήνατο Θεοῦ, καὶ τῶν περιόντων ἐστιν ὁν μαθητής γενόμενος, διά τῆς ψευδωνύμου γνώσεως καὶ τῆς ἀπεδεδοκιμασμένης σοφίας ὡς μή γνούσης τόν Θεόν ἐπεστράτευσε τοῖς διδασκάλοις. Ἐπεί γάρ πρός αὐτόν ἔλεγον ἐκεῖνοι κατά πατροπαράδοτον ύφήγησιν τοῖς ἀρχομένοις τόν νοῦν εἰς ἑαυτόν, ἀτε δυσχερῶς ἀπαλλαττόμενον τῶν ἔξω, μηχαναῖς τισιν ἐπιστρέφειν βιάζεσθαι τῶν εἰθισμένων εἶναι καὶ οὕτω πρός ἑαυτούς βλέπειν καὶ κατά τόν ἔξω ἀνθρωπον, αὐτός διά τοῦτο κατά τῶν διδασκόντων ἔχωρησεν. Άλλα τί λέγω τούς ἄρτι πρός τόν ἀγῶνα τοῦτον ἀποδυσαμένους πρός ἑαυτούς καὶ κατά τόν ἔξω ἀνθρωπον στρέφειν; Καί τῶν τελεωτέρων γάρ εἰσιν οἵ τούτω χρησάμενοι τῷ σχήματι κατά τήν προσευχήν, εὐήκοον τό θεῖον ἔσχον. Καί αὐτός ὁ τήν θεοπτίαν τελεώτατος Ἡλίας, τήν κεφαλήν τοῖς γόνασιν ἐρείσας καὶ οὕτω τόν νοῦν εἰς ἑαυτόν καὶ τόν Θεόν φιλοπονώτερον συναγαγών, τόν πολυειδῆ ἐκεῖνον ἔλυσεν αὐχμόν.

Άλλ' ἐπεί καὶ τῷ γεννάδᾳ τούτῳ τόν τοῦ Κάιν τρόμον ύφισταμένῳ κατά νοῦν, τήν τε ἀναπνοήν μικρόν ἐπέχειν συνεβούλευον οἱ καθ' ἡμᾶς, ὡς καὶ τήν διάνοιαν πρός βραχύ γοῦν συνεπισχοίη, τόν τε ὀφθαλμόν μή ὥδε κάκεῖσε περιάγειν, ἀλλ' οἷον ἐρείσματί τινι τῷ οἰκείῳ στήθει ἢ τῷ ὀμφαλῷ τοῦτον προσερείδειν καὶ τήν δι' ὄψεως ἔξω χεομένην δύναμιν τοῦ νοῦ τῆς καρδίας εἴσω πέμπειν αὐθίς διά τοῦ τοιούτου σχήματος τοῦ σώματος (ώς γάρ τῶν μεγάλων περί ταῦτά τίς φησι «τοῖς ἔξω σχήμασιν εἴωθεν ὁ ἔσω ἀνθρωπος συνεξομοιοῦσθαι μετά τήν παράβασιν»)· ἐπεὶ ταῦτ' ἐκεῖνοι τούτῳ ύπετίθεντο, μετά βραχύ λίαν ἀφηνιάσας, οὐ μέχρι τοῦ

λειποταξίου ἔστη, ἀλλά καί πικρός αὐτοῖς ἐπί συνόδου κατέστη κατήγορος, ‘όμφαλοψύχους’ (σελ. 572) ὄνόμαζων αὐτούς. Τάχα καί τόν εἰπόντα πρός Θεόν «ἡ κοιλία μου ἡχήσει ως κιθάρα καὶ τά ἐντός μου ώσει τεῖχος χαλκοῦν ὃ ἐνεκαίνισας» καί τόν εἰπόντα ως «ό νόμος τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου» ‘κοιλιοψύχους’ ἢν οὕτος ἡ ‘κοιλιονόμους’ προσαγορεύσει καί τόν γράφοντα «μνήμη Θεοῦ κολληθήτω τῇ πνοῇ σου» παραπλησίαν ἐπιθείη τήν ἐπωνυμίαν· καί διαβαλεῖ πάντας τούς διά σωματικῶν συμβόλων τά νοερά καί θεῖα καί πνευματικά καί τυποῦντας καί ὄνομάζοντας καί ἀνιχνεύοντας. Άλλ’ ἐκείνους μέν παρά τοῦτο βλάψει γε οὐδέν, αὐτός δέ καί τῶν ιερῶν παραπετασμάτων ἔξω μενεῖ καί οὐδέ καί πρός τάς σκιάς ἀτενίζειν ἔξει τῆς ἀληθείας.

Καί οὐ δυσχερανεῖς πάντως ταῦτα παρ’ ἡμῶν ἀκούων· ἐγγυτέρω γάρ σε Θεοῦ ποιοῦμεν ἡ σύ τούς ἡνωμένους Θεῷ· τῶν γάρ σκιῶν ἡμεῖς σε ἐκβάλλομεν, σύ δ’ ἐκείνους καί τῆς σκιᾶς τῶν σκιῶν. «Ἄλλα νῦν», φησίν, «ἐν ἐσόπτρῳ βλέπομεν» ὁ μέγας Παῦλος φησι. Τί οὖν τό ἐσοπτρον; Οὐδέ σκιάν σκιᾶς ἔχει τήν ἐμφαινομένην, κανὸν ἥττον διειδές καί λεῖον ἦ; Καί πῶς ἢν δεικνύοι τι καί πῶς ἢν ἐσοπτρον εἴη καί πῶς βλέπομεν ἐν αὐτῷ τι μηδέ γοῦν σκιάν σκιᾶς ἔχοντι; Ὄταν δέ καί αὐτός τις ἔαυτόν ἐσοπτρον ἀκραιφνές κατασκευάσῃ Θεοῦ καί τοῦ Θεοῦ τυχόν ἵλεω τοῦτον ἐν ἔαυτῷ ἔχη καί τούτῳ νοερῶς ἐντυγχάνῃ, φῶς ὑπέρ φῶς ὑπερφυῶς ἐν φωτὶ θεώμενος, τόν δρῶντα μηδαμῶς ὁρίζον ὄφθαλμόν, πῶς κανὸν οὐδέ σκιάν ἔχοι τῆς τοῦ Θεοῦ σκιᾶς; Ὄταν καί νοῦς ἢ τό ἐσοπτρον, καί νοῦς κεκαθαριμένος καί ἀκηλίδωτος, φύσις ἄϋλος, φῶς συγγενές, εἰ χρή λέγειν, τῷ ἀνωτάτῳ καί πρώτῳ φωτί, πῶς ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ πρώτου καταλαμπόμενος φωτός οὐκ αὐτό φαίνοιτ’ ἢν μέθεξιν ὃ τό ἀρχέτυπον κατ’ αἰτίαν ἔστι; (σελ. 574) Πῶς δ’ οὐκ δι’ ἔαυτοῦ φαίνοι τοῦ κρυφίου κάλλους ἐκείνου τήν ὀραιότητα, καθά καί ὁ προφήτης λέγει ὅτι «ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ’ ἡμᾶς»; Πῶς δέ τοιοῦτος ὕν τε καί φαινόμενος, εὐωδία Χριστοῦ, τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ ἄγγελος, οὐδέ σκιάν σκιᾶς σχοίη τοῦ Θεοῦ; Πόθεν εἰς τούτους τούς ὄντας ἀφωτίστους καί πολυσκίους λόγους ἐλήλυθας, ὡς φιλόσοφε; Τῶν γάρ σκιῶν τούτων πόρρω τά Διονυσίου τοῦ μεγάλου συγγράμματα· τοσοῦτο δέ αὐτός μέγα τι χρῆμα δείκνυσιν οἰόμενος τήν τῶν θεοφόρων ἀληθῆ καί μυστικήν ἐποψίαν, ως καί τῆς κατά νοῦν αὐτῶν θεωρητικῆς ἀποπληρώσεως ἀπεικονίσματα λέγειν τάς τῶν ιερῶν Γραφῶν διεξοδικάς μαθητείας. Πόθεν οὖν τοῦτο προπετῶς φαντασθείς ἔξειπεν, ἐροῦμεν ἡμεῖς.

Ἐτερός τις τῶν ἀληθινῶν θεολόγων, τούς θρασεῖς θεολόγους ἐπιστομίζων, σκιάν μέν λέγει τήν ἐμφαινομένην τῷ κόσμῳ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, καί τήν σκιάν ἔχειν ταύτης τῆς σκιᾶς τούς ἐν τοῖς ὁρωμένοις φιλοσοφοῦντας τῷ μηδέ τῆς κτίσεως τήν ἀκριβῆ κατάληψιν ἔχειν. Οὗτος δέ ὁ μή πνευματικός καί τούς πνευματικούς ἀνακρίνων, μή εἰδώς ὅτι διαφέρει θεοπτία θεολογίας, καί τῆς ἀπό ὁρωμένων ἐς τά μάλιστα, μετήνεγκεν ἀπ’ ἐκείνης ἐπί ταύτην τῆς σκιᾶς τήν διπλόην, μᾶλλον δέ

οὐδέ ταύτην τοῖς τῶν ἀοράτων θεωροῖς συγχωρεῖ· τούτους δέ διά τούτων ἀγεράστους δείξας τῶν λόγων, τούς ἔξω σοφούς «οὐκ ἔχει» φησίν, «ὅπως μή θαυμασίους ἡγήσεται, γενναίως», ὡς αὐτός περὶ αὐτῶν λέγει, «τὴν θείαν κατανενοηκότας ὑπεροχήν καὶ δεῖν ἵσχυριζομένους ἐπί τῶν ὑπέρ ήμᾶς θέαν ἄνωθεν παραγενέσθαι καὶ φῶς ἀναλάμψαι νοερόν, δι’ οὗ ἐστι τοῖς θείοις συζυγεῖν καὶ κρείττον ἡ κατά ἀπόδειξιν τάς ἀπλᾶς ἔχειν θεωρίας. Ταῦτα δέ ἀκούων λεγόντων, μή δύνασθαί φησι «μή καὶ αὐτούς ὑπό Θεοῦ πεφωτίσθαι λέγειν». Τίνα τὸν φωτισμόν; Ὁν πάντως ὑφηγοῦνται. Τοῦτο τοίνυν ἀντικρύς (σελ. 576) φησιν, ὡς οὐ δύναται μή θεοσεβεῖς τε καὶ θεόπτας διαφέροντας τῶν ἄλλων ἡγεῖσθαι καὶ προσαγορεύειν. Άλλ’ ὡς μέν τό ύπ’ ἐκείνων φῶς λεγόμενον βαθύ καὶ δεινόν σκότος ἐστί, καὶ ἡ ἄνωθεν θέα κάτωθεν καὶ δαιμόνιος τρανῶς ἐν τῷ προτέρῳ πρόσος αὐτόν ἀποδέδεικται λόγω, καὶ τὴν προσευχήν ἣν διδόται τῷ Θεῷ καὶ ταύτην εἰς μέσον παραγαγόντες ἀθεον γνώμην ἀπεδείξαμεν οὖσαν· οὐ χεῖρον δ’ ἵσως κάνταῦθα φάναι βραχύ τι περὶ αὐτῆς τοῖς προτέροις ἐκείνοις σύμφωνον καὶ ὅμολογον.

Ο μέν οὖν Δανιὴλ εἶπεν ὅτι «θεοί οἱ τόν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν ἀπολέσθωσαν»· ἐγὼ δ’ ἀν φαίνην προσθείς ὡς συναπόλοιτο τοῖς θεοῖς τούτοις ὑπεροχή Θεοῦ, ἡ μηδέ τῆς ἀνειδέου κατ’ ἐκείνους ὕλης προτέρα μηδέ ἐκ μή ὄντων προαγαγοῦσα τά ὄντα μηδέ τῶν ἐν ἡμῖν ὄπωσδηποτοῦν φαινομένων ἀσυγκρίτως ὑπερανέχουσα μηδέ τῇδε καὶ καθ’ ἡμᾶς πρόνοιαν ποιουμένη. Ταῦτα γάρ τά δόγματα Σωκράτους καὶ Αριστοτέλους καὶ Πλάτωνος, οὓς οὗτος ὁ μαθητής ἐκείνων ὡς τὴν θείαν ὑπεροχήν κατανενοηκότας ἐθαύμασεν. Ο δέ Πυθαγόρας ἐν τοῖς ἀχρήστοις πλέον ἡ χρυσοῖς ἔπεσι ποιοῦτό φησιν εἶναι διηνεκῶς τό θεῖον, οἷος γένοιτ’ ἀν ποτ’ ἀνθρωπος σχολάσας· οὕτω κατενόησε τὴν ὑπεροχήν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μή εὶ καὶ τὴν ὑπεροχήν κατανενοηκότες ἥσαν, οὐδὲ οὔτως ἀν ἥσαν πεφωτισμένοι· καὶ γάρ οὐχ ὡς Θεόν ἐδόξασαν ὃν ὡς Θεόν κατενόησαν, εἴ γε καὶ κατενόησαν· καὶ οἵ δαιμονες γάρ Θεόν ὑψιστον ἴσασι τὸν Χριστόν, ὡς τό πνεῦμα τοῦ Πύθωνος ἔλεγε περὶ Σίλα καὶ Παύλου, «οὗτοι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν», ἀλλ’ οὐ διὰ τοῦτο πεφωτισμένους ὑπό Θεοῦ ἐροῦμεν τούς δαιμονας, καίτοι τοῦ ὑψίστου ὑψηλότερον οὐδέν οὐδὲ ἵσον.

Τοῦ δέ ὑπέρ ἀπόδειξιν, ὅπερ Ἑλλήνων οἱ σοφοί καὶ οἱ τούτοις ἐπόμενος οὗτος οἰονταί τι μέγα, τά τε φύσει (σελ. 578) νοητά πάντα καὶ τῶν μή φύσει νοητῶν, ὑφ’ ἡμῶν δέ καὶ τῆς ἡμετέρας διανοίας γενομένων, ὑπερανέχει πολλά, καθάπερ καὶ πρότερον ἐδείξαμεν· εἰ δέ καὶ ἡ κατ’ ἐκείνους ἀπόδειξις τῶν μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντων ἐξελεγχθείη, καὶ τό ὑπέρ ἀπόδειξιν τοῦτο τὴν κυνῆν πάντως Ἀδου περιβαλόμενον οἰχήσεται. Τί οὖν τό τέλος τῆς ἀπόδειξεως; Ἡ τῆς ἀλθείας εῦρεσις. Τί τό μέσον; Τό αἴτιον ὃ οὕτως ἔχει καὶ οὐκ ἄλλως. Τίς ἡ ἀρχή; Κοιναί ἔννοιαι καὶ ἀξιώματα τά φύσει γνώριμα καὶ πᾶσιν ἀνωμολογημένα.

Ἄρξάμεθα δή ἀπό τῆς ἀρχῆς. Οὐδέν εύρισκεται πᾶσιν συνωμολογημένον τε καί ἀνωμολογημένον· εἰσί δ' ἐφεκτικοί τινες οἵ καί κοινῇ πᾶσιν ἀντιλέγουσι. Καί μήν ἐκ μηδαμῆ μηδαμῶς γίνεσθαί τι κοινῇ πᾶσιν ἔννοια τῷ Ἀριστοτέλει δέδοκται καί τό ύλικόν αἴτιον ἀεί τοῦ εἰδικοῦ προεῖναι καί πλεῖσθ' ἔτερα τοιαῦτα τοῦτον ἔχοντα τόν τρόπον· ἀλλ' ἡμῖν οὐ συνδοκεῖ· πᾶν δέ τοὺναντίον περὶ αὐτῶν δοξάζομεν σοφοί τε καί ἴδιωται, γεγενῆσθαι μέν γάρ ἐκ μή ὄντων ἀπανθ' ὑπό τοῦ Θεοῦ, προϋποστῆναι δέ τό φῶς ἀστέρων, εἶδος ὃν αὐτῶν. Εἰ τοίνυν τά μή πᾶσι συνωμολογούμενα μηδέ φύσει γνώριμα, πᾶσι δέ συνωμολογούμενον οὐδέν, κατά σέ τε καί ἐκείνους οὐδέν τῇ φύσει γνώριμον· τῶν δέ φύσει γνωρίμων ὑμᾶς ἐπιλιπόντων συνεπιλείψει πάντως καί ἡ ἀπόδειξις· πᾶσαν γάρ ἀποδεικτικήν ἀρχήν καί πρότασιν φύσει γνώριμον εἶναι δεῖν καί αὐτός ἐν τοῖς πρός ὑμᾶς σου γράμμασι διαγορεύεις.

Ἄρξάμεθα δή ἀπό τῆς ἀρχῆς. Οὐδέν εύρισκεται πᾶσιν συνωμολογημένον τε καί ἀνωμολογημένον· εἰσί δ' ἐφεκτικοί τινες οἵ καί κοινῇ πᾶσιν ἀντιλέγουσι. Καί μήν ἐκ μηδαμῆ μηδαμῶς γίνεσθαί τι κοινῇ πᾶσιν ἔννοια τῷ Ἀριστοτέλει δέδοκται καί τό ύλικόν αἴτιον ἀεί τοῦ εἰδικοῦ προεῖναι καί πλεῖσθ' ἔτερα τοιαῦτα τοῦτον ἔχοντα τόν τρόπον· ἀλλ' ἡμῖν οὐ συνδοκεῖ· πᾶν δέ τούναντίον περὶ αὐτῶν δοξάζομεν σοφοί τε καί ἴδιωται, γεγενῆσθαι μέν γάρ ἐκ μή ὄντων ἀπανθ' ὑπό τοῦ Θεοῦ, προϋποστῆναι δέ τό φῶς ἀστέρων, εἶδος ὃν αὐτῶν. Εἰ τοίνυν τά μή πᾶσι συνωμολογούμενα μηδέ φύσει γνώριμα, πᾶσι δέ συνωμολογούμενον οὐδέν, κατά σέ τε καί ἐκείνους οὐδέν τῇ φύσει γνώριμον· τῶν δέ φύσει γνωρίμων ὑμᾶς ἐπιλιπόντων συνεπιλείψει πάντως καί ἡ ἀπόδειξις· πᾶσαν γάρ ἀποδεικτικήν ἀρχήν καί πρότασιν φύσει γνώριμον εἶναι δεῖν καί αὐτός ἐν τοῖς πρός ὑμᾶς σου γράμμασι διαγορεύεις.

Ἐτι, τό ἀναγκαῖον δεῖ ἔχειν τάς προτάσεις, ἐπεί καί ἡ κυρίως ἀπόδειξις κατ' Ἀριστοτέλην ἐπί τῶν ἀναγκαίων τε καί ἀΐδίων, τουτέστι τῶν ἀεί ὄντων, ἢ δή κακ τῶν ἀεί ὄντων λαμβάνουσι τάς ἀποδείξεις· τοιαῦτα γάρ τά ὄντως ἀναγκαῖα· τό δ' ἀεί ὃν ἀναρχόν ἐστι (σελ. 580) καί ἀτελεύτητον· ὅ γάρ ἦν τότε οὐκ ἦν καί ἔσται ὅτι οὐκ ἔσται, πῶς ἀεί ὃν; πῶς δ' ἀναγκαῖον εἶναι; Τοιοῦτον δέ τῶν ὄντων καί κτιστῶν οὐδέν. Οὐδέ ἀπόδειξις ἄρα ἐπ' οὐδενός ἐστιν, ἐπεί καί Ἀριστοτέλης ἐπί λέξεως φησι, «τῶν φθαρτῶν ἀπόδειξις οὐκ ἔστι», καί τό συμπέρασμα τῆς ἀποδείξεως δεῖ εἶναι ἄφθατον καί ἀΐδιον.

Ἐτι, ἐπεί τῆς ἀμέσου καί πρώτης προτάσεως οὐδέν ἀρχοειδέστερον, πόθεν αὐτῆς ἔχει τήν ἐπιστήμην ὁ ἀποδεικτικός; Οὐκ ἀπό τῆς ἐμπειρίας; παντί που δῆλον. Ἀλλ' ἡ πεῖρα σφαλερά. Εἰ τοίνυν κρείττων ἀποδείξεως ἐπιστήμη, καί γάρ ἡ τῶν ἀρχῶν κρείττων, σφαλερά δ' αὕτη, πῶς ἡ ἀπόδειξις οὐ σφαλερά; Μᾶλλον δέ πῶς ἀπόδειξις ἦν ὑμεῖς ἀπόδειξίν φατε; Εἰ γάρ ἡ κατ' Ἀριστοτέλην ἀπόδειξις ὑπόληψις βεβαία, ταύτης δέ τυχεῖν ἀμήχανον, ἡ κατ' Ἀριστοτέλην ἄρα ἀπόδειξις οὐκ ἐν τοῖς οὖσιν.

Ἐτι, τά καθόλου, ἃ εἰσιν ἀρχαί τῆς ἀποδείξεως, δι’ ἐπαγωγῆς ἔχουσι τήν πίστιν· ἐπαγωγή δέ ἐστιν ἐν τῷ πάντα τά μερικά ἐπαγαγεῖν καὶ μηδέν ἀφεῖναι· τά δέ μερικά ἀδιεξίτητα· τῶν ἀδυνάτων ἂρ ἐπαγωγὴν γενέσθαι καὶ τά καθόλου ἄρα ἀπιστα καὶ ἀνεπίστητα καὶ ὅτι γε καθόλου. Καί οὐ μόνον οὐκ ἐπιστάμεθα αὐτά κρείττον ἡ κατά ἀπόδειξιν, ἀλλ’ οὐδέ δόξαν βεβαίαν ἔχομεν περί αὐτῶν· ἐκ δέ τῶν τοιούτων ἀρχῶν πᾶς ἄν γένοιτο ἀπόδειξις, ἥτις ἐστίν ύπόληψις ἀμετάπειστος;

Φέρε δή προθῶμέν τινα τῶν τοῖς φιλοσόφοις οὕτω πως συναγομένων καὶ ἀποδεικνυμένων. Οἱ ἥλιοι ἀεικίνητος, ή γάρ κύκλῳ τῶν οὐρανίων σωμάτων κίνησις συνεχής καὶ ἀδιάκοπος. Οἱ ἥλιοι ύπό τῆς οὐρανίου περιφορᾶς ἀπ’ ἀνατολῶν ἐπί δυσμάς ἀεί φέρεται, καὶ γάρ ταύτῃ συμπεριφέρεται. Οἱ ἥλιοι ἐν τῷ ύπερον ἡμᾶς ἡμισφαιρίω φερόμενος (σελ. 582) αἰθρίας οὔσης, εἰ ἐλλιπής τόν κύκλον φαίνοιτο, τό τῆς σελήνης ύποτρέχον ἔχει σῶμα κατά κάθετον οὔσης· καὶ γάρ ύπ’ ἄλλου σώματος αἰθρίας οὔσης οὐδέ ποτε διατειχίζεται. Ταῦτα καὶ περί σελήνης μικρόν ύπαλλαξαντες ἐροῦσιν. “Ἄλλα πόθεν τοῦτο τό ἀεί ἐπίστασθε καὶ τό καθόλου;” Πρός αὐτούς ἡμεῖς ἐροῦμεν. “Ἐξ ἐπαγωγῆς” φησιν “ἡ γνῶσις αὗτη ταῖς ψυχαῖς ἐντεθησαυρισμένη, τῶν ἀποδείξεων γίνεται ἀρχή”. “Πῶς ἐξ ἐπαγωγῆς, σαφέστερον εἰπέ”. “Εἶδον” φησι “τήν τοῦ ἥλιου ἔκλειψιν ἐν συνόδῳ γενομένην καὶ τήν μετ’ ἐκείνην καὶ μάλα ἄλλην καὶ ἄλλην, καὶ διά τῆς ἐν ἐμοί δυνάμεως, ἥτις ἀεί πέφυκε τά ὅμοια ἐπισυνάπτειν, τήν καθόλου γνῶσιν ἔλαβον· πάλιν ἐκ τῆς ὄσημέραι συνεχοῦς τοῦ οὐρανοῦ κινήσεως, ἐκ πολλῶν τῶν αἰσθημάτων τό καθόλου μοι συνῆκται”.

Τί οὖν, ὡς φιλόσοφε; καὶ τῶν πρό τοῦ γεννηθῆναι σε ἡμερῶν καὶ περιόδων καὶ ἔκλείψεων γεγενημένων ἥσθου καὶ τῶν μετά σέ γενησομένων ἀπασῶν; Πάντως οὐ· πλείους δέ τίνες, ὡν ἥσθου ἡ ὡν οὕπω; Πάντως οὐδ’ ἀριθμῷ περιλαβεῖν ἐστι τό πλεονάζον τῆς ἀναισθησίας. Πῶς οὖν ἐπισυνῆψας τό καθόλου ἐξ ἐπαγωγῆς, μή πάντα συμπεριλαβών τά μερικά; Λόγος γάρ οὗτος ύμετερος καὶ ἀληθής ὡς, εἰ μέλλει τις τήν δι’ ἐπαγωγῆς γνῶσιν ἀκριβῇ λαβεῖν, πάντων ἐπαφήν σχεῖν τῶν μερικῶν ἀνάγκη τῷ ἐν ἡμῖν πρός ἔκαστον καταλλήλῳ κριτηρίῳ, καὶ τῶν μέν ἀκουστῶν ἀκούσαι ἔκαστον, τά δέ ὁρατά ἰδεῖν. Σύ δέ τάς πλείστας μή ἔωρακώς ἡμέρας καὶ περιόδους καὶ ἔκλείψεις, περί πασῶν ἀποφαινόμενος, οἵει κρείττον ἡ κατά ἀπόδειξιν ἐπίστασθαι καὶ, διά τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἐπί τήν ἀπόδειξιν ἐρχόμενος, ύπόληψιν ἀληθῆ τε καὶ βεβαίαν ἔχειν τήν λίαν οὕσαν ψευδῆ καὶ σφαλεράν;

Διεκόπη μέν γάρ ἐπί Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἡ συνεχής ἥλιου κίνησις, ἐπί τοῦ Ἐζεκίου δέ εἰς τοῦμπαλιν ἔχώρησε (σελ. 584) καὶ τήν ἐντεθησαυρισμένην τοῦ καθόλου γνῶσιν ἐξεφόρησέ σου τῆς ψυχῆς. Τό δέ τήν Αἴγυπτον κολάσαν σκότος τί, καὶ ταῦτα πολυήμερον; Ἄρ ἔστι τρεῖς ἐφεξῆς ἡμέρας συνελθεῖν ἥλιῷ τήν σελήνην; Ἡ δ’ ἐπί τοῦ σωτηρίου πάθους τοῦ Κυρίου ἔκλειψις γεγενημένη, οὐ τεσσαρεσκαιδεκαταίας οὔσης τῆς σελήνης

γέγονεν, ήνικα τῷ ἡλίῳ τήν σελήνην καὶ κάθετον εἶναι τῶν πάντη ἀδυνάτων ἦν; Ἰνα δέ σοι καὶ περὶ μελλόντων εἴπωμεν, πῶς πεσοῦνται τά ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, εἰ ἀδιάκοπος ἡ κύκλῳ κίνησις; Πῶς ὁ οὐρανός ὡς βίβλος εἱλιθήσεται; Πῶς εἰς αἷμα τοῦ ἡλίου μεταστρεφομένου ἡ σελήνη οὐ δώσει τό φέγγος αὐτῆς; Εἰδες ἔκλειψιν σελήνην ἄνευ διαφοράξεως τῆς γῆς;

Εἰ γοῦν ἐπισυνηγμένον μέν το καθόλου ἀπό τῶν περὶ γένεσιν ἀρχῆς τέχνης γίνεται, τῶν δ' ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντων ἀρχὴν ἀποδείξεως καὶ ἐπιστήμης ἀποδεικτική ἐκ ταύτης, ἀεὶ δ' ὡσαύτως ἔχον τῶν ὄντων οὐδέν, οὐ γάρ ἀδιάκοπον, καὶ ἡ ἀρχὴ ἀρα τῆς ἀποδείξεως οὐκ ἔστι· τῆς ἀρχῆς δέ μή οὐσῆς καὶ τὸ τέλος οἰχεται. Τῆς οὖν ἀριστοτελικῆς ἀποδείξεως μή ὅν φανείσης, πῶς ὑπέρ αὐτήν λέγοντες τό θεῖον συμνυνοῦμεν; Ἄλλ' Ἀριστοτέλης οὐ πιστεύει τοῖς περὶ τῶν οὐρανίων γεγραμμένοις, γεγενημένοις τε καὶ μέλλουσιν; Ἄλλα σύ πιστεύειν φήσ· πίστιν δ' ὅμως κἀκεῖνος τίνα ἀν παράσχοι, ἐφ' ᾧν γεγενημένων οὕπω ἦν γεγεννημένος; Ἡμεῖς οὖν τοῖς ἔωρακόσι πιστεύοντες τά ἐκείνου καταργοῦμεν. Τίνα δέ τήν ἀλήθειαν Ἀριστοτέλης δι' ὄργανου τῆς ἀποδείξεως ἔξευρε καὶ πῶς τοῦ μέσου καὶ αἰτίου κατατυγχάνει, τουτέστιν οὐδαμῶς, ἐνīην μέν εἰπεῖν, παρεῖναι δέ μοι νῦν δοκῶ. Τοῦ δέ φιλοσόφου βοηθεῖν ἐπιχειρήσαντος τῷ διδασκάλῳ καὶ ταῦτα προσερροῦμεν· ἐν δέ προσειπόντες ἐπί πολλά τόν λόγον ὡρμημένον στήσομεν.

(σελ. 586) «Ἡ ἀπόδειξις», φησίν, «οὐκ ἀντιλέγεται, καὶ τό ἀντιλεγόμενον ἀπόδειξις οὐκ ἔστιν». Ἐπεί τοίνυν ἀντιλέγουσι τοῖς ἡμετέροις οἱ κακόδοξοι, τῶν ἀδυνάτων ἀπόδειξιν εἶναι τά ἡμέτερα. Τί οὖν; οὐ «λόγω παλαίει πᾶς λόγος», δηλαδή καὶ ἀντιπαλαίεται, λόγος δέ ἡ ἀπόδειξις; Σύ τοίνυν τήν σήν ἥν φήσ ἀπόδειξιν ἡ ἀλογίαν εἶναι δέξαι ἡ λόγον καὶ μή ἀπόδειξιν· καὶ γάρ πᾶς λόγος ἀντιλέγεται. Τό μή ὅν οὐκοῦν τοῖς οὖσι μή παράβαλλε, τῇ καθ' ἡμᾶς ἐπί τῶν θείων ἐκ τῶν τῆς ἀληθείας λογίων ἀπόδειξει τήν κατ' Ἀριστοτέλην ἀπόδειξιν καὶ τό ὑπέρ αὐτήν.

Γ' ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ (Σελ. 588)

Τό διθεῖτας ἡμᾶς τόν κακόφρονα Βαρλαάμ λέγειν σύντομός ἐστιν ἀπόδειξις τῆς ἡμῶν εὔσεβείας καὶ τῆς ἐκείνου κακοδοξίας, ἐπεί καὶ ὁ μέγας Βασίλειος τριθεῖτης ἥκουσε παρά τῶν βλασφημούντων εἰς τόν Υἱόν καὶ τό Πνεῦμα τό ἄγιον. Ἅρον οὖν οὐ μέγα τοῦτο δεῖγμα τῆς ἀσφαλοῦς τοῦ μεγάλου θεολογίας ὅτι τρία ταῖς ὑποστάσεσιν ἔλεγε τόν ἐνα Θεόν; Τί δ' ἀν εἴη μεῖζον τῆς κακοδοξίας τεκμήριον τῶν διά τοῦτο ἐκείνον τριθεῖτην λεγόντων; Ἐπί δέ τόν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον Γρηγόριον οἱ τῆς Ἀπολιναρίου συμμορίας καὶ λίθους ἔβαλον καὶ πρός τό δικαστήριον εἶλκον διθεῖτην ἀποκαλοῦντες αὐτόν, ὡς τέλειον καὶ κατ' ἄμφω φρονοῦντα τόν θεάνθρωπον λόγον. Μαξίμου δέ τοῦ τά θεῖα σοφοῦ καὶ τήν χειρα καὶ τήν γλῶτταν οἱ κατά Σέργιον καὶ Πύρρον ἀφειδῶς

ἀπέτεμον, διθεῖας ἔγκλημα τούτῳ καί πολυθεῖας προσάπτοντες ὡς διττάς ἐπί Χριστοῦ κηρύττοντι θελήσεις καί ἐνεργείας, κτιστάς δηλαδή καί ἀκτίστους, καταλλήλως ταῖς φύσεσιν, ἀκτίστου κατ' αὐτόν οὐσης οὐ τῆς θείας φύσεως φυσικῶν ἐνεργειῶν, αἱ φύσεις οὐκ εἰσίν, ἀλλά κινήσεις θεοπρεπεῖς, ὡς πολλαχοῦ τῶν λόγων αὐτός παρίστησι. Τοῦτο ἐστι καθ' ὅ καὶ ἡμεῖς διαβαλλόμεθα νῦν.

Αλλ' ὅπερ ἔφην, μέγα μέν τό κατηγόρημα τοῦτο γνώρισμα τῆς ἀσφαλοῦς τῶν ἀγίων θεολογίας, οὐδέν δ' ἥττον τῆς κακοδοξίας ἐναργῆς παράστασις τῶν διά τοῦτο (σελ. 590) ἐκείνους πολυθέους λεγόντων. Οὕτω τοίνυν καί πρός τούς ἀρτίως κατατεμόντας ἀθέσμως εἰς κτιστά καί ἀκτιστα τήν μίαν θεότητα καί τήν μέν θείαν μόνην οὐσίαν ἀκτιστον εἶναι λέγοντας θεότητα καί πᾶν ἀκτιστον τῆς θείας οὐσίας παντάπασιν ἀδιάφορον, κτιστήν δέ πᾶσαν δύναμιν καί ἐνέργειαν ἢ ταύτης ὁπωσδήποτε διενήνοχε, ἀκτιστον ἡμῶν καί κατ' αὐτάς εἰρηκότων καί πολλά ταῖς ἐνεργείαις ὡς παντοδύναμον τὸν ἐνα κατ' οὐσίαν Θεόν· (“πληθύνεσθαι” γάρ ὁ Θεός λέγεται κατά τὸν θεῖον Μάξιμον, τῷ καθ' ἔκαστον εἰς παραγωγήν τῶν ὄντων βουλήματι προνοητικαῖς προόδοις πολλαπλασιαζόμενος καί κατ' οὐσίαν μέν ἀγνωστον παντάπασι, κατ' ἐκείνας δέ γνωστόν, αἱ εἰσιν ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θειότης ἦτοι μεγαλειότης καί ἀπλῶς πάντα τά περὶ τήν οὐσίαν, ὡς καί ὁ Χρυσόστομος ἐπί λέξεως φησι πατήρ)· οὕτω τοίνυν ταῦτα πρός τοὺς τοιούτους ἡμῶν λεγόντων, ὁ διθεῖαν κατηγορῶν δῆλός ἐστιν αὐτός οὐ τὸν πάντων ποιητήν προσκυνῶν, ἀλλά Θεόν τινα ἀνενέργητον. Οὐ γάρ ἔτι δύναιτ' ἀν αὐτόν εἰπεῖν δημιουργόν ἢ θεουργόν ἢ ὅλως ἐνεργόν, σαφῶς ἀποφηναμένου τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου ὡς οὐκ ἐστιν ἐνεργεῖν χωρίς ἐνεργείας καταλλήλου δήπουθεν, ὡσπερ οὐδέ ύπάρχειν χωρίς ύπαρξεως. Άλλ' οὐδέ ἀκτιστον ἐρεῖ τοῦτον ὃν φησιν ὁ Βαρλαάμ Θεόν· ἐκ γάρ τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας, κατά τὸν αὐτὸν πάλιν θεολόγον, ἡ ἀκτιστος φύσις χαρακτηρίζεται· τό δέ χαρακτηρίζομένου διενήνοχεν.

Εἰ τοίνυν μή ἔχει δαφέρουσαν ἔαυτῆς ἡ θεία φύσις ἐνέργειαν, ἀκτιστον καί ταύτην οὖσαν καί γνωστήν ἡμῖν ἐκ τῶν ἐνεργημάτων, ἐκείνη πάσης καταλήψεως ύπερονιδρυμένη, πῶς εἰσεταί τις τῶν ἀπάντων ὡς ἐστι τις φύσις ἀκτιστος, ἀπερινόητος οὖσα καθ' ἔαυτήν ἐκ δέ τῶν περὶ αὐτήν γινωσκομένη, ὃν ἐστι κατά μέγαν Αθανάσιον καί ἡ ταύτης δύναμις καί ἡ ἐνέργεια; Τί δ' ὅμως ταῦτα (σελ. 592) μηκύνω λέγων, καί ταῦτα τῶν ἀγίων διδασκόντων ἐπί λέξεως ὅτι φύσις Θεοῦ καί ἐνέργεια οὐ ταῦτόν; Τῆς μέν γάρ φύσεώς ἐστι τό γεννᾶν, τῆς δέ ἐνεργείας τό ποιεῖν· καί ἄλλο ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καί ἔτερον ἡ οὐσιώδης τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια· καί ἄλλο μέν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἔτερα δέ τῶν περὶ αὐτήν ὄνομάτων ἡ σημασία. Τί τοίνυν ταῦτα μηκύνω λέγων; Ό γάρ Βαρλαάμ, δι' ὃν φησιν, ἀνύπαρκτον ἡμῖν εἰσάγει θεόν. Τό γάρ μηδεμίαν ἔχον δύναμιν ἢ ἐνέργειαν φυσικήν οὔτε ἐστιν οὔτε τί ἐστιν οὔτε ἔστι παντελῶς αὐτοῦ θέσις οὐδέ ἀφαίρεσις κατά τοὺς θεολόγους.

Είπεν οὖν ὁ ἄφρων οὗτος τῆς ἡμῶν εὐσεβείας κατήγορος ὅτι οὐκ ἔστι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, εἰ καὶ τοῖς χείλεσιν εἶναι δῆθεν θεόν ισχυρίζεται. «Ἄλλ' ἔχει», φησίν, «ἐνεργείας ὁ Θεός κτιστάς δέ· πᾶσα γάρ ἐνεργεία Θεοῦ χωρίς τῆς τά πάντα ἐνεργούστης οὐσίας κτιστή, καὶ ἐν ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον ἡ θεία φύσις, καὶ αὕτη ἔστι τὸ μόνον ἀκτιστὸν φῶς καὶ ἡ ἀκτιστὸς δόξα τοῦ Θεοῦ». Τῆς δυσσεβείας, οἰκειότερον δὲ εἰπεῖν τῆς ἀθεϊας καὶ τελεωτάτης ἀσεβείας. Ἡ γάρ οὐκ ἔχει φυσικάς καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας ὁ Θεός, καὶ ἀθεός ἔστιν ὁ τοῦτο λέγων (τοῦτο γάρ πάλιν ἀντικρύς φησιν ὅτι οὐκ ἔστι Θεός· οἱ γάρ ἀγιοι φανερῶς λέγουσιν ὅτι φυσικῆς καὶ οὐσιώδους ἐνεργείας μή οὐσης οὔτε Θεός ἔσται οὔτε ἀνθρωπος ὁ ἐν δυσὶ ταῖς τοιαύταις ἐνεργείαις καὶ δυσὶ ταῖς φύσεσι προσκυνούμενος Χριστός) ἥ, εἴπερ εἰσίν ἐνεργείαι Θεοῦ φυσικαί καὶ οὐσιώδεις, κτισταί δέ εἰσιν αὗται, κτιστή ἔσται καὶ ἡ ταύτας ἔχουσα οὐσία τοῦ Θεοῦ· ἥς γάρ οὐσίας τε καὶ φύσεως αἱ φυσικαί καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείαι κτισταί, ἀκτιστὸς αὕτη οὐκ ἔστιν. Άλλα καὶ ἡ θεία πρόνοια καὶ ἡ θεατική δύναμις καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ λαμπρότης, ἡ καὶ κατὰ τὸ Θαβώριον ἐπιφανεῖσα Μωσεῖ καὶ Ἡλιού καὶ τοῖς συναναβᾶσιν ἐπί τό ὅρος τῷ Χριστῷ, τήν οἰκείαν ἐκφαίνοντι θεότητα καὶ βασιλείαν, καὶ αὗται τοίνυν κτίσματά εἰσιν, εἴπερ ἡ φύσις μόνη (σελ. 594) ἀναρχός ἔστι καὶ ἀτελεύτητος καὶ αὕτη μόνη ἔστι τὸ ἀκτιστὸν φῶς καὶ ἡ ἀκτιστὸς δόξα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω μία ἀκτιστὸς θεότης ὡς μόνης ἀκτίστου τῆς θείας οὐσίας ὑπαρχούσης.

Ἡ τε γάρ πρόνοια σχέσις ἔστι τοῦ Θεοῦ πρός τά τῆς παρ' αὐτοῦ προμηθείας ἀπολαύοντα καὶ ἡ θεατική δύναμις πρός τά ὄρωμενα καὶ ἡ λαμπρότης πρός τά θείως λαμπρυνόμενα· ἡ δέ θεία φύσις σχέσις οὐκ ἔστι, πάντη πάντων ἀπολελυμένη τε καὶ ὑπερανιδρυμένη. Καὶ τῆς μέν θεατικῆς ἐνεργείας τό δημιουργεῖν οὐκ ἔστιν· ἐθεᾶτο γάρ τά πάντα ὁ Θεός καὶ πρό γενέσεως, οὐκ ἐδημιούργει δέ αὐτά καὶ πρό γενέσεως. Μή οὖσα τοιγαροῦν ἡ πάντα ἐνεργοῦσα φύσις αὕτη, κτιστή ἔσται κάντεῦθεν κατά τὸν Βαρλαάμ ἡ θεατική ἐνεργεία τοῦ Πνεύματος. Ἡ δέ θεία πρόνοια μετέχεται παρά τῶν ἐπιτυγχανόντων ταύτης· «πάντα γάρ», φησί, «τά ὄντα μετέχει προνοίας, παρά τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης»· κατ' οὐσίαν δέ ὁ Θεός ἀμέθεκτός ἔστι κατά τὸν θεῖον Μάξιμον καθ' ἥν μόνην ἀκτιστός ἔστι κατά τὸν Βαρλαάμ. Οὐκοῦν κατ' αὐτὸν κάντεῦθεν καὶ ἡ θεία πρόνοια κτιστή. Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ λαμπρότης καὶ μετέχεται καὶ μερίζεται· «ἀμυδρά» γάρ, φησίν, «αὐτὴν παρεγγύμνωσεν ὁ Κύριος ἐπ' ὅρους» οἵ τε μύσται ταύτην εἰδον οὐχ ὄλοκληρον «ἴνα μή σύν τῇ ὄράσει καὶ τό ζῆν ἀπολέσωσιν». Τό δέ μερίζεσθαι τῆς ἐνεργείας ἀλλ' οὐ τῆς οὐσίας ὁ Χρυσόστομος ἀποφαίνεται πατήρ. Άλλα καὶ «ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἔστω ἐφ' ἡμᾶς», φησίν ὁ ψαλψῳδός προφήτης· καὶ «εἰς τοῦτο με φέρει τό μέτριον ἐνταῦθα φέγγος, λαμπρότητα Θεοῦ ἰδεῖν καὶ παθεῖν, φησίν ὁ θεολόγος Γρηγόριος· καὶ ὁ ἀπαστράπτων τό ἀληθινόν καὶ ἀδιάδοχον φῶς, κατά τὸν μέγαν Βασίλειον, τούς αὐτοῦ μετέχοντας ἄλλους (σελ. 596) ἡλίους ἀπεργάζεται θείους· «λάμψουσι γάρ καὶ οἱ

δίκαιοι ως ὁ ἥλιος». Ή δέ θεία φύσις ὑπέρ πᾶσαν μέθεξίν ἔστιν, ἦν μόνην ἄκτιστον φῶς ὁ Βαρλαάμ ἀπεφήνατο. Κατ' αὐτόν οὖν κτιστόν ἔστι καὶ τό θειότατον φῶς, ἐπεὶ καὶ ὀνομάζεται πως τοῦτο· ἡ δέ θεία φύσις παντάπασιν ἀνώνυμός ἔστιν ως ὑπερώνυμος.

Ταῦτα καὶ τά τοιαῦτα λεγόντων ἡμῶν πρός τά τοῦ Βαρλαάμ δυσσεβῆ συγγράμματά τε καὶ κηρύγματα, δέον ἐντεῦθεν ἐκεῖνον τὰληθές καταμαθόντα τήν δυσσεβή γνώμην ἀποθέσθαι. Μεθ' ἵλαρότητος γάρ πόσης, ἀν εἴπης! Καί πρό τῶν ἐλέγχων πολύν ὑπεμείναμεν εὗ ἵσθι χρόνον, τοῦτον ἐνάγοντες πρός τήν εὔσεβειαν. Ο δέ μηδέ τοῖς ἐλέγχοις εἰξας, καθάπερ οὐδέ πρότερον τοῖς προτορεικοῖς καὶ παρακλητικοῖς τῶν λόγων, ἔτι μᾶλλον, ως ὤετο, κτιστόν ἀποφαίνων τό θειότατον φῶς καὶ πᾶσαν θείαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν προτεινομένων ὑπέρ τούτων πατερικῶν ρημάτων συνήγαγε καὶ συνέθηκε καθ' ἡμῶν, μᾶλλον δέ κατ' αὐτῶν τῶν ἰερῶν πατέρων, τήν «ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην θεότητα, καὶ ταύτην περιαγγέλλων, ἅμα τε τούς ἀνεξετάστας ἀκούοντας ἡμῶν ἐπεγείρει καὶ τό δῆθεν ἀτοπὸν φεύγοντας πείθει κτιστόν λέγειν ἐκεῖνο τό φῶς καὶ πᾶσαν δύναμιν Θεοῦ καὶ ἐνέργειαν τῆς θείας οὐσίας ὁπωσδήποτε διαφέρουσαν, ἵνα μή τῇ τοιαύτῃ διθεῖα καὶ αὐτοὶ περιπέσωσιν. «Εἰ γάρ καὶ τό φῶς», φησίν, «ἄκτιστον, τό αἰτιατόν καὶ μεθεκτόν καὶ ὄρατόν ἐπ' ὄρους γεγονός, ὁπωσδήποτε θεότης προσαγορευόμενον, καὶ ἡ ὑπέρ πᾶσαν αἰτίαν καὶ μέθεξιν, ὄρασίν τε καὶ κατάληψιν, ἐπωνυμίαν τε καὶ ἔκφανσιν φύσις τοῦ Θεοῦ, πῶς μία ἔσται, ἀλλ' οὐχί δύο ἄκτιστοι θεότητες, ὑπερκειμένη καὶ ὑφειμένη»; Μή συνορῶν ὁ τάλας ως εἴπερ εἴη τό θεῖον φῶς κτίσμα καὶ πᾶσα θεία ἐνέργεια ἡ τῆς θείας διενήνοχεν οὐσίας, καθά φησιν αὐτός, οὕτω μᾶλλον ἀδύνατον μίαν εἶναι θεότητα. Οὐδεμία γάρ (σελ. 598) ἔσται ἄκτιστος θεότης· κτιστή γάρ ἔστι καὶ ἡ φύσις ἡς ἡ ἐνέργεια κτιστή.

Άλλ' οὐδέ δυνατόν συνελθεῖν εἰς μίαν θεότητα τό ἄκτιστον καὶ τά κτιστά. Ἐξ' ὧν οὖν αὐτός φησι, δύο τοῦ Θεοῦ κυρίως γίνονται θεότητες, ἡ μέν ὑπερκειμένη κατά πάντα τρόπον καὶ ἀεί, ως ἄκτιστος ὑπάρχουσα θεότης, ἡ δέ ὑφειμένη καὶ διηρημένη κατά πάντα τρόπον καὶ ἀεί ως κτιστή ὑπάρχουσα θεότης. Ἐν ἄκτιστῳ δέ οὐσίᾳ καὶ φυσικῇ δυνάμει καὶ θελήσει καὶ λαμπρότητι καὶ ἐνεργείᾳ μία ἔστι θεότης, αὐτόθεν τῶν φυσικῶν πρός τήν κατάλληλον φύσιν τήν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν ἔχοντων καὶ κατά τό ἄκτιστον ἐν ὄντων καὶ ἴσον καὶ ἀπλοῦν. Τό γάρ μή φυσικήν ἔχον δύναμιν καὶ ἐνέργειαν οὐχ ἀπλοῦν ἔστιν, ἀλλά μή ὅν· καὶ τό κατά τό αἴτιον καὶ αἰτιατόν, μεθεκτόν τε καὶ ἀμέθεκτον, χαρακτηρίζον τε καὶ χαρακτηρίζομενον καὶ τά τοιαῦτα ὑπερκείμενον καὶ ὑποβεβηκός, οὐδέν ἐμποδίζει πρός τό ἔνα εἶναι καὶ ἀπλοῦν τόν Θεόν, μίαν ἔχοντα καὶ ἴσην καὶ ἀπλῆν θεότητα.

Καί ὁ Πατήρ γάρ τοῦ Γίοῦ μείζων τῷ αἰτίῳ καὶ διά τό τοῦ Γίοῦ ἀνθρώπινον, καὶ κατά τόν μέγαν Βασίλειον καὶ τόν θεῖον Κύριλλον τό Πνεῦμα τῇ τάξει καὶ τῷ κατ' αὐτήν ἀξιώματι τόν Γίόν ὑποβέβηκεν, ως δι'

αύτοῦ χορηγούμενον, φύσει δέ οὐ δεύτερόν ἐστιν, ὡς ὁ Εὐνόμιος πρῶτος ἐλήρησεν, ἀλλ' ἵσον· ὥσπερ γάρ ὁ Υἱὸς Κύριος, οὗτος καὶ τὸ Πνεῦμα Κύριον, ἀλλὰ ταῦτα εἰς Θεός ἐν μιᾷ θεότητα ἀπλῆ καὶ ἵση. Οὐδὲ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοίνυν καὶ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καὶ θελήσεως καὶ τῶν τοιούτων, ἀκτίστων ἀπασῶν οὐσιῶν, τό κατά τὴν τάξιν καὶ τό αἴτιον καὶ τά τοιαῦτα ὑπερέχον πρός τό μίαν εἶναι προσίσταται θεότητα. Ταῦτα γάρ ἐστιν ἡ μία θεότης τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἡ οὐσία, ἡ θέλησις, ἡ δύναμις, ἡ ἐνέργεια καὶ τά τοιαῦτα, οὐχ ὡς ἐν ὄντα καὶ παντάπασιν ἀδιάφορα πρός ἄλληλα καὶ οὐσίαν μόνον πάντα (τοῦτο γάρ τῆς τοῦ Βαρλαάμ ἐστι παραφροσύνης), (σελ. 600) ἀλλ' ὡς ἐνιαίως ἀπαραλλάκτως ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι θεωρούμενα.

Διό καὶ ὁ μέγας Αθανάσιος τά περὶ τὴν οὐσίαν πάντα συλλαβών καὶ ἀπαριθμησάμενος «οὐχ ἔκαστον τούτων», φησίν, «οὐσία λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν, ἢ καὶ ἄθροισμα καὶ πλήρωμα λέγεται θεότητος κατά τὴν Γραφήν, καθ' ἔκάστην τῶν ἀγίων ὑποστάσεων ἐπίσης θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα». Ταῦτα ἐστιν ἡ παρά τῶν εὐσεβῶν πρεσβευομένη μία καὶ ἀπλῆ καὶ μόνη ἀκτιστος θεότης. Ό δέ λέγων μόνην ἀκτιστον θεότητα τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀκρωτηριάζει τὴν θεότητα, μᾶλλον δ' ὡς προαποδέδεικται καὶ ἀναιρεῖ τελέως. Ό δέ ἀδιάφορα παντάπασι διατελεῖν οὐσίαν καὶ δύναμιν καὶ θέλησιν καὶ ἐνέργειαν ἀκτιστον ἰσχυριζόμενος τοῦ ἀκρωτηριάζοντος καὶ ἀναιροῦντος διενήνοχεν οὐδέν διά τῆς ἀσεβοῦς συναλοιφῆς αὐτό τοῦτ' ἀπεργαζόμενος· εἰς ἄλληλα γάρ μεταχωροῦντα δι' ἀλλήλων πάντα τά τοιαῦτα χωρεῖ πρός τό μή ὅν. Ό δέ τὴν οὐσίαν ἀκτιστον εἶναι μόνην διαβεβαιούμενος, τὴν δέ ταύτης οὕτω διενηνοχιαν δύναμιν καὶ θέλησιν καὶ ἐνέργειαν κτιστήν, εἰς κτιστά καὶ ἀκτιστά διχοτομεῖ τὴν μίαν θεότητα, διχοτομούμενος αὐτός καὶ ἀποτεμνόμενος τῆς θείας χάριτος καὶ τελέως ἀπορρηγνύμενος τῶν εὐσεβῶν, Αρείου καὶ Εὐνομίου καὶ Μακεδονίου μηδέν ἥττον, ὅτι μή καὶ μᾶλλον. Δεῖ τοιγαροῦν τοῖς ὄρθοτομεῖν αἰδουμένοις τόν λόγον τῆς ἀληθείας μετά συνέσεως καὶ τὴν ὑπεροχήν στέργειν τῆς θείας οὐσίας πρός τάς θείας ἐνέργειας, ὡς ἐντεῦθεν δεικνυμένης τῆς πρός ἄλληλα διαφορᾶς, καὶ τό ἀκτιστον τῶν θείων ἐνέργειῶν, εἰ καὶ τῆς οὐσίας διενηνόχασιν, ὡς ἐντεῦθεν δεικνυμένου τοῦ ἐνιαίου τῆς θεότητος· ἐκτός γάρ τοῦ ἐνός Θεοῦ ἀκτιστον οὐδέν.

Δεῖ δέ προθεῖναι νῦν ἐκ πολλῶν ὀλίγας τῶν ἀγίων φωνάς, παρ' ᾧ ἡ τῆς ἀκτίστου οὐσίας πρός τὴν ἀκτιστον ἐνέργειαν ὑπεροχή λίαν εὐσεβῶς διαδείκνυται, καὶ μάλιστα τῶν τοῦ μεγάλου Διονυσίου, παρ' οὐ σχεδόν πρώτου καὶ (σελ. 592) αὐτά τά στοιχεῖα τῆς θεολογίας ἡ ἐκκλησία μεμύηται. Τήν δή τοῦ ὄντως ὄντος ἐκφαντορικήν οὐσιωνυμίαν ἐξυμνεῖν ὁ μέγας ἐπιβαλλόμενος, «τοσοῦτον», φησίν, «ὑπομνήσωμεν ὅτι τῷ λόγῳ σκοπός οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν ἡ ὑπερούσιος ἐκφαίνειν (ἀρρητον γάρ τοῦτο καὶ ἀγνωστόν ἐστι καὶ παντελῶς ἀνέκφαντον καὶ αὐτήν ὑπεραίρον τὴν ἔνωσιν), ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιόν εἰς τά ὄντα πάντα τῆς θεαρχικῆς

ούσιαρχίας πρόοδον ύμνησαι». Ή μέν οὖν ἔνωσις, ἡς μετά θαύματος ἐμνήσθη νῦν ὁ θεοφάντωρ, θέωσίς ἐστι καθ' ἥν, ὡς αὐτός φησιν ἀρχόμενος τῆς Περὶ τῶν θείων ὄνομάτων πραγματείας, «τοῖς ἀφθέκτοις καὶ ἀγνώστοις ἀφθέγκτως καὶ ἀγνώστως συναπτόμεθα κατά τὴν κρείττονα τῆς καθ' ἡμᾶς οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας ἔνωσιν». Περὶ ταύτης τοίνυν δῆλον ἔσται προϊόντος τοῦ λόγου. Ἐνταῦθα δέ κατάδηλον ὡς οὐ μόνον ἡ μετά τῶν ἄλλων πάντων καὶ τῆς οὐσιοποιοῦ προόδου ὑπερέχουσα οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καὶ ἡ ὑπερεχομένη πρόοδος αὗτη τοῦ Θεοῦ, οὐσιοποιός οὖσα, ἀκτιστός ἐστι· τό γάρ ποιητικόν τε καὶ δημιουργικόν καὶ ταῦτα πάντων ἀπαξαπλῶς τῶν ὅντων, πῶς ἂν εἴη δεδημιουργημένον καὶ πεποιημένον καὶ τῶν οὔτως ὅντων ἐν;

Μετ' ὅλιγα δέ πάλιν ὁ αὐτός φησιν, «οὐκ ἐκφράσαι τὴν αὐτούπερούσιον ἀγαθότητα καὶ οὐσίαν καὶ ζωήν καὶ σοφίαν τῆς αὐτούπερουσίου θεότητος ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, τὴν ὑπέρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ σοφίαν καὶ ζωήν ἐν ἀποκρύφοις, ὡς τά λόγια φησιν, ὑπεριδρυμένην, ἀλλά τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιόν πρόνοιαν»· εἰς ταύτην δέ τὴν πρόνοιαν κάνταῦθα θεοπρεπεστάτους ὕμνους ἀνατίθησιν. Ἐν δέ τῷ ἐνδεκάτῳ κεφαλαίῳ καὶ θεότητα ταύτην ὄνομάζει γράφων· «θεότητά φαμεν ἀρχικῶς μέν καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατῶς τὴν μίαν πάντων ὑπεράρχιον καὶ ὑπερούσιον ἀρχήν καὶ αἰτίαν· μεθεκτῶς δέ τὴν ἐκδιδομένην ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικήν δύναμιν, τὴν αὐτοθέωσιν, ἡς τά μετέχοντα ἔνθεά ἐστί τε καὶ λέγεται». (σελ. 604) Άρ' οὖν ἡ ἀνέκφραστος καὶ ὑπεράρχιος οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἡ κατά τὸ ἀφραστον καὶ ἀμέθεκτον καὶ ἀνέκφαντον καὶ ἀναίτιον ὑπερέχουσα ταύτης τῆς προνοίας, μόνη ἀκτιστός ἐστιν; Ἡ καὶ ἡ ὑπερεχομένη παρά τῆς οὐσίας ἐκείνης ὡς αἰτίας πρόνοια, θεότης καὶ αὕτη ὄνομαζομένη ὡς οὐκ ἐκτός οὖσα τοῦ πληρώματος τῆς μιᾶς θεότητος, ἀκτιστός ἐστιν; Τῶν ἀριδηλοτάτων ὅτι καὶ αὕτη ἀκτιστός ἐστιν· ἔνθεα γάρ ποιεῖ τά δεκτικά θεώσεως, ὡς αὕτη μή ἐκτός οὖσα τοῦ ἐνός Θεοῦ, καὶ τῷ μετέχειν αὐτά ταύτης ἔνθεα τελεῖται, ὡς μή μετοχῇ ταύτης ἔχούστης τό τελεῖν θείας, ἐπεί καὶ αὐτοθέωσίς ἐστιν.

Άλλα καὶ ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ, «θεότης ἐστίν» εἰπών «ἡ πάντα θεωμένη πρόνοια» καὶ ταύτην κάνταῦθα θείως ἐξυμνήσας, εἰτά φησιν «ἐκ τῆς ὑπερεχούσης καὶ ὑπερκειμένης καὶ ἀπλουστάτης ἀγιότητος καὶ κυριότητος καὶ βασιλείας καὶ θεότητος εἶναι πᾶσαν ἀγαθήν πρόνοιαν, θεωρόν καὶ συνοχικήν τῶν προνοούμενων, ἔαυτήν ἀγαθοπρεπῶς ἐπιδιδοῦσαν πρός ἐκθέωσιν τῶν ἐπεστραμμένων». Ἡ τοίνυν ἐκ τῆς ὑπερκειμένης καὶ ὑπερεχούσης καὶ ἀπλουστάτης ἀγιότητος καὶ κυριότητος καὶ βασιλείας καὶ θεότητος (δηλαδή τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ· ἐκείνη γάρ ἀπλουστάτη τέ ἐστιν, ὡς παντάπασιν ἀμέριστος, καὶ διά το καθ' ἔαυτήν ὑπερώνυμος εἶναι καὶ ἀνώνυμος μεθ' ὑπεροχῆς ἐκ πασῶν καλεῖται τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν), ἡ γοῦν ἐξ ἐκείνης ἀγαθή πρόνοια καὶ θεότης ὄνομαζομένη ὡς πάντων ἔφορος καὶ πάντων θεωρός, τί ἄλλο ἦ

τοῦ Θεοῦ ἐνέργειά ἔστιν, ἀλλ' οὐκ οὐσία, τῷ ἐξ ἐκείνης εἶναι τῆς οὐσίας ἐκείνης διαφέρουσα καὶ ὑπερεχομένη παρ' ἐκείνης ὡς αἰτίας οὖσης καὶ ὑπερωνύμου; Πῶς οὖν οὐκ ἄκτιστος ἡ ἐξ ἐκείνης αὕτη πρόνοια, θεωρός οὖσα καὶ συνοχική τῶν προνοούμενων, καὶ ταῦτα ἑαυτήν ἀγαθοπρεπῶς ἐπιδιόυσα πρός ἐκθέωσιν τῶν ἐπεστραμμένων;

Ἄλλα γάρ δείξας καὶ μεθεκτήν τάντο δ' εἰπεῖν μετοχήν, οὖσαν ταύτην, ὡς καὶ αὐτός πολλαχοῦ τῶν λόγων ὀνομάζει ταύτην («έαυτήν» γάρ φησιν «ἀγαθοπρεπῶς ἐπιδιόυσαν»), ἐφεξῆς εὐθύς ἐπήγαγεν· ἐπεί δέ ὑπερπλήρης ἔστιν ὁ πάντων αἴτιος, κατὰ μίαν τῶν πάντων ὑπερέχουσαν ὑπερβολήν ἄγιος ἄγιων «ὑμνεῖται, κατά ὑπερβλύζουσαν αἰτίαν καὶ ἐξηρημένην ὑπεροχήν, ὡς ἀν τις φαίη, καθ' ὅσον ὑπερέχουσι τῶν οὐκ ὄντων τά ὄντα ἄγια ἡ κύρια ἡ θεῖα ἡ βασιλικά, καὶ αὖ τῶν μετεχόντων αἱ αὐτομετοχαί, κατά τοσοῦτον ὑπεριδούται πάντων καὶ τῶν μετεχόντων καὶ τῶν μετοχῶν ὁ ἀμέθεκτος αἴτιος», κατ' οὖσίαν δηλονότι. Ἡρ' οὖν αἱ ὑπερεχόμεναι αὐτομετοχαί αὗται παρά τοῦ ἀμεθέκτου αἴτίου, ὡν ἔστι καὶ πᾶσα ἀγαθή πρόνοια ὡς συνεκτική καὶ θεωρός οὖσα τῶν προνοούμενων καὶ ἐκθεωτική τῶν πρός αὐτήν ἐπεστραμμένων, θεότης ὀνομαζομένη, κτίσματά ἔστι, διότι ὑπερέχονται παρά τοῦ ἀμεθέκτου αἴτίου, καθάπερ ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ οὐρανόφων οὗτος, οὐ τῶν μετεχόντων μόνων εἰπών, δηλονότι τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν τεθωμένων, ὑπεριδούσθαι τῶν ἀμέθεκτον αἴτιον, ἀλλά καὶ τῶν μετοχῶν τουτέστι καὶ αὐτῆς τῆς ἐκθεωτικῆς προνοίας καὶ τῶν παραπλησίων, κατά ὑπερβλύζουσαν αἰτίαν καὶ ἐξηρημένην ὑπεροχήν; Καί πως ἔσται κτιστά τά μή μετοχῇ τό εἶναι ἔχοντα καὶ τῶν μετεχόντων πάντων ὑπερέχοντα;

“Οτι δέ οὐδεμία τῶν ἀκτίστων καὶ θείων ἐνεργειῶν τούτων οὐσία ἔστιν, ὁ αὐτός θεοφάντωρ ἐν τῷ πρό τούτου κεφαλαίῳ φανερῶς ὑπέδειξεν εἰπών· «οὐκ οὐσίαν τινά θείαν ἡ ἀγγελικήν εἶναι φαμεν τό αὐτονοεῖναι, ἀλλ' αὐτονοεῖναι καὶ αὐτοζωήν καὶ αὐτοθεότητά φαμεν καὶ αὐτάς τάς τοῦ Θεοῦ δυνάμεις, τήν αὐτονοίαν, αὐτοζώωσιν, αὐτοθέωσιν». Τήν γε μήν ἐξηρημένην ταύτην καὶ ὑπερβάλλουσαν κατ' οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ὑπεροχήν καὶ πρός αὐτάς τάς ἀκτίστους ἐνεργείας, ὁ τά πάντα πολύς καὶ ὑψηλός Διονύσιος καὶ μηδέν ἥττον ἡκοιβωμένος ἡ πολύς τά θεῖα, διά πάσης ὑμνεῖ τῆς Περί τῶν θείων (σελ. 608) ὀνομάτων πραγματείας, πρός τῇ κατά τάς θείας ἐνεργείας διακρίσεις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτ' αὐτό τῶν λόγων ὑπόθεσιν ποιούμενος. Άλλα καὶ τῷ θεραπευτῇ Γαϊῷ γράφων, ἐρωτήσαντι πῶς ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ ὑπέρ θεαρχίαν ἔστι καὶ ὑπέρ ἀγαθαρχίαν, «εἰ θεότητά» φησιν «καὶ ἀγαθότητα νοήσαις αὐτό τό χρῆμα τοῦ ἀγαθοποιοῦ καὶ θεοποιοῦ δώρου τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος, ὡς θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας ὁ πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιος ἔστιν ἐπέκεινα». Καν τῷ περί θείας εἰρήνης κεφαλαίῳ τελευτῶν πάντας τούς θείους ἡμῶν ἰεροδιδασκάλους τοῦτ' αὐτό προάγει φάσκοντας.

Ἐστιν ἄρα θεότης ὑφειμένη κατά τούς θεοσόφους θεολόγους, ὡς κάνταυθ' εἶπεν ὁ μέγας Διονύσιος, ἡ θέωσις, δῶρον οὖσα τῆς

ύπερκειμένης ούσίας τοῦ Θεοῦ. Καί μάτην νῦν ὁ Βαρλαάμ τήν διθεῖαν περιαγγέλλει δῆθεν καθ' ἡμῶν· εἰς γάρ διαβολήν τῶν ἀλήπτων θεολόγων δῆλός ἐστι τοῦτο διαβόητον ποιούμενος, κτιστόν αὐτός εἶναι διατεινόμενος τό θεῖον τοῦτο δῶρον καὶ οὕτω μίαν ἄκτιστον θεότητα, τήν ούσιαν τοῦ Θεοῦ. Κατατεμών τοίνυν ἐντεῦθεν τόν Θεόν εἰς κτιστά καὶ ἄκτιστα, εἴτα τοῖς εὐσεβῶς καὶ κατ' ἐνέργειαν ἄκτιστον αὐτόν φρονοῦσι λοιδορεῖται. Τό γάρ τοῦ Θεοῦ θεοποιόν δῶρον ἐνέργεια αὐτοῦ ἐστιν, ἦν θεότητα καὶ ὁ μέγας Διονύσιος καὶ οἱ ἄλλοι πάντες θεολόγοι πολλαχοῦ φασι, τῆς θείας ἐνέργειας μᾶλλον ἡ τῆς θείας ούσιας εἶναι τούνομα τῆς θεότητος ἰσχυριζόμενοι· καὶ τάς ἐνέργειας γάρ τοῦ Πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἡσαΐᾳ καλεῖν κατά τόν θεολόγον Γρηγόριον. Ως οὖν ὁ προφήτης τάς ἐνέργειας τοῦ Πνεύματος ἐπτά πνεύματα καλέσας τῷ ἐνιαίῳ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐλυμήνατο, οὕτω καὶ τῇ τῆς θεότητος ἐπωνυμίᾳ, καθάπερ ἀνωτέρω δέδειται, καὶ ἡ πρόνοια καλεῖται παρά τῶν ἀγίων, ἐνέργεια οὖσα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ θεατική δύναμις καὶ ἡ θεοποιός χάρις τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἡ θέωσις, καὶ τό ἐνιαῖον τῆς θεότητος οὐκ ἀναιρεῖται. Αἱ δέ τοῦ Θεοῦ δυνάμεις (σελ. 610) καὶ αἱ ἐνέργειαι, ὡς καὶ τοῦτ' ἀνωτέρω δέδειται, ἄκτιστοί εἰσι· τοιγαροῦν ἡ θεοποιός χάρις τοῦ Θεοῦ οὐ θεότης καλεῖται μόνον, ἀλλά καὶ ἄκτιστός ἐστι κατά τούς θεοσόφους θεολόγους. Εἰ γάρ καὶ σχέσιν αὐτήν προϊῶν ὁ μέγας προσηγόρευσεν, ἀλλά σχέσιν Θεοῦ πρός τούς τεθεωμένους· τοιαύτη γάρ καὶ ἡ θεία πρόνοια καὶ ἡ θεατική δύναμις ἐστι. Μίμημα δέ ταύτην προσειπών, τό ἀμίμητον προέθηκε καὶ ἀρχήν εἶναι τῶν θεουμένων ταύτην ἔφη καὶ θεαρχίαν καὶ ἀγαθαρχίαν, ὃ ἐστι μόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ θεοποιόν αὐτήν προσείρηκεν, ἀλλ' οὐ θεοπεποιμένην, ἵνα δείξῃ ἄκτιστον διατελοῦσαν.

Ὄτι δέ ἡ θεοποιός χάρις, αὐτή ἡ θέωσις, ἄκτιστός ἐστι, καὶ ὁ θεῖος παρρησίᾳ Μάξιμος ἀπαγγελεῖ γράφων· «τοῦτό ἐστι τό τοῦ Θεοῦ Εὐαγγέλιον πρεσβεία Θεοῦ πρός ἀνθρώπους δι' Υἱοῦ σαρκωθέντος καὶ μισθόν δωρουμένου τοῖς αὐτῷ πειθομένοις τήν ἀγέννητον θέωσιν». Καί πάλιν, «ἡ θεία χάρις μένει κὰν τῇ μεθέξει τῶν ἀπολαυσόντων αὐτῆς ἀκατάληπτος, ὅτι κατά φύσιν ὡς ἀγέννητος ἔχει τήν ἀπειρίαν». Καί πάλιν, «πάσχομεν ὡς ὑπέρ φύσιν οὖσαν κατά χάριν, ἀλλ' οὐ ποιοῦμεν τήν θέωσιν». Καί πάλιν, «μόνης τῆς θείας χάριτος ἴδιον τοῦτο πέφυκεν εἶναι τό ἀναλόγως τοῖς οὖσι χαρίζεσθαι θέωσιν, λαμπρυνούσης τήν φύσιν τῷ ὑπέρ φύσιν φωτί καὶ τῶν οἰκείων ὅρων αὐτήν ὑπεράνω κατά τήν ὑπερβολήν τῆς δόξης ποιουμένης». Διό καὶ ὁ μέγας φησί Βασίλειος· «Τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Θεός πλουσίως διά Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξέχεεν, οὐκ ἔκτισεν, ἐχαρίσατο, οὐκ ἐδημιούργησεν, ἔδωκεν, οὐκ ἐποίησεν». Τί οὖν ἐξέχεε καὶ ἐχαρίσατο καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός διά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ἀρα τήν ούσιαν ἡ τήν χάριν τοῦ ἀγίου Πνεύματος; Τήν θεοποιόν πάντως χάριν, καθάπερ καὶ ὁ χρυσόστομος θεολόγος Ἰωάννης φησίν ὅτι «οὐχ ὁ Θεός, (σελ. 812) ἀλλ' ἡ φύσις ἐκχεῖται»· διά ταύτης γάρ

καί ἡ τοῦ Πνεύματος φύσις ἄκτιστος οὖσα καί γνωρίζεται καί δείκνυται, μηδεμίαν ἔκφανσιν ἔχουσα καθ' ἑαυτήν. Σαφῶς οὖν ἄκτιστος ἡ χάρις αὗτη, καί τοσοῦτο σαφῶς, ὡς καί τό ταύτης ἀποτέλεσμα, τῶν κεχαριτωμένων θείως καί τεθεωμένων ἔκαστον, φημί ἄναρχον, ἀἴδιον, ἀτελεύτητον, ταύτο δ' εἰπεῖν ἄκτιστον καλεῖσθαι κατ' αὐτήν. Κατά γάρ το θεῖον πάλιν Μάξιμον «ὅ τοῦ ἀεὶ εὖ εἶναι λόγος κατά χάριν τοῖς ἀξίοις παραγίνεται τόν Θεόν ἐπιφερόμενος τόν πάσης ἀρχῆς καί τέλους κατά φύσιν ἀνώτερον, ποιοῦντα τούς ἀρχήν ἔχοντας κατά φύσιν καί τέλος ἀνάρχους κατά χάριν καί ἀτελευτήτους», ἐπεί καί ὁ μέγας Παῦλος, τήν χρονικήν μηκέτι ζῶν ζωήν, ἀλλά «τήν τοῦ ἐνοικήσαντος λόγου θείαν καί ἀϊδιον», ἄναρχος γέγονε καί ἀτελεύτητος χάριτι, καί Μελχισεδέκ «οὕτε ἀρχήν ἡμερῶν, οὔτε ζωῆς τέλος ἔσχεν», οὐ διά τήν φύσιν τήν κτιστήν, δι' ἣν τοῦ εἶναι ἥρξατο καί ἔληξεν, ἀλλά διά τήν χάριν τήν θείαν καί ἄκτιστον καί ἀεὶ οὖσαν ὑπέρ πᾶσαν φύσιν καί χρόνον ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος Θεοῦ. Κτιστός οὖν ἣν ὁ Παῦλος μόνον μέχρις ἂν ἔζη τήν προστάγματι Θεοῦ ἐξ οὐκ ὄντων γεγονυῖαν ζωήν· ὅτε δέ μή ταύτην ἔζη, ἀλλά τήν ἐνοικήσει τοῦ Θεοῦ προσγενομένην, ἄκτιστος γέγονε τῇ χάριτι, καθά καί ὁ Μελχεσεδέκ καί πᾶς ὁ ζῶντα καί ἐνεργοῦντα μόνον τόν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐν ἑαυτῷ κτησάμενος.

Ταῦτα ἄρα καί ὁ μέγας φησί Βασίλειος ὅτι «τό κινηθέν ύπό Πνεύματος ἀγίου κίνησιν ἀϊδίον ζῶν ἄγιον ἐγένετο· ἔσχε δέ ἀξίαν ἀνθρωπος, Πνεύματος εἰσοικισθέντος ἐν αὐτῷ, προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, Θεοῦ, ὃν πρότερον γῆ καί σποδός». Καί πάλιν, «διά πνεύματος ἀγίου κοινωνόν γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τέκνον φωτός χρηματίζειν, δόξης ἀϊδίου μετέχειν». Ο δέ Νύστης θεῖος Γρηγόριος «ἐκβαίνει» φησί «τήν ἑαυτοῦ φύσιν ὁ ἀνθρωπος (σελ. 614) ἀθάνατος ἐκ θνητοῦ καί ἐξ ἐπικήρου ἀκήρατος καί ἐξ ἐφημέρου ἀϊδίος καί τό ὅλον Θεός ἐξ ἀνθρώπου γινόμενος· ὁ γάρ Θεοῦ Υἱός γενέσθαι καταξιωθείς ἔξει πάντως ἐν ἑαυτῷ τοῦ Πατρός τό ἀξιώμα». Τοιοῦτοι μέν οὖν οἱ θεοειδεῖς πάντες κατά τήν χάριν ὕσπερ καί θεοί. Αὐτή δ' ἡ χάρις ἄκτιστος οὐ κατά χάριν (ἔσται γάρ χάρις χάριτος καί ταύτης πάλιν ἄλλῃ καί τοῦτ' ἐπ' ἀπειρον οὐ στήσεται προβαίνον· ἄκτιστος οὖν ὡς ἀληθῶς ἡ χάρις). Τόν γάρ κενόφρονα ληρεῖν ἔαν, μίμησιν φυσικήν εἶναι λέγοντα τήν χάριν ταύτην, ἐπεί πολλαί τε καί δειναί καί ἀπό τούτου τίκτονται αἰρέσεις καί κατά τόν θεῖον πάλιν Μάξιμον «θεώσεως οὐδέν γενητόν κατά φύσιν ἔστι ποιητικόν, καί τῆς κατά φύσιν δυνάμεως οὐδαμῶς ἡ θέωσις ὑπάρχει κατόρθωμα». Σύ δῆ φύλαττέ μοι τήν καλήν ταύτην τῶν πατέρων παρακαταθήκην ὅτι ἄκτιστος ἡ θεία χάρις ὡς φύσεως ἐνέργεια Θεοῦ καί κατά τόν ἄγιον Ισαάκ «ώς δόξα τῆς φύσεως αὐτοῦ». Μόνον δέ ἄκτιστον εἰπών τις τόν Θεόν, καί τάς αὐτοῦ φυσικάς ἐνεργείας συμπεριείληφεν ἀπάσας. Τί οὖν ἔτι δεῖ ζητεῖν καί διαιρεῖν;

Άλλ' ὁ κενόφρων οὗτος, τά βαθέα τοῦ Σατανᾶ μεμυημένος καί κτιστάς δυσσεβῶς δοξάζων τάς θείας ἐνεργείας, μίαν ἄκτιστον δολίως

κηρύττει θεότητα μόνην, τήν θείαν φύσιν, ώς εὐπαράδεκτος εἴη τοῖς μή καλῶς εἰδύσι τάς φραφάς κτιστάς ἀποφαινόμενος τάς θείας ἐνεργείας, μάλιστα δέ τήν θεοποιόν χάριν τοῦ παναγίου Πνεύματος κακῶς διαιρῶν τῆς ὑπερουσίου φύσεως ἐκείνης. Μή ἀγνοήσαντες οὖν ἡμεῖς τήν τοιαύτην πανουργίαν ἥκιστα συνεθέμεθα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένοις, μᾶλλον δέ οὐδέ φάναι τι πρό τῆς ἀκριβοῦς ἐρεύνης ἡξιώσαμεν· προούκαλεσάμεθα δέ αὐτός εἰς λόγους, ἵνα φανερά γένηται ἡ εὐσεβής διάνοια. Ό δέ ὑπέπτηξε καὶ οὐδέ γρύξαι, πίστευσον, ἐτόλμησε, πολλῶν παρόντων. Εἰ δέ νῦν πονηρά διά τοῦτο κηρύττει (σελ. 616) καθ' ἡμῶν αὐτόσε, χαρᾶς ἡμῖν πρόξενος γίνεται καὶ μισθοῦ πολλοῦ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Διό καὶ τῷ ἐπαγγειλαμένῳ ταῦτα λέγομεν 'Κύριε, μή στήσῃς αὐτῷ τήν ἀμαρτίαν ταύτην', εἰ καὶ διά τοὺς βλαπτομένους ὁδυνώμεθα. Τοῦθ' οὕτως ἔχειν σχεδόν πάντες οἱ ἐνταῦθα συμμαρτυρήσουσι.

Μετά μέντοι τήν πρός τό ἄγον ὅρος ἡμῶν ἀποδημίαν ἐν ᾧ καὶ Τόμον ἐν ἑπτά κεφαλαίοις πρός τά παρ' αὐτοῦ κατά τῶν ὀρθοδόξων γεγραμμένα πεποιήκαμεν ὑπογεγραμμένον παρά τε τοῦ ὀσιωτάτου πρώτου καὶ τῶν ἡγουμένων καὶ τῶν λογάδων γερόντων καὶ τοῦ ἰερωτάτου ἐπισκόπου Ιερισσοῦ, συμφωνούτων πάντων ἡμῖν καὶ ἀποφηναμένων μή παραδέξασθαι εἰς κοινωνίαν τόν μή συμφωνοῦντα, ὅστις ἀν ἦ, μετά τοῦτο τοίνυν, ἐνīν ἡμῖν εὐθύ τῆς Κωνσταντίνου χωρεῖν· ἀλλὰ πρῶτον μέν ἐπὶ νοῦν ἐβαλόμην ὡς ὁ τῶν πατέρων Θεός ἐγερεῖ κάκεῖ τούς ὑπέρ αὐτῶν λαλήσοντας, ἔπειτα καὶ τοῦτ' ἔλεγονέπ' ἐμαυτοῦ· "δῶμεν ἐκείνω τῷ ταλαιπώρῳ ταῖς γοῦν κεναῖς ἐλπίσιν ἀναπνεῦσαι μικρόν, μή καὶ αὐτόχειρ γένηται". Καί γάρ λέγοντος ἥκουσα παρόντος ἐνταυθοῖ διά στόματος, ώς πολλάκις ἐκινδύνευσε διαρραγῆναι τῇ ἀμηχανίᾳ δήπου καὶ τῷ θυμῷ. Ήνίκα καὶ πρός αὐτόν, αὐτόν ἐλεήσας, εἶπον μηδέν ἔτερον εἶναι τό βιαζόμενον ἡμᾶς σφοδρῶς ἀντιλέγειν ἦ δὲ αἰρετικούς λέγει τούς μοναχούς, κἄν τοῦτο μέν ἀφῆ καὶ τά ἐπί τούτῳ συγγράμματα, φῆ δέ μή πληροφορεῖσθαι πρός τά ἐκείνων, στήσεται τά τοῖς ἀντιλογίας· αὐτοῦ γάρ βραχύς ἡμῖν ὁ λόγος. Τοῦτο μέν ἐγώ πρός αὐτόν εἶπον. Ό δ' ἐπήνεσε καὶ ὑπέσχετο πράξειν. Ἐπί δέ τοῦ μεγάλου διοικητοῦ, συνόντος ἐπίτηδες ἡμῖν, καὶ διετείνατο μεταποιῆσαι μέν τά κατά τῶν μοναχῶν συγγράμματα, πρῶτῳ δέ πάντων εν σχεδίοις ὑποδεικνύειν ἐμοί τά μετασκευασμένα, κἄν ἔτι μοι δοκῶσι δεῖσθαί τινος μεταποιήσεως, ὥστε μηδένα πλήττειν, (σελ. 618) πείθεσθαι καὶ μεταπλάττειν. (Οὕτω γάρ τότε φανερός ἦν καὶ κατ' ἐμοῦ μεμηνώς), ἀλλ' ὑπέστη μέν ταῦτα, γέγραφε δέ οἷα βλέπεις· ἐξ ἐκείνου γάρ ὅλος ἴδιως ἐρρύῃ κατ' ἐμοῦ· ταῦτα δέ καὶ ἡμεῖς παρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἔχομέν τε καὶ ἀνετάζομεν, καθάπερ ἀλλοφύλων τέκνα ζωγρήσαντες. Ἐπιλεύψει δέ με ὁ χρόνος τό μεταξύ διηγούμενον, καὶ ὅπως τάς ἐμάς διαδράναι χεῖρας οὐκ ἵσχυσεν. Ἐργῷ τοίνυν ἀναπέφηνε νῦν ώς ἐκεῖνος ποιήσει μέγα ἔλεος μετ' αὐτοῦ, ὃς σφοδροτέρᾳ χρησάμενος ἀντιθέσει τά πονηρά ταυτί συγγράμματα διασπάσει τελέως· οὐ γάρ ἡρεμήσει νυttόμενος ὑπ' ἐκείνων καὶ προσδοκῶν τινας διαθήσειν κακῶς.

Κάτεχέ μοι τοίνυν αὐτοῦ τήν πονηράν δέλτον καί τόν ταύτης πατέρα· πρός γάρ φυγήν χωρήσει πυθόμενος ἥξοντα· ἥξω δ' ἦν ἐθέλη Θεός μετά τοῦ κρατίστου καί ἀγίου ἡμῶν αὐτοκράτορος ὡς ἂν πατάξωμεν τόν ἄνδρα τοῖς λόγοις καί ἵασώμεθα. Παντός μέντοι μᾶλλον ἔπεισί μοι θαυμάζειν ἀρτίως πῶς ἔξηπάτησεν ὑμᾶς· ὡς καινοῦ τινος νῦν γραφέντος ἢ λεχθέντος αὐτός ἐπιλαβόμενος τό τῆς διθεῖας ἔγκλημα συνεστήσατο· τοῦτο γάρ αὐτό ἐστιν, εὖ ἴσθι, ὅπερ ἐξ ἀρχῆς καί πρὸν ἐντυχεῖν ἡμῖν καὶ μέχρι τέλους λέγει ὡς, «ἐπειδὴ τινα τῶν νῦν ἡ τῶν πώποτε ἐν φωτὶ φατε Θεόν ἰδεῖν, ἔστι δέ ὁ Θεός ἀόρατος, δύο ἀρα θεοί καὶ θεότητες, ὁρατός καὶ ἀόρατος, ὑφειμένος καὶ ὑπεροκείμενος». Τότε δ' οἰεται καλῶς ἡμᾶς ἐρεῖν ἡνίκ' ἂν φαῖμεν τό περιαστράψαν ἐν Θαβώρ τούς ἀποστόλους φῶς καὶ τήν τοιαύτην ἔλλαμψιν καὶ χάριν ἡ κτιστόν φάσμα δι' ἀέρος ὁράμενον ἢ πλάσμα φαντασιῶδῶς πλαττόμενον, νοήματός τε χειρον καὶ ἀλυσιτελές πάντη λογικῇ ψυχῇ, ὡς φαντασίᾳ προσῆκον ἡ αἰσθήσει, σύμβολόν τε, οὐχ οἶον ἂν τις εἴποι καὶ τι τῶν ὑφεστηκότων ἡ τῶν περὶ τι θεωρουμένων, ἀλλ' ἔστι μέν (σελ. 620) ὅτε φαίνεσθαι δοκοῦν, ὃν δέ οὐδέποτε, ὡς ἀνύπαρκτον τελέως.

Ἡμεῖς δέ οὐχ οὕτως ἐδιδάχθημεν. Τοῦτο δέ φαμεν, ὡς, εἴ τις ἐν τοῖς ἡμετέροις γράμμασιν ἡμᾶς καινοτομοῦντας δείξει καὶ παρὰ τά τοῖς πατράσιν εἰρημένα τε καὶ ἐγνωσμένα γράφοντάς τι ἡ φρονοῦντας, τοῦτον ἡμεῖς ὡς διορθωτήν ἡμῶν ἀκουσίως σφαλλομένων ἀποδεξόμεθα καὶ εἴξομεν αὐτῷ πῶς ἂν εἴποις ἀσμενοί, συμφωνοῦντες δέ τοῖς ἀγίοις, εἴ τις ἐθέλει κακῶς τι λέγειν ἡ κακῶς διατιθέναι, καὶ τοῦτ' οἰσομεν προθύμως ἵνα καὶ τῆς εὐλογίας καὶ τῆς ἐν Θεῷ εὐπαθείας τοῖς ἀγίοις κονωνήσωμεν. Άνεῖναι δέ πρός τόν κατήγορον αὐτῶν ἀντιλέγοντες οὐκ ἀνεξόμεθα. Πρός τούς ἀγίους γάρ ἴσθι καὶ τόν πόλεμον ἐνεγηγερμένον καὶ τήν ὕβριν τῆς διθεῖας ἀναφερομένην· καὶ γάρ ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν εἰρημένων ταύτην ἐκβαίνειν ὁ κενόφρων οἰεται· λανθάνειν δέ τούς ἀκούοντας βουλόμενος, ποτέ μέν ἀνωνύμως, ποτέ δ' ἡμῶν ἔνα, ποτέ δέ τινα τῶν πάλαι ποτέ αἱρετικῶν ἐκείνων προφασίζεται. Μηδείς τοίνυν ὑποδειλιάσας ἔαυτόν ἐκτός ποιείτω τοῦ δοκοῦντος ἔγκληματος· αὐτός τε γάρ ζημιώθησεται τῆς συμφωνίας ἐκείνης καὶ τοῦ θείου χοροῦ τῶν ἀγίων περιγράψας ἔαυτόν, καὶ ζημιώσει τόν ἀφρόνως διασπᾶν προηρημένον τόν χορόν ἐκείνον καὶ τήν θαυμαστήν συμφωνίαν ἀμαυροῦν, θάρσος ἐμποιήσας οὐ μικρόν αὐτῷ.